श्रीहेमचन्द्राचार्यजैनग्रन्थमाला. ५३

पंडितशुभशीलगणिविरचित—

श्रीविक्रमचरित्रम्।

[द्वितीयः खंडः]

श्रीमदाचार्यविजयनीतिसूरीणामुपदेशेन- नेरावळवास्तव्यस्य श्रीमतः श्रेष्ठिवर्यस्य 'शाह अमिलाल रायचंद रतनजी'
इत्येतस्य द्रव्यसाहाय्येन प्रकाशितम्,
वळावास्तव्येन सुश्रावकहर्षचन्द्रात्मजेन पंडितभगवानदासेन संशोधितं च।

संवत् १९८१. प्रतयः ५००.

निवेदन.

आ विक्रमचरित्र लगभग त्रण वर्ष पूर्वे प्रारंभेलुं, परन्तु प्रेस वगेरेनी मुश्केलीओने लीधे आजे लांबा काळे प्रकट थाय छे. आ चरित्रनो सर्ग १–७ सुधीनो प्रथम खंड जैन एडवोकेट प्रेसमां छापेलो छे, पण जल्दी पूरुं करवाना इरादाथी सर्ग ८-१२ सुधीनो बीजो भाग लींबडी–श्री जशवंतसिंह प्रीन्टींग प्रेसमां छापवा आप्यो हतो, अने ते प्रेसना अधिपतिए जल्दीथी छापी पूरो करी आप्यो छे; छतां केटलीक सांसारीक अडचणोने लीधे तेने प्रकट करवामां बे त्रण मास जेटलो अधिक विलंब थयो छे. आ चरित्र उपर एक विस्तृत प्रस्तावना लखवानी इच्छा हती, पण उपरना कारणथी तेम करवुं बनी शक्युं नथी. आ ग्रन्थना मुद्रणमां श्री डेलाना ज्ञान भंडारमांथी शरुआतथी बे प्रतो मळी हती. एक जूनी प्रत हती, परन्तु ते जेवी जोइए तेवी शुद्ध नहोती, तेनी अमे 'क' संज्ञा राखी छे, बीजी प्रत तद्दन नवी लखावेल हती, अने उपरनी प्रत करतां तेमां बहु विशेषता नहोती, तेनी 'ख' संज्ञा छे. ते बन्ने प्रतोने आधारे प्रथमभाग अने बीजा भागनी शरुआतनो थोडो भाग छपाया पछी बाकीनो भाग वधारे अशुद्ध जणाता त्रीजी प्रत मेळववानी वधारे आवश्य-

॥ ४ ॥

करा जणाइ. तपास करता श्री डेहलाना ज्ञानभंडारमाथी त्रीजी प्रत पण मळी, ते माय शुद्ध हती, तेनी अमे 'ग' संज्ञा राखी छे. ते त्रणे प्रतोना आधारे बाकीना भागनुं मुद्रण अने संशोधन करेलुं छे, तो पण केटलेक स्थळे संदिग्ध पाठ रह्यो छे. दृष्टिदोषथी तेमज अक्षरयोजकना प्रमादथी केटलेक स्थळे अशुद्धि रहेल छे; तेम प्रेसमां छपाता काना अने मात्राओ त्रुटित थवाथी पण केटलेक स्थळे अशुद्ध पाठ थयो छे. तो वाचको अमारी सर्व त्रुटिओ दरगुजर करशे. आ ग्रन्थनुं शुद्धिपत्रक पण हवणां अवकाशना अभावे विलंब थवाना भयथी पछीथी आपवा धार्युं छे.

आ चरित्र श्रीमद् आचार्य श्रीविजयनीतिसूरिना उपदेशथी वेरावळनिवासी श्रीयुत शेठ अमीलाल रायचंदनी द्रव्यसहायथी तेमना स्वर्गस्थ पिता श्रीमान् शेठ रायचंद रतनजीना स्मरणार्थे प्रकाशित करवामां आवेल छे. तेमज श्रीमान् रायचंदभाइनो फोटो पण आ ग्रंथ साथे आपवामां आवेल छे. एज.

श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थमाला.
सं. १९८१ फाल्गुन
वद ५.

प्रकाशक.

॥ ५ ॥

[द्वितीयः खण्डः]

अनुक्रमणिका

अष्टमः सर्गः ।

॥ ६ ॥

नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

एकादशः सर्गः।

॥ ८ ॥

द्वादशः सर्गः ।

सुधारो–त्रुटित पाठ+पृ. ४१ पं. ८.

"कर्ताऽऽश्रमस्य कः सारां ततः स निर्जरो जगौ ॥

दौहित्रियेत्र पानीय मध्यतः शुकहंसयोः । विमुञ्चात्र ततः स्थानं भविष्यति निरत्ययम् ॥ इति गपुस्तके ।

आ ग्रन्थमाळामां प्रकाशित थयेला ग्रन्थो.

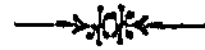
१. मणिपतिराजर्षिचरित्र—आ चरित्रना कर्ता श्रीमान् जंबू कवि छे. तेनी रचना सरल प्रासादिक अने आलंकारिक छे, चरित्र वैराग्यप्रधान छे, तेमां नानी, रसिक अने सुन्दर वैराग्योत्पादक कथाओ छे. साधु साध्वीने व्याख्यानमां वांचवा योग्य आ चरित्र छे. मूल्य ०–८–०.

२. कर्मग्रंथ, कर्मप्रकृति, पंचसंग्रह मूल—आ ग्रंथमां आ त्रण प्रकरणो मूळ आपेला छे.

३. विक्रमचरित्र खंड १–२—आ चरित्रना कर्ता श्रीमान् मुनिसुन्दरसूरिना शिष्य पं. शुभशीलगणी छे. रचना अत्यन्त सरल छे. तेमां विक्रमराजानुं चरित्र सविस्तर आपेलुं छे, अवान्तर कथाओ पण रस उत्पन्न करे तेवी छे. ग्रन्थसंख्या लगभग सात हजार श्लोक प्रमाण छे. साधारण बोधवाळा साधुओ माटे व्याख्यानमां वांचवाने उपयोगी छे. मूल्य बन्ने भागना १–८–०.

॥ १० ॥

छपाता ग्रन्थो.

कर्मग्रन्थ विवेचन सहित भा १ लो.—आ प्रथम भागमां कर्मविपाक, कर्मस्तव, बन्धस्वामित्व अने षडशीति-ए चार कर्मग्रन्थ विवेचनसहित आपवामा आवशे. कर्मसम्बन्धी कठिन विषयोनुं सरल तेम स्पष्ट भाषामां सविस्तर विवेचन करवामां आवशे.

नाभिनन्दनोद्धारप्रबन्ध—आ ग्रन्थना कर्ता कक्कसूरि छे, शत्रुंजय तीर्थनो उद्धार करनार समरश्रेष्ठी अने प्रतिष्ठा करनार पोताना गुरुनुं चरित्र आपेलुं छे. कथा ऐतिहासिक छे.

॥ ११ ॥

तीर्थानामुत्तमं तीर्थं नगानामुत्तमो नगः । क्षेत्राणामुत्तमं क्षेत्रं सिद्धाद्रिः श्रीजिनैर्मतः ” ॥ ११ ॥ इत्यादि ॥
पुराणे—“अष्टषष्टिषु तीर्थेषु यात्रया यत्फलं भवेत् । आदिनाथस्य देवस्य स्मरणेनापि तद् भवेत् ॥ १२॥
स्मृत्वा शत्रुंजयं तीर्थं नत्वा रैवतकाचलम् । स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ” ॥ १३ ॥
पल्योपमसहस्रं तु ध्यानाल्लक्षमभिग्रहाद् । दुष्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपमसंचितम् ॥ १४ ॥
यस्मिन् शत्रुंजये तीर्थे सिद्धिसौख्यप्रदे सदा । पुण्डरीकादयोऽनेके सिद्धा गणभृतः पुरा ॥ १५ ॥ यतः--
“चित्तस्स पुण्णिमाए समणाणं पंचकोडिपरिआरिओ। निम्मलजस्स पुंडरीअं जयउ तं पुंडरीअतित्थं ॥१६॥
जत्थाइजजसाई रामरंता रिसहवंसजनरिंदा । सिद्धिं गया असंखा जयउ तं पुडरीअतित्थं ॥ १७ ॥
जहिं रामाइतिकोडी इगनवई नारयाइमुणिलक्खा । जाया उ सिद्धिराया जयउ तं पुडरीअतित्थं ॥ १८ ॥
येनादौ निखिला लोकव्यवहाराः प्रकाशिताः । स श्रिये ऋषभो भूयाद् भव्याङ्गिभ्यो जिनेश्वरः ॥ १९ ॥
यं शैलराजं समवाप्य सूरिशः श्रीपुण्डरीकादिकसाधुसत्तमाः मुक्तिश्रियं प्रापुरनर्घ्यशर्मणे स स्तात् जिनानां विमलावनीधरः॥
पुण्डरीकगिरेः शत्रुंजयेत्याह्वा यतोऽभवत् । तस्य श्रीशुकराजस्य चरितं कीर्तयिष्यते ॥ २१ ॥ तथाहि—
इहैव भरतक्षेत्रे पुरे क्षितिप्रतिष्ठिते । मृगध्वजाभिधो भूपो बभूव न्यायतत्परः ॥ २२ ॥ यतः—
“यस्तेजस्वी यशस्वी शरणगतजनत्राणकर्मप्रवीणः, शास्ता शश्वत् खलानां क्षतरिपुनिवहः पालकश्च प्रजानाम् ।
दाता भोक्ता विवेकी नयपथपथिकः सुमतिज्ञः कृतज्ञः, प्राज्यं राजा स राज्यं प्रथयति पृथिवी--मण्डलेऽखण्डिताज्ञः”॥

उद्यानपालकादिष्टे वसन्तसमये वने । सान्तःपुरो ययौ क्रीडा कर्तुकामो महीपतिः ॥ २४ ॥
दीर्घिकासु चिर क्रीडा कृत्वा पत्नीयुतो नृपः । भ्रमन् वने लसच्छाय–माम्र प्रेक्ष्येत्थमूचिवान् ॥ २५ ॥
"मोहग ऊपरि मजरी तूं सोहइ सहकार । अन्नि जि तरुअर तुडि करइ ते सव्वे गम्मार" ॥ २६ ॥
ततस्तरोस्तले राजा निविष्टः सपरिच्छदः । अन्तःपुरं निज प्रेक्ष्य गर्वमित्थं दधौ हृदि ॥ २७ ॥
'स्त्रियो कस्यापि स्त्रियन्ते नहीदृश्यो मृगीदृशः । प्राप्यन्ते न यतः कल्प–लताः सर्वत्र भूतले' ॥ २८ ॥
तदा तस्याम्रवृक्षस्य शाखाया संस्थितः शुकः । भूपगर्वच्छिदे श्लोक–मेकमित्थं जगौ वरम् ॥ २९ ॥
' स्वचित्तकल्पितो गर्वः कस्य नाम न विद्यते । उत्क्षिप्य टिट्टिभः पादौ शेते भङ्गभयाद् भुवः ' ॥ ३० ॥
शुकोक्त भूपतिः श्रुत्वा यावदेव व्यचिन्तयत् । अनेनाहं कथं गर्वं कुर्वाण-स्तर्जितोऽधुना ॥ ३१ ॥
किमेव काकतालीया–जाकृपाणीयनीतितः । स्वभावेन शुकेनेदं प्रोक्तं किंवा विजानता ॥ ३२ ॥
एवं च भूरिशस्तस्मिन् विकल्पान् हृदि कुर्वति । भेक–हंसोक्तिसान्मिश्रं काव्यं कीरः पुनर्जगौ ॥ ३३ ॥
"रे पक्षिन्नागतस्त्वं कुत इह सरसस्तत् कियद् भो विशालं किं मद्धाम्नोऽपि वाढं नहि नहि सुमहत् पाप मा जल्प मिथ्या।
इत्थं कूपोदरस्थः शपति तटगतं दर्दुरो राजहंसं, नीचः स्वल्पेन गर्वी भवति हि विषया नापरो येन दृष्टाः" ॥ ३४ ॥
श्रुत्वा तत्काव्यमुर्वीशो दध्यावेवं निजे हृदि । कूपमण्डूकतुल्यं मां करोत्येष कथं शुकः ॥ ३५ ॥
कूपभेकेन राजँस्त्वं तुल्योऽसीति जगौ शुकः । ततो ध्यातिति क्ष्मापः शुकोऽस्ति ज्ञानवानयम् ॥ ३६ ॥

॥ ३ ॥

ततः प्राह शुको राजन् ! त्वं ग्रामीणो भवन्नसि । चलदन्त-विषाणोरु-दत्तरागनिदर्शनात् ॥ ३७ ॥

" दन्ताः सप्त चलं विषाणयुगलं पुच्छाञ्चलः कर्बुरः, कुक्षिश्चन्द्रकितो वपुः कुसुमितं सत्त्वच्युतं चेष्टितम् ।
अस्मिन् दुष्टरूपे नृपाग्रिमगुणग्रामानभिज्ञात्मनो, ग्रामीणस्य तथाऽपि चेतसि चिरं धुर्येति विस्फूर्जितम् "॥३८॥

एवमुक्तोऽपि नो यावद् गर्वं मुञ्चति भूपतिः । तावत् प्राह पुनः कीर इति गीर्वाणभाषया ॥ ३९ ॥

'समान्तःपुरनारीभ्यः श्रीगाङ्गलिनृपेः सुता । चारुरूपाऽस्ति कमल—माला नाम्नी महीपते ! ॥ ४० ॥

यद्यस्ति नृपते ! वाञ्छा तस्या रूपनिरूपणे । तदेहि मम पृष्ठौ त्व'-मित्युक्त्वोड्डीनवान् शुकः ॥ ४१ ॥

नृप उत्कलचेतस्कः प्राहेति सेवकान् प्रति । आनयध्वं द्रुतं भृत्या ! वायुवेगतुरंगमम् ॥ ४२ ॥

सेवकस्तत्क्षणादश्वशालातो विनयाञ्चितः । आनिनाय नृपोपान्ते वायुवेगतुरंगमम् ॥ ४३ ॥ यतः—

"सतां पत्युः प्रभोः पत्तिः गुरोः शिष्यः पितुः सुतः । आदेशे संशयं कुर्वन् खण्डयत्यात्मनो व्रतम् " ॥४४॥

भृत्यानीतं हयं वायु—वेगं पर्याणसुन्दरम् । आरुह्य नृपतिः कीरपृष्ठौ च चलितो द्रुतम् ॥ ४५ ॥ यतः—

"अश्वे खरखुरोत्खातरजः सल्लक्षणस्थितिः । गतिर्वेगवती वक्रमास्यं धाराप्रपञ्चनम् ॥४६॥—अश्ववर्णनम् ।

सर्वः परिकरो राज्ञः पृष्ठौ गत्वा कियद्भुवम् । अनीक्ष्य च विषण्णः सन् पुरमध्यमुपागमत् ॥४७॥ यतः—

"राज्यं निःसचिवं गतप्रहरणं सैन्यं विनेत्रं मुखं, वर्षा निर्जलदा धनी च कृपणो भोज्यं तथाऽऽज्यं विना ।
दुःशीला गृहिणी सुहृन्निकृतिमान् राजा प्रतापोज्झितः, शिष्यो भक्तिविवर्जितो नहि विना धर्मं नरः शस्यते' ॥४८॥

कीरपृष्ठो व्रजन्नेवं योजनानि शतं नृपः । अतिक्रम्य महाटव्यां प्राप्तो घोटकवेगतः ॥ ४९ ॥
प्रासादमेकं निलसत्सुवर्ण–दण्डाढ्यकुम्भं प्रचलत्पताकम्। ददर्श यावन्नृपतिस्तदीय–शृङ्गे निवेश्येति शुको जजल्प॥
'राजन् युगादीशजिनं प्रणम्य विधेहि सौम्यजननं पवित्रम्'। राजा जिनेन्द्र तुरगस्थितः सन् ननाम कीरस्य गतेर्भयेन॥
ततः कीरः समुड्डीय गत्वा प्रासादमध्यतः । भक्त्या नत्वा जिनं स्तोतुं प्रवृत्त इति मोदतः ॥ ५२ ॥ यतः–
मूर्तिस्त्रिजगतां महार्तिशमनी मूर्तिर्जनानन्दिनी, मूर्तिर्वाञ्छितदानकल्पलतिका मूर्तिः सुधास्यन्दिनी ।
संसाराम्बुनिधिं न तर्तुमनसां मूर्तिर्दृढा नौरिव, मूर्तिर्नेत्रपथं गता जिनपते ! किं किं न कर्तुं क्षमा ? ॥-इत्यादि स्तुतिरत्र ।
शुकस्तवध्वनिं श्रुत्वा हयादुत्तीर्य भूपतिः । प्रासादमध्यमागत्य स्तौति स्मेति जिनं मुदा ॥ ५४ ॥
'श्रेयःसंकेतशाला सुगुणपरिमलैर्जेयमन्दारमाला, छिन्नव्यामोहजाला प्रमदभरसरःपूरणे मेघमाला ।
नम्रश्रीमन्मराला वितरणकलया निर्जितस्वर्गिशाखी, त्वन्मूर्तिः श्रीविशाला विदलतु दुरितं नन्दितक्षोणिपाला' ॥५५॥
इतः प्रासादसनीडाश्रमस्थो गागलिर्मुनिः । श्रुत्वा तां स्तुतिमाश्चर्यं कुर्वंस्तत्राययौ द्रुतम् ॥ ५६ ॥
भूपतेः स्तुतिपर्यन्ते गागलिर्मुनिपुङ्गवः । प्रचक्रमे स्तुतिं कर्तुं जिनस्य मधुरध्वनिः ॥ ५७ ॥
'श्रीनाभिभूपालकुलावतंस ! नमत्सुपर्वाधिपराजहंस ! । कल्याणवल्लीततिवारिवाह ! महातमोवृक्षनदीप्रवाह ॥
इति स्तुत्वा जिनं भक्त्या मुनिः पप्रच्छ भूपतिम् । राजन् मृगध्वजेदानी–मलंकुरु ममाश्रमम् ॥ ५९ ॥
निजनामश्रुतेर्जात–चमत्कारो नरेश्वरः । तस्याश्रमे ययौ तावद् यावत् सन्मानितो भृशम् ॥ ६० ॥

॥ ५ ॥

मोवाच गागली राजन् कृतार्थाः स्मोऽधुना वयम् । यतो भवादृशां भाग्याद् दर्शनं जायते नृणाम् ॥ ६१ ॥
ततो मुनिर्निजां पुत्रीं जिनेन्द्रार्चनतत्पराम् । वाटीतस्तत्र कमल-मालामानीतवान् स्वयम् ॥ ६२ ॥
ऋषिः माहाथ भूजाने ! मसद्य मम सुतां मम ! अङ्गीकुरु न कर्तव्यो विचारोऽत्र त्वया ध्रुवम् ॥ ६३ ॥
अत्याग्रहाद् ऋषिः पुत्रीं [1]स्वर्गिनारीसहोदराम् । मृगध्वजमहीशाय ददौ सन्महपूर्वकम् ॥ ६४ ॥
ततो मन्त्रं सुतोत्पत्तिहेतुं सद्विधिबन्धुरम् । तनयायै ददातिस्म गागलिः तापसाग्रणीः ॥ ६५ ॥ यतः–
“धर्मप्रभावतोऽटव्या–दिस्थानेषु तनूमताम् । गतानां राज्यकन्यादि–लक्ष्मीप्राप्तिर्भवेद् द्रुतम्” ॥ ६६ ॥
नृपोऽन्येद्युर्जगौ राज्यं शून्यं मे विद्यतेऽधुना । तेन[2] कुरु तथा सद्य–श्चलिष्यामि यथा मुने ! ॥ ६७ ॥
ऋषिः[3] प्राह दुकूलादि नास्ति किंचिद् ममाधुना । वल्कलान्येव वस्त्राणि सन्ति मे नापरं मनाक् ॥ ६८ ॥
तावत् तस्याः सुभाग्येना–सन्नपादपकोटरात् । सर्वभूषा-दुकूलादि–संचयो निःसृतोऽद्भुतः ॥ ६९ ॥
पुण्यैः संभाव्यते पुंसामसंभाव्यमिति क्षितौ । तेरुर्मेरुसमाः शैलाः किं न रामस्य वारिधौ ॥ ७० ॥
तदाऽऽभरण-वस्त्रादि-शालिनी ऋषिनन्दिनी । सा श्रीजिनालये प्राप मुत्कलापयितुं जिनम् ॥ ७१ ॥

१. बहुगानपुरस्सरम् । ददौ राज्ञेऽङ्गजोत्पत्ति–मन्त्रयुक्तां मनोरमाम् ॥–इति पाठः गपुस्तके ।
२. तेनातोऽहं चलिष्यामि गमिष्यामि निजे पुरे ॥–क
३. गागलिः प्रोक्तवान् दातुं दिव्यवासो न मेऽस्ति ते ।–इति कपुस्तके ।

"पुण्यप्रभावि इं शशी सूर्य चालइं, पुण्यप्रभावि इं फल वृक्ष आलइं ।
पुण्यप्रभावि इं जल मेघ मुंकइं, समुद्र मर्याद थिको (थिको) न चूकइ ॥ ७२ ॥

सामी सुणीइ अतुलाल बल जाणीसि इहेव । हीअडाभ्यंतरि मइं गहीउ जइस कि नीकली देव ॥ ७३ ॥
सामी तुम्ह पय कमलयुग निरुवमसुहदातार । गिरि पुरि वनि रणि मज्झ हीयइ आनिश वसउ अनिवार" ॥ ७४ ॥
इत्यादि भूरिशो भव्यभक्तिभङ्गीभरा स्तुतीः । कृत्वा श्रीगागलेः पुत्री स्वाश्रयं समुपागमत् ॥ ७५ ॥
मृगध्वजो जिनं नत्वा हयारूढः प्रियान्वितः । पप्रच्छ स्वपुरं गन्तुं मार्गं गागलिसन्निधौ ॥ ७६ ॥
नृपिः प्राह न जानेऽहं त्वत्पुरीमार्गमंशतः । एवमुक्ते नृपोऽवादीत् कथं मद्यमदाः सुताम् ॥ ७७ ॥
मुनिर्जगौ यावदहं स्वपुत्रीं दृष्ट्वा विवाहोत्कमना अभूवम् । तावच्छुकोऽवक् सहकारसंस्थ-श्चिन्ता मनाग् मा कुरु चित्तमध्ये॥
मृगध्वज नाम नृप प्रभाते समानयेऽहं तुरगाधिरूढं । तस्मै प्रदेया स्वसुता त्वयेति प्रोक्त्वा क्वचित्कीर इयाय शीघ्रम् ॥
त्वामागत मगे प्रेक्ष्य तुभ्यं पुत्रीमदामहम् । तेनागमगमाध्वादि न जाने मेदिनीपते ! ॥ ८० ॥
ततो यावन्नृपश्चिन्ता कुर्वाणो व्याकुलोऽजनि । तावत् शुकः समेत्येक. प्राह गीर्वाणभाषया ॥ ८१ ॥
आगच्छागच्छ भो भूप मत्पृष्ठे त्वं च वेगतः । यतोऽहं स्वाश्रितं नैव समुपेक्षे कदाचन ॥ ८२ ॥ यतः—
"सुन्दराः सुभगाः सौम्या कुलीनाः शीलशालिनः । भवन्ति धर्मतो दक्षाः शशाङ्कयशस. स्थिरा." ॥ ८३ ॥
धर्मतो वश्यमायान्ति देवा अपि हि देहिनाम् । विघ्नावली व्रजत्याशु क्षय ध्वान्तं रवेरिव ॥ ८४ ॥

॥ ७ ॥

ततश्चमत्कृतो भूपो विसृज्य मुनिपुङ्गवम् । सभार्यस्तुरगारूढः शुकपृष्ठेऽचलत्तदा ॥ ८५ ॥
गच्छतो नृपतेर्याव-दभूद् दृग्गोचरे पुरम् । तावदेकतरोः शाखा-मालम्ब्य तस्थिवान् शुकः ॥ ८६ ॥
भूपः प्राह कथं कीराग्रतो व्रजसि नाधुना । शुकोऽवक् कारणं किञ्चिदस्ति तच्छृणु साम्प्रतम् ॥ ८७ ॥
विज्ञाय त्वां गतं चन्द्र-वती तव प्रिया क्वचित् । त्वद्राज्यग्रहणाय स्वं भ्रातरं चानिनाय सा ॥ ८८ ॥
त्वत्पुरीं परिवेष्ट्यास्थाद् बलेन चन्द्रशेखरः । गव्यरस्थास्ते मया शुद्धं चकुस्तेन साहान्वहम् ॥ ८९ ॥
दुःखेन गमनं कीराद् मत्वा दध्यौ महीपतिः । अहो! असारः संसार ईदृशाऽस्ति प्रिया यतः ॥ ९० ॥ यतः—
"वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः कार्यवशाज्जनोऽत्र रमते नो कस्य को वल्लभः ॥९१॥
अथवा विद्यते तस्या नैव दोषो मनागपि । यतः शून्यं पुरं दृष्ट्वा वाञ्छत्यन्यो जनोऽपि च ॥ ९२ ॥
मया येन पुरी मुक्ता रभसा मुग्धबुद्धिना । तेनायं विहितो दोषो मम नान्यस्य कस्यचित् ॥९३॥ यतः—
"सगुणमपगुणं वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥९४॥
सहसा विदधीत न क्रिया-मविवेकः परमापदां पदम् । वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः॥
एवं चिन्तापरे भूपे यावत्कीरोऽगमत् क्वचित् । तावद् दूरे बलं दृष्ट्वा गच्छन् भूपोऽभवत्सभीः ॥९६॥

नूनमेकाकिनं मत्वा मामत्र विपिने स्थितम् । शत्रुसैन्यमगाद् हन्तुं रक्षाम्येतां प्रियां कथम् ॥९७॥
यावदेवमभूद् भूपो विकल्पव्याकुलाशयः । तावज्जयजयेत्यादि–ध्वनिस्तस्य पुरोऽभवत् ॥९८॥
दृष्ट्वा निजं परीवार दधानश्चित्रमात्मनि । भूपः प्रोवाच भो यूयं कथमत्राधुनाऽऽगता ॥९९॥
तेऽपि प्राहुर्न जानीमः केनानीता नरेण नः । अत्रागतं स्वयं दृष्टं विद्युत्पात इवाचिरात् ॥१००॥
आगच्छन्त नृप तूर्य–स्वानपूरितादिग्मुखं । आगत्य मन्त्रिणश्चन्द्र–शेखराय व्यजिज्ञपन् ॥१०१॥
राजन्नय नृपो हन्ता भविष्यत्यात्मन. किल । तेनैव क्रियते युद्धी रक्षणाय निजात्मनः ॥१०२॥ यतः–
"बलवन्त रिपु दृष्ट्वा किलात्मानं प्रगोपयेत् । बलवद्भिस्तु कर्तव्या शरच्चन्द्रप्रकाशता ॥१०३॥
उत्तम प्रणिपातेन शूर भेदेन योजयेत् । नीचमल्पप्रदानेन समशक्ति पराक्रमैः" ॥१०४॥
गोपयित्वा निजाकार तत्कालोत्पन्नबुद्धिकः । चन्द्रो मृगध्वजक्ष्माप–पार्श्वे गत्वेदमूचिवान् ॥१०५॥
दूरदेशे गत स्वामि–स्त्वां मत्वाऽह जनश्रुतेः । शून्य त्वन्नगर पातुकामो–ऽगां भक्तिभावितः ॥१०६॥
तत् त्वद्भटैरजानद्भि–रारब्धा युद्ध मया सह । प्रहारा भूरिशस्तेषां सोढारो मे भटैर्ध्रुवम् ॥१०७॥ यतः–
"षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुःकर्णस्तु धार्यते । द्विकर्णस्यापि मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति" ॥१०८॥
श्रुत्वैतद् भूपतिस्तस्य बहुमानं ददद् भृशम् । सदुत्सवं पुरीमध्ये यावदायाति वर्त्मनि ॥१०९॥
तावन्निजं निज कार्य मुक्त्वा शीघ्रं मृगीदृशः । भूपं पत्नीयुत द्रष्टु–कामास्तत्र समाययुः ॥११०॥

॥ ९ ॥

"तीहं तिन्नि पिआरडां दूध जमाइ तूर । अवर कि तिन्नि पिआरडां कलि कज्जल सिन्दूर" ॥१११॥
विधाय कमलां पत्नीं पट्टराज्ञीपदे नृपः । न्यायमार्गेण सकलाः प्रजाः शास्ति सदाशयः ॥११२॥
पुत्रार्थं जपितोऽन्येद्यु–र्मन्त्रो यावन्महीभुजा । तावता सर्व पत्नीना–मेकैकस्तनयोऽजनि ॥११३॥
अन्येद्युरिति विज्ञप्तो भूपः कमलमालया। स्वामिन् ! स्वप्नोऽनघो लब्धो मयाऽद्य सुखसुप्तया ॥११४॥
मत्तातस्याश्रमोपान्ते स्थितः सर्वज्ञसद्मनि । नतः श्रीऋषभो देवः कल्याणीभक्तितो मया ॥११५॥
जिनेनोचेऽधुना वत्से ! गृहाणैकं शुकं वरम् । कियत्यपि गते काले हंसं दास्ये पुनस्तव ॥ ११६ ॥
लब्ध्वा स्वप्नमिमं रात्रौ प्रबुद्धाऽहं ततः प्रभो ! । एतत्स्वप्नेन यद् भावि फलं तद् ब्रूहि साम्प्रतम् ॥ ११७ ॥
प्रातः स्वप्नविदः पृष्ट्वा यथाविधि महीपतिः । प्रोवाचेति प्रियापार्श्वे इति स्वप्नफलं स्फुटम् ॥११८॥ यतः–
यस्तु पश्यति स्वप्नान्ते राजानं कुञ्जरं हयम् । सुवर्णं वृषभं गावं कुटुम्बं तस्य वृद्धयति ॥ ११९ ॥
दीपमन्नं फलं पद्मं कन्यां छत्रं तथा ध्वजम् । स्वप्नान्ते यो लभेन्मन्त्रं स सदा लभते सुखम् ॥ १२० ॥
कृष्णं कृत्स्नमशस्तं मुक्त्वा गो-वाजिराज-गज-देवान् । सकलं शुक्लं शस्तं मुक्त्वा कार्पास-लवणानि ॥१२१॥
देवता गुरवो गावः पितरो लिङ्गिनो नृपाः । यद् वदन्ति नरं स्वप्ने तत्तथैव भविष्यति ॥ १२२ ॥
एतत् स्वप्नानुसारेण भाविपुत्रद्वयं तव । एक आदौ सुतः शीघ्रं चार्वाचारो भविष्यति ॥ १२३ ॥
श्रुत्वैतन्मुदिता राज्ञी काले गर्भं दधौ वरम् । गर्भानुभावतस्तस्या जाता रुचिरदोहदाः ॥ १२४ ॥

भूपपूरितनिःशेष-जिनार्चादिकदोहदाः । शुभेऽहनि सुत देवी सूते स्वेन्दुमिवेन्द्रादिग् ॥१२५॥
सन्मान्य स्वजन सर्व-मन्नपानादिनाऽऽदरात् । पुत्रजन्मोत्सव स्फारं चकारावनिनायकः ॥१२६॥
३ विचार्य स्वजनैः सार्द्ध शुकस्वमानुसारतः । शुकराजेति पुत्रस्या-भिधा धात्रीधवोऽभ्यधात् ॥१२७॥
लाल्यमान क्रमात्पथ्य-धात्रीभिस्तन्यपानतः । बभूव पञ्चवर्षीय-पुत्रो जनमनोहरः ॥ १२८ ॥ यत —
"गाहाण रसा महिलाण विब्भमा कविअणस्स वयणाइं । कस्स न हरन्ति चित्तं बालाण मम्मणालावा"॥
६ राजाऽन्यदा वने तस्मिन् क्रीडन् पुत्र-प्रियायुतः । माकन्दाधोनिविष्ट सन् प्रोवाचेति प्रिया प्रति ॥१३०॥
'माकन्दोऽयं प्रिये! सोऽयं यस्मात् शुकमुखोक्तितः । श्रुत्वा त्वन्नाम त्वत्पृष्ठौ धावितोऽहं पुरा ननु ॥१३१॥
आगत्य विपिने तस्मिन् त्वा गाङ्गिलिसुता तदा । परिणीय पुन पश्चा—दागां पुरमहं निजम् ' ॥ १३२ ॥
९ नृपोत्सङ्गस्थितः पुत्रः शृण्वन्नेतत् स्फुटाक्षरम् । मूर्च्छितः पतितः पृथ्व्या विद्युत्पात इवाचिरात् ॥१३३॥
तथाविधं सुतं दृष्ट्वा भूपतिर्गृहिणीयुतः । कोलाहलं तथाऽकार्षीद् यथा तत्रागमज्जनः ॥ १३४ ॥ यतः—
गुरु—गुरुतर—अइगुरुपिउ -माय—अवच्च—पिअजणसिणेहो ० ॥ १३५ ॥
१२ सचन्दनपयःकेलि-दलवातोपचारतः । चक्रे सचेतनः पुत्रो भूपादिसकलैर्जनैः ॥ १३६ ॥
प्रफुल्लाक्षशुकः पश्य--ज्जनं वक्ति न यावता । तावद् भूपः प्रियायुक्तो विषण्ण ऊचिवानिदम् ॥ १३७॥
हे वत्स ! वचन देहीत्युक्तो यावन्न जल्पति । तदा राजा जगौ पत्नि! रत्नदोषी यमः खलु ॥ १३८ ॥ यतः-

॥ ११ ॥

"शशिनि खलु कलङ्कं कण्टकाः पद्मनाले, उदधिजलमपेयं पण्डिते निर्द्धनत्वम् ।
दयितजनवियोगो दुर्भगत्वं सुरूपे, धनपतिकृपणत्वं रत्नदोषी कृतान्तः" ॥ १३९ ॥
उपचारास्तदाऽनेके कारिता मेदिनीभुजा । आकार्य भूरिशो वैद्यान् नानाशास्त्रविचक्षणान् ॥ १४० ॥
एवं च क्रियमाणेषू–पचारेषु निरन्तरम् । षड्मासा अभवन् नैव शुकराजो जगौ मनाग् ॥ १४१ ॥ यतः–
"वैद्या वदन्ति कफ-पित्त-मरुद्विकारं, सांवत्सरा ग्रहगतं प्रवदन्ति दोषम् ।
भौतोपसर्गनिपुणाः प्रवदन्ति भौतम्, सन्तो वदन्ति च पुराऽकृतपुण्यमेव" ॥ १४२ ॥
जनाग्रहान्नृपोऽन्येद्युः कौमुद्याश्च महोत्सवे । पूर्वस्मिन् विपिने गच्छन् प्रोवाचेति प्रियां प्रति ॥ १४३ ॥
यस्मिंस्तरावयं पुत्रश्छलितः केनाचिचदा । तेनायं दूरतस्त्याज्य इति यावन्नृपो जगौ ॥ १४४ ॥
तस्यैव तावताऽऽम्रस्य तले दध्वान दुन्दुभिः । किमित्युक्ते नृपेणेत्य कश्चित्प्राहेति मानवः ॥ १४५ ॥
स्वामिन्नस्य तरोर्मूले श्रीदत्तस्य मुनीशितुः । तपोध्यानपरस्याद्यो–त्पन्नं केवलमुज्ज्वलम्॥ १४६ ॥ यतः–
"प्रणिहन्ति क्षणार्द्धेन साम्यमालम्ब्य कर्म तत् । यन्न हन्यान्नरस्तीव्र--तपसा जन्मकोटिभिः॥ १४७ ॥
कर्म्म जीवं च संश्लिष्टं परिजातात्मनिश्चयः । विभिन्नीकुरुते साधुः सामायिकशलाकया ॥ १४८ ॥
रागादिध्वान्तविध्वंसे कृते सामायिकांशुना । स्वास्मिन् स्वरूपं पश्यन्ति योगिनः परमात्मनः ॥ १४९ ॥
समेत्य स्वर्गतो देवा भक्तिभावितमानसाः । कुर्वन्ति केवलज्ञानो–त्सवं रैपत्रकल्पनात् ॥ १५० ॥ यतः–

"पंचसु जिणकल्लाणेसु महरिसितवाणुभावाओ । जम्मंतरनेहेण य आगच्छन्ति सुरा इहइं (यं)" ॥१५१॥
देवी प्राह तदा नाथ ! केवली पृछ्यतेऽधुना । सुतस्य जल्पनोपायो गत्वा तत्र सुभक्तितः ॥१५२॥ यतः–
"सम्भिन्न पासंतो लोग–मलोगं च सव्वओ सव्वं । तं नत्थि जं न पासइ भूयं भव्वं भविस्सं च" ॥१५३॥
ततो राजा परीवार–युतस्तत्रैत्य सप्रियः । प्रदक्षिणादिविधिना ववन्दे श्रीगुरूत्तमान् ॥१५४॥ यतः–
" सचित्तदव्वमुज्झण–मचित्तमणुज्झणं मणेगत्तं । इगसाडी उत्तरासंग अंजली सिरसि जिणादिट्ठे ॥१५५॥
इअ पंचविहाभिगमो अहवा मुच्चंति रायचिन्हाइं । खग्गं १ छत्तो–२ वाणह ३ मउडं ४ चमरे ५ अ पंचमए" ॥१५६॥
उदारैः स्तवनैः स्तुत्वा भक्तितो मेदिनीपतिः । कृतोत्सङ्गसुतः श्रोतु देशनां समुपाविशत् ॥१५७॥ तथाहि–
"सद्वंशजन्म गृहिणी स्पृहणीयशीला, लीलायितं वपुषि पौरुपभूषणश्रीः ।
पुत्राः पवित्रचरिताः सुहृदोऽपदोषाः, स्युर्धर्मतः खलु फलानि पचेलिमानि ॥१५८॥
विरोधिता बन्धुजनेषु नित्यं सरोगता मूर्खजनेषु सङ्गः । क्रूरस्वभावः कटुवाक् सरोषो नरस्य चिह्नं नरकागतस्य ॥
स्वर्गच्युतानामिह जीवलोके चत्वारि नित्यं हृदये वसन्ति । दानप्रसङ्गो विमला च वाणी देवार्चनं सद्गुरुसेवनं च "॥
भूपोऽवगस्य वृक्षस्य तलेऽस्य तनयस्य मे । मुद्रिताऽभूत् कुतो वाणी प्रसद्य कथ्यतां प्रभो ! ॥१६१॥
सूरिः प्रोवाच जीवानां पुण्यपापमयात्मनाम् । सुख–दुःखानि जायन्ते भूरिशः पृथिवीतले ॥१६२॥ यतः–
"कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डम्, त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।

|| १३ ||

उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तम्, हतविधिललितानां ही विचित्रो विपाकः" ॥१६३॥
केऽपि सहस्रंभरयो लक्षंभरयश्च केऽपि नराः । नात्मंभरयः केचिद् फलमेतत् सुकृत-दुष्कृतयोः ॥१६४॥
गुरुः प्राहाऽधुना स्पष्टवक्ता शीघ्रं करिष्यते । राज्ञोक्तं क्रियतां सद्यः स्फुटवक्ता सुतो मम ॥१६५॥
वन्दस्व शुकराजास्मान् विधिनेति गुरूदिते । समुत्थाय मुदा स्पष्टा-क्षरैरेवं स वन्दते ॥१६६॥
'अणुजाणह पसाउ करी'ति शुकेनोक्ते गुरुः प्राह-'इच्छं' । ततः प्राह शुकः-'इच्छामि खमासमणो वंदिउं जावणिज्जाए निसीहिआए मत्थएण वंदामि" ।
ब्रुवन्नेवं मुनिं भक्त्या ववन्दे यावदेव सः । तावत्सर्वो जनश्चक्रे चमत्कारं भृशं हृदि ॥१६७॥
राज्ञोक्तं भगवन्नस्य सुनोरजनि किं मम । ततः पूर्वभवं तस्य गुरुराचष्ट शिष्टराग् ॥१६८॥ तथाहि-
'श्रीभद्दिलपुरे भूपो जितारिः संसदि स्थितः । प्रतीहारेण विज्ञप्त इति प्राञ्जलिनाऽन्यदा ॥१६९॥
स्वामिन्नेको नरो द्रष्टुं त्वामिच्छति वहिः स्थितः । समानयेति भूपोक्ते तेनानीतः पुमान् स च ॥ १७० ॥
भूपोऽप्राक्षीत्कुतः कस्मि-न्नर्थेऽत्रासि त्वमागतः। दूतः प्राहास्ति पूर्वस्यां दिशि लक्ष्मीवती पुरी ॥१७१॥
तस्यां विजयदेवस्य भार्या प्रीतिमती सती । असूत तनयान् वर्यान् सोम-भीम-धना-र्जुनान् ॥१७२॥
तेषां जन्मोत्सवे निष्पादिते प्रीतिमती प्रिया । सूते स्म तनये हंसी-सारस्याह्वे क्रमात् वरे ॥१७३॥
क्रमेण पण्डितोपान्ते पाठ्यमाने सुते उभे । नृपेण सर्वशास्त्रेषु समभूतां विचक्षणे ॥१७४॥ यतः-

"आहार-निद्रा-भय-मैथुनानि सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् । ज्ञानं विशेषः खलु मानुषाणा ज्ञानेन हीनाः पशुभिः समानाः"॥
मिथःप्रीतिपरे हंसी–सारस्यौ नृपतेः सुते । देहच्छाय इवाभीक्ष्णं तिष्ठतो न कदा पृथक् ॥१७६॥
३ अन्येद्युर्नृपतिः प्रेक्ष्योद्वाहयोग्ये सुते उभे । प्राह हे तनये ! कस्मै कुत्र देशे ददाम्यहम् ॥१७७॥
ऊचतुर्यदि तुष्टोऽसि तातेदानी त्वमावयोः । तदैकस्मै वरायात्रां ददस्व स्याद् यतः सुखम् ॥१७८॥
वरं वरयते कन्या माता वित्तं पिता कुलम् । बान्धवाः स्वजनमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥१७९॥
६ एकं वरं ददामीति गदित्वा नृपतिर्व्यधात् । विचार्य सज्जनैः सार्धं स स्वयंवरमण्डपम् ॥१८०॥
लग्नं लात्वाऽनघं माघ–सिताष्टम्या महीपतिः। प्रेषयामास भूयिष्ठ-देशे कुङ्कुमपत्रिकाः ॥१८१॥
तेनात्राहं महीशेन प्रेषितो भवदन्तिके । तत्रागच्छेत् भवान् वाच–यित्वा कुङ्कुमपत्रिकाम् । १८२। तथाहि—
९ जितारिभूपतिर्वाच–यित्वा कुङ्कुमपत्रिकाम् । सद्यः शुद्धपरिवारो ययौ तत्र स्वयंवरे ॥ १८३ ॥
अंग–वंग–तिलंगादि–देशाधीशान् बहून् वरान् । दूतीकीर्तिततद्वंशान् समतीत्य क्रमाच्चदा ॥ १८४ ॥
सुखासनसमासीने भूपपुत्र्यावुभे अपि । *जितारेश्चक्रतुः कण्ठे वरमाला मनोरमाम् ॥ १८५ ॥ युग्मम् ।
१२ स द्रूपे नृपतेः पुत्र्यौ परिणीय सदुत्सवम् । लब्धभूरितुरङ्गभो जितारिरचलत्ततः ॥ १८६ ॥
प्रियायुग्मयुतं भूपं जितारिं समहोत्सवम् । आगच्छन्तं निजावासे श्रुत्वा तत्रैति स्त्रीजनः ॥ १८७ ॥

* जितारेर्दधतु. कठे–ग ।

॥ १५ ॥

एकनेत्राञ्जनक्षेपा काचिन्नारी कृतत्वरा । द्रष्टुं भूमीपतिं पत्नी–युतं तत्र समागमत् ॥ १८८ ॥
एवं कृतार्द्धकार्याणि मुक्त्वा बह्वयो मृगेक्षणाः । राजमार्गे नृपं द्रष्टुं समाजग्मुः कृतत्वराः ॥ १८९ ॥ यतः—
३ "तिहं तिन्नि पीआरडां कलि कज्जल सिन्दूर । आनि जि तिन्नि पीआरडां दूध जमाइ तूर" ॥ १९० ॥
जितारिर्भूपतिर्हंसी–सारसीभ्यां समन्वितः । शोभते रतिप्रीतिभ्या–मिवाभीक्ष्णं मनोभवः ॥ १९१ ॥
अन्येद्युर्गृहिणीयुग्म–युतो जितारिभूपतिः । उद्याने श्रीधराचार्यान् वन्दितुं समुपागमत् ॥ १९२ ॥
६ "धर्माज्जन्म कुले शरीरपटुता सौभाग्यमायुर्बलम् , धर्मेणैव भवन्ति निर्मलयशो–विद्या–र्थसम्पत्त्वयः ।
कान्ताराच्च महाभयाच्च सततं धर्मः परित्रायते, धर्मः सम्यगुपासितो भवति च स्वर्गापवर्गप्रदः ॥१९३॥ अत्र धर्मोपदेशः।
धर्मं जीवदयामूलं जितारिर्मेदिनीपतिः । गृहीत्वा गृहिणीयुक्तो निजावासं समीयिवान् ॥ १९४ ॥ यतः–
९ "आसन्ने परमपए पावेयव्वम्मि सयलकल्लाणे । जीवो जिणिंदभणिअं पडिवज्जइ भावओ धम्मं " ॥ १९५ ॥
बबन्ध सरला हंसी नृयोग्यं कर्म धर्मतः । स्त्रीयोग्यं सारसी माया–विनी वक्राशया सदा ॥ १९६ ॥ यतः–
"संतुट्ठा सुविणीया अज्जवजुत्ता य जो थिरा निच्चं । सच्चं जंपइ महिला सा पुरिसो होइ मरिऊणं ॥ १९७ ॥
१२ जो चवलो सढभावो मायाकवडेहिं वञ्चए सयणं । नहि कस्स य वीसत्थो सो पुरिसो महिलीआ होइ " १९८ ॥
कियत्यपि गते काले सारसी कुटिलाशया । कुर्वाणा कलहं हंस्या सार्द्धं तिष्ठति संततम् ॥ १९९ ॥
एकद्रव्याभिलाषे हि जीवानां द्विविधं मनः । विशेषतः सपत्नीनां सरलत्वं सुदुर्लभम् ॥ २०० ॥

गवाक्षस्थो बहिः सार्थं व्रजन्त मेदिनीपतिः । दृष्ट्वाऽन्यदा जगौ भर्त्यान् प्रतीदं वचनं द्रुतम् ॥ २०१ ॥
कुत्रत्योऽयं व्रजन् सार्थो दृश्यते साम्प्रतं ततः । ज्ञात्वेति सेवकेरूचे भूपतेरग्रतः स्फुटम् ॥ २०२ ॥
श्री शङ्खपुरवास्तव्यः संघः श्रीविमलाचले । युगादीश जिनं नन्तुं साम्प्रतं याति भूपते! ॥ २०३ ॥
सङ्घमध्ये नृपो गत्वा सत्रः श्रीश्रुतसागरान् । कल्याणीभक्तितो नत्वा पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥ २०४ ॥ यतः–
"विनयं राजपुत्रेभ्यः पण्डितेभ्यः सुभाषितम्। अनृत द्यूतकारेभ्यः स्त्रीभ्यः शिक्षेत कौतुकम् (कैतवम्) ॥२०५॥
किमर्थं गम्यते तत्र भवद्भिर्विमलाचले । प्रोचुः श्रीसूरयस्तस्य माहात्म्यं विद्यते महत् ॥२०६॥ यतः–
"सुधाञ्जनं सज्जनलोचनेषु मिथ्यादृशामक्षिषु धूमरेखां। पश्यन्ति तत्रादिममर्हतं(न्तं)ये संसारसिंधुं लघु ते तरन्ति ॥
पुण्यं चिनोति नरजन्म फलं तनोति, पापं लुनाति नयनानि सतां पुनाति ।
दूरेऽपि दर्शनपथं समुपागतो यः, श्रीमानसौ विजयतां गिरिपुण्डरीकः " ॥२०८॥
तस्मिन् तीर्थे जिनाधीशा–श्चत्वारः समवासरन् । अतश्च संसरिष्यन्ति जिना एकोनविंशतिः ॥२०९॥ यतः–
"सिरिनेमिनाहवज्जा जत्थ जिणा रिसहपमुहवीरंता । तेवीसं समोसरीआ सो विमलगिरी जयउ तित्थं " ॥२१०॥
निशम्य तीर्थमाहात्म्यं तत्क्षणात् भूपतिस्तदा। पश्यता मन्त्रिणामादा–दभिग्रहमिति स्फुटम् ॥२११॥
नत्वैव श्रीयुगादीशं मया विमलपर्वते । ग्राह्यमत्र पयः पाद–चारिणा गम्यमेव च ॥२१२॥
जितारिर्भूपतिः सङ्घ–सार्द्धेन गृहिणीयुतः । चचाल श्रीयुगादीशं नन्तुं श्रीविमलाचले ॥२१३॥

॥ १७ ॥

गच्छतो नृपतेः शीघ्र–मभूवन् सप्त वासराः । महाटव्यामभूत् सर्वः सङ्घो व्याकुलमानसः ॥२१४॥
मन्त्रिणा सूरयः पृष्टाः कियान् मार्गोऽस्ति साम्प्रतम् । गुरुणोचे च काश्मीर–देशोऽयं विद्यते ननु ॥२१५॥
मन्त्री प्रोवाच भूपेना–भिग्रहो दुष्करो लले । देव्यादिः सकलो लोको व्याकुलोऽजनि सम्प्रति ॥२१६॥ [मित्यादि ।
आकार्य नृपतिं सूरिः प्रोवाचेति स्फुटाक्षरम् । सहसाऽभिग्रहो लातो भवता तेन पार्यताम् ॥ यतः–उक्तं सहसागारेण–
इत्यादि कथिते भूपोऽभिग्रहं नैव मुञ्चति। ततश्चिन्तापरो मन्त्री बभूवातीवदुःखितः ॥२१८॥
सुप्तस्य मन्त्रिणः स्वप्ने तीर्थेशो गोमुखोऽगदत् चिन्तां कुरुष्व मा चित्ते करिष्येऽहं तवेप्सितम् ॥२१९॥
प्रभाते प्रथमे यामे सङ्घस्य गच्छतोऽध्वनि । आनयिष्याम्यहं सत्यं सम्मुखं विमलाचलम् ॥२२०॥
नत्वा देवं महीशाद्यैः पूरणीया अभिग्रहाः। एवं स्वप्नो ददे तेना–न्येषां प्रत्ययहेतवे ॥२२१॥
प्रभाते सूरि–भूपाला–मात्याद्या बहवो जनाः । मिलित्वा स्वप्नवृत्तान्तं नैशमूचुः परस्परम् ॥२२२॥
चलन् मार्गे नृपस्तीर्थं दृष्ट्वा श्रीसङ्घसंयुतः । अपूरिष्ट जिनार्चादि–चारुकृत्यैरभिग्रहम् ॥२२३॥
द्रव्यभावस्तवं चारु–पुष्पैः स्तोत्रैश्च सुन्दरैः। कृत्वा महीपतिर्जन्म चकार सफलं निजम् ॥२२४॥ अत्र नमस्कारा वाच्याः।
प्रभुं नत्वा नृपस्यांह्री न गन्तुं वहतोऽग्रतः । जिनं नत्वा चलित्वा च वलते च महीपतिः ॥२२५॥
एवं पुनः पुनर्भूपं कुर्वाणं वीक्ष्य मन्त्रिणः । प्रोचुः स्वामिन् ! किमारब्धमीदृक्षं च(व)लनादिभिः ॥२२६॥
राज्ञोक्तं नहि जानामि क्रमौ मे चलतश्च न । मन्त्री प्राहात्र नगरं स्थाप्यते स्थीयते पुनः ॥ २२७ ॥

सस्थाप्य नगरीं नाना–जिनेभ्यालयमालिताम् । श्रीविमलाभिधां तत्र तस्थौ धर्मपरो नृपः ॥ २२८ ॥
इतो गोमुखयक्षेणा–गत्योक्तं नृपतेः पुरः । विकुर्व्य रचितः शैलः पुण्डरीकाभिधो मया ॥ २२९ ॥
भवतोऽभिग्रहः पूर्णः सङ्घस्य चाखिलः पुनः । तेनामुं पर्वतं संह–रिष्यामि साम्प्रतं द्रुतम् ॥ २३० ॥
त्वयाऽतो मुख्यसिद्धाद्रौ सुराष्ट्रदेशभूषणे । गत्वा श्रीऋषभो देवो वन्दितव्यः सुभावतः ॥ २३१ ॥ यतः–
विकुर्वितं समं वस्तु गेहादि चित्तहर्षदम् । पक्षादुपरि नो कुत्र तिष्ठत्युक्तं जिनागमे ॥ २३२ ॥
ततोऽन्येद्युर्नृपः सङ्घ–सहितो विमलाचले । युगादीशं जिनं नन्तुं ययौ मुदितमानसः ॥ २३३ ॥
चारुस्तोत्र–महापूजा–ध्वजारोपादिभिर्भृशम् । श्रीसङ्घसहितो भूप–श्चक्रवान् सफलं जनु· ॥ २३४ ॥
विधाय रुचिरां यात्रां गृह्णन् मर्त्यजनुःफलम् । श्रीविमला पुरीं भूपः समागात् सङ्घसंयुतः ॥ २३५ ॥
ततो जितारिनृपतिः पुरीतो, गजाश्वसत्पत्तिरथादिशाली । प्रियायुतश्चारुमहोत्सवेन श्रीभद्दिलायां पुरि द्रागियाय ॥
अन्येद्युस्तत्पुरोद्याने गुरून् सिद्धान्तसागरान् । श्रुत्वाऽऽगतान् नृपः सान्तः–पुरो वन्दितुमीयिवान् ॥ २३७ ॥
पूज्यपूजा–दया–दानं तीर्थयात्रा–जप–स्तपः । श्रुतं परोपकारश्च मर्त्यजन्मफलाष्टकम् ॥ २३८ ॥
जिनार्चादिफलं स्वर्गा–पवर्गादिसुखं तदा । श्रुत्वा राजाऽभव–ज्जीवदयाधर्मणि (र्मे च) कर्मठः ॥२३९
कुर्वन् राज्य महीशोऽन्ते गृहीत्वाऽनशनं मुदा । दीयमानान् नमस्कारान् शुश्राव ध्यानतत्परः ॥ २४० ॥
अत्रान्तरे युगादीश–प्रासादशिखरस्थितम् । शब्दायन्तं शुकं श्रुत्वा ददौ तत्र मनो नृपः ॥ २४१ ॥

॥ १९ ॥

पश्यन् महीपतिः कीरं प्रासादशिखरस्थितम् । मृत्वा प्रान्ते शुकीभावं प्राप कर्मनियोगतः ॥ २४२ ॥ यतः
"ठाणं उच्चु-च्चयरं मज्झं हीणं च हीणतरगं वा । जेण जहा गंतव्वं चिट्ठा वि से तारिसी होइ" ॥ २४३ ॥
निरन्तरं कृतानेक-पुण्यपापमयात्मनाम् । जायते प्राणिनामन्ते या मतिः सा गतिर्भवेत्" ॥ २४४ ॥
लोकैरुक्तमयं भूपः पुण्यवान् जग्मिवान् दिवम् । यतो गतागतिं सम्यक् छद्मस्थो वेत्ति नो जनः ॥ २४५ ॥
मृत्युकार्ये कृते हंसी-सारस्यौ गुरुसन्निधौ । वैराग्यवासितस्वान्ते प्रव्रज्यां ललतुर्मुदा ॥ २४६ ॥
कुर्वत्यौ षष्ठकल्पादि तपो घोरं निरन्तरम् । सद्ध्यानाद् ययतुर्हंसी-सारस्यौ प्रथमं दिवम् ॥ २४७ ॥
हंसी-सारसिकाजीवौ तत्र देव्यौ सुखस्थितौ । पश्चाद् भवस्य संबन्धं पश्यतः स्मेति सादरम् ॥ २४८ ॥
अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा निजं कान्तं शुकं वने । समेत्य प्रतिबोधाय ते देव्याविदमूचतुः ॥ २४९ ॥
त्वया पूर्वं भवे कीर ! कृतं पुण्यं वहु स्फुटम् । आर्त्तध्यानेन च प्रान्ते तिर्यक्त्वं प्रापि दैवतः ॥ २५० ॥
तेनाधुना शुभं ध्यानं कुरु कीर ! स्वमानसे । येन ते जायते स्वर्गापवर्गादि सुखं क्रमात् ॥ २५१ ॥
"पंचसु जिणकल्लाणेसु महरिसितवाणुभावाओ । जम्मंतरनेहेण य आगच्छन्ती सुरा इहयं" ॥ २५२ ॥
एवं धर्मोपदेशेन ग्राहितोऽनशनं शुकः । मृत्वा स्वर्गेऽगमत् तत्र पूर्वपत्नीविराजिते ॥ २५३ ॥
न सा जाई न सा जोणी न तं ठाणं न तं कुलम् । न जाया न मुआ जत्थ सव्वे जीवा अणंतसो ॥ २५४ ॥
च्युते देवीद्वये पूर्वं देवो दुःखेन पूरितः । न चिक्रीड मनाग् वापी-वनादिषु कदाचन ॥२५५॥ यतः-

"ईसा-विसाय मय-कोह-माया-लोभेहिं एवमाईहिं । देवा वि समभिभूआ तेसिं कुचो सुहं नाम ॥२५६॥
देवा विसयपसत्ता नेरइआ विविहदुःखसंतत्ता । तिरिआ विवेगविगला मणुआणं धम्मसामग्गी" ॥२५७॥
धर्मं श्रोतुमना धर्म-घोषकेवलिसन्निधौ । अन्येद्युः स सुरो लक्ष्मीपुरोद्याने समागमत् ॥२५८॥ अत्रोपदेशः ।
देशनान्ते सुरोऽप्राक्षीत् जितारिर्गुरुसन्निधौ । बोधिः किं सुलभा मे स्याद् दुर्लभा वा निगद्यताम् ॥२५९॥
गुरुः प्रोवाच सुलभा बोधिस्तेन तु* भाविनी । देवेन कथमित्युक्ते पुनः प्राहेति केवली ॥२६०॥
ये त्वत्प्रिये च्युते पूर्वं तन्मध्यात् शुभकर्मतः । हंसीजीवः क्षितिमति-क्षितेशोऽभून्मृगध्वजः ॥२६१॥
वनमध्ये युगादीश-सद्मोपान्ताश्रमेऽभवत् । श्रीगागलिऋषेः पुत्री सारस्या जीव इत्यपि ॥२६२॥
जाताऽस्ति सारसीजीव श्रीगागलिऋषेः पुनः । सुता कमलमालेति विमलाचलसन्निधौ ॥२६३॥ पाठान्तरम् ।
त्वं तयोस्तनयो भूत्वा लब्ध्वा जातिस्मृतिं पुनः । लप्स्यसे विमला बोधिं संसाराब्धितरीनिभाम् ॥२६४॥
+आकर्ण्यैतत् गुरोरास्यात् स सुरो मुदिताशयः । कीररूपं चकाराशु सर्वावयवसुन्दरम् ॥२६५॥
त्वां च तत्राश्रमे नीत्वा परिणाय्य ऋषेः सुताम् । प्रददौ स्फारशृङ्गारं स्नेहेन निर्जरः स च ॥२६६॥
पुनस्तेनैव रूपेण त्वा नीत्वा नगरे निजे । मन्वानः सुलभां बोधिं स्वस्मिन् स्वर्गे ययौ सुरः ॥२६७॥

॥ २१ ॥

*भविष्यति क । + मृगध्वजस्य कमलमालायास्तनयो भवान् । अभविष्यद् यदि ते बोधि-बीजं तदा भविष्यति ॥-इति कपुस्तकेऽधिक. पाठः ।

काले च्युत्वा सुरः सोऽपि जितारिस्तेऽभवत् सुतः । शुकराजेति तस्याह्वां त्वमदाः समहोत्सवम् ॥२६८॥
त्वामत्र भार्यया सार्द्धं वार्तां कुर्वाणमैक्ष्य च । प्राप्तजातिस्मृतिर्दध्या–वेवं सूनुरयं तव ॥२६९॥
एतौ मे पितरौ पूर्व–भवेऽभूतां प्रिये प्रिये । ब्रवीम्यहं कथं तात ! मातरेवं च साम्प्रतम् ॥२७०॥
अतो मे श्रेयसे मौनं विचिन्त्येति निजाशये । मौनी बभूव ते पुत्रो ज्ञेयं सत्यमिदं त्वया ॥२७१॥
दधानं मानसे दुःखं शुकराजं समीक्ष्य च । प्रोवाच केवली चित्रं विद्यते भवनाटकम् ॥२७२॥ यतः—
,'देवो नेरइउत्ति अ कीड-पयंगुत्ति माणुसो एसो । रूवस्सी य विरूवी सुभागी दुक्खभागी अ ॥२७३॥
रायत्ति अ दमगुत्ति अ० ॥२७४॥ नवि इत्थ कोइ नियमो"०॥२७५॥
यः पिता स भवेत्पुत्रो यः पुत्रः स पिता भवेत् । या कान्ता सा भवेन्माता या माता सा भवेत् पिता ॥२७६॥
तस्मान्न रागो कर्त्तव्यो विद्वेषश्च मनागपि। व्यवहारो विधातव्यः केवलं समताविदा ॥२७७॥
न सा जाई न सा जोणी०॥२७८॥
"माता–पितृसहस्राणि पुत्र–दारशतानि च । संसारेऽत्र व्यतीतानि कस्याहं कस्य बान्धवाः ॥२७८॥
"अहं तात ! त्वया जातो मया त्वं च सहस्रशः । सुत एव पिता जात–स्तात मायाविजृम्भितम्" ॥२७९॥
बभूव मम वैराग्यं यथाऽऽशु श्रूयतां तथा । भरतेऽत्र पुरं रम्यमभून्मन्दिरनामतः ॥ २८० ॥ [श्रीदत्तकथा]

मूरकान्तो नृपस्तत्र *प्रशशास प्रजा नयात्। तस्य मान्योऽभवत्सोम–श्रेष्ठी श्रेष्ठि–शिरोमणिः || २८१ ||
गृहिणी तस्य सोमश्रीः श्रीदत्तस्तनयस्तयोः । श्रीमतीति प्रिया तस्य बभूव शीलशालिनी || २८२ ||
"पत्नी प्रेमवती सुतः सविनयो भ्राता गुणालंकृतः, स्निग्धो बन्धुजनः सखाऽतिचतुरो नित्य प्रसन्नः प्रभुः ।
निर्लोभोऽनुचरः परार्त्तिशमने प्राप्तोपयोगं धनम्, कल्याणाभ्युदयेन सन्ततमिदं कस्यापि संपद्यते || २८३ ||
सोमोऽन्यदा प्रियायुक्तः क्रीडितुं विपिने ययौ । तावत्तत्रागतः सूर–कान्तः सान्तःपुरस्तदा || २८४ ||
निजरूपजितस्वर्गि–वधूं सोमश्रियं तदा । वीक्ष्य रागान्नृपः स्वान्तःपुरे चिक्षेप दुष्टधीः || २८५ || यतः–
"विकलयति कलाकुशलं हसति शुचिं पण्डितं विडम्बयति। अधरयति धीरपुरुषं क्षणेन मकरध्वजो देवः" ||२८६||
दीनः श्रेष्ठी द्रुतं भूप–मान्यानामेत्य मन्दिरम् । प्राह प्रियापहारादि–स्वरूपं गद्गदस्वरम् || २८७ ||
तेऽपि गत्वा नृपोपान्ते प्रोचुरेवं स्फुटाक्षरम् । जायते दुष्कृतं घोरं परस्त्रीहरणे भृशम् || २८८ ||
सूरकान्तः नृपः प्राह सोमश्रियं वणिक्प्रियाम् । नहि मुञ्चाम्यह प्राणा–त्ययेऽपि किं प्रजल्पनैः ||२८९||
ततस्तैर्मन्त्रिभिः प्रोक्तं आगत्य श्रेष्ठिसन्निधौ । गजः कर्णे कथं धार्यो निवार्यो नृपतिः कथम् || २९० ||
विद्युत्पातः कथ धार्यो नदीवेगः कथ पुनः। कथ धार्योऽनिलस्तीव्रः सदा वह्निः शरीरिणा || २९१ ||
माता यदि विषं दद्यात् पिता विक्रयते सुतम् । राजा हरति सर्वस्वं का तत्र परिदेवना || २९२ ||

* ररक्ष जनतां न–इति कपुस्तके।

|| २३ ||

ततः श्रेष्ठी समेत्यौकः स्वं प्राहेति सुतं प्रति । राज्ञा दुष्टेन त्वन्माता गृहीता साम्प्रतं बलात् ॥ २९३ ॥
तथापि वीक्ष्यते पुत्र वालिता द्रविणव्ययात् । स्वगृहे सन्ति द्रव्यस्य षट् लक्षा साम्प्रतं ननु ॥ २९४॥
तन्मध्यादर्द्धमादाय सेवित्वा बलिनं नृपम् । वालयिष्ये बलादेव शीघ्रं च तव मातरम् ॥ २९५॥
विमृश्येति धनं भूरि लात्वा श्रेष्ठी रहस्तदा । चचाल दिशि कस्यांचित् मुत्कलाप्य सुतं द्रुतम् ॥ २९६ ॥
श्रीदत्तस्य गृहस्थस्य प्रियाऽसूतान्यदा सुताम् । पुत्रीजन्म समाकर्ण्य श्रीदत्तो ध्यातवानिति ॥ २९७ ॥ यतः–
"माय–पिअराण विरहो धणनासो अज्ज पुत्तिआजम्म । नरनाहोपि विरुद्धो दइवं रुट्ठं न किं देइ ॥ २९८ ॥
जम्मंतीए सोगो वड्ढन्तीए वड्ढए चिन्ता । परिणीआए दण्डो जुवइपिआ दुक्खिओ निच्चम् ॥२९९॥
निअघरसोसा परगेहमण्डणी कलिकलङ्ककुलभवणम् । जेहिं न जाया धूआ ते सुहिआ जीवलोगम्मि" ॥३००॥
शङ्खदत्तेन मित्रेण श्रीदत्त इति भाषितः । धनं विना न ना भाति तेन श्रीरर्ज्यतेऽधुना ॥३०१॥ यतः–
" शीलं शौचं तपः क्षान्ति–र्दाक्षिण्यं मधुरता कुले जन्म । न विराजन्ति हि सर्वे वित्तहीनस्य पुरुषस्य" ॥३०२॥
गत्वा तेनाम्बुधौ लक्ष्मीरर्ज्यते भूयसी किल । अर्धमर्धं गृहीष्याव–स्तस्या आवां विभागतः ॥३०३॥
कृत्वेति निश्चयं पत्नीं दशाहतनयायुताम् । विमुच्य सदनेऽचालीत् श्रीदत्तोऽम्बुधिवर्त्मनि ॥३०४॥
श्रीदत्तो मित्रसंयुक्तो महाम्भोधौ व्रजन् क्रमात् । लक्ष्म्यर्थं सिंहलद्वीपं समागान्मुदिताशयः ॥३०५॥ (युग्मम्)
स्थित्वा तत्र नवाब्दानि समुपार्ज्य धनं बहु । श्रुत्वा लाभं कटाहाह्व–द्वीपं प्रति प्रचेलतुः ॥३०६॥

"धनहीनः शतमेकं सहस्रं शतवानपि । सहस्राधिपतिर्लक्षं कोटिं लक्षेश्वरोऽपि च ॥२०७॥
कोटीश्वरो नरेन्द्रत्वं नरेन्द्रश्चक्रवर्तिताम् । चक्रवर्ती तु देवत्वं देवोऽपीन्द्रत्वमिच्छति" ॥२०८॥–इत्यादि।
विहृतिं तत्र कुर्वद्भ्यां द्वाभ्यां लेखे कृते सति । अष्टौ कोट्यो धनस्यासन् पूर्वपुण्योदयात्तयोः ॥२०९॥
क्रयाणकानि भूयांसि गजाश्वादींश्च भूरिश. । गृहीत्वा चेलतुस्तौ स्वं स्थानं प्रत्यब्धिवर्त्मना ॥२१०॥
गच्छन्तौ तौ निरीक्ष्यैकां मञ्जुषा जलमध्यतः । निन्यतुर्धीवरात्प्रेक्ष्य निजोपान्ते प्रमोदतः ॥२११॥
ताभ्यामिति मिथः प्रोक्तं यन्मध्येऽस्या भविष्यति । स्वर्ण–रत्नादि तत्सर्वं विभज्यार्द्धेन गृह्यते ॥२१२॥
इत्युक्त्वोद्घाटिता पेटा वणिग्भ्यां यावदेव हि । तावदेका कनी दृष्टा निम्बपत्रोपरि स्थिता ॥२१३॥
निरीक्ष्याचेतना नील–वर्णां तामिति जल्पतः । नूनमेषाऽहिना दष्टा जले केन प्रवाहिता ॥२१४॥
शङ्खदत्तो जगावेवं जीवयिष्याम्यहं ननु । इत्युक्त्वा मन्त्रपूतेनाम्बुना सज्जीकृता द्रुतम् ॥२१५॥
सद्रूपां तां निरीक्ष्यावक् शङ्खदत्त इति स्फुटम् । एतामहं हि लास्यामि जीवितव्यप्रदानतः ॥२१६॥
श्रीदत्तः प्राह मा वादी–र्मित्रैवं साम्प्रतं स्फुटम् । यतोऽर्द्धमर्द्धमावां हि लास्याव इति जल्पितम् ॥२१७॥
त्वं किञ्चिद् विभवं लात्वा मह्यमेनां प्रदेहि भोः । शङ्खदत्तोऽपि तत्रैवं जगौ दारुणलोचनः ॥२१८॥
मयि जीवति रे दुष्ट पापिष्ठ निष्कृपाशय । गृहीष्यासि कथं कन्या–मेनां श्रीदत्त । साम्प्रतम् ॥२१९॥ यतः–
"हा नारी निर्मिता केन सिद्धिस्वर्गार्गला खलु । यत्र स्खलन्ति हा मूढाः सुरा अपि नरा अपि ॥२२०॥

॥ २५ ॥

वाला अपि बलात्कारान् मनो बलवतामपि । गृहीत्वा मीनमिव हा पीडयन्ति मृगेक्षणाः ॥३२१॥
रामाभिर्मोहितो जीवो न जानाति हिताहितम् । हताखिलविवेकाभि–र्वारुणीभिरिव स्फुटम् ॥३२२॥
प्राप्तुं पारमपारस्य०॥३२३॥
विवदन्तौ भृशं तौ च दृष्ट्वा निर्यामका जगुः । विवादो विद्यते भूरि–दुःखदायी न संशयम् ॥३२४॥
दिनद्वयाध्वनि स्वर्ण–कूलं नाम्ना तटं पुरम् । विद्यन्ते चतुरास्तत्र भूरिशो भूपतेर्नराः ॥३२५॥
विवादं युवयोस्तत्र ते भङ्क्ष्यन्ति नरोत्तमाः। श्रुत्वैतचौ तदा वादं मुञ्चेते स्म परस्परम् ॥३२६॥ [निश्चितं दापयिष्यते।
श्रीदत्तोऽचिन्तयन्मार्गे नूनमेषा मृगेक्षणा । अस्मै जीवितदानत्वात् लोकेन दापयिष्यते ॥३२७॥ लोकेन जीवदायास्मै
अतोऽधुना करिष्याम्युपायं–किंचिदहं रहः । ध्यात्वेति मायया मित्रं विश्वासयति निर्दयः ॥ ३२८ ॥ यतः–
"मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्त्तरीतुल्यं त्रिविधं धूर्तलक्षणम् ॥ ३२९ ॥
रात्रावट्टालके स्थित्वा श्रीदत्तः प्रोचिवानिदम् । हे मित्र ! कौतुकं चारु दृश्यतेऽब्धौ महत्तरम् ॥ ३३० ॥
मत्स्योऽष्टवदनो याति यानस्याधोऽधुना महान् । शङ्खदत्तस्ततो द्रष्टुं लग्नो यावत्प्रयत्नतः ॥ ३३१ ॥
श्रीदत्तश्छद्मना मित्रं क्षिप्त्वा पाथोनिधौ द्रुतम् । तन्वानो निकृतिं प्राह जनाऽग्रे गद्गदस्वरम् ॥ ३३२ ॥
हे मित्र ! त्वां विना प्राणा यास्यन्ति मम निश्चितम् । इत्यादि बहुशो जल्पन् रोदयत्यखिलं जनम् ॥ ३३३ ॥
लोकवाक्यात् शुचं मुक्त्वा स्वयं प्रीतस्ततोऽचलत् । श्रीदत्तः प्रययौ स्वर्णकूलं नाम्ना तटं पुरम् ॥ ३३४ ॥

श्रीदत्तेन तुरङ्गोभा ढौकिता धनभूपतेः । नैगमाय ददे तस्मै सन्मान दुष्टचेतसा ॥ ३३५ ॥
यानात्कन्यान्वित वस्तु समुत्तार्याखिलं तदा । पणायामास वस्तूनि मुक्तशुल्को वणिग्वरः ॥ ३३६ ॥
आकार्य गणकान् कन्या मङ्गीकर्तुं वणिक् तदा । ज्ञात्वा मुहूर्तमनिशं ययौ भूपतिसंसदि ॥ ३३७ ॥
श्रीदत्तो नृपतेः पार्श्वे चार्वीं चामरहारिणीम् । दृष्ट्वाऽप्राक्षीत् स्त्रियस्तस्याः स्वरूपमेककं नरम् ॥ ३३८ ॥
तेनोक्तमनया राज–मान्यया स्वर्णरेखया । सार्द्धं वार्तां करोत्येकवार–मेव नरः स च ॥ ३३९ ॥
योऽस्या ददाति पञ्चाशद्–दीनारान्मानपूर्वकम् । यतोऽस्तीयं महीशस्य मान्यं पात्रं मनोहरम् ॥३४०॥ युग्मम् ।
श्रीदत्तो मोहितो दत्त्वा दीनारान् तत्क्षणाद् रहः । रथारूढां कनीयुक्ता तामादाय वनं ययौ ॥३४१॥
निविश्य चम्पकस्याधः श्रीदत्ते स्त्रीद्वयान्विते । क्रीडां कुर्वति तत्रागात् वानरीसहितः कपिः ॥३४२॥
स्वर्णरेखां प्रति प्राह श्रीदत्तः कौतुकी तदा । वानर्योऽस्य कपेः किं स्यु–रेतास्त्वं ब्रूहि मेऽग्रतः ॥३४३॥
तयोक्त जननी काचित् स्वसा काचित्सुता पुनः । भवन्त्यन्येऽपि सम्बन्धा भूरिशः किं ब्रवीम्यहम् ॥३४४॥ यतः–
"धिग् जन्म पशुजन्तूना यत्र नास्ति विवेकिता । कृत्याकृत्यविचारेण विना जन्म निरर्थकम् ॥३४५॥
आस्तन्यपानाज्जननी पशूना–मादारलाभाच्च नराधमानाम् । आगेहकर्मेव तु मध्यमाना–माजीवितात्तीर्थमिवोत्तमानाम्"॥
श्रुत्वेतद् वानरो गच्छन् वलित्वाऽरुणलोचनः । श्रीदत्तं प्रोचिवानेवं स्फारयन् वचनं दृढम् ॥३४७॥
पश्यस्यद्रौ ज्वलन्तं त्व न पश्यसि पदोरधः । रे दुराचार पापिष्ठ परदोषावलोकतः ॥३४८॥ यतः–

॥ २७ ॥

"राई–सरिसवमित्ताणि पर छिद्दाणि पाससे। अप्पणो बिल्लमित्ताणि पासन्तो वि न पाससे ॥३४९॥
सर्वः परस्य पश्यति वालाग्रादपि तनूनि छिद्राणि। नात्मगतानि पश्यति हिमगिरिशिखर प्रमाणानि" ॥३५०॥
३ क्षिप्त्वाऽब्धौ मित्रमाधाय स्वाङ्के मातृ–सुते पुनः। परदोषान् वदन् श्वभ्र–कूपे आशु पतिष्यसि ॥३५१॥ यतः–
"मन्मनत्वं काहलत्वं मूकत्वं मुखरोगिताम्। वीक्ष्यासत्यफलं नैव पुमान् (वदेत्) कूटं कदाचन "३५२॥
इत्युक्त्वोत्प्लुत्य सहसा क्वचिद्दूरे ययौ कपिः। श्रीदत्तो ध्यातवानेवं गदितं कपिना कथम् ॥३५३॥
६ मम मातृ–सुते दूरे स्यातां वर्णादनीदृशे। तेन तयोः कथंकार–मत्र संभावना भवेत् ॥३५४॥
श्रीदत्तः प्राह काऽसि त्वं स्वर्णरेखे! वदाधुना। पशुवाक्ये मुधा मूढः पतितोऽसीति सा जगौ ॥३५५॥
तत उत्थाय श्रीदत्तो वने भ्राम्यन्नितस्ततः। दृष्ट्वैकं मुनिमानम्य पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥३५६॥
९ भो मुने! कपिना भ्रान्ति–समुद्रे पातितोऽस्मि हा!। तेन सज्ज्ञानयानेन मामुत्तारय सत्तम! ॥३५७॥ यतः–
"हुन्ति परकज्जनिरया निअकज्जपरंमुहा फुडं सुअणा। चन्दो धवलेइ महीं न कलङ्कं अत्तणो फंसे"॥३५८॥
अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा मुनिराचष्ट शिष्टवाग्। यदुक्तं कपिना सत्यं तत् त्वं जानीहि निश्चितम् ॥३५९॥
१२ श्रीदत्तोऽवक् सुता–मात्रोः सम्बन्धं कथयाधुना। मुनिः प्राह तनूजायाः सम्बन्धः श्रूयतां धुरि ॥३६०॥
दशाहजातां तनयां यदा त्वं मुक्त्वा धनार्थं चटितोऽसि याने। तदा पुरे तत्र विपक्षभीते–श्चलाचलोऽशेषजनो बभूव ॥
गङ्गातटस्थिते सिंह–पुरे त्वद्गृहिणी द्रुतम्। लात्वा सुतामगात् स्वीय–बान्धवानां च सन्निधौ ॥३६२॥

जग्मुरेकादशाब्दानि त्वत्पत्न्या बन्धुसन्निधौ । दष्टा सर्पेण दुष्टेना—न्यदा त्वत्तनया निशि ॥३६३॥
जनन्या मातुलैश्चोप—चारास्तत्रैव कारिताः । परं मनाग् गुणो नाभूत् तस्या दुष्कर्मयोगतः ॥३६४॥ यतः—
"जं चिअ विहिणा लिहिअं तं चिअ परिणमइ सयललोअस्स। इअ जाणेविणु धीरा विहुरे वि न कायरा हुन्ति।"
मात्रा स्नेहेन पेटान्तः क्षिप्त्वा पुत्री सरिज्जले । महावृष्टिपयःपूरप्लाविताऽब्धौ समागमत् ॥३६६॥
भवतश्चटिता सेयं त्वत्पुत्रीति विभाव्यताम् । अथ मातृस्वरूप हि कथ्यमानं निशम्यताम् ॥३६७॥
त्वदम्बा सूरकान्तेन क्षिप्ता स्वान्तःपुरे तदा । जिघृक्षुस्त्वत्पिता द्रव्यं लात्वा पल्ल्यां रहो ययौ ॥३६८॥
सोमेन रञ्जितोऽत्यन्तं माह पल्लीपतिस्तदा । विद्यते भवतः कार्यं यत् तदाशु निगद्यताम् ॥३६९॥
सोमोऽवक् सूरकान्तेन गृहिताऽस्ति मम प्रिया । तेनाऽहं वालयिष्यामि गृहिणीं त्वद्बलान्नृप ! ॥३७०॥
दृश्यन्ते बहवो लोकाः स्वकार्यकरणक्षमाः । परकार्यं तु कुर्वन्ति ये ते स्तोका महीतले ॥३७१॥
पल्लीशकटकं लात्वा सोमोऽगात् सूरसिमनि । सूरकान्तो महासैन्यं निरीक्ष्य व्याकुलोऽभवत् ॥३७२॥
समेत्य सम्मुखं सूरकान्तः कुर्वन् युध द्विपा । भग्नसैन्यः स्वयं नंष्ट्वा वप्रमध्ये समीयिवान् ॥३७३॥
तस्थौ सन्नह्य भूपालो यावद्दत्त्वा प्रतोलिकाम् । भङ्क्त्वा तावच्च तां सोमो बलादागात्पुरान्तरे ॥३७४॥
सोमस्य कुर्वतो युद्धं भाले लग्नः शरो दृढम् । तेन श्रेष्ठी क्षणात्प्राणैर्मुक्तो मृत्युं समीयिवान् ॥३७५॥
अन्यथा चिन्तितं कार्यं दैवेन कृतमन्यथा । भार्यां वालयतस्तस्य स्वस्य प्राणाः स्वयं ययुः ॥३७६॥

॥ २९ ॥

सूरकान्तो रणं कुर्वन् नष्टो भग्नबलः क्वचित् । चकार लुण्टनं पुर्यां भिल्लसैन्यं निरर्गलम् ॥३७७॥ यतः—
"तावच्चन्द्रबलं ततो ग्रहबलं तावद्बलं भूबलं०॥३७८॥
लात्वा सोमश्रियं कश्चिद् भिल्लः सपदि निर्गतः । रात्रौ प्राप्य छलं तस्मात् नष्टं सोमश्रिया क्वचित् ॥३७९॥
भ्रमन्ती विपिने कस्यचित् तरोः फलमाद सा । तत्प्रभावात् तनौ तस्या गौरहस्वे समागते ॥३८०॥ यतः—
"अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अनाथा पृथिवी नास्ति आम्नायाः खलु दुर्लभाः" ॥३८१॥
वनेऽन्यदा तां सुरसुन्दरीश्री-रूपां हि दृष्ट्वा धनसार्थवाहः । रहो गृहीत्वा मुदितो जगाम सुवर्णकूलस्य तटं रयेण ॥३८२॥
यावद् बहूनि वस्तूनि सार्थवाहो गृहीतवान् । समर्घं नगरे तत्र वस्तु तावदजायत ॥३८३॥
द्रव्यं विना कथं वस्तु समर्घं गृह्यतेऽधुना । श्रेष्ठी ध्यात्वेति विक्रेतुं तां निनाय चतुष्पथे ॥३८४॥
वेश्या रूपवती द्रव्य-लक्षेणादाय तां द्रुतम् । नृत्यादि निखिलं सम्यग् शिक्षयामास यत्नतः ॥३८५॥
दृष्ट्वा तां तादृशीं नारी-वपुःकान्तिजितार्जुनाम् । स्वर्णरेखेति नामादात् तस्या नगरनायिका ॥३८६॥
ततो नृत्यं वितन्वन्तीं तां च स्वीयान्तिकेऽन्यदा । महीपतिः स्वयं स्वस्मिन् चक्रे चामरहारिणीम् ॥३८७॥
सेयं जानीहि जननीं निजां श्रीदत्त ! सम्प्रति । लोभेन लज्जया न त्वं प्रादुश्चक्रेऽनया स्त्रिया ॥३८८॥ यतः—
"लोभस्य राजधानीयं ज्ञेयः पण्याङ्गनाजनः । ततः प्रयाणकं कृत्वा विश्वं विश्वं जयत्यसौ ॥३८९॥
मनस्यन्यद् वचस्यन्यत् क्रियायामन्यदेव हि । यासां साधारणस्त्रीणां ताः कथं सुखहेतवे"॥३९०॥

श्रीदत्तोऽवक् कथं वेत्ति वानरोऽयं स्फुटं पशुः । मुनिः प्राह पिता यस्ते सोमो दूरं तदा ययौ ॥३९१॥
मन्दिराहपुरे राण-विद्धः सोमः पिता तव ।सोमश्रीध्यानतो मृत्वा व्यन्तरत्वमुपेयिवान् ॥३९२॥यतः–
"रज्जुग्गह-विसभक्खण जलजलणपवेस-तण्ह-छुहदुहओ। गिरिसिरपडणाउ मुआ सुहभावा हुन्ति वंतरिआ ॥३९३॥
दृष्ट्वा त्वामत्र सोमश्री–मातृपुत्रीसमन्वितम् । ज्ञात्वा ज्ञानात्कपिरूपं कृत्वेदं व्यन्तरो जगौ ॥३९४॥ यतः–
"सखिज्जजोअणा खलु देवाण अद्धसागरे उणे। तेण परमसंखिज्जा जहन्नय पन्नवीसं तु ॥३९५॥
गृहीत्वा व्यन्तरः प्राच्य–मोहादेतां गमिष्यति । इत्युक्ते वानरोऽकस्मात् तामुत्पाट्य क्वचिद् ययौ ॥३९६॥
श्रीदत्तो मुनिमानम्य चित्ते चित्रं दधन् भृशम् । पुरमध्ये समागत्य तस्थौ यावन्निजाश्रये ॥३९७॥
इतो रूपवती प्राह स्वर्णरेखा क्व विद्यते । सख्यः प्रोचुस्ततः स्पष्टं स्वामिनीं प्रति सद्गिरः ॥३९८॥
तुभ्य दास्यामि पञ्चाशद्–दीनारानहमञ्जसा । इत्युक्त्वा तां समादाय श्रीदत्तो विपिने ययौ ॥३९९॥
तयाऽथ प्रेपिताश्चेट्यो गत्वा तस्यान्तिके जगुः । श्रीदत्त! विद्यते स्वर्णरेखा क्व जल्प साम्प्रतम् ॥४००॥
श्रीदत्तोऽवग् न जानेऽहं श्रुत्वेति ता इद जगुः । किं कूटं जल्प प्रत्यक्षं दुष्ट पापिष्ठ साम्प्रतम् ॥४०१॥
ततो रूपवती भूप–पार्श्वे गत्वेति जल्पति । हा प्रभो वसतिग्रामे धूर्तेन मुपिताऽस्म्यहम् ॥४०२॥
केन त्वं मुपितेत्युक्ते भूपेन रूपवत्यवग् । स्वर्णरेखा हृतेदानीं श्रीदत्तेन शठात्मना ॥४०३॥
श्रीदत्तो भूभुजाऽऽकार्य पृष्टस्स ध्यातवानिति । वच्मि कपिकृतं चेद्धि तदा कोऽपि न मन्यते ॥४०४॥

॥ ३१ ॥

मत्वेति कृतमौनं तं श्रीदत्तं गुप्तिसद्मनि । चिक्षिपू रुष्टभूपाला-देशेन दण्डपाशकाः ॥४०५॥
दत्त्वा तद् भाण्डशालायां मुद्रामानीय तत्सुताम् । स्वगृहे भूपतिः शीघ्रं स्थापयामास दुष्टधीः ॥४०६॥

"काके सत्यं द्यूतकारे च सत्यं सर्प्पे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः ।
क्लीबे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥४०७॥

सत्यं वच्म्यधुनाऽत्रैव यद् भाव्यं तद् भविष्यति । मत्वेति प्राह भूपाग्रे श्रीदत्तः कपिचेष्टितम् ॥४०८॥
श्रीदत्तगदितं श्रुत्वा भूपालादिजनो जगौ । श्रीदत्तेनाधुना सत्यमपूर्वं जल्पितं ननु ॥४०९॥ यतः-
"असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते । यथा वानरगीतानि तथा तु तरिता शिला" ॥४१०॥ तथाहि-
श्रीपुराधीशभीमस्य भूपस्य सचिवोऽन्यदा । दृष्ट्वाऽम्भोधौ शिलामेकां तरन्तीं पुरमागमत् ॥४११॥
शिलातरणवृत्तान्तं श्रुत्वा प्राहेति भूपतिः । असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते ॥४१२॥
समाकर्ण्येति मन्त्रीशो मौनमाधाय तस्थिवान् । इतोऽन्यदा महीशोऽश्वापहृतो दूरमीयिवान् ॥४१३॥
अपूर्वं गीतनृत्यादि कपीनां वीक्ष्य भूपतिः । पश्चादेत्य च पौराणामग्रे जजल्प यावता ॥४१४॥
तावत् कोऽपि जनो नैवा-संभाव्यं मन्यते मनाग् । ततो विलक्षवदनो महीपतिरजायत ॥४१५॥
इतश्चागत्य मन्त्रीशः पश्यन्तीषु प्रजासु च । भूपस्याग्रे जगौ श्लोकं स्वभूपदृष्टगर्भितम् ॥४१६॥
असंभाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षं यदि दृश्यते । यथा वानरगीतानि तथा तरति सा शिला ॥४१७॥

इदमेव न किं वेत्सी–त्युक्त्वा भूपोऽरुणेक्षणः । श्रीदत्तं चालयामास शूलारोपकृते तदा ॥४१८॥ यतः–

"शशि–दिवाकरयोर्ग्रहपीडनं ग्रह-भुजङ्ग–विहङ्गमबन्धनम् ।
मतिमता च समीक्ष्य दरिद्रता विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥४१९॥

अतीतं नैव शोचन्ति भविष्य नैव चिन्तयेत् । वर्त्तमानेन कालेन वर्त्तयन्ति विचक्षणाः " ॥४२०॥
इत उद्यानपालास्यात् श्रुत्वा ज्ञानिनमागतम् । वन्दितु भूपतिस्तत्र जगाम सपरिच्छदः ॥४२१॥
प्रणम्य विधिवद् भूपो ययाचे देशनां मुनिम् । तावद् तद्बोधविधये मोवाचेति मुनीश्वरः ॥४२२॥
यस्य न्यायो न धर्म्मो न तत्र का देशना भवेत् । भूपोऽवक् भगवन् न्याय–धर्ममेव करोम्यहम् ॥४२३॥
मुनिश्चन्द्रो जगौ राजन् न न्यायः क्रियते त्वया । श्रीदत्तस्य सदा सत्य–वादिनो मारणं मुधा ॥४२४॥

"सीदन्ति सन्तो विलसन्त्यसन्तः पुत्रा म्रियन्ते जनकश्चिरायुः ।
दाता दरिद्रः कृपणो धनाढ्यः पश्यन्तु लोकाः कलिचेष्टितानि " ॥४२५॥

विस्मितो नृपतिः प्रेष्य प्रेष्यान् श्रीदत्तमञ्जसा । तत्रानीय निजे पार्श्वे निविवेश कृतादरम् ॥४२६॥
श्रीदत्तस्य कथ सत्य–वादित्वं भवतोदितम् । यावदेव महीपालो मुनिं पप्रच्छ भक्तितः ॥४२७॥
तावता वानरः स्वर्ण–रेखा पृष्ठे वहन् द्रुतम् । तत्रेत्य विधिनाऽनसीत् गुरुं सर्वस्य पश्यतः ॥४२८॥
तामुत्तार्य गुरोः पार्श्वे शुश्रूषुर्देशना कपिः । उपविष्टो महाश्चर्यं कुर्वाणः संसदस्तदा ॥४२९॥ यतः–

॥ ३३ ॥

अनीदृशे वचःकार्ये पशूनां मरुतां नृणाम् । निरीक्ष्य तनुते को न कौतुकं हृदि मानवः ॥४३०॥
श्रीदत्तो देशनान्तेऽवग् भगवन् ! केन कर्मणा । अनुरागः कथं पुत्री–जनन्योर्विषये मम ॥४३१॥
मुनिश्चन्द्रो जगौ पूर्व–भवाज्जातोस्ति निश्चितम् । श्रीदत्तः प्राह कीदृक्षोऽजनि पूर्वभवो मम ॥४३२॥
मुनिः प्रोवाच श्रीदत्त श्रुणु पूर्वभवं निजम् । पाञ्चालविषये चाभूत् काम्पील्यपुरपत्तनम् ॥४३३॥
तत्र द्विजस्य चैत्रस्य गौरी–गङ्गे उभे प्रिये । अभूतां पञ्चबाणस्य रति–प्रीत्याविवाद्भुते ॥४३४॥
सोऽन्यदा मैत्रनामानं मित्रमिति जगौरहः । गम्यतेऽन्यत्र लक्ष्म्यर्थं विषये मित्र ! सम्प्रति ॥४३५॥ यतः–
"सभीताः परदेशस्य बह्वालस्याः प्रमादतः । स्वदेशे निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः" ॥४३६॥
यो न निर्गत्य निःशेषा–मवलोकयति मेदिनीम् । अनेकाश्चर्यसम्पूर्णां स नरः कूपदर्दुरः ॥४३७॥
एवं विमृश्य द्रव्यार्थं गत्वा कुङ्कणनीवृति । चैत्र–मैत्रौ रमां बह्वी–मर्जयामासतुः क्रमात् ॥४३८॥
उपार्ज्य द्राविणं भूरि लोभात् मैत्रोऽन्यदाऽध्वनि । सुप्तं चैत्रं रहो हन्तु–मुत्थाय ध्यातवानिति ॥४३९॥
नैवास्ति नरके स्थानं मम विश्वस्ते घातिनः । यतो हि प्राणिनः श्वभ्रे गच्छेयुः पापकारकाः ॥४४०॥ यतः–
"लोभमूलानि पापानि रसमूलाश्च व्याधयः । स्नेहमूलानि दुःखानि त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥४४१॥
न च मे पर्वता भारा न च मे सप्त सागराः । कृतघ्नाश्च महाभारा भारा विश्वासघातिनः ॥४४२॥
कूटसाक्षी मृषाभाषी कृतघ्नो दीर्घरोषणः । चत्वारः कर्मचाण्डालाः पञ्चमो जातिसम्भवः ॥४४३॥

|| ३५ ||

विचिन्त्येति निजात्मान निन्दन् मैत्रो भृशं हृदि । उपविष्टः स्वके स्थाने करुणावासिताशयः ॥४४४॥ यतः–
"उत्तमानां मनो गच्छत् कुमार्गात् चलति स्वयम् । दुष्टाना पापिना नृणां नोपदेशशतैरपि ॥४४५॥
३ ततस्तौ भूरिदेशेषु भ्रान्त्वोपार्ज्य धनं बहु । मार्गे नदीप्रवाहान्तः पतितौ मृत्युमीयतुः ॥४४६॥ यतः–
"मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखर शत्रुं जयत्वाहवे, वाणिज्यं कृषि–सेवनादि सकला विद्याकलाः शिक्षतु ॥४४७॥
आकाशं विपुल प्रयातु खगवत् कृत्वा प्रयत्नं परं, नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥४४८॥
६ छानउं म करिसि रांकडा हुं तूं नीलजवेचि । छन्नुकोडि सतोरणइ रावाणि मूंकी लंक"॥४४९॥
तिर्यग्योनौ तृषादीनि कष्टानि प्राप्य भूरिशः । चैत्रजीवस्ततोऽभूस्त्वं श्रीदत्ताभिधयाऽधुना ॥४५०॥ यतः–
"तिरिआ कस-कुसा-आरानिवाय-वह-बंध-मारणसयाइं । नवि इहइ पाविता परत्थ जइ निअमिआ हुंति" ॥४५१॥
९ भ्रान्त्वा भूरिभवं दुःख–सन्तति प्राप्य सन्ततम् । मैत्रजीवोऽभवत् शङ्खदत्तनामा सुहृत्तव ॥४५२॥
ततश्चैत्रप्रिये गौरी–गङ्गे कालं कियत्तदा । भर्तुर्मार्गं समालोक्या–भूतां भवपराङ्मुखे ॥४५३॥
कुर्वाणे ते स्त्रियौ मासो–पवासादि तपो बहु । दृष्ट्वा गङ्गातटे चार्वीं वेश्यां वीक्ष्य ते दध्यतुः ॥४५४॥
१२ धन्यैषा वृणुते चित्त–चिन्तित नरमन्वहम् । अस्तु धिगावयोर्भर्तुः शुद्धिर्न ज्ञायते कुतः ॥४५५॥
सदेत्थं चिन्तयन्त्यौ ते अनालोच्य स्वकर्म तत् । मृत्वा ज्योतिष्कदेवीषु देवीत्वं प्रापतुः क्रमात् ॥४५६॥ यतः–
"बालतवे पडिबद्धा उक्कडरोसा तवेण गारविआ । वेरेण य पडिबद्धा मरिउं असुरेसु जायन्ति ॥४५७॥

रज्जुग्गह–विसभक्खण–जलजलणपवेस–तण्ह–छुहदुहओ। गिरिसिरपडणाउ मुआ सुहभावा हुंति वंतरिआ ॥४५८॥

तावस जा जोइसीआ चरगपरिव्वाय बंभलोगो जा।

जा सहसारो पंचिंदिअ–तिरिअ जा अच्चुओ सड्ढा" ॥४५९॥–इत्यादि

ततश्च्युते ते क्रमतो गृहिण्यौ गङ्गा च गौरी च वरस्वभावे। श्रीदत्त! ते मातृ–सुते अभूतां मनोहरे पूर्वभवानुरागात् ॥
शंखः* पुनः पूर्वभवार्जितेन वैरेण पानीयनिधावपारे। क्षिप्तस्त्वयोत्पन्नमहाकुधाऽऽशु श्रीदत्त जानीहि निजं कुकर्म ॥
गुरोर्मुखादेतदवेत्य+ जज्ञे एवं हि जीवाः कृतपूर्वकर्म्म-। वशाल्लभन्ते सुख–दुःखयोगं श्रीदत्तवैदेहमनोविरागम् ॥ यतः–
"क्षणं शक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी। मोहाद्यैः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम् ॥४६३॥
आसन्ने परमपए० ॥
स्वामिन्नपारसंसार–विषमाम्बुधितारणे। उपायं दर्शयेदानीं प्रसद्य मम साम्प्रतम् ॥४६४॥ यतः–
"हुंति परकज्जनिरया निअकज्जपरंमुहा फुडं सुअणा। चन्दो धवलेइ महिं न कलंकं अत्तणो फुंसे" ॥४६५॥
तारणे भवपाथोधे–र्धर्म एव तरीसमः। चारित्रमेव चारित्रतुलां तत्र निभर्त्यलम् ॥४६६॥
दो चेव जिणवरेहिं जाइ–जरा–मरणविप्पमुक्केहिं। लोगम्मि पहा भणिआ सुसमण–सुसावओ वावि ॥४६७॥

*मैत्रः पुनः पूर्वभवार्जितेन कुकर्मणा वारि निधावपारे। क्षिप्तस्त्वयोत्पन्नमहाकुधैव श्रीदत्त०।–इति गपुस्तके ॥
+जज्ञे श्रीदत्तवैदेहमनोविरागम्। एवं हि जीवा कृतकर्मयोगात् सदा लभन्ते शुभभावयोगम् ॥–इति कपुस्तके।

श्रीदत्तोऽवक् प्रभो! कस्मै ददामि तनयामहम् । साधुः प्राह त्वया किं न शङ्खदत्ताय दीयते ॥४६८॥
मुञ्चन्नश्रूणि श्रीदत्तः प्राहेति गद्गदस्वरम् । मम तेनाब्धिक्षिप्तेन मित्रेण सङ्गतिः कथम् ॥४६९॥ यतः–
३ "पुनर्लक्ष्मीः पुनर्भार्या पुनर्माता पुनः पिता । भवान्तरे भवन्त्येव न पुनः साधुसङ्गतिः" ॥४७०॥
मा विषीद क्षणात् मित्र–मेष्यतीति तवानघ । श्रुत्वेति कौतुक यावत् श्रीदत्तस्तनुते हृदि ॥४७१॥
तावद् रक्तेक्षणः शङ्खदत्तस्तत्रेत्य तत्क्षणात् । उपविष्टो मुनिं नत्वा विधिना भूपसन्निधौ ॥४७२॥
६ कषायग्रसितस्वान्तं शङ्खदत्तं समीक्ष्य तम् । मुनिः क्रोधोपशान्त्यर्थं दिदेश देशनामिति ॥४७३॥ यतः–
"कोह पइट्ठो देहधरि तिन्नि विकार करेइ । आपू तावइ पर तवइ पर तह हाणि करेइ ॥४७४॥
अणथोव वणथोवं अग्गीथोवं कसाय थोवं च । नहु भे वीससिअव्वं थेवंपि हु त वहु होइ ॥४७५॥
९ दासत्तं देइ रणं अयरा (इरा) मरणं वणो विसप्पंतो । सव्वस्स दाहमग्गी दिंति कसाया भवमणंतं" ॥४७६॥
शङ्खदत्त ततः शान्तं निवेश्य निजसन्निधौ । मुनिं पप्रच्छ श्रीदत्तः शङ्खदत्तागतिः कुतः ॥४७७॥
मुनिः प्राहाम्बुधेर्मध्ये पतन् मित्र तदा तत्र । फलकं प्राप्य सप्ताहा ययौ सारस्वतं तटम् ॥४७८॥
१२ तत्रैन संवरो नाम मातुलो मिलितस्तटे । आपृच्छय कुशलोदन्तं निनाय निजमन्दिरम् ॥४७९॥
रसवत्यादिनाऽत्यन्त प्रीणितः प्राह नैगमः । हे मातुल ! कियन् मार्गे विद्यते स्वर्णकूलकम् ॥४८०॥
षट्त्रिंशद्योजनेऽस्तीति श्रुत्वा मातुलपार्श्वतः । अयमत्रागतो लातुं वस्तुकन्यादिकं निजम् ॥४८१॥

॥ ३७ ॥

मत्वा वैरं तयोः पूर्वं श्रीदत्त–शङ्खदत्तयोः । प्रोवाचेति मुनिः शङ्ख–दत्तं प्रति हिताशयः ॥४८२॥ यतः–
"कृपाकवचितं चेतो वचः पीयूषपेशलम् । परोपकारव्यापारं वपुः स्यात् सुकृतात्मनाम्" ॥४८३॥
श्रीदत्तोऽयं त्वया पूर्व–भवे हन्तुं समीहितः । श्रीदत्तेनाधुना त्वं च हन्तुं क्षिप्तोऽसि वारिधौ ॥४८४॥
इदानीं भवतो घात–प्रतिघातप्रदानतः । गतं वैरमतः प्रीतिं कुरुतं च युवां ध्रुवम् ॥४८५॥ यतः–
"कृतकर्मक्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव हि भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥४८६॥
"काएण काइअस्स पडिक्कमे वाइअस्स वायाए । मणसा माणसिअस्स सव्वस्स वयाइआरस्स" ४८७॥
भूपः श्रुत्वेति सम्यक्त्व–मूलं श्रीद्वादशव्रतम् । लात्वा (ललौ) सदुत्सवं भावात् साधोस्तस्यान्तिके सदा ॥४८८॥यतः–
"सम्यक्त्वमूलानि पंचा–णुव्रतानि गुणास्त्रयः । शिक्षापदानि चत्वारि व्रतानि गृहमेधिनाम् ॥४८९॥
अंतोमुहुत्तमित्तं पि फासिअं जेहिं हुज्ज सम्मत्तं । तेसिं अवड्ढपुग्गलपरिअट्टो चेव संसारो" ॥४९०॥
उपदेशं गुरोः पार्श्वे आकर्ण्य व्यन्तरस्तदा । पूर्वसंस्तुतिगेहिन्या–मनुरागं मुमोच च ॥४९१॥
श्रीदत्त–शङ्खदत्त–क्ष्मारमण–व्यन्तराः क्रमात् । श्रीदत्ततनया सोमश्रीयुताः क्षमिता व्यधुः ॥४९२॥
वेश्याकर्म विहायाथ स्वर्णरेखा जिनोदितम् । धर्मं कृत्वाऽगमत्स्वर्गे गमिष्यति शिवं पुनः ॥४९३॥
राजाऽपि स्वं सुतं राज्ये निवेश्य लसदुत्सवम् । साधोस्तस्यान्तिके दीक्षां लात्वाऽगाद् मुक्तिमन्दिरम् ॥४९४॥
अन्येऽपि बहवो भव्यलोका धर्मं प्रपेदिरे । व्यन्तरोऽप्यवधीज्जैन–जनविघ्नावलीं सदा ॥४९५॥

श्रीदत्त-शङ्खदत्ताभ्यामादाय धर्ममार्हतम् । नत्वा मुनिं निज स्थान जग्माते रगतम्तदा ॥४९६॥
द्रव्यार्धेन समं पुत्रीं शङ्खदत्ताय सोत्सवम् । दत्त्वा शेषधनं सप्त-क्षेत्र्या श्रीदत्त उप्तवान् ॥४९७॥
लात्वा केवलिनः पार्श्वे दीक्षा संसारतारिणीम् । श्रीदत्तस्तीव्रमातन्वन् तपो विहृतवांस्ततः ॥४९८॥ यतः–
"सुहिओ न चयइ भोए चयइ जहा दुक्खिओत्ति अलियमिण०॥ चिक्कणकम्मालित्तो न इमा इमा परिचयइ० ॥४९९॥
जह चयइ चक्कवट्टी पवित्थरं तत्तिअ मुहुत्तेणं । न चयइ तहा अहन्नो दुब्बुद्धी खप्परं दमओ ॥५००॥
तपोऽग्निना दहन् दुष्ट-कर्माष्टेन्धनसञ्चयम् । श्रीदत्तः क्षपकश्रेणीमारुरोह क्रमात्तदा" ॥५०१॥ यतः–
"अण-मिच्छ-मीस-सम्मं अट्ठ नपुंसित्थि वेअछक्कं च । पुंवेअं च खवेई कोहाईए अ संजलणे ॥५०२॥
गई-आणुपुव्वि दो दो जाई-नाम च जाव चउरिंदी० ॥–इत्यादि आवश्यकगाथा अत्र वाच्याः ।
तमस्तमांसि भिन्दानः शुक्लध्यानोग्ररोचिषा । श्रीदत्तार्योऽनघज्ञान-प्रकाशं प्राप्तवान् क्षणात् ॥५०३॥
सोऽहं विहरमाणो भू-पीठे संजातकेवलः । अत्रागतोऽस्मि भव्यानामुपकारकृतेऽधुना ॥५०४॥
चैत्रम्य मे प्रिये गौरी-गङ्गे पूर्वं बभूवतुः । साम्प्रतं जननी-पुत्र्यौ ते जाते मम कर्मतः ॥५०५॥ यतः–
अज्ञानतो मया मातृ-पुत्र्योरुपरि सम्प्रति । अकारि मानसं रक्त दुष्टकर्मनियोगतः ॥५०६॥ [इति श्रीदत्तकथा]
शुकोऽयम् मे प्रिये हंसी-सारस्यौ ये बभूवतुः । अभूतामत्र ते माता-पितरौ साम्प्रतं मम ॥५०७॥
तात मातरिति कथ-मह वच्म्यधुना तयोः । मोहाच्च केवली चित्र विद्यते भवनाटकम् ॥५०८॥ यतः–

॥ ३९ ॥

"न सा जाई न सा जोणी न तं ठाणं न तं कुलं । न जाया न मुआ जत्थ सव्वे जीवा अणंतसो ॥५०९॥
संसारे भ्रमतां देहभृतामेव निरन्तरम् । मातापित्रादिसम्बन्धा बभूवुर्भूरिशो मिथः" ॥५१०॥
इति न्यायात् स मोक्तव्यो व्यवहारो हि धीमता । निश्चयाद्ध्रियते यस्माद् व्यवहारो वली नयः ॥५११॥ उक्तं च–
"ववहारो वि हु बलवं जं छउमत्थं वि वंदई अरिहा०–इत्यादि ॥५१२॥
संसारं नाटकमायं विज्ञायेति शुकं तदा । मातस्तातेति जल्पन्तं दृष्ट्वा प्राह मृगध्वजः ॥ ५१३ ॥
ते धन्या मानवा युष्मा–दृशाः सन्ति महीतले । येषां स्याद् यौवने चित्तं वैराग्यरसवासितम् ॥ ५१४ ॥
संसारविमुखं चेतः कदा मम भविष्यति । इति भूपोदिते प्राह श्रीदत्तः केवली तदा ॥ ५१५ ॥
यदा सुतश्चन्द्रवतीप्रियाया दृग्गोचरे एष्यति ते नरेन्द्र । वैराग्यरङ्गो रुचिरस्तदानीं भविष्यति श्राक् शिवशर्मणे हि ॥
मुनीश्वरोक्तं नृपतिर्मनोऽन्तो धृत्वा दृढं केवलिनं प्रणम्य । विभावयन् स्वप्नसमं समस्तं पुत्रादियोगं गृहमाजगाम ॥
ततो भव्यजनाम्भोज–बोधाय मुनिपुङ्गवः । विजहार लसज्ज्ञान–दीप्तिर्भास्वानिवावनौ ॥ ५१८ ॥
बभूव दशवर्षीयो यावद् भूपसुतः शुकः । तावत् कमलमालाया द्वितीयोऽभूत् सुतोऽनघः ॥ ५१९ ॥
कृत्वा जन्मोत्सवं भूमि–पतिः स्वप्नानुसारतः । हंसराजाभिधां तस्य सूनोश्चक्रे प्रमोदतः ॥ ५२० ॥
भूपतिर्दशवर्षीय–हंसयुक्तशुकान्वितः । सभायां यावदासीनो द्वास्थस्तावज्जगाविदम् ॥५२१॥
स्वामिंस्त्वां द्रष्टुकामोऽथ समागाद् द्वारि गागलिः । यथादेशोऽधुना च स्या–दत्रायाति तदा यतिः ॥५२२॥

आनीयतामिति प्रोक्ते भूपेन द्वारपालकः । तत्रानयद् ऋषिं शिष्यत्रययुक्त जटाधरम् ॥५२३॥
प्रतिपत्तिं ऋषेः कृत्वा लब्ध्वाशीर्मुनिपुङ्गवम् । उपवेश्यासनेऽप्राक्षीद् भूपो भद्र जिनौकसः ॥५२४॥
ऋषिः प्राहाधुना युष्मत्तुल्याना रक्षतां क्षितिम् । कथ भवति लोकेषु विघ्नान्यत्र मनागपि ॥५२५॥
त्वयि क्षितिं पालयति क्षितीश क्षितिः कथं स्यात् कुशलस्य लोके । धाराधरे वर्षति वारिधारां दुर्भिक्षमाविर्भवति क्वचित्किम्॥
आगतं पितर तत्र श्रुत्वा कमलमालया । तत्रेत्य तातचरणौ नत्वैकत्र स्थितं तदा ॥५२७॥
भूपः प्राहात्र भवतोऽधुना किमर्थमागमः । ऋषिः प्राहागमे हेतुं (तुः) श्रूयतां नृपते ! मम ॥५२८॥
ममाद्य गोमुखो यक्षः स्वप्नेऽभ्येत्य जगाविदम् । चलितोऽह जिनं नन्तुं मुख्यश्रीविमलाचले ॥५२९॥
त्वमागच्छेति यक्षेण प्रोक्तेऽहमित्यवादिषम् । + ॥५३०॥ यतः—
"सीह सउण न चंदबल न वि जोइ धणरिद्धि । एकल्लो लक्खहि भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि" ॥५३१॥
ततो यक्षप्रभावेणात्रागमं स्तोकवेलया । तेनैकं तनय देहि सद्यो मम मृगध्वज ! ॥५३२॥
राजाऽऽचष्ट लघू पुत्राव्मू मे स्तोऽधुना ननु । तेनोच्यते कथं गन्तुमादेशश्च तयोर्धुवम् ॥ [स्पष्टं जगाविदम्—पा०
ततो राज्ञा सुतौ पृष्टौ तत्र गन्तु वनान्तरे । प्रणम्यांह्री पितुर्हंसो विनयेन जगाविति ॥ आकर्ण्यैतन्मुनेर्वाक्यं हंस
गाङ्गल्र्विगते गच्छा नन्तुं शत्रुञ्जये जिनम् । ताताहमाश्रम यामि रक्षितुं त्वन्नियोगतः ॥५३५॥ यतः—

+अत्र कश्चित्पाठस्त्रुटितः । "मयोक्तमेतत् कस्तीर्थं रक्षिता सोऽप्युवाच माम् । लोकोत्तरचरित्रौ हि दौहित्रौ हन्त यौ तव भीमार्जुनाविव परौ शुकहंसाभिधाभृतौ ॥ अनयोरानयैकमत्र भाव्यनुपद्रवम् ।" इतिश्राद्धविधेटीकायां शुककथायाम् ।

॥ ४१ ॥

“ते धन्या ये पितुर्मातुर्वाक्यं च शृण्वते मुदा । ते च धन्यतमा लोके गुरूणां च वचो हितम्” ॥५३६॥
श्रुत्वा पुत्रोदितं माता–पितरावुचतुर्मुदा । धन्यस्त्वं तनयो यस्मादीदृशं वचनं वद (तत्र) ॥५३७॥ यतः–
३ “दीपाः स्थितं वस्तु विभासयन्तिं कुलप्रदीपास्तु पुनर्नवीनाः। चिरं व्यतीतानपि पूर्वजान् ये प्रकाशयन्ति स्वगुणप्रकर्षतः”॥
निशम्यैतच्छुकः प्राह तातादेशं ददस्व मे । विमलाचलतीर्थेश–निनंसाऽस्ति पुरा मम ॥५३९॥ यतः–
“आदौ तन्व्यो बृहन्मध्या विस्तारिण्यः पदे पदे । यायिन्यो न निवर्तन्ते सतामाशाः सरित्समाः” ॥५४०॥
६ श्रुत्वा विनयसंयुक्तं पुत्रयोर्वचनं नृपः । ईक्षते मन्त्रिणामास्यं यावत् तावच्च ते जगुः ॥५४१॥
मुनीन्द्रोऽर्थी भवान् दाता रक्षणीयौ जिनाश्रमौ । रक्षिता शुकराजश्चेदनुमन्यामहेतराम् ॥५४२॥
मन्त्रिणां वचनं श्रुत्वा माता–पित्रोः क्रमाम्बुजम् । नत्वा सिंह इवाचालीत् शुको गागलिसंयुतः ॥५४३॥ यतः–
९ “सोनउं चंदन सपुरिसह आपण पीड सहंति । कुलक्कसवट्टइ जाणीइ परउपगार करंति” ॥५४४॥ ततश्च–
गागलिभूपदत्ताशीर्वादः शुकसमन्वितः । लङ्घयन् पृथिवीं स्तोकवेलयाऽगान्निजाश्रमम् ॥५४५॥
नत्वा स्तुत्वाऽऽदिमं देवं तस्थौ तत्राश्रमे शुकः । बबन्ध स्वर्ग–मुक्तिश्रीयोग्यं कर्म शुभं बहु ॥५४६॥
१२ श्रीतीर्थाश्रमयोः सारां कुर्वाणे यत्नतः शुके । चचाल गागलिर्नन्तुं जिनं श्रीविमलाचले ॥५४७॥ यतः–
“श्रीतीर्थपान्थरजसा विरजीभवन्ति, तीर्थेषु च भ्रमणतो न भवे भ्रमन्ति ।
तीर्थेश्वरार्चनकृतो जगदर्चनीयाः, तीर्थव्ययादिह नराः स्थिरसम्पदः स्युः” ॥५४८॥

शशाम वृष्ट्याऽपि विना दवाग्नि–रासीद्विशेषा फलपुष्पवृष्टिः ।
ऊनं न सत्त्वेऽप्यधिको ववाधे शुके वनं गोसरि गाहमाने ॥५४९॥

दूरेऽन्यदा निशीथिन्या श्रुत्वा स्त्रीरुदितं भृशम् । गत्वा तत्राशु पप्रच्छ शुको रोदनकारणम् ॥५५०॥
स्त्री प्राह विद्यते चम्पापुर्यां भूपोऽरिमर्दनः । तस्यासीच्छ्रीमती पत्नी–भवा पद्मावती सुता ॥५५१॥
पद्मावतीमहं धात्री पालयामि रमाऽभिधा । स्तन्यपानादिनाऽपत्यमिव माता निरन्तरम् ॥५५२॥
पद्मावतीं मया युक्तां रागात् कश्चिन्नभश्चरः । विमानस्था विधायाशु चचालाम्बरवर्त्मनि ॥५५३॥
अत्राहं पतिताऽकस्माद्विमानाद् दैवयोगतः । लात्वा पद्मावतीं खेटः क्वाप्यगात्तेन रोदिमि ॥५५४॥ यतः–
"पितृ–मातृ–सुहृत्–पुत्र–गृहिणीनां निरन्तरम् । वियोगो दुस्सहो नृणां जायते नात्र संशयः ॥५५५॥
मधुरैर्वचनैः स्वस्थीकृत्वा तामुटजे क्वचित् । मुक्त्वा ततोऽचलद् द्रष्टुं ययौ पद्मावतीं द्रुतम् ॥५५६॥
प्रासादपृष्ठितश्चैकं क्रन्दन्तं पतितं नरम् । निरीक्ष्येति शुकः प्राह कस्त्वमत्रागतः कुतः ॥५५७॥
वैताढ्याद्रिशिरोरत्नात्पुराद् गगनवल्लभात् । खेटोऽहं वायुवेगाह्वोऽचलं द्रष्टुं महीतलम् ॥५५८॥
चम्पापुरीपतेः पुत्रीमेकां लात्वाऽम्बरे व्रजन् । यावदत्रागमं तावद्विमानं स्खलितं मम ॥५५९॥
पूर्वमेका पपात स्त्री ततो भूमिपतेः सुता । ततोऽहं पतितोऽस्मीह ज्ञायते कारणं नहि ॥५६०॥
शुकः प्राहास्य तीर्थस्य प्रभावात् खेचरेश्वर । विमानात्पतनं जातं तवात्र साम्प्रतं ननु ॥५६१॥

॥ ४३ ॥

ततः शुको जिनं नन्तुं वायुवेगसमन्वितः । गत्वा प्रासादमध्ये प्राग् ववन्दे भव्यभक्तितः ॥५६२॥
प्रेक्ष्य पद्मावतीं तत्र वायुवेगो जगाविदम् । इयमेव मया बाला गृहीताऽस्ति दुरात्मना ॥५६३॥ यतः–
"सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात्क्रूरतरः खलः । मन्त्रौषधिवशः सर्पः खलः केनोपशाम्यते" ॥५६४॥
नत्वा स्तुत्वा जिनं वायुवेगं पद्मावतीयुतम् । शुकः परोपकारार्थी निनायाश्रममञ्जसा ॥५६५॥
धात्री पद्मावतीं प्रेक्ष्य जहर्षेन्दुमिवाम्बुधिः । गौरवं वायुवेगाय रसवत्या शुकोऽकरोत् ॥५६६॥ यतः–
"पानीयस्य रसः शैत्यं परान्नस्यादरो रसः । आनुकूल्यं रसः स्त्रीणां मित्राणां वचनं रसः"॥५६७॥ अत्र सज्जनपद्धतिः ।
शुकः प्राहान्यदा वायु–वेगं विद्याधरं प्रति । वियद्गमनविद्या ते समेति विस्मृताऽथवा ॥५६८॥
व्योमविद्या समायाति परं स्फुरति नो मनाग् । शुकोऽवग् तर्हि मह्यं त्वं तां श्रावय खगेश्वर ॥५६९॥
वियद्विद्यां खगेनोक्तां लात्वा गत्वा जिनालये । देवदृष्टौ तपो–जापपरोऽजनि शुको भृशम् ॥५७०॥
व्योमविद्या शुकेनाशु सिद्धा दत्ता खचारिणे । खेटौ द्वावपि संजातौ परस्परोपकारतः ॥५७१॥ यतः–
"ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति । भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥५७२॥
वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि" ॥५७३॥
अत्रान्तरे श्रीविमलाद्रितीर्थे नत्वा जिनेन्द्रं प्रथमं प्रमोदात् । समागतो गागलिरैक्ष्य विद्यां खगां शुकस्याशु मुदं ततान ॥ यतः
परस्य कमलां वर्ध–मानां संवीक्ष्य सज्जनाः । प्रोल्लसन्ति पयोराशीरिव चन्द्रस्य सन्ततम् ॥५७५॥

आपृच्छ्य गागलिमुनिं लघु वायुवेग-स्त्रीयुग्मयुक्तमधिरुह्य लसद्विमानम् ।
क्रामन्नभस्तलमनेकपुराकराद्रिं पश्यन् मृगध्वजसुतः समियाय चम्पाम् ॥५७६॥ यतः-
यस्याशये तिष्ठति जीवरक्षा-मूलो जिनोक्तःप्रवरो हि धर्मः। सुरा-सुरो-र्वीपति-यक्ष-रक्षो-भूतादयस्तस्य वशी भवन्ति॥
अनुज्ञाप्य नृपं तत्र मुक्त्वा पद्मावतीं प्रियाम् । शुकः शाश्वतचैत्यानि वन्दितुं चलितस्ततः ॥५७८॥ यतः-
"पनरस कोडिसयाइं दुचत्तकोडीइवन्न लक्खाइं । छत्तीससहस असीआ तिहुअणबिंबाणि पणमामि" ॥५७९॥
नत्वा शाश्वतचैत्यानि पुरे गगनवल्लभे । शुकराजः सुहृद्युक्तः पश्यन् ग्रामाकरान् ययौ ॥५८०॥
माता-पित्रोः पुरो वायु-वेगः प्राहेति रञ्जतः । उपकारः कृतोऽनेन शुकेनैव महात्मना ॥'५८१॥
वायुवेगपिता वायुवेगां पुत्रीं निजां वराम् । प्रददौ शुकराजाय चारूत्सवपुरस्सरम् ॥५८२॥
वायुवेगां प्रियां तत्र मुक्त्वा मित्रयुतः शुकः । श्रुत्वाऽष्टापदमाहात्म्यं वन्दितुं चलितो जिनान् ॥५८३॥
"चत्तारि अट्ठ दस दोअ वंदिआ जिणवरा चउव्वीसं । परमट्ठनिट्ठिअट्ठा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥५८४॥
थूभसयभाउआणं चउवीसं चेव जिणघरे कासी । सव्वजिणाणं पडिमा वन्न-पमाणेण नामेणं" ॥५८५॥
शुकराजेति जल्पन्तीं कांचिन्नारीं पुनः पुनः । पृष्ठौ श्रुत्वा शुको मार्गे यावत् पश्चाद्विलोकते ॥५८६॥
तावत्तत्रागमत् काऽपि नारी दिव्यविभूषणा । काऽत्रागास्त्वं शुकेनोक्तं प्रोवाचेति मृगेक्षणा ॥५८७॥
अहं चक्रेश्वरी देवी जिनेन्द्रक्रमसेविका । हन्मि विघ्नानि भूयांसि भव्यानां सन्ततं स्फुटम् ॥५८८॥

॥ ४५ ॥

पुण्डरीकाद्रिसारार्थं गोमुखादेशतोऽधुना । चलन्त्यहमगां क्षोणिप्रतिष्ठस्योपरि स्फुटम् ॥५८९॥
गृहवाद्यन्तरे नारी–रुदितं करुणस्वरम् । श्रुत्वा तत्रेत्य सा पृष्टा मया रोदनकारणम् ॥५९०॥
तयोक्तं मे शुकः पुत्रोऽचालीद्रागलिना समम् । अद्यापि तस्य नो शुद्धिर्जाता तेनैव रोदिमि ॥५९१॥
एवंविधा लसद्भक्ति–युक्ताः पित्रोस्तनूद्भवाः । न लभ्यन्ते विना पुण्यं मानवैः कर्हिचित्कचित् ॥५९२॥ यतः–
"किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रमते (श्रूयते) कुलम्" ॥५९३॥
मयोक्तं तव पुत्रस्य विज्ञाय कुशलं द्रुतम् । कथयिष्याम्यहं तुभ्यं वलमाना सती पुनः ॥५९४॥
समाश्वास्येति वचनैर्मातरं तव तत्क्षणात् । अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा त्वामत्राहं समागमम् ॥५९५॥
पश्चादेत्य शुकाह्वाय साम्प्रतं निजपत्तने । गत्वा मातुः क्रमौ स्वीय–चरित्रैः प्रीणयोत्तम ॥५९६॥ यतः–
"असार्थप्रार्थनं तीर्थ–मदेहद्रोहणं तपः ।अनम्भःसंभवं स्नानं मातुश्चरणचर्चनम् ॥५९७॥
ऊढो गर्भः प्रसवसमये सोढमत्युग्रशूलं, पथ्याहारैः स्नपनविधिभिः स्तन्यपानप्रयत्नैः ।
विष्ठा–मूत्रप्रभृतिमलिनैः कष्टमासाद्य सद्य–स्त्रातः पुत्रः कथमपि यया स्तूयतां सैव माता ॥५९८॥
आकर्ण्यैतच्छुकः साश्रुः प्राह चक्रेश्वरीं प्रति । अनत्वा तीर्थमासन्नं पश्चाद्यायाम्यहं कथम् ॥५९९॥ यतः–
"अवाप्य धर्मावसरं विवेकी, कुर्याद्विलम्बं न हि विस्तराय । ततो जिनस्तक्षशिलाधिपेन रात्रिं व्यतिक्रम्य पुनर्न नेमे ॥
तायंमि पूइए पूइअं चक्कं पूअणारिहो ताओ । इह लोइअं तु चक्कं परलोअसुहावहो ताओ" ॥६०१॥

ागट् तादृग्विगतं कथानकमत्र गन्यम् ।
इत्यादि भूरिनो गृहीत्वा मृगध्वजात्मजः । विनयेन जगावेवं तदा चक्रेश्वरी प्रति ॥६०२॥
३ शीघ्रं गुरो देवान् नत्वा स्तुत्वा समेष्यति । वक्तव्य च त्वया देवि ! मम मातुः पुरः स्फुटम् ॥६०३॥
गमिन्नेति गुरुः शीघ्रं पित्रपुरतः प्रमोदतः । नन्तुमष्टापदे तीर्थे चलितः श्रीजिनाधिपान् ॥६०४॥
एतत्सन्देशक चक्रेश्वरीमेतत्क दुतं तदा । स्वस्थीचकार कमलमालां मधुरयुक्तिभिः ॥६०५॥
६ नत्वा गुरो जिनान् तापुरेग-प्रमारतीयुतः । क्षितिप्रतिष्ठितोद्याने विमानस्थः समागमत् ॥६०६॥
तस्मिन्नेव दिने पुत्रागमन जननी स्यात् । आकर्ण्य मुदिता पुर्यां चक्रे तु तलिकादिकम् ॥६०७॥
मुहूर्ते शोभने नाग-महोत्सवपुरस्सरम् । माता-पित्रोः पदाम्भोज विनयेनानमन्द्रुकः ॥६०८॥ यतः–
९ "गृहेऽपि नीयते धर्मो यन्तुवर्गः कुलं यशः । पितुः पुत्रास्त एव स्युर्वैरिणः स्वैरिणः परे" ॥६०९॥
किं मार्गेऽपि पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः । वरमेकः कुलाम्बी यत्र विश्रमते (श्रूयते) कुलम् ॥६१०॥
जिनौकःस्नात्रस्मरणाद् सुदानप्रदानतः । मृगध्वजसभापालो व्यधात् पुत्रागमोत्सवम् ॥६११॥ यतः–
१२ "देवपूजा गुरूपास्तिः स्वाध्यायः संयमस्तपः । श्रुतं परोपकारश्च मर्त्यजन्मफलाष्टकम् ॥६१२॥
गुरुसंगपुतोऽन्येद्युरुद्याने मेदिनीपतिः । क्रीडां कर्तुं समेत्याशु भक्त्या परिवारयुग् ॥६१३॥
तदाऽकस्मात्परः कोलाहलमाकर्ण्य दूरतः । प्रेषयामास तं ज्ञातुं भृत्यमेकं निजं द्रुतम् ॥६१४॥

॥ ४७ ॥

तज्ज्ञात्वा निखिलं भृत्यः प्रोवाचेति नृपाग्रतः । श्रीसारङ्गपुरे वीराङ्गद आसीन्महीपतिः ॥६१५॥
वीराङ्गदसुतः सूरो हंसेन तव सूनुना । वहन् वैरमियायात्र युद्धार्थी बहुसैन्यकः ॥६१६॥
राज्यं करोम्यहं तर्हि हंसेऽसौ कुरुते कथम् । इति प्राह नृपो यावत्तावत्तत्रागतौ सुतौ ॥६१७॥
सून्वोरग्रे रणं कर्तुं यावद्वार्तां नृपोऽकरोत् । तावच्छत्रुबलादेको भृत्योऽभ्येत्य जगाविदम् ॥६१८॥
पराजितः पूर्वभवे त्वदीय-पुत्रेण हंसेन दृढं हि सूरः। वैरं स्मरन् तत्समुपाजगाम युद्धं विधातुं बहुसैन्ययुक्तः॥६१९॥यतः—
"यस्मिन्दृष्टे मनस्तोषो द्वेषश्च प्रलयं व्रजेत् । स विज्ञेयो मनुष्येण बान्धवः पूर्वजन्मनः" ॥६२०॥
मृगध्वज-शुकौ स्नेहात् पुत्रसोदरयोस्तदा । सज्जीभूतौ प्रति प्राह युद्धे हंस इति स्फुटम् ॥६२१॥
वैरमस्ति मया सार्धं सूरस्यास्य महीपतेः। कुर्वाणं समरं तेन समं मां पश्यताऽधुना ॥६२२॥
इत्युक्त्वा रथमारूढो हंसः कीनाशसोदरः। मुष्टामुष्टि रणं कर्तुं प्रवृत्तः सूरभूभुजा ॥६२३॥ अथ युद्धवर्णनम्—
हंसेन सूरशस्त्राणि भिन्नानि भूरिशस्तदा । मृगध्वजादिभूपेषु पश्यत्सु बहुषु स्फुटम् ॥६२४॥
सूरो हंसं क्रुधा हन्तुमुत्तस्थौ यावता रणे । तावता पातितः सूरो हंसेन पृथिवीतले ॥६२५॥
पुनर्हंसेन तत्रेत्य शीतवातोपचारतः । सूरः सज्जीकृतः सद्यो बान्धवेनेव तत्क्षणात् ॥६३०॥
एवं सज्जीकृतः सूरो हंसेन बहुशो जगौ । दत्तं हंसेन चैतन्यं द्विधा बाह्यान्तरं मम ॥६२७॥
मृत्वाऽहं नरकं गच्छन् रौद्रध्यानेन साम्प्रतम् । रक्षितोऽनेन हंसेन गुरुणा करुणात्मना ॥६२८॥

हसेन साम्प्रतं ज्ञानदृष्टिर्विश्राणिता मम । यत एवमभूत् शुद्धो विवेकः शिवशर्मदः ॥६२९॥ यतः–

"सुजनो न याति विकृतिं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य"॥६३०॥

ततः सूरः समुत्थाय मुक्तवैरपरम्परः । भक्तितः क्षमयामास हंसं साधुरिवादरात् ॥६३१॥

दृष्ट्वैतत्कौतुकं सूरं पप्रच्छेति मृगध्वजः । किमर्थं भवताऽऽरब्धं समरं मम सूनुना ॥६३२॥

सूरः प्रोवाच सारङ्ग–पुरोद्यानेऽन्यदा मुनिः । श्रीदत्तकेवली पृथ्वीं पावयन् समुपागमत् ॥६३३॥

मुनिं नन्तुमहं पित्रा सहोद्याने समागमम् । ज्ञानिना विहिता धर्मदेशना शिवशर्मदा ॥६३४॥

"धर्मोऽयं धनवल्लभेषु धनदः कामार्थिनां कामदः, सौभाग्यार्थिषु तत्प्रदः किमपरं पुत्रार्थिनां पुत्रदः ।

राज्यार्थिष्वपि राज्यदः किमथवा नानाविकल्पैर्नृणां, तत् किं यन्न ददाति किं च कुरुते स्वर्गापवर्गावपि"॥ अत्र कथा ।

देशनान्ते मया प्रोक्तं किं पुण्यं मे पुराऽभवत् । ततोऽवक् केवली सूरं जिनार्चा विहिता त्वया ॥६३६॥

सूरः प्राह मया कस्मिन् भवे चक्रे जिनार्चना । ज्ञान्याह भद्दिलापुर्यां जितारिरभवन्नृपः ॥६३७॥

यात्रार्थं नृपतिर्हंसी–सारसीसहितो यदा । शङ्खपुरीयसङ्घेन सहाचालीत्प्रमोदतः ॥६३८॥

इत्यादि भूपतेर्देवनत्यादि मरणान्तिकम् । वाच्यं पूर्वोदितं सर्वं चरित्रमथ धीमता ॥६३९॥

ततो जितारिभूपालमन्त्री सिंहाभिधोऽनघः । सर्वलोकयुतोऽचालीत् श्रीभद्दिलपुरीं प्रति ॥६४०॥

अर्धमार्गागतः सिंहः प्राह चरकसेवकम् । नगरस्थानके रत्नकुण्डलं विस्मृतं मम ॥६४१॥

॥ ४९ ॥

आनीय कुण्डलं शीघ्रं मह्यमर्पय सम्प्रति । इत्युक्तो मन्त्रिणा भृत्यस्तदर्थमचलत्तदा ॥६४२॥ यतः—
“सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् । स्वातन्त्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम्” ॥६४३॥
तत्रेत्य चरकः शीघ्रमप्राप्तरत्नकुण्डलः । पुनः पश्चात्समागत्य मन्त्रिणोऽग्रे जगाविदम् ॥६४४॥
न लब्धं कुण्डलं मन्त्रीन् ! मया तत्र गवेषता । केनाप्यङ्गीकृतं नूनं भिल्लेन तत्क्षणात्तदा ॥६४५॥
त्वयैवाङ्गीकृतं नूनं कुण्डलं चरकाधम । वदन्नेवं तदा मन्त्री कर्कशं तमताडयत् ॥६४६॥ यतः—
“ सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता, परो ददातीति कुबुद्धिरेषा” ०॥६४७॥
तत्र तं मूर्च्छितं मुक्त्वा मन्त्री लोकयुतस्तदा । क्रामन्पृथ्वीं क्रमात् सद्यः समागाद् भद्दिलं पुरम् ॥६४८॥
शीतवातादिना सज्जीभूताङ्गश्चरको द्रुतम् । दध्याविस्थं प्रभुत्वादिगर्विणं मन्त्रिणं हि धिग् ॥६४९॥ यतः—
“चौरा चुल्लुकावि अ बंभण विज्जा य भट्ट पाहुणया । नच्चण--धूत्त—नरिंदा परस्स पीडं न याणंति” ॥६५०॥
रौद्रध्यानपरः सद्यश्चरकस्तृपयार्दितः । मृत्वा सर्पोऽभवद् दुष्टो भद्दिलपुरसन्निधौ ॥६५१॥ यतः—
“आर्ते तिर्यग्गतिस्तथा गतिरधो ध्याने तु रौद्रे सदा, धर्मे देवगतिः शुभं च हिफलंशुक्ले च जन्मक्षयः ।
तस्माद् व्याधिरुगन्तके हितकरे संसारनिस्तारके, ध्याने शुक्लवरे रजःप्रमथने कुर्यात्प्रयत्नं बुधः”॥६५२॥
तेनाहिनाऽऽगतस्तत्र मन्त्री दष्टो रुपाऽद्भुतम् । मृत्वाऽगान्नरके घोरे महादुःखशतप्रदे ॥६५३॥
मृत्वा सरीसृपः सोऽपि रौद्रध्यानपरायणः । तत्रैव नरके दुष्ट—कर्मयोगात्समीयिवान् ॥६५४॥

नरकेऽपि मिथोऽत्यन्तं कुर्वाणौ कलहं सदा । भूरिदुःखभराक्रान्तौ निन्यतुः समयं मुदा (धा) ॥६५५॥ यतः–
"वाला दाढी पक्खी जलयर नरयागया उ अइक्रूरा । हुंति पुणो नरएसुं वाहुल्लेणं न उण नियमो ॥६५६
तह मारण–अभक्खाणदाण–परधणविलोवणाईणं । सव्वजहन्नो उदओ दसगुणिओ इक्कसि कयाणं" ॥६५७॥
श्वभ्रादुद्धृत्य चरक–जीवो लक्ष्मीपुरे वरे । धनश्रेष्ठिसुतो भीमनामाजनि मनोहरः ॥६५८॥
तत्र श्रीजिननाथार्चां विधाय कुसुमैर्वरैः । भवानेवाभवद्वीराङ्गदस्य तनयोऽत्र हि ॥६५९॥ यतः–
"जं चिअ विहिणा लिहिअं तं चिअ परिणमइ सयललोयस्स । इअ जाणेविणु धीरा विहुरे वि न कायरा हुंति" ॥६६०॥
सिंहमन्त्री महादुःखं सहित्वा नरके भृशम् । श्रीविमलाचलासन्न–वने कीरस्ततोऽभवत् ॥६६१॥ यतः–
"नरएसु जाइ अइकक्खडाइं दुक्खाइ परमतिक्खाइं । को वन्नेहि ताइं जीवंतो वासकोडीवि ॥६६२॥
कक्खडदाहं सामली–असिवण–वयराणि–पहरणभयाइहिं । जा जायणाओ पावंति नारया तं अहम्मफलं" ॥६६३॥
कीरस्तीर्थं समालोक्य जातजातिस्मृतिस्तदा । पक्षाभ्यां जलमानीय व्यधात् स्नानं जिनेशितुः ॥६६४॥
वनादानीय पुष्पाणि चारूणि चञ्चुना शुकः । पूजयामास भावेन युगादीशं जिनेश्वरम् ॥६६५॥
एवं शम्भजिनेन्द्रार्चां कृत्वा कीरोऽमरोऽभवत् । मृगध्वजाङ्गजो हंसनामाभूदधुना स च ॥६६६॥
निशम्यैतन्मुनेः पार्श्वे हंसं हत्वा रिपुं निजम् । वालयामीत्यहं वैरं जल्पन् यावत्क्रुधाऽचलम् ॥६६७॥
क्रोधोपशमनोक्तिभिर्निषिध्यमानोऽप्यहं भृशम् । यदा न वलितः मोचे श्रीदत्तेन तदेति हि ॥६६८॥

॥ ५१ ॥

"कोहो माणो माया लोभो हासो रई अरई य। सोगो भयं दुगंछा पच्चक्ख कली इमे सव्वे॥-इत्यादि क्रोधविषयाणि सूक्तानि।
वाली जोइउ नहु वलइं हीइडइ धरइं कसाय। *मेल्ही उटारसा सीँदरो जहिं भावइ तहि जाइ ॥६७०॥–इत्यादि।
३ इत्यादि भूरिशो युक्तीरवमन्याचिरादहम्। आगामत्र रणं कर्तुं समं हंसेन सम्प्रति ॥६७१॥
इदानीं तव पुत्रेण हंसेन बलशालिना। कुर्वता समरं सद्यः पराभूतोऽस्म्यहं ननु ॥६७२॥
तेन वैरमहं मुक्त्वा गत्वा श्रीदत्तसन्निधौ। ग्रहीष्यामि व्रतं सद्यो भवपाथोधितारकम् ॥६७३॥
६ क्षमयित्वा तदा सूरो हंसं सुन्दरभक्तितः। ग्रहीतुं चरणं सद्योऽचालीत् श्रीदत्तसन्निधौ ॥६७४॥ यतः–
"विषयगणः कापुरुषं करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम्। बध्नाति मशकमेव हि लूतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥६७५॥
भवन्ति भूरिभिर्भाग्यैः धर्मकर्ममनोरथाः। फलन्ति यत्पुनस्तेऽपि तत्सुवर्णस्य सौरभम् ॥६७६॥ "आसन्ने परमपए०"॥
९ निरीक्ष्यैतं नृपो दध्याविति चित्ते मृगध्वजः। गृह्णन्ति ये व्रतं मर्त्यास्ते धन्याः स्युर्महीतले ॥६७७॥
"धन्ना जणणी जणया धन्ना वि य बंधवा वि सुकयत्था। पव्वज्जाए जुग्गं पुत्तं परिपालिअं जेहिं" ॥६७८॥
"तावद् भ्रमन्ति संसारे पितरः पिण्डकाङ्क्षिणः। यावत्कुलविशुद्धात्मा यतिः पुत्रो न जायते" ॥६७९॥ इति पुराणे।
१२ ज्ञानिनोक्तं पुरा चन्द्रवतीपुत्रं यदेक्षसे। भविष्यति तदा सम्यग् वैराग्यं तव मानसे ॥६८०॥
अद्य यावन्न दृष्टोऽस्ति चन्द्रवत्याः सुतो मया। जातोऽहं स्थविरस्तेना–न्यथा स्याज्ज्ञानिवाक् कथम् ॥६८१॥

*मेल्ही टारससींदरं–ग पुस्तके

ध्यायन्नेवं महीपालो यावत्तत्र वने स्थितः । तावदेकोऽष्टवर्षीयोऽभ्येत्य बालोऽनमन्नृपम् ॥६८२॥
कस्त्व कुतः समायातो यावदेव नृपो जगौ । तावद् व्योम्नीति वाग् जाता ह्येष चन्द्रवतीसुतः ॥६८३॥
यद्यस्ति भवतश्चित्ते सन्देहस्तत्र भूपते । तदैशानककुप्कोणे व्रज क्रोशेषु पञ्चसु ॥६८४॥
तत्र गिर्योर्द्वयोर्मध्ये संस्थिते कोलिकानने । चकार योगिनी तीव्रं तपो नित्यं यशोमती ॥६८५॥
तत्र गत्वा त्वया शीघ्रमापृच्छय च यशोमतीम् । चन्द्रवतीसुतोत्पत्तिस्वरूप ज्ञास्यते स्फुटम् ॥६८६॥
श्रुत्वैतद् भूपतिस्तेन युक्तः कौतुकिताशयः । चलन् शीघ्रं ययौ तस्मिन् पूर्वोक्ते कदलीवने ॥६८७॥
निरीक्ष्य नृपतिर्ध्यानतत्परां योगिनीं तदा । नत्वा प्राहेति किं चन्द्रवत्या एष सुतो ननु ॥ ६८८ ॥
श्रुत्वाऽऽह योगिनी राजन्! सत्यं चन्द्रवतीसुतः । यतोऽस्ति विषमोऽसारः संसारोऽयं विषादपि ॥६८९॥ यतः–
"कोऽहं कस्त्व कुत आयातः का मे जननी को मे तातः । यत्रेवं दृष्टः संसारः सर्वोऽयं स्वप्नव्यवहारः ॥६९०॥

पुनरपि रजनी पुनरपि दिवसः पुनरपि मासः पुनरपि वर्षम् ।
पुनरपि वृद्धः पुनरपि बालः पुनरपि याति समेति च कालः" ॥ ६९१ ॥

योगिन्याहाभवच्चण्डपुर्यां सोममहीपतिः । प्रवर्तयन् प्रजा न्यायमार्गे शक्र इवानिशम् ॥६९२॥ [चन्द्रवतीसुतोत्पत्तिस्वरूपम्]
निखिलान्तःपुरश्रेष्ठा तस्य भानुमती प्रिया । बभूवेन्दोरिव ब्राह्मी सीतेव रामभूपतेः ॥ ६९३ ॥
हिमवत्क्षेत्रतो युग्ममेकं गत्वाऽऽदिम दिवम् । भानुमत्युदरे सद्योऽवतीर्णं स्वप्नसूचितम् ॥ ६९४ ॥ यतः–

॥ ५३ ॥

"नर–तिरि असंखजीवी सव्वे निअमेण जंति देवेसु । निअआउअसमहीणा–उएसु ईसाणअंतेसु " ॥ ६९५ ॥
सम्पूर्णे समये भानुमती पूरितदोहदा । असूत युगलं पुत्रपुत्रीरूपं मनोरमम् ॥ ६९६ ॥
चन्द्रशेखरनामेति सूनोर्भूमीपतिर्ददौ । पुत्र्याश्चन्द्रवतीत्याह्वा सोत्सवं मुदिताशयः ॥ ६९७ ॥
वर्धमानौ क्रमात्तत्र जातजातिस्मृती मिथः । युग्मधर्मं समीहेते रागाद्धुपसुताङ्गजे ॥ ६९८ ॥ यतः–
"अक्खाण सणी कम्माण मोहणी तह वयाण बंभवयं । गुत्तीण य मणगुत्ती चउरो दुक्खेण जिप्पंति" ॥६९९॥
अत्रान्तरे महीनाथस्तुभ्यं चन्द्रवतीं ददौ । चन्द्रशेखरभूपेन परिणीता यशोमती ॥ ७०० ॥
पुरोद्यानात्ततः छद्म विधाय बहुशो यदा । निनाय त्वां शुकः सद्यो गागलेराश्रमं नृप ! ॥७०१॥
पूर्ववाञ्छितसिद्ध्यर्थं पत्नी चन्द्रावती तदा । त्वद्राज्यस्याग्रहारार्थमानिन्ये चन्द्रशेखरम् ॥७०२॥
अत्रान्तरे समायास्त्वं पश्चात्तत्र महीपते ! । परीप्सितोऽसि तेनैव प्रपञ्चरचनादिना ॥७०३॥ यतः–
"मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्तरीतुल्यं त्रिविधं धूर्तलक्षणम्" ॥७०४॥
अन्येद्युर्भक्तितश्चन्द्र–शेखरः स्मरदैवतम् । आराध्य मार्गयामास रागाचन्द्रवतीं स्वयम् ॥७०५॥
तुष्टेन कामदेवेनादृष्टीकरणकज्जलम् । दत्त्वा तस्मै तदा सद्यः प्रोवाचेति स्फुटाक्षरम् ॥७०६॥
यावन्मृगध्वजश्चन्द्र–वतीपुत्रं न द्रक्ष्यति । तावत्त्वमञ्जनक्षेपा–ददृश्यांगो भविष्यसि ॥७०७॥
चन्द्रवतीसुते दृष्टे मृगध्वजमहीभुजा । पुत्रस्वरूपमुक्त्वाऽहं गमिष्यामि निजालयम् ॥७०८॥

अञ्जनाञ्जितचक्षुस्सो हृष्टोऽदृष्टवपुस्तदा । ययौ चन्द्रवतीपार्श्वे चन्द्रशेखरभूपतिः ॥७०९॥
देवदत्तवरोदन्तं चन्द्रवत्याः पुरस्तदा । चन्द्रशेखर उक्त्वाऽह क्रियते (कुरुतऽ) साम्प्रतं किमु ॥७१०॥
चन्द्रवती जगौ गूढगर्भाया मे भगे सुतः । भावी चेत्किं भगे कार्यं भवताऽत्र निगद्यताम् ॥७११॥
चन्द्रशेखर आचष्ट जातमात्रं सुतं तव । लात्वा रहो यशोमत्यै पत्न्यै दास्याम्यहं किल ॥७१२॥
तत आवां सुखेनैव कामसौख्यैकतत्परौ । स्थास्यावोऽन्तःपुरेऽत्रैव कोऽपि मां नैव पश्यति ॥७१३॥
विचार्येति सुतं चन्द्रवत्या यक्षप्रभावतः । नीत्वा रहो यशोमत्यै दत्त्वा चेति स ऊचिवान् ॥७१४॥
मृगध्वजप्रियाचन्द्रवतीपुत्रो ह्ययं वरः । चन्द्रांकाह्वः सदा पाल्यः पुत्रवत् सुखहेतवे ॥७१५॥
एवं प्रोक्त्वा रहश्चन्द्रशेखरः स्वेष्टसिद्धये । ययौ चन्द्रवतीपार्श्वेऽदृष्टीकरणविद्यया ॥७१६॥
इतो दिने दिने वर्धमानं वीक्ष्य स्फुरद्द्युतिम् । बालं चन्द्राङ्कमालोक्य दध्यावेवं यशोमती ॥७१७॥
कस्मिंश्चिद्दिवसे कान्तमुखं पश्याम्यहं न हि । तेनास्य पालितशिशु–तरोर्गृह्णाम्यहं फलम् ॥७१८॥
ध्यात्वेति साऽऽह चन्द्राङ्कं यदि त्वं मां निरीक्षसे । तदा राज्ययुताऽहं ते भवामि वशवर्तिनी ॥७१९॥ यतः–
"नमो लुब्धकधर्माय तस्मै कुसुमधन्विने । समस्तमपि यस्यैतद् भुवनं मृगयावनम् ॥७२०॥
पुरतोऽपि स्थितं वस्तु नैवान्धो द्रष्टुमीशते । अहो चित्रं यदीक्षन्ते रागान्धाः स्त्रीमयं जगत्" ॥७२१॥
श्रुत्वैतत्प्राह चन्द्राङ्को वज्राहत इवाचिरात् । अनौचित्यं कथं मातरिदानीमुच्यते त्वया ॥७२२॥ यतः–

॥ ५५ ॥

"स्त्रीणामुत्तानवृत्तीनां न मनस्तिष्ठति स्थिरम् । सारिणी वारिणः पश्य प्रत्यवारं परिप्लवः ॥७२३॥
अरक्ता रञ्जयन्त्युच्चै–रस्निग्धाः स्नेहयन्ति च । अमूढा मोहयन्त्येताश्चेतांसि मृगलोचनाः" ॥७२४॥
यशोमती ततः प्राह नाहं ते जननी शिशो । मृगध्वजप्रिया चन्द्रवती माताऽस्ति ते ध्रुवम् ॥७२५॥
अतस्त्वं मे मनः स्वीय–वचसा प्रीणयाधुना । जननी–पुत्रसम्बन्धो यतो नास्त्यावयोर्ध्रुवम् ॥७२६॥
श्रुत्वा तस्या वचो दध्यौ चन्द्राङ्को निजचेतसि । अहो दुष्टाशया नार्य ईदृक्षा विधिना कृताः ॥७२७॥ यतः–
"राजपत्नी गुरोः पत्नी मित्रपत्नी तथैव च । स्वमाता पत्नीमाता च पञ्चेता मातरः स्मृताः"॥७२८॥
विचिन्त्येत्यवलात्कृत्त–मनादृत्य च तद्वचः । चन्द्राङ्कश्चलितो मातापित्रोश्चरणमीक्षितुम् ॥७२९॥
ततो यशोमती भ्रष्टा विषादं दधती हृदि । मुक्त्वा संसारसम्बन्धं समजायत योगिनी ॥७३०॥
साऽहं यशोमती ध्यानसंप्राप्तावधिशेमुषी । जानामि तव भार्यायाः स्वरूपं मेदिनीपते ! ॥७३१॥
यक्षेण खे गिरं मुक्त्वा प्रियावृत्तं विलोकितुम् । प्रेपितोऽस्यधुना मान–क्षीनपार्श्वे मृगध्वज ! ॥७३२॥
भूपस्योत्पन्नक्रोधाग्निशान्त्यै योगिनी तदा । बभाषे शिष्टया वाणी–रीत्या मेघालितुल्यया ॥७३३॥
"पुत्रमित्ता हुइं अनेरा नरह नारि अनेरी, मोहइं मोहिओ मूढ जंपइ मुहिआं मोरी मोरी ।
अतिह गहना अतिह अपारा संसारसायरखारा, बूज्झउ बूज्झउ गोरख बोलइ सारा धम्म विचारा ॥७३४॥
कवण केरा तुरंग हाथी कवण केरी नारी, नरकिं जातां कोइ न राखए हीअडइ जोइ विचारी ॥७३५॥

क्रोध परिहरि मान मनकरि माया लोभ निवारे, अवर वइरि मनि म आणे केवल आपुं तारे" ॥७३६॥–इत्यादि ।
इत्याकर्ण्य नृपः शान्तो भूत्वा नत्वा च योगिनीम् । चन्द्राङ्केन सह स्वीय–पुरोद्यानमुपागमत् ॥७३७॥
आगतान् संमुख मन्त्रिवरान् प्राहेति भूपतिः । भवद्भिः शुकराजाय राज्यं दातव्यमेव हि ॥७३८॥
अत्रस्थोऽहं गुरोः पार्श्वे ग्रहीष्याम्यधुना व्रतम् । पुरमध्ये यतो दोषा लगन्त्येव यतेरपि ॥७३९॥
लास्याम्यत्र स्थितो दीक्षामित्युक्ते मेदिनीभुजा । प्राह मन्त्री वने दोषाः सम्भवन्ति सतामपि ॥७४०॥ यतः–

"वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणा, गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः ।
अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते, निवृत्तरागस्य गृहं ततो वनम्" ॥७४१॥

समायातं गृहे भूपं चन्द्राङ्कसहितं तदा । दृष्ट्वा रहो द्रुतं चन्द्रशेखरः स्वपुरं ययौ ॥७४२॥
दत्त्वा सदुत्सवं राज्यं शुकराजाय भूपतिः । सप्तक्षेत्र्यां व्ययन् द्रव्यं चकाराष्टाहिकामहः ॥७४३॥
सर्वसंगपरित्याग कृत्वा मातरहं व्रतम् । लास्यामीति क्षितीशस्य ध्यायतो भावना हृदि ॥७४४॥
शुभध्यानाधिरूढस्य क्षिपतः कर्मसञ्चयम् । उत्पन्नं केवलज्ञानं राज्ञो सर्वप्रकाशकम् ॥७४५॥
स्वर्गाद्देवाः समेत्येति जगू राजऋषेः पुरः । वेषं लाहि वयं वन्दामहे त्वत्पादपङ्कजम् ॥७४६॥ यतः–
"मन राजा मन धीर तुं विषमभूअंगम सोइ । रुठु घालइ सातमइ तूठुं लिइ सुरलोइ" ॥७४७॥
भूपेनाङ्गीकृते वेषे देवा नत्वा नरा मुनिम् । वितेनुः केवलज्ञानोत्पत्ति–चारुमहोत्सवम् ॥७४८॥

॥ ५७ ॥

शुक–हंसादयो मन्त्रिवरा आश्चर्यपूरिताः । तत्रेत्य भक्तितो नत्वा चक्रुश्चारुमहोत्सवम् ॥७४९॥
राजर्षिर्भवपाथोधितारणे तरणीनिभाम् । धर्मोपदेशनां कर्तुं प्रवृत्तो मञ्जुभाषया ॥७५०॥
व्याख्यान्ते हंस–चन्द्राङ्कौ युक्तौ कमलमालया । जगृहाते व्रतं सद्यः तस्य राजर्षिसन्निधौ ॥७५१॥ यतः–
"सुहिओ न चयइ भोए चयइ जहा दुक्खिउत्ति अलीयमिणं०॥ जह चयइ चक्कवट्टी पवित्थरं जत्तिअं मुहुत्तेण०" ॥७५२॥
चन्द्रवत्याः स्वरूपं तं जानन्तौ मूलतः स्वयम् । मृगध्वजर्षि–चन्द्राङ्कौ कस्याग्रे न जल्पतः ॥७५४॥
चकार राजर्षिरविर्विहारं भव्याङ्गिराजीवविबोधनार्थम् । शुकः क्षितीशश्च चकार राज्यं प्रवर्तयन्न्यायपथे प्रजौघम् ॥७५५॥
स्नेहं चन्द्रवती चन्द्रशेखरे दधती भृशम् । राज्याधिष्ठायिकां देवीमारराध सुभक्तितः ॥७५६॥
प्रत्यक्षीभूय राज्यश्रीस्तुष्टा प्राहेति तां प्रति । चित्तेप्सितं वरं चन्द्रवति ! प्रार्थय सम्प्रति ॥७५७॥ यतः–
"नोपकारं विना प्रीतिः कथंचित्कस्यचिद्भवेत् । उपयाचितदानेन यतो देवा अपीप्सिताः" ॥७५८॥
प्राह चन्द्रवती सद्यः शुकराज्यं महत्तरम् । सुप्रसन्नाऽधुना चन्द्रशेखराय समर्पय ॥७५९॥
प्रोवाच यक्षिणी क्वापि शुकराजो यदेष्यति । तदाऽऽकार्यो द्रुतं चन्द्रशेखरो राज्यलब्धये ॥७६०॥
शुकदेहनिभं चन्द्रशेखरस्य वपुस्तदा । वर्णरूपादिना सद्यः करिष्येऽहं न संशयम् ॥७६१॥
दत्त्वा वरं गता देवी हृष्टा चन्द्रवती ततः । ईहते शुकराजस्य कुत्रापि गमनं हृदि ॥७६२॥ यतः–
"क्रूरकर्मा जनोऽन्यस्य छिद्राण्यासाद्य वेगतः । हरते सकलां लक्ष्मीं मार्जार इव पायसम्" ॥७६३॥

शाश्वतानर्हतो नन्तु शुकश्चलति यावता । तावत्पद्मावती–वायुवेगपत्न्यौ जजल्पतुः ॥७६४॥
स्वामिन्नावां सहैष्यावो भवतैवाधुना खलु । यतोऽस्माकं भवेत्पुण्यं शाश्वतार्हन्नमस्कृतेः ॥७६५॥
"निक्खमण–नाण–निव्वाण–जम्मभूमीओ वंदइ जिणाणं । न य विसइ साहु विरयंमि देसे वहुगुणे वि" ॥७६६॥
यास्यामीति जिनालयं प्रतिदिनं ध्यायंश्चतुर्थं फलम्, षष्ठं चोत्थित उद्यतोऽष्टममथो गन्तुं प्रवृत्तोऽध्वनि ।
श्रद्धालुर्दशमं वहिर्जिनगृहान्प्राप्तस्ततो द्वादशम्, मध्ये पाक्षिकमीक्षिते जिनपतौ मासोपवासं फलम् ॥७६७॥
पूजाकोटिसमं स्तोत्रं स्तोत्रकोटिसमो जपः । जपकोटिसमं ध्यानं ध्यानकोटिसमो लयः ॥७६८॥
पल्योपमसहस्रं तु ध्यानाल्लक्षमभिग्रहात् । दुष्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपमसञ्चितम्" ॥७६९॥
मत्वा मनस्तयोर्भूपः प्राह सचिवान् प्रति । अधुनाऽहं गमिष्यामि तीर्थयात्राकृते ननु ॥७७०॥
कृत्वा यावदहं यात्रामत्रैष्यामि सुमन्त्रिणः । भवद्भिस्तावता राज्यं रक्षणीयं प्रयत्नतः ॥७७१॥
गदित्वेति महीपालः पत्नीद्वययुतः शुकः । व्योम्नि विमानमारुह्याचालीन्नन्तुं जिनेश्वरान् ॥७७२॥
देवतापार्श्वतश्चन्द्रवती प्रोक्त्वा स्वयं रहः । शुकरूपधरं तत्र चन्द्रशेखरमानयत् ॥७७३॥
सत्यरूपधरो देवीप्रभावाच्चन्द्रशेखरः । कुर्वाणो निशि पूत्कारमुच्चैस्थाविति तत्क्षणात् ॥७७४॥
कश्चिद्विद्याधरो याति गृहीत्वा मे प्रियाद्वयम् । तस्य पृष्ठौ द्रुतं भो भो लोका धावत धावत ॥७७५॥
तत्रेत्य मन्त्रिभिः प्रोक्तं कदा यूयं समागताः । भूपः प्राहाधुना यात्रामकृत्वाऽगामहं निशि ॥७७६॥

॥ ५९ ॥

दुष्टो विद्याधरः कश्चिल्लात्वा मम प्रियाद्वयम् । पश्यतो मे गतः कृत्वा छलं पूर्वदिशि द्रुतम् ॥७७७॥
श्रुत्वैतन्मन्त्रिणः प्रोचुर्विद्या क्व स्वामिनो गता । नृपोऽवक् तेन दुष्टेन हृता विद्याऽपि व्योमगा ॥७७८॥
अवोचन्मन्त्रिणो विद्या यातु पत्नीद्वयान्विता । साम्प्रतं भवतो देहे विद्यते कुशलं प्रभो ॥७७९॥
नृपोऽवग् विद्यते देहे कुशलं साम्प्रतं स्फुटम् । प्रिये विना द्रुतं प्राणा यास्यन्ति यममन्दिरे ॥७८०॥ यतः–
"आदौ धर्मधुरा कुटुम्बनिचये क्षीणे च सा धारिणी, विश्वासे च सखी हिते च भगिनी लज्जावशाच्च स्नुषा ।
व्याधौ शोकपरिप्लुते च जननी शय्यास्थिते कामिनी, त्रैलोक्येऽपि न विद्यते भुवि नृणां भार्यासमो बान्धवः"॥अत्रभार्याप्रक्रमः॥
उक्तं च मन्त्रिभिः स्वामिन्! लक्ष्मी–पत्नी–सुतादयः। भवन्ति भूरिशो भूयो जीवितं न कदाचन ॥७८२॥
"माता–पितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च । संसारेऽत्र व्यतीतानि कस्य कोऽयं भवेज्जनः ॥७८३॥
यत्प्रातस्तन्न मध्याह्ने यन्मध्याह्ने तन्न निशि । निरीक्ष्यते भवेऽस्मिन् ही पदार्थानामनित्यता" ॥७८४॥ इत्यादि ।
इत्युक्ते मन्त्रिभिः मायां कुर्वाणश्चन्द्रशेखरः। कृत्वा प्रत्ययं राजकुलं राज्यं चकार सः ॥७८५॥ यतः-"मुखं पद्मदला०"॥
"नहि मायां विना कश्चित्परस्य हरते धनम् । बको मुञ्चन् शनैः पादौ किं मत्स्यान् ग्रसते नहि ॥७८६॥
विधाय मायां विविधैरुपायैः परस्य ये वञ्चनमाचरन्ति। ते वञ्चयन्ते त्रिदिवापवर्गसुखात्महामोहसखाः स्वमेव ॥७८७॥
शुकरूपधरो देवीप्रभावाच्चन्द्रशेखरः । प्रजाः पाति सदा सत्यशुकवन्निखिलाः किल ॥७८८॥
प्रीतिं कुर्वन् रहश्चन्द्रवत्या सार्धं दुराशयः । मायाया सदनं चन्द्रशेखरोऽभून्महीपतिः ॥७८९॥

इतः शुकोऽर्हतो नित्यान्नमन्नष्टापदे ययौ । ननाम भक्तिभावेन चतुर्विंशतिमर्हतः ॥७९०॥
शुकराजस्ततस्तत्र चारणश्रमणान्तिके । शुश्राव देशनामेवं भवाम्भोधितरीनिभाम् ॥७९१॥ यतः–

"यः प्राप्य दुष्प्रापमिदं नरत्वं, धर्मं न यत्नेन करोति मूढः ।
क्लेशप्रबन्धेन स लब्धमब्धौ चिन्तामणिं पातयति प्रमादात् ॥७९२॥

ते धत्तुरतरु वपन्ति भवने प्रोन्मूल्य कल्पद्रुमं, चिन्तारत्नमपास्य काचशकलं स्वीकुर्वते ते जडाः ।
विक्रीय द्विरदं गिरीन्द्रसदृशं क्रीणन्ति ते रासभं, ये लब्धं परिहृत्य धर्ममधमा धावन्ति भोगाशया" ॥७९३॥
नत्वा देवान् प्रियायुक्तो गत्वा च श्वसुरालये । स्थित्वा त्रीणि दिनान्येव ततोऽचालीच्छुकः सुधीः ॥७९४॥ यतः–
"श्वसुरकुलनिवासः स्वर्गतुल्यो नराणाम्, यदि वसति दिनानि त्रीणि वा पञ्च सप्त ।
अथ कथमपि तिष्ठेन्मृष्टलुब्धो वराको, निपतति खलु पात्रे काञ्जिकं क्षिप्रयुक्तम्" ॥७९५॥
ततः शीघ्रं चलन्मार्गे शुकराजो विमानगः । आगात्स्वीयपुरोद्यानमुदयाद्रिमिवार्यमा ॥७९६॥
वनागतं शुकं वातायनस्थश्चन्द्रशेखरः । दृष्ट्वा भीतः समाकार्य मन्त्रिणोऽग्रे जगाविदम् ॥७९७॥
येन मम प्रिये व्योमगतिविद्यायुते हृते । मदीयं रूपमाधाय स एवागाद् बहिः खगः ॥७९८॥
अनेन चावलावश्यकारिण्या विद्यया खलु । नार्यो वशीकृता अस्य पक्षपातं वितन्वते ॥७९९॥
हत्वा मामधमो राज्यमयं दुष्टो ग्रहीष्यति । ततः पश्चात्परीप्सय्य भवद्भिः प्रेष्यतां द्रुतम् ॥८००॥ यतः–

॥ ६१ ॥

"बलवन्तं रिपुं दृष्ट्वा किलात्मानं प्रगोपयेत् । बलवद्भिस्तु कर्तव्या शरच्चन्द्रप्रकाशता ॥८०१॥
न तदस्त्रैर्न नगेन्द्रैर्न हयैर्न पदातिभिः । कार्यं संसिद्धिमभ्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम् ॥८०२॥
राजा तुष्टोऽपि भृत्यानामर्थमात्रं प्रयच्छति । तेऽपि सन्मानमात्रेण प्राणैरप्युपकुर्वते ॥८०३॥
अरैः संधार्यते नाभि–र्नाभौ चाराः प्रतिष्ठिताः । स्वामिसेवकयोरेवं वृत्तिचक्रं प्रवर्तते ॥८०४॥
ततो बुद्धिनिधिर्मन्त्री नाम गत्वा बहिर्वने। दृष्ट्वा तं विस्मितः प्राह वाचा मधुरया तदा ॥८०५॥
भो खेट ! भवतः शक्तिर्दृष्टेदानीं मयाऽखिला। पूर्वमस्मत्प्रभोः पत्न्यौ त्वं हृत्वा दूरमीयिवान् ॥८०६॥
अधुनाऽस्मत्प्रभो राज्यं ग्रहीतुमागतोऽसि किम् । परस्त्रीहरणे पापं जायते श्वभ्रदायकम् ॥८०७॥ यतः–
"प्राणसन्देहजननं परमं वैरकारणम् । लोकद्वयविरुद्धं च परस्त्रीगमनं त्यजेद् ॥८०८॥
सर्वस्वहरणं बन्धं शरीरावयवच्छिदम् । मृतश्च नरकं घोरं लभते पारदारिकः" ॥८०९॥–इत्यादि ।
"एकस्यैकं क्षणं दुःखं मार्यमाणस्य जायते । सपुत्र–पौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हृते धने" ॥८१०॥–इत्यादि ।
श्रुत्वैतद्विस्मयं चित्ते तन्वन् प्राह शुकः खगः । दातव्य उपदेशोऽयं भवता स्वस्य स्वामिनः ॥८११॥
अहमेव शुकोऽस्मीति पुरस्यास्य पतिः पुनः । मन्त्री प्राह कथं कूटं जल्प्यते भवताऽधुना ॥८१२॥
मृगध्वजसुतोऽस्तीति पुरमध्येऽधुना ननु । तेन त्वं दूरतो याहि न चेन्मृत्युं च लप्स्यसे ॥८१३॥
बहूक्तेनापि भवता न त्वां कोऽप्यत्र मन्यते । ततः पद्मावती–वायुवेगे एवं जजल्पतुः ॥८१४॥

अयमेतयोः स्वामी मृगध्वजसुतः शुकः । ततः प्रोवाच मन्त्रीशः किं कूट जल्प्यते स्त्रियौ ॥८१५॥ यतः-
"अनृत साहसं माया मूर्खत्वमविवेकिता । अशौच निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥८१६॥
आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं विद्याविहीनमकुलीनमसंस्तुतं च ।
प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यत्पार्श्वतो भवति तत्परिवेष्टयन्ति ॥८१७॥
अश्वः शस्त्र शास्त्रं वीणा वाद्यं नरश्च नारी च । पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्त्ययोग्याश्च योग्याश्च" ॥८१८॥
आकर्ण्येति शुको दध्यौ कृत्वा रूपं ममाधुना । केनाप्यङ्गीकृतं राज्यं ततः किं क्रियते मया ॥८१९॥ यतः-
"तावचन्द्रबल ततो ग्रहबलं तावद्बलं भूबलम्, तावत्सिध्यति वाञ्छितार्थमखिलं तावज्जनः सज्जनः ।
मुद्रामण्डल-मन्त्र-तन्त्रमहिमा तावत्कृतं पौरुषम्, यावत्पुण्यमिदं नृणां विजयते पुण्यक्षयात्क्षीयते ॥८२०॥
आन्ध्य यद् ब्रह्मदत्ते भरतनृपजयः सर्वनाशश्च कृष्णे, नीचैर्जन्मावतारश्चरमजिनपतेर्मल्लिनाथेऽबलात्वम् ।
निर्वाण नारदेऽपि प्रशमपरिणतिः सा चिलातिसुतेऽपि, इत्थं कर्मात्मवीर्ये स्फुटमिह जयतः स्पर्द्धया तुल्यरूपे ॥८२१॥
अट्ठोत्तरसउ वुद्धडी रावणतणइ कपालि । एक बुद्धी न सांपडी लंका भंजणकालि " ॥८२२॥
यद्येव नृपति हत्वा राज्य लास्याम्यहं बलात् । वदिष्यन्ति तदा लोका एवं विविधभाषया ॥८२३॥
मृगध्वजाङ्गजं हत्वा ललौ राज्यमसौ शठः । यतो लोकापवादो हि बलवानत्र विद्यते ॥८२४॥ यतः-
"चित्ते चित्ते मतिर्भिन्ना कुण्डे कुण्डे नवं पयः । देशे देशे नवाचारा नवा वाणी मुखे मुखे ॥८२५॥

॥ ६३ ॥

उन्मत्तकुम्भि–पञ्चास्य–दुष्टाहि–शुकसारिकाः । बध्यन्ते मुखतो ह्येते लोकानां वदनं नहि" ॥८२६॥
ततो दध्यौ शुकश्चित्ते किं खेदोऽत्र विधीयते । यतोऽस्ति बलवान् कर्म–परिणामः सतामपि ॥८२७॥
राजानः खेचरेन्द्राश्च केशवाश्चक्रवर्तिनः । देवेन्द्रा वीतरागाश्च मुच्यन्ते नैव कर्मणः ॥८२८॥
"हरिणह खुरी दुअंगुली वागडलक्खसवाइ । जं विहि करइ तं हवइ जिहां पासउ तिहां पाय ॥८२९॥
कार्यः सम्पदि नानन्दः पूर्वपुण्यभिदे हि सा । नैवापदि विषादः स्यात् सा हि प्राक्पापपिष्टये ॥८३०॥
ध्यात्वेति मानसे धैर्यमवलम्ब्य शुकस्ततः । व्योम्नि विमानमारुह्य चचाल गृहिणीयुतः ॥८३१॥
हृष्टो मन्त्री समेत्याह चन्द्रशेखरसन्निधौ । नंष्ट्वा कूटशुकः सद्यो ययौ मद्युक्तितः क्वचित् ॥८३२॥
निशम्यैतत् शुकः कूटः तत्क्षणात् हृष्टमानसः । प्रददौ मन्त्रिणे तस्मै ग्रामाणां विंशतिं तदा॥८३३॥ यतः–
"तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परसम्पत्त्या खलाः परविपत्तिभिः" ॥८३४॥
ततः शून्यमनाः स्थाने स्थाने भ्राम्यन् शुकोऽम्बरे । पत्नीभ्यां प्रेरितो ह्रीणो नागात् श्वसुरमन्दिरम् ॥८३५॥यतः–
"उत्तमाः स्वगुणैः ख्याता मध्यमास्तु पितुर्गुणैः । अधमा मातुलैः ख्याता श्वसुरैश्चाधमाधमाः" ॥८३६॥
अदीनवदनः कर्म–विपाकं चिन्तयन् शुकः । षण्मासान्ते भ्रमन् तत्र ययौ सौराष्ट्रमण्डलम् ॥८३७॥ यतः–
"सम्पदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् । तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम्" ॥
गच्छन् व्योम्न्यन्यदा वीक्ष्य विमानं स्खलितं निजम् । शुको दध्यौ च किं दग्धोपरि मे स्फोटकोऽपतत् ॥८३९॥यतः–

"क्षते प्रहाराः प्रपतन्त्यवश्यं धान्यक्षये स्फूर्जति जाठराग्निः। आपत्सु मित्राणि विसवदन्ति छिद्रेष्वनर्था वहुलीभवन्ति"॥
ततः पश्यन्नधो भूमौ वने शुक इतस्ततः। ज्ञानिनं तातमात्मीय स्वर्णाब्जस्थं ददर्श च ॥८४१॥
सुरासुरमहीपाल सेवितक्रमयामलम्। विमानात् शुक उत्तीर्य ननाम विधिपूर्वकम् ॥८४२॥ उपदेशोऽत्र-
"धम्मो मंगलमउलं उसहमउलं च सव्वदुक्खाणं। धम्मो वलं च विउलं धम्मो ताणं च सरणं च" ॥८४३॥
माया-मान-मद-क्रोध-परदोषादिवर्जनम्। धर्म एवोच्यते स्वर्गापवर्गदो जिनेश्वरैः ॥८४४॥ यतः-
प्राणात्ययेऽपि सम्पन्ने उत्तमा मानवाः खलु। परदोषं न गृह्णन्ति कुर्युर्जीववधं न च" ॥८५५॥
देशनान्ते शुकः साश्रुनेत्रः प्राहेति गद्गदम्। मत्तुल्यरूपमाधाय राज्यं कश्चिन्नरो ललौ ॥८४६॥
मुनिश्चन्द्रवती-चन्द्रशेखरयोर्विचेष्टितम्। जानन्नपि जगौ नैवानर्थदण्डस्य हेतुतः ॥८४७॥ यतः-
"शरीराद्यर्थदण्डस्य प्रतिपक्षतया स्थितः। यो ह्यर्थदण्डतस्त्यागस्तृतीयं तु गुणव्रतम् ॥८४८॥ इत्यादि योगशास्त्रगताः॥
"जोइस-निमित्त-अक्खर-कोऊअ-आएस-भूइकम्मेहिं। करणाणुमोअणेहिं साहुस्स तवक्खओ होइ" ॥८४९॥
शुकः प्राह प्रभो वर्ये जाते त्वद्दर्शने सति। राज्य मे याति यद्येवमभाग्यं विद्यते तदा ॥८५०॥ यतः-
"पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किम्, नोलूको हि विलोकते यदि तदा सूर्यस्य किं दूषणम्।
वर्षा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणम्, यत्पूर्वं विधिना ललाटफलकेऽलेखि प्रमाणं हि तत्"॥८५१॥
इत्याद्यभ्यर्थितः प्राह मृगध्वजो मुनिस्तदा। विमलाद्रिं महातीर्थं विद्यते शिवशर्मदम् ॥८५२॥ यतः-

॥ ६५ ॥

"विमलाद्रिसमं तीर्थं सर्वपापविनाशकम् । गजेन्द्रपदजं नीरं निर्द्वन्द्वं भुवनत्रये ॥८५३॥ इत्यादि ।
अस्य तीर्थगुहामध्ये षण्मासान् यदि सन्ततम् । स्मर्यते भवता पञ्चपरमेष्ठी तु मन्त्रराट् ॥८५४॥
यदा चैव गुहामध्ये महत्तेजः स्फुरिष्यति । तदा शत्रुः स्वयं याति विना युद्धं निजौकसि ॥८५५॥ यतः-
"अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अनाथा पृथिवी नास्ति आम्नायाः खलु दुर्लभाः" ॥८५६॥
नत्वा मुनिं शुको हृष्टो विमानमधिरुह्य च । मन्त्रं साधयितुं सद्यो जगाम विमलाचलम् ॥८५७॥
गुरूक्तविधिना मन्त्रं ध्यायता शुकभूभुजा । षण्मासातिक्रमे तेजः स्फुरद् दृष्टं गुहान्तरे ॥८५८॥ यतः-
"पुव्वभवसूरविरई नाणासायणपभावदुम्मेहो । निअनामं झायंतो मासतुसो केवली जाओ" ॥८५९॥
ततो विमानमारूढः शुकः पत्नीद्वयान्वितः । चचाल यावताऽसौ च पुरं प्रति प्रमोदितः ॥८६०॥
इतः कूटशुकं प्राह राज्याधिष्ठायिका सुरी । शुकरूपं गतं चान्द्रशेखरं ते समागतम् ॥८६१॥
आकर्ण्यैतद् रहश्चन्द्रशेखरः सभयस्ततः । निर्गत्य नगराद्यावद्वने तस्थौ क्वचित् शुकः ॥८६२॥
तावद्विमानमारूढः पत्नीद्वययुतः शुकः । तत्रागत्य निजं राज्यमलंचक्रे स बुद्धिमान् ॥८६३॥
सर्वैरपि तदा मन्त्रीश्वरैः सन्मानितः शुकः । पृष्टो राजाऽऽगमोदन्तं जगाद निखिलं तदा ॥८६४॥
शुकराजस्ततोऽनेकविद्याधरसमन्वितः । अचालीद् ऋषभं नन्तुं सङ्घेशो विमलाचले ॥८६५॥
स्नात्रपूजा-ध्वजारोपादीनि कार्याण्यनेकशः । कृत्वा सङ्घपतिः प्राह मन्त्रीशानिति मोदतः ॥८६६॥

ममात्रैवाभवच्छत्रुजयः सन्मन्त्रजापतः। तेनास्यैव गिरेः शत्रुञ्जयेत्याह्वा निगद्यताम् ॥८६७॥
इतस्तत्रागतश्चन्द्रशेखरः पृथिवीपतिः। नत्वाऽभ्यर्च्य युगादीशं दध्यावेवं निजे हृदि ॥८६८॥
मया च यान्यकार्याणि कृतानि सन्ति भूरिशः। तैरेव दुर्गतौ पातो भविष्यति ननु द्रुतम् ॥८६९॥
ध्यात्वेति मनसि प्राप्तवैराग्यश्चन्द्रशेखरः। महोदयमुनेः पार्श्वे दीक्षां जग्राह भावतः ॥८७०॥ "जह चयइ चक्कवट्टी"०।
तदा महोदयज्ञानिपार्श्वेऽभ्येत्य शुको नृपः। धर्मं जीवदयामूलं शुश्राव भक्तिपूर्वकम् ॥८७१॥
देशनान्ते शुकः क्ष्मापः पप्रच्छेति यतीश्वरम्। राज्यं केन छलं कृत्वा गृहीतं पूर्वमंजसा ॥८७२॥
महोदयमुनिः प्राह शुकराजाधुना शृणु। इतो भवाद् द्विपञ्चाशत्तमे भूपभवे त्वया ॥८७३॥
उद्दाल्य छलतो राज्यं गृहीतं यस्य वेगतः। तेन तेऽस्मिन् भवे राज्यं जगृहे शुकभूपते ॥८७४॥
शुकराजो जगौ कस्य राज्यं पूर्वं लले मया। यतीश्वरो जगौ वत्स चन्द्रशेखरभूपतेः ॥८७५॥ यतः–"कृतकर्मक्षयो"०॥
शुकराजस्ततः शीघ्रमुत्थाय विस्मिताशयः। क्षमयामास भावेन चन्द्रशेखरसंयतम् ॥८७६॥
तदा तथाऽऽत्मनः कर्म कृतं निन्दन् मुहुर्मुहुः। क्षीणकर्माष्टकश्चन्द्रशेखरः प्राप केवलम् ॥८७७॥ यतः–
"गो-वभ-गब्भ-गब्भिणि-भूणघायाइं गुरूअपावाइं। काऊण वि कणयं पिव तवेण सिद्धो दढपहारी"॥८७८॥
विधाय सोत्सवं यात्रां तीर्थे शत्रुञ्जयाभिधे। शुकराजश्चलन्मार्गे स्वपुरीं समुपाययौ ॥८७९॥
आद्या सुप्ताऽन्यदा राज्ञी प्रविशन्तं निशाकरम्। मुखे वीक्ष्य जजागार मुदिताभूच्च चेतसि ॥८८०॥

॥ ६७ ॥

यो योऽभूद् दोहदस्तस्या दानशीलादिकोऽनघः । स स भूमीभुजा पूर्णीचक्रे मुदितचेतसा ॥८८१॥
सम्पूर्णे समये चारुदिवसे सुन्दरक्षणे । साऽसूत तनयं भानुं पूर्वेव प्रसरत्प्रभम् ॥८८२॥
सन्मान्य स्वजनानन्नपानवस्त्रादिभिस्तदा । कृत्वा जन्मोत्सवं चन्द्र इत्याह्वां भूपतिर्ददौ ॥८८३॥
वर्धमानः क्रमात्पित्राऽपाठि पण्डितसन्निधौ । सूरभूपाङ्गजां लक्ष्मीं चन्द्रश्च परिणायितः ॥८८४॥
अन्येद्युः कमलाचार्या विहरन्तोऽवनीतले । आययुस्तत्पुरोद्याने भूरिसाधुसमन्विताः ॥८८५॥
श्रुत्वाऽऽगतान् गुरून् धर्मं श्रोतुं शुकमहिपतिः । पत्नीपुत्रान्वितो गत्वा नत्वा चोपाविशत्पुरः ॥८८६॥ तथाहि–
"सामग्गिअभावाओ ववहारिअरासिअप्पवेसाओ । भव्वा वि ते अणंता जे मुत्तिसुहं न पाविंति" ॥८८७॥
उपक्रमं विना कर्मयोगादपि तनूभुजः । धीरनैगमवन्नैव लभन्ते सातसन्ततिम् ॥८८८॥ [धीरनैगमकथा]
आसीद्विश्वपुरे धीरो वणिग् दारिद्र्यपीडितः । प्रिया धीरमतीनाम्नी पुत्रो धरणसंज्ञकः ॥८८९॥
आनीय काननादेधस्तृणकाष्ठादिसन्ततम् । विक्रीणन्तो नयन्ते ते समयं कष्टतस्त्रयः ॥८९०॥ यतः–
"दौस्थ्यं नाम पराभूतेः स्थानमात्रं न संशयः । राजाऽपि गोपतेः पादान् क्षीणः संसेवते चिरम् ॥८९१॥
सहोदयव्ययाः पञ्च दारिद्र्यस्यानुजीविनः । ऋणं दौर्भाग्यमालस्यं बुभुक्षाऽपत्यसन्ततिः ॥८९२॥
जीवन्तो मृतकाः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः ॥८९३॥
विवदन्ते मिथः कर्मोपक्रमाविति सन्ततम् । अहं सर्वजगज्जन्तोर्ददामि सुखसन्ततिम् ॥८९४॥

उपक्रमो जगौ सातततिर्मत्तो भवेन्नृणाम् । कर्म प्राह त्वया किं स्यान्मां विना वाञ्छितप्रदम् ॥८९५॥
त्वं चापि मत्प्रसादेन प्रतिष्ठां प्रगमिष्यसि । सेवते मां जगत्सर्वं भृत्यवन्मेदिनीपतिम् ॥८९६॥
मां विना चेद्ददासि त्वं वाञ्छितं देहिनामिह । तदाऽस्य धीरनिःस्वस्य विश्राणय समीहितम् ॥८९७॥
तत उपक्रमो हारं लक्षमूल्यं मनोहरम् । आनीयाशु ददौ तस्मै धीराय काननान्तरे ॥८९८॥
हृष्टो गच्छन् गृहं काष्टभारस्योपरि धीरकः । मुक्त्वा हारं पयः पातुं ययौ मध्येसरोवरम् ॥८९९॥
इतोऽकस्माच्छकुनिका मांसस्य भ्रान्तितस्तदा । दृष्ट्वा हारं वने दूरं मुमोच तरुकोटरे ॥९००॥
तेन द्वित्रिचतुर्वारं हारो विश्राणितस्तदा । मुक्तस्तत्र वने हृत्वा शकुन्या दैवयोगतः ॥९०१॥ यतः—
"किं करोति नरः प्राज्ञः प्रेर्यमाणः स्वकर्मभिः । प्रायेण हि मनुष्याणां बुद्धिः कर्मानुसारिणी" ॥९०२॥
ततश्चोपक्रमस्तस्य मध्येगेहं निधिं द्रुतम् । मुमोच यावता तावद् दृष्टस्तेन तदा क्षणात् ॥९०३॥
सोऽपि श्रेष्ठी प्रयत्नेन सुस्थाने तं निधिं व्यधात् । इतोऽकस्मात्समागत्य चौरेण च हृतो निशि ॥९०४॥
एवमुपक्रमस्तस्य धीरस्य भूरिशस्तदा । विधायोपकृतिं खिन्नो मिलितः कर्मणः पुनः ॥९०५॥
कर्म प्रोवाच नाद्यापि धीरोऽयं नैगमस्त्वया । महेभ्यो विहितस्तेन पश्य सम्प्रति मत्कृतम् ॥९०६॥
कर्मणा प्रददे यद्यद् धीराय काञ्चनादिकम् । उपक्रमं विना तत्तत्काकनाशं गतं क्षणात् ॥९०७॥
विज्ञाय चिन्तितं चित्ते गर्वं करोम्यहं मुधा । उपक्रमं विना किंचिद्दातुं न शक्यते मया ॥९०८॥

॥ ६९ ॥

एकीभूय ततः कर्मोपक्रमौ धीरनैगमम् । ग्राहयामासतुर्हारं लक्षमूल्यं मनोहरम् ॥९०९॥

ततो भूरिधनो धीरः कर्मोपक्रमयोगतः कृत्वा धर्मं शुभध्यानपरोऽन्ते त्रिदिवं ययौ ॥९१०॥ यतः–

"सुख–दुःखानां कर्ता हर्ता च न कोऽपि कस्यचिज्जन्तोः । इति चिन्तय सद्बुद्ध्या पुरा कृतं भुज्यते कर्म" ॥

इति भाग्यकर्मस्थितिविषये धीरकथानकम् ।

श्रुत्वा केचिज्जनाः किञ्चिद्वचो वर्यं सुखप्रदम् । अवलेपं त्यजन्तीह वणिक्पुत्र इवाचिरात् ॥९१२॥

श्रीपुरे धनदः श्रेष्ठी भार्या धनवती प्रिया । पुत्रो लक्ष्मीधरो नाम्ना रूप–लावण्यसुन्दरः ॥९१३॥ [वणिक्पुत्रकथा]

जलस्थलपथे तस्य वणिक्पुत्राश्च भूरिशः । लक्ष्मीमर्जयितुं यान्ति चतुर्षु दिक्षु सन्ततम् ॥९१४॥

पाठितः पण्डितोपान्ते पित्रा लक्ष्मीधरः सुतः । विनीतः सन्ततं देवगुरूणां सेवनं व्यधात् ॥९१५॥ यतः–

"किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोकसन्तापकारकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रमते कुलम् ॥९१६॥

एकेन वनवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना । आमोदितं वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा" ॥९१७॥

शनैः शनैः रमा कर्मयोगात्क्षयमुपाययौ । तस्य चन्द्रो वणिक्पुत्रो लक्ष्मीवानजनि क्रमात् ॥९१८॥ यतः–

"कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डं, त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।
उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं, हतविधिललितानां ह्री विचित्रो विपाकः" ॥९१९॥

चन्द्रेण तनयो भीमनामा लक्ष्मीपुरेऽन्यदा । धीरश्रेष्ठिसुतां चङ्गवतीं च परिणायितः ॥९२०॥

दीपालीपर्वणः पूर्वं भीमं धीरवणिग् वरम् । आकारयितुमप्रैपीत् दीपालीहेलयाऽन्यदा ॥९२१॥
भूषणानि परिधाय सदृक्चतुःकुमारयुग् । चलन् श्रेष्ठिसुतं लक्ष्मीधरमाह्वातुमीयिवान् ॥९२२॥
तादृग्वेषविभूषाद्यभावाल्लक्ष्मीधरस्तदा । तेन सार्धं तदा गन्तुं वणिक्पुत्रेण नेहते ॥९२३॥
बलात्पित्रा समं तेन लक्ष्मीधरश्च चालितः । ततो वणिक्सुतः श्वश्रूगेहे हृष्टमना ययौ ॥९२४॥
सदन्न–पान–पक्वान्नदानभक्ति पुरस्सरम् । तत्र गौरवितः श्वश्र्वा जामाता सखिसंयुतः ॥९२५॥
श्रेष्ठिसूनोः सदादेश यत्तद्दत्ते वणिक्सुतः । प्रेषितोऽम्भोऽन्यदाऽऽनेतुं तेन श्रेष्ठितनूरुहः ॥९२६॥
यावच्चलति तावच्च तस्य पृष्ठौ पटे तदा । छिद्रं वीक्ष्य वणिक्पुत्रो जहासान्यसुहृद्युतः ॥९२७॥
श्रुत्वैतद्वचन पश्चाद्वलित्वा श्रेष्ठिनन्दनः । अन्योक्तिगर्भितां वाचं जगौ वणिक्सुतं प्रति ॥९२८॥

"आपद्गत हससि किं द्रविणान्धमूढ लक्ष्मीः स्थिरा भवति नैव कदापि कस्य ।
यत्किं न पश्यसि घटीर्जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिताः पुनरेव रिक्ताः" ॥९२९॥

श्रेष्ठिसूनोर्वचः श्रुत्वोत्तीर्णगर्वो वणिक्सुतः । क्षमयामास सन्मान्य वस्त्राभरणदानतः ॥९३०॥
ततो वणिक्सुतः श्रेष्ठिसुत लक्ष्मीप्रदानतः । सस्व चकार विधिवत्सन्तत विनयान्वितः ॥९३१॥
अतिकुपिता अपि सुजना योगेन मृदूभवन्ति न तु नीचाः । हेम्नः कठिनस्यापि द्रवणोपायोऽस्ति न तृणानाम् ॥९३२॥
एवमन्योक्तमाकर्ण्य केचनोच्चमानवाः । मार्गमायान्ति सहसा वणिक्पुत्र इवाचिरात् ॥९३३॥

॥ ७१ ॥

इति गर्वोत्तारविषये वणिक्पुत्रकथानकम् ।

धर्मप्रभावतश्चित्तचिन्तितां सातसन्तन्तिम् । अरिमर्दनभूपाल इवाप्नोति जनोऽचिरात् ॥९३४॥ [अरिमर्दनकथा]

इहैव भरतक्षेत्रेऽभवत्स्वर्णपुरं पुरम् । अभ्रंलिहजिनागारसौधश्रेणिविराजितम् ॥९३५॥

तत्रारिमर्दनक्षोणिपतेः सन्न्यायशालिनः । लक्ष्मीवती प्रिया शीलगुणरत्नावलीखनिः ॥९३६॥

मतिसाराभिधो मन्त्री वृद्धो नीतिविचक्षणः । भूपस्य मानसं शश्वत् रञ्जयामास सत्तमः ॥९३७॥ यतः–

"अलंकरोति हि जरा राजा–मात्य–भिषग्–यतीन् । विडम्बयति पण्यस्त्री–मल्ल–गायन–सेवकान् ॥९३८॥

सद्विमानवनावासदीर्घिकादिविराजितम् । स्वर्गं भूपोऽन्यदा सुप्तो दृष्ट्वा जागरितो निशि ॥९३९॥

ममेदृक्षं पुरं नैव यदि स्यात्स्वर्गसंनिभम् । तदा मे जीवितं सर्वं निष्फलं समजायत ॥९४०॥

प्रातः श्यामाननं भूपं निरीक्ष्य मन्त्रिराड् जगौ । स्वामिंस्तव क्वचिच्चिन्ता विद्यते वद साम्प्रतम् ॥९४१॥

राजाऽवक् कथितुं नैव शक्यते साम्प्रतं मनाग् । मन्त्री प्राहाधुना स्वामिन् दुःसाधमपि कथ्यताम् ॥९४२॥

राज्ञा प्राह मया स्वप्ने दृष्टोऽत्र त्रिदशालयः । तेन स्वर्गोपमं द्रव्यव्ययात्कारय मत्पुरम् ॥९४३॥

ततोऽर्काश्म–शशाङ्काश्म–स्फटिकाश्म–मणीचयैः । मन्त्री सर्वाणि गेहानि कारयामास सर्वतः ॥९४४॥ यतः–

"ते धन्या मन्त्रिणः शिष्याः सेवकास्तनयाः प्रियाः । भूपादीनां वचः प्रोक्तं ये कुर्वन्ति स्म हर्षिताः ॥९४५॥

महीशसप्तभूसद्मपुरतस्तोरणं वरम् । कारयामास रैकुम्भमयूरोद्भासि मन्त्रिराट् ॥ ९४६ ॥

पशुः पुण्यं घन गोष्ठी भोग–धर्म–जिनालयाः । क्रमशो भूमयः सप्त सप्तभूमिनिकेतने ॥९४७॥
गवाक्षस्थः पुरीशोभा पश्यन् भूपो जगावदः । प्रिये ईदृक् पुरं नास्ति क्वापि भूमितले वरम् ॥९४८॥ यतः–
"स्वचित्तकल्पितो गर्वः कस्य नाम न विद्यते । उत्क्षिप्य टिट्टिभः पादौ शेते भङ्गभयाद्दिवः ॥९४९॥
श्रुत्वैतत्तोरणारूढा शुकी प्राह शुकं प्रति । ईदृक् क्वापि पुरं रम्यं मह्या दृष्टं त्वया शुक ॥९५०॥
शुकः प्राह प्रिये साररत्नसौधसमन्वितम् । रत्नकेतुपुरं स्वर्गिपुरस्पर्द्धित्रि विद्यते ॥९५१॥
तत्रासीद्रत्नचन्द्राह्वो भूपो रत्नवती प्रिया । लक्ष्मीवती सुता चारुरूपसौभाग्यसुन्दरी ॥९५२॥
एतच्चतुष्टयस्याग्रेऽत्रत्यदङ्ग–नृपादयः । अङ्गारकतुला स्वर्णस्येवाग्रे दधतेतराम् ॥९५३॥ यतः–
"वारि–वृक्ष–मही–प्रस्थ–काष्ठ–वस्त्रा–वला–नृणाम् । पुरा–चलविशेषाणामन्तरं विद्यते महत्" ॥९५४॥
तेनायं नृपतिर्गर्वं मुधा धत्ते पुरेक्षणात् । उत्तमानां न युज्येत कर्तुं गर्वं क्वचिन्मनाग् ॥९५५॥ यतः–
"जाति–लाभ–कुलै–श्वर्य–बल–रूप–तपः–श्रुतैः । कुर्वन् मदं पुनस्तानि हीनानि लभते पुमान्" ॥९५६॥
श्रुत्वैतन्नृपतिः कीरपार्श्वे यावद् व्रजेत्ततः । तावत्तन्मिथुनं दृष्टिगोचरात्प्रययौ क्वचित् ॥९५७॥
दध्यौ भूपः पुरं द्रव्यव्ययेन कारितं मया । एवमुक्त्वा कथं कीरयुग्ममुड्डीय जग्मिवान् ॥९५८॥
एवं पुनः पुनश्चित्ते चिन्तयन्नृपतिर्भृशम् । श्यामास्यो मन्त्रिणा पृष्टोऽशेषं दुःखं निजं जगौ ॥९५९॥
रत्नकेतुपुरं द्रष्टुं रत्नचन्द्रं च भूपतिम् । सर्वासु दिक्षु भूमीशः प्रेषयामास सेवकान् ॥९६०॥

॥ ७३ ॥

भ्रान्त्वा ककुप्सु सर्वास्वलब्धतत्पुरवार्त्तिकाः । श्यामास्याः सेवका भूपपार्श्वेऽभ्येत्य जगुः शनैः ॥९६१॥
पुरनामादि न ज्ञातमस्माभिर्वसुधातले । ततोऽवग् भूपतिर्मन्त्रिन् ! मृत्युर्मेऽत्र समागमत् ॥९६२॥
ज्ञास्यते सा पुरी चेन्न तदाऽग्निः शरणं मम । मन्त्री प्राह कियत्कालं प्रतीक्षस्व नरेश्वर ! ॥९६३॥
भ्रान्त्वा सर्वत्र षण्मासमध्ये चेत् तत्पुरस्य च । आनयिष्यामि नो शुद्धिं मर्तव्यं भवता तदा ॥९६४॥
भूपोऽवग् नैव शक्नोमि स्थातुं सम्प्रति मन्त्रिणः । मन्त्रीश्वरा जगुः कार्यं शोभते त्वरितं न हि ॥९६५॥ यतः–
"सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः" ॥९६६॥
एवमुक्ते यदा भूपो न मुञ्चति कदाग्रहं । तदाऽवग् मन्त्रिराट् राजन् ! सन्नराः कथयन्ति यत् ॥९६७॥
तत्सर्वं सुखकृन्नूनं जायते देहिनामिह । भीमस्य वणिज इव स्थाने स्थाने न संशयः॥९६८॥ [युग्मम्] तथाहि–
श्रीपुरे धीधनः श्रेष्ठी वसति स्म धनी महान् । तस्याट्टे बुद्धयो बह्वयो लभ्यन्त एव निश्चयः ॥९६९॥
तत्र गतोऽन्यदा भीमो विहृत्यर्थं रमापुरात् । ग्राममध्ये भ्रमन् बुद्धिहट्टे च समुपागमत् ॥९७०॥
भीमोऽवग् वस्तु लभ्येत किं किं श्रेष्ठिन् तवापणे । श्रेष्ठी प्राह धियश्चार्व्यो लभ्यन्ते न क्रयाणकम् ॥९७१॥
चतुःशतं द्रमान् लात्वा श्रेष्ठ्यदाद् धीचतुष्टयम् । चत्वारः पुरुषा यद्यद्वदन्ति क्रियते हि तत् ॥९७२॥
सरसोऽनारके स्नानं कर्त्तव्यं भवता क्वचित् । नाध्वन्येकेन गन्तव्यं वाच्यं गुह्यं नच स्त्रियः ॥९७३॥
मूढे कार्ये ममोपान्ते आगन्तव्यं त्वया क्वचित् । बुद्धिचतुष्टयं लात्वा भीमोऽचालीत् ततः पुरात्॥९७४॥

क्रमाद् भ्रमन् ययौ चन्द्रपुर्यां क्षुत्तृड्विबाधितः । सुप्तो देवकुले रात्रौ नमस्कारपरायणः ॥९७५॥
इतो वैदेशिकः कश्चिदेत्य तस्मिन् पुरे तदा । कस्याचेत् श्रेष्ठिनो हट्टे सुष्वाप निशि निर्भरम् ॥९७६॥
उत्पन्नशूलरोगेणाकस्माद्वैदेशिको मृतः । हट्टस्वामी समायातः श्रेष्ठी स्वीयनिकेतनात् ॥९७७॥
दृष्ट्वा मृत नरं दध्यौ किमय कर्षयिष्यते । मिलिता मानवा द्रष्टुं जल्पन्ति स्मेति ते तदा ॥९७८॥
कृष्यतामारणात् शीघ्रमित्युक्ते हट्टपतिर्जगौ । ज्ञातिर्न ज्ञायते स्पर्शः क्रियतेऽस्य कथं स्वयम् ॥९७९॥
ततो महाजनाः प्रोचुर्निःस्वस्य कस्यचित्पुनः । दीयते भोजन सोऽतः कर्षयिष्यति हट्टतः ॥९८०॥
ययुर्महाजना हट्टस्वामियुक्ता मरूत्कुले । दृष्ट्वा निःस्व जगुर्हट्टात्कर्षय त्व मृतं जनम् ॥९८१॥
हट्टस्वाम्यदन तुभ्यं दास्यत्येषोऽत्र सुन्दरम् । ततो निःस्वो वचस्तेषामङ्गीकृत्य मृत च तम् ॥९८२॥
रज्जुबन्ध ततः प्रेतगृहेऽमुञ्चन्जनेस्तदा । तस्य वस्त्राञ्चलेऽपश्यद् दीव्यद्रत्नचतुष्टयम् ॥९८३॥[युग्मम्]
लात्वा तानि ययौ स्नान कर्तुं निःस्वः सरोवरम् । आरके प्रविशन् दध्यावाचैका धिषणा मया ॥९८४॥
अनारके ततः स्नान कृत्वा श्रेष्ठिगृहे गतः । भोक्तुं चोपाविशद् यावत् तावत्तान्यसस्मरत् ॥९८५॥
समेत्यानारके रत्नचतुष्क विस्मृतं तदा । लात्वा स्तौति स्म तां बुद्धिं विक्रीतामादिमं तदा ॥९८६॥
हृष्टो रत्नाप्तितः पश्चादेत्य श्रेष्ठिनिकेतने । भुक्त्वा मध्येपुर नानाकौतुकानि निरीक्षते ॥९८७॥
एकाकिना न गन्तव्यमिति स्मृत्वा धियं स च । व्रजन्त सेहलं लात्वा द्वितीयं चलितोऽग्रतः ॥९८८॥

पश्यन् ग्रामादि ग्रीष्मर्तौ मध्याह्ने विपिने क्वचित् । मुत्कलं सेहलं मुक्त्वा सुप्तो वटतरोरधः ॥९८९॥
वृक्षाद् बहिः समेत्याहिः भीमं दशति यावता । सेहलेन कृतस्तावच्छतखण्डो रुषा रणात् ॥९९०॥
भीमः सुप्तोत्थितः सर्पं सेहलेन हतं तदा । वीक्ष्य बुद्धिं तृतीयां च स्तवीति स्मात्मनो हिताम् ॥९९१॥
ततो हरपुरे हीरसुतां रूपवतीं वराम् । सद्यः सदुत्सवं भीमः परिणीय स्थितः सुखम् ॥९९२॥
स्वर्णद्वीपेऽब्धिमार्गेण गत्वा प्राप धनं बहु । सद्यःफलानि चिर्भट्या बीजानि श्रेष्ठिराट् पुनः ॥९९३॥
पश्चादेत्य निजे गेहे तानि बीजानि नित्यशः । उप्त्वा फलानि भार्यायै चिर्भिट्याः प्रददौ रहः ॥९९४
भार्ययोक्तं च चिर्भट्याः फलानि नित्यशः कुतः । आनयसि ततस्तेन तत्स्वरूपं निवेदितम् ॥९९५॥
पूर्वं रूपवती श्रीदश्रेष्ठिसंसक्तमानसा । उपायाद् गन्तुकामापि कियत्कालं स्थिताऽस्ति च ॥९९६॥
श्रीदाग्रे रूपवत्योक्तमेष्यामि त्वद्गृहेऽहकम् । श्रीदोऽवग् यदि भो बाले समेष्यसि ममालये ॥९९७॥
तदा रहसि बीजानि वह्नौ क्षिप्त्वा च पाचय । छलं कृत्वा न चेद् गेहे मदीये त्वं समेष्यसि ॥९९८॥
तदा भूमीपती रुष्टः सर्वस्वं मे हरिष्यति । रूपवती जगौ वाक्यं करिष्येऽहं तवोदितम् ॥९९९॥
ततोऽभ्येत्य नृपास्थायां श्रीदः श्रेष्ठी उपाविशत् । तदा भीमो महीपालमिलनाय समाययौ ॥१०००॥
तदा श्रीदो जगौ सद्यःफलानि बीजकानि हि । दृश्यन्ते साम्प्रतं केषां जनानां न निकेतने ॥१००१॥
तदाऽभिमानतो भीमो जगौ नैवं प्रजल्प्यते । सद्यःफलानि बीजानि सन्त्यत्र मम सद्मनि ॥१००२॥

श्रीदोऽवग् नहि जल्प्येत कूट कुत्रापि मानवैः । भवन्ति यदि बीजानि तादृक्षाणि तवालये ॥१००३॥
तदाऽसिला रमा सद्यो ग्रहीतव्या त्वया वणिग् । तादृक्षाणि च बीजानि न सन्ति तव सद्मनि ॥१००४॥
३ तदाऽहकं शय यस्योपरि दास्यामि तत्क्षणात् । त ग्रहीष्याम्यह भीमाभीष्टं तव निकेतनात् ॥१००५॥
बीजान्यानीय भूपाग्रे उप्तानि वणिजा यदा । न फलितानि भीमेन हारितं च तदाऽचिरात् ॥१००६॥
जारोऽवग् गम्यते गेहे तव भीमाधुना द्रुतम् । द्विपदादि ग्रहीष्यामि वस्तु रम्यमह स्फुटम् ॥१००७॥
६ गृहिणीग्रहणे वाञ्छा मत्वैतज्जल्पनात्तदा । बुद्धिदस्य धनस्यान्ते गत्वा सर्व जगौ च तत् ॥१००८॥
हारिता गृहिणी याति यद्यन्यस्य निकेतने । तदा वर्यमतिरपि पुमान् (न) शोभां समाप्नुयात् ॥१००९॥
प्राप्तुं पारमपारस्य पारावारस्य पार्यते । स्त्रीणां प्रकृतिवक्राणां दुश्चरितस्य नो पुनः ॥१०१०॥
९ धनोऽवग् वस्तु निःशेषं पत्नीयुक्त द्वितीयकौ । मुक्त्वा दत्त्वा च निःश्रेणी श्रीदं प्रतिवदेरिति ॥१०११॥
चटित्वोपरि गेहस्य निःश्रेण्या लाहि वस्तु च । चटने स यदा पाणिं दत्ते निःश्रेणिकोपरि ॥१०१२॥
जल्पेथास्त्व तदा त च प्रत्येवं स्फुटया गिरा । इमा निःश्रेणिकां पाणिस्पर्शनाल्लाहि नैगम ! ॥१०१३॥
१२ भीमः पश्चाद् गृहेऽभ्येत्य बुद्धिदोक्तमशेषतः । कृत्वा यावत्स्थितस्तावज्जारस्तत्र समागमत् ॥१०१४॥
गृहोपरि स्थिता भीमपत्नी रूपवती शठा । आत्मानं ज्ञापयामास जाराय वणिजे तदा ॥१०१५॥
ता तादृक्षं स्वसङ्केतं कुर्वाणां वीक्ष्य गेहिनीम् । भीमो निजसधर्मिण्या जज्ञौ दुश्चरितं तदा ॥१०१६॥

॥ ७७ ॥

जारो यावच्च निःश्रेण्या उपरिष्टान्निजं शयम् । दत्त्वोर्ध्वं चटति स्माशु लातुं भीमनितम्बिनीम् ॥१०१७॥
तावद्भीमो जगौ स्वीयहस्तस्पृष्टाधिरोहिणीम् । गृहीत्वा गच्छ जार ! त्वं सद्यः स्वीयनिकेतनम् ॥१०१८॥
३ छलितश्च तदा जारः किंकर्तव्यजडोऽभवत् । ततः श्रेष्ठी प्रियां जज्ञौ तादृक्षां भीमनैगमः ॥१०१९॥
दुश्चारिणीं प्रियां भीमः कर्षयित्वा गृहाद् बहिः । पर्यणैषीत्प्रियामन्यां विनीतां लसदुत्सवम् ॥१०२०॥
एवं ये महतां वाक्यमङ्गीकुर्वन्ति सादरम् । तेषां समीहितं कार्यं सेत्स्यति नात्र संशयः ॥१०२१॥
६ मासत्रयावधि क्ष्मापः कारितो मन्त्रिणा तदा । ज्ञातुं तत्पुरभूपादि चचाल सचिवेश्वरः ॥१०२२॥
भूरिदेश–पुर–ग्रामा–कर–शैल–वनादिषु । भ्रमन्मन्त्रीश्वरः खिन्नो रत्नवत्यां ययौ पुरि ॥१०२३॥
गत्वा जिनालये नत्वा स्तुत्वा श्रीऋषभं जिनम् । मेहीकुन्दुविकागेहे भोक्तुं मन्त्री उपाविशत् ॥१०२४॥
९ श्यामास्यं मन्त्रिणं दृष्ट्वा कुन्दुविका जगावदः । कुतोऽस्ति श्यामलं वक्त्रं दुःखं कथय सम्प्रति ॥१०२५॥
ततो मन्त्री निजं कार्यं भूपसत्कमचीकथत् । मेही प्राह भव स्वस्थः कार्यशुद्धिर्भविष्यति ॥१०२६॥
रत्नकेतुपुरे गन्तुं यद्यस्तीहा तवानघ । तदाऽत्रानय भूपालं कार्यशुद्धिकृते द्रुतम् ॥१०२७॥
१२ हृष्टो मन्त्री ततोऽभ्येत्य स्वपुर्यां भूपसन्निधौ । कार्यशुद्धिकरीं वार्तां कथयामास मूलतः ॥१०२८॥
सपादलक्षमूल्यानि रत्नान्यानीय भूपतिः । मन्त्रियुक्तो ययौ रत्नवत्यां पुरि प्रमोदितः ॥१०२९॥
मिलितो भूपतिर्मेह्याः प्रीणितो भोजनादिभिः । उक्तं चेतः पुरात् तच्च योजनानां शतत्रयम् ॥१०३०॥

सौभाग्यसुन्दरी कन्या विद्यते नरद्वेषिणी । राज्ञोक्त तत्र यानेच्छा विद्यते तेन मां नय ॥१०३१॥
मेद्दी प्राह रुचिस्तेऽस्ति तत्र गन्तु पुरि द्रुतम् । तदा त्वं मन्त्रियुक् शय्यामलङ्कुरु निवेशनात् ॥१०३२॥
शय्याऽसीनो नृपो मन्त्रियुक्तो मेद्या क्षणात्तदा । नीतो द्युविद्यया रत्नकेतुपुर्यां वहिर्वने ॥१०३३॥
उत्तीर्णाब्धिं नृप मेद्याः प्रोक्तमेतत्पुरं हि तत् । अहं पश्चाद्गमिष्यामि निज कार्यं च साधय ॥१०३४॥
राजा प्राह गतिः का नो विद्यते मे द्युगामिनी । तेन पश्चात्कथं पुर्यां स्वस्यां मया गमिष्यते ॥१०३५॥
मेद्योक्त च पुरा–वास–भूप–सौभाग्यसुन्दरीः । प्रपश्यतं युवां सम्यग् स्वस्थीभूय निरन्तरम् ॥१०३६॥
गत्वा स्वसदने सद्य इत एकादशाहनि । आयास्यामि वनेऽत्राहं प्रोक्त्वा कुंदनिका ययौ ॥१०३७॥
विद्यया नृपतिः कन्या वभूव रूपशालिनी । द्विजरूपधरो मन्त्री चक्रे तां कन्यका करे ॥१०३८॥ [युग्मम्]
पश्यन् पदे पदे पुर्यां शोभा मन्त्री मनोहराम् । गत्वा संसदि भूपस्याशीर्वाद प्रददौ स्फुटम् ॥१०३९॥
भूपेनोक्तं कुतः स्थानात्कि कुतऽत्रागतो वद । द्विजोऽवक् त्वत्पुरं द्रष्टु श्रुत्वा दूरादिहागमम् ॥१०४०॥
भूपोऽवग् नगरी पश्य रत्नसौधविराजिताम् । द्विजः प्रोवाच कन्यायाः प्रतिबन्धोऽस्ति मेऽधुना ॥१०४१॥
तेनेय कन्यका भूप त्वदीयेऽन्तः पुरेऽधुना तिष्ठत्वहं पुनर्यावत्करोमि नगरेक्षणम् ॥१०४२॥
भूपादेशात्सुतां विभो विमुच्यान्तःपुरे तदा । पुरीं द्रष्टुं ययौ हट्टश्रेण्यादिषु प्रमोदितः ॥१०४३॥
प्रश्नप्रहेलिकाभिश्च द्विजकन्या नृपाङ्गजाम् । अरञ्जयत्तथा नित्यं यथा साऽजनि भक्तिभाग् ॥१०४४॥

॥ ७९ ॥

विप्रपुत्र्याऽन्यदा भूपपुत्री पृष्टेति हे सखि ! । किमर्थं क्रियते द्वेषो नृषु भूपाङ्गजा जगौ ॥१०४५॥
मलयाद्रिमहाटव्यां चुटिका-चुटकद्वयम् । प्रासादे आदिदेवस्य सदा पूजां चकार च ॥१०४६॥
चुटी प्राह चुटेदानीं नीडं च क्रियते पते ! । आसन्नः प्रसवानेहा विद्यते साम्प्रतं मम ॥१०४७॥
एवमुक्तोऽपि बहुशो जजल्प नो मनागपि । तृणान्यानीय भूयांसि नीडं चुटी व्यधात्तदा ॥१०४८॥
ततस्तया कृते नीडे तिष्ठति स्म स सन्ततम् । इतो लग्नो दवस्तस्मिन् वने वंशालिघर्षणात् ॥१०४९॥
चुटी प्राह पते ! नीरमानीय साम्प्रतं ह्रदात् । सिच्यते आत्मनो नीडं दह्यते न यथा मनाग् ॥१०५०॥
एवमुक्तोऽपि बहुनोत्तस्थौ च चुटको यदा । तदानीय जलं नीडं सिक्तं चुटिकया तया ॥१०५१॥
एवं तस्याश्च कुर्वन्त्यास्तत्र दावाग्निरायर्यौ । उत्थाय चुटको दुष्टो ययौ कुत्रापि कानने ॥१०५२॥
दग्धा दावाग्निना साऽहं नाभेरर्चाविधानतः । अस्मिन् पुरेऽभवं रत्नकेतुराजाङ्गजा ननु ॥१०५३॥
जातिस्मरणतो ज्ञात्वा नृषु द्वेषो ममाजनि । दुष्टाशया नराः प्रायो भवन्त्येव न संशयः ॥१०५४॥
विप्रपुत्री जगौ भूपपुत्रि सारङ्गलोचनाः । कूटासत्यमृषावादवादिन्यः स्यू रुपारुणाः ॥१०५५॥ यतः—"अनृतं साहसं०"॥
आकर्ण्यैतज्जगौ राजपुत्री विप्रसुतां प्रति । नृषु द्वेषो न यात्येष क्रियते सखि किं मया ॥१०५६॥
विप्रपुत्री जगौ भूपपुत्रि ! क्रोधेन तत्क्षणात् । विहितं सुकृतं याति वायुनेवाभ्रसन्ततिः ॥१०५७॥
इतो दृष्ट्वा पुरीशोमा भूपान्तेऽभ्येत्य स द्विजः । ययाचे भूपतिं पुत्रीं निजां मुक्तां पुरा स्फुटम् ॥१०५८॥

आनेतुं तत्सुता चेटी प्रेषिताऽगात्सुतान्तिके । प्रोक्तं चास्याः पिताऽऽयातः प्रेषयेमा नृपान्तिके ॥१०५९॥
राजपुत्री जगावस्या वियोगं न सहे क्षणम् । एतच्चेटी महीपालपार्श्वे गत्वा जगाद च ॥१०६०॥
श्रुत्वैतद् ब्राह्मणः प्राह भूपार्पय सुतां मम । नोचेदहं करिष्यामि हत्यां स्वस्यात्मनोऽचिरात् ॥१०६१॥
ततस्तां कन्यकां पुत्रीपार्श्वादानीय भूपतिः । ददौ द्विजन्मने तस्मै सोऽपि विप्रोऽचलत्ततः ॥१०६२॥
स्मारं स्मारं गुणग्रामं तस्या भूपालनन्दीनी । बभूव दुःखिनी जातिमिव रोलम्बगेहिनी ॥१०६३॥
द्विजोऽखिल पुर तस्या दर्शयित्वाऽभितः क्रमात् । ईदृक् पुर न कुत्रास्तीति प्रजल्पन् ययौ बहिः ॥१०६४॥
पूर्वसकेतिते स्थाने गत्वा रूपं निजं नृपः । प्रादुश्चकार यावच्च तावन्मेही समाययौ ॥१०६५॥
खट्वाप्रयोगतः पुर्यां नीत्वा मन्त्रि-महीपती । मेही कुन्दुविका भक्तिं व्यधाद्भोजनदानतः ॥१०६६॥
भूपोऽवक् सत्परीवार लात्वाऽत्रैष्याम्यहं पुरि । खट्वाप्रयोगतस्तत्र नेतव्योऽहं त्वयाऽङ्गने ! ॥१०६७॥
मेही प्राह त्वया शीघ्रमागन्तव्यं महीपते । ईहितं ते करिष्यामि नात्र कार्या विचारणा ॥१०६८॥
भूपोऽवग् तव केनैषा दत्ता खट्वा नरेण च । मेही प्राह धरापुर्यामभूच्छ्रेष्ठी धनाभिधः ॥१०६९॥
शत्रुञ्जयादितीर्थेषु तस्य धन्याभिधा प्रिया । कृत्वा यात्रा सदा धर्मपरा प्रापादिमं दिवम् ॥१०७०॥
च्युत्वा चास्मिन् पुरे स्वर्गात् मेही जाता मृगेक्षणा । धनो धर्मपरो मृत्वा द्वितीयां दिवमीयिवान् ॥१०७१॥
स्मृत्वा पूर्वं भवं सोऽपि स्वर्गादेत्य सुधाशनः । मोहान्मेह्यै ददौ खट्वामेकामाकाशगामिनीम् ॥१०७२॥ यतः—

॥ ८१ ॥

"पंचसु जिणकल्लाणेसु चेव महरिसि० ॥" "चत्तारि पंचजोअणसंयाइं गंधो अ मणुअलोगस्स" ॥१०७३॥
ततः प्रभृति सा मेही कुर्वत्युपकृतिं सदा । धर्मकर्मपरा कालं गमयामास किञ्चन ॥१०७४॥ यतः—
"आरोग्यं सौभाग्यं धनाढ्यता नायकत्वमानन्दः । कृतपुण्यस्य स्यादिह सदा जयो वाञ्छितावाप्तिः" ॥१०७५॥ इत्यादि ।
साऽहं ज्ञेया ततो भूपो हृष्ट आपृच्छ्य तां तदा । मतिसारयुतः स्वीयां नगरीं समुपागमत् ॥१०७६॥
ततो यात्राछलेनोर्वीपतिः सारचमूयुतः । गत्वा रत्नवतीपुर्यां मेह्याश्च मिलितो रहः ॥१०७७॥
प्रोक्तं राज्ञा च मां तत्र प्रापयाशु बलान्वितम् । ततोऽहमात्मना कन्यां परिणेष्यामि तां छलात् ॥१०७८॥
मेह्योक्तं भवता(तोऽ)शेषा चमूः स्पृशतु खट्विकाम् । तथा स्पर्शनतः खट्वा चचाल गगने क्रमात् ॥१०७९॥
राजा चमूयुतः खट्वायोगात्तस्मिन्मरुद्वने । मुक्तो मेह्या ततः सीम व्यापयन् तुरगादिभिः ॥१०८०॥
परचक्रागमभ्रान्त्या रत्नकेतुमहीपतिः । संनह्य विग्रहं कर्तुं निस्ससार पुराद् बहिः ॥१०८१॥
इतोऽरिमर्दनक्ष्मापशिक्षितो निजसेवकः । समेत्य रत्नकेतुक्ष्मापालोपान्ते जगावदः ॥१०८२॥
अरिमर्दनभूपालो धर्मिष्ठो धर्मशेखरः । अत्राद्य परदेशीयो यात्रां कर्तुं समागमत् ॥१०८३॥
नालोकते मुखं स्त्रीणां स्त्रीणां वाक्यं शृणोति न । यद्येति वनिता दृष्टिगोचरे स तदा मृतः ॥१०८४॥
आकर्ण्यैतन्नृपः स्वस्थो रत्नकेतुमहीपतिः । अरिमर्दनभूपालचमूमध्ये समीयिवान् ॥१०८५॥
इतोऽरिमर्दनः क्ष्मापः श्रीयुगादिजिनेशितुः । अर्चां चक्रेऽष्टधा चारुपुष्पगन्धाक्षतादिभिः ॥१०८६॥

"वरगंध–धूव–चुक्खक्खएहि कुसुमेहिं पवरदीवेहिं । नेवेज्ज–फल–जलेहि अ जिण पूआ अट्ठहा भणिया ॥१०८७॥
जो पूएइ तिसझ जिणिंदराय तहा विगयदोसं । सो तइअभवे सिज्झइ अहवा सत्तट्ठमे जम्मे" ॥१०८८॥
पूजा कृत्वा नृपौ द्वौ च मिलितौ भक्तिपूरितौ । रत्नकेतुर्जगौ कुत्र किमर्थं गम्यतेऽधुना ॥१०८९॥
अरिमर्दनभूपालो जगौ यात्रा जिनेशितुः । कर्तुं समागतोऽत्राहं ससारभ्रमणाच्छिदे ॥१०९०॥ यतः–
"श्रीतीर्थपान्थरजसा विरजीभवन्ति, तीर्थेषु बंभ्रमणतो न भवे भ्रमन्ति ।
द्रव्यव्ययादिह नराः स्थिरसम्पदः स्युः, पूज्या भवन्ति जगदीशमथार्चयन्तः ॥ १०९१॥
पल्योपमसहस्रं तु ध्यानाल्लक्षमभिग्रहात् । दुष्कर्म क्षीयते मार्गे सागरोपमसञ्चितम् ॥१०९२॥
वपु. पवित्रीकुरु तीर्थयात्रया, चित्तं पवित्रीकुरु धर्मवाञ्छया । वित्तं पवित्रीकुरु पात्रदानतः कुलं पवित्रीकुरु सच्चरित्रैः ॥
धर्मिष्ठं भूपतिं दृष्ट्वा रत्नकेतुर्जगावदः । भोजन कुरु मद्गेहे प्रसद्य साम्प्रतं द्रुतम् ॥१०९४॥ यतः–
"अभय सुपत्तदाण अणुकपा उचिअकिचिदाण च । दोहिवि मुक्खो भणिओ तिन्नि उ भोगाइअं दिंति ॥१०९५॥
न कय दीणुद्धरण न कय साहम्मिआण वच्छलं । हिअयंमि वीअराओ न धारिओ हारिओ जम्मो ॥१०९६॥
केसिं च होइ चित्त वित्तमन्नेसिमुभयमन्नेसिं । चित्तं वित्तं पत्तं तिन्नि वि केसिं चि धन्नाणं" ॥१०९७॥
पान्थभूपो जगौ मध्येपुर नेष्याम्यहं कदा । यद्यायाति ममाप्येका भामिनी नेत्रगोचरे ॥१०९८॥
तदा मया विधातव्यः प्राणत्यागः स्वयं खलु । तेन त्वया न वक्तव्यं भोजनाय महीपते ॥१०९९॥

॥ ८३ ॥

राज्ञोक्तं निखिला नार्यः क्षेप्स्यन्ते स्वगृहान्तरे । अस्मत्पत्न्योऽपि रहसि स्थास्यन्ते वचनान्मम ॥११००॥
अरिमर्दनभूपेन मानिते सति भूपतिः । एत्य स्वसदने सर्वां पुरीं सज्जस्तथाऽकरोत् ॥११०१॥
विधाय नगरीशोभां भोजनं सुन्दरं पुनः । रत्नकेतुर्नृपं पान्थमानयामास सद्मनि ॥११०२॥
नृद्वेषिणीसुतावासोपान्ते भोजनमण्डपे । चकार गौरवं भूपो वातक्षेपादिभिर्भृशम् ॥११०३॥ यतः–
"पानीयस्य रसः शैत्यं परान्नस्यादरो रसः । आनुकूल्यं रसः स्त्रीणां मित्राणां वचनं रसः" ॥११०४॥
पुत्रीगेहान्तरे तस्यारिमर्दनमहीपतेः । विश्रामाय ददौ स्थानं रत्नकेतुर्नृपस्तदा ॥११०५॥
भूपः पप्रच्छ भो भूप द्वेषो नार्यां कथं तव । प्राहारिमर्दनः पूर्वभवोद्भूतोऽभवन्मम ॥११०६॥
श्रुत्वैतद्वचनं भूमिपतेः पूर्वभवं तदा । श्रोतुं भूपाङ्गजा छन्नं तस्थौ कौतुकिताशया ॥११०७॥
तदाऽवग् नृपतिरत्नकेतुर्भूधार्मिकाग्रणीः । स्वं प्राचीनभवं स्वीयं विस्तराज्जल्प मेऽग्रतः ॥११०८॥
प्राहारिमर्दनः पूर्वभवे मलयपर्वते । चटिकाचटकद्वयं वसति स्म निजेच्छया ॥११०९॥
प्रासादे ऋषभं देवं वारि–पुष्प–फलादिभिः । भक्त्या चुटचुटीयुग्मं पूजयामास शर्मणे ॥१११०॥
चुटः प्राहान्यदा नीडं क्रियते चुटि! साम्प्रतम् । एवं भूयश्चुटेनोक्ता नाशृणोन्न जजल्प च ॥११११॥
चुटः स्वयं व्यधान्नीडं यावत्कष्टेन पादपे । तावद्दावानलो वंशघर्षाज्जज्वाल कानने ॥१११२॥
आगच्छन्तं दवं वीक्ष्य चुटोऽवक् चुटिकां प्रति । आनीय सलिलं नीडं क्लिन्नं च क्रियते द्रुतम् ॥१११३॥

एव भूयश्चुटेनोक्ता चुटी दुष्टाशया तदा । नोत्तस्थौ न जगौ किन्तु मौनं कृत्वा स्थिता भृशम् ॥१११४॥
नीडं सिञ्चन् शुको नाभिपुत्रध्यानपरायणः । दग्धो दवाग्निना सोऽहं जातो भूपोऽरिमर्दनः ॥१११५॥
श्रुत्वा भूपाङ्गजा दध्यौ मृपा किमेप जल्पति । मयाऽथवा भवः पूर्वो विपरीतो निरीक्षितः ॥१११६॥ यतः—
"अज्ञानेनावृता जीवा न जानन्ति हिताहितम् । धत्तूरिता जनाः किं न पश्यन्ति कनकं जगत् ॥१११७॥
ध्यात्वेति भूपभूः प्राह कूटं किं भूप जल्पसि । समानीय मया नीरं नीड सिक्तं जलाशयात् ॥१११८॥
भूपपुत्रो जगौ नीडं सिक्तं च वारिणा मया । एवं मिथः कलिर्द्वाभ्यां चक्रे भूयः प्रजल्पनात् ॥१११९॥
उत्सार्य द्विपटीं यावद् वीक्षते भूमिभुग्मुखम् । नृपु द्वेपो गतस्तावत्तस्या ध्वान्तं रवेरिव ॥११२०॥
दृष्ट्वैतन्नृपतिं हृष्ट ग्रुत्कलाप्यारिमर्दनः । यावच्चचाल तावच्च भूपपुत्री जगाविदः ॥११२१॥
पूर्वे भवेऽभवत्कान्तो ममायं मेदिनीपतिः । भवेऽस्मिन् भवतादेप पतिर्नो चेद्विभावसुः ॥११२२॥
ततो वलाचदा रत्नकेतुर्भूपो निजाङ्गजाम् । अरिमर्दनभूपाय ददौ चारुतरोत्सवम् ॥११२३॥ यतः—
"धर्मोयं धनवल्लभेपु धनदः कामार्थिना कामदः, सौभाग्यार्थिपु तत्प्रदः किमपर पुत्रार्थिनां पुत्रदः ।
राज्यार्थिष्वपि राज्यदः किमथवा नानाविकल्पैर्नृणाम्, तत्कि यन्न ददाति किं च तनुते स्वर्गापवर्गावपि"॥११२४॥
ततो रत्नवतीं कन्या परिणीयारिमर्दनः । मेहीसांनिध्यतो रत्नवत्याः पुर्याः समाययौ ॥११२५॥
रसवत्यादिना भक्ती राज्ञो मेह्या कृताऽऽदरात् । मणीचतुष्टयं लक्षमूल्यं मेह्यै नृपो ददौ ॥११२६॥

॥ ८५ ॥

मुत्कलाप्य च तां कैश्चित्प्रयाणैर्भूमिपोऽध्वनि । वन्दमानश्च तीर्थानि स्वं पुरोद्यानमागमत् ॥११२७॥
तलिका–तोरणे वारिच्छटां वन्दनमालिकाम् । मन्त्रीशः कारयामास पुरीशोभां च सर्वतः ॥११२८॥
सुमुहूर्ते लसद्वाद्या–तोद्य–गीतपुरस्सरम् । यावदायाति भूपालः पत्नीयुक्तो नृपाध्वनि ॥११२९॥
तावत्तूर्यारवं श्रुत्वा द्रष्टुं भूपं प्रियान्वितम् । त्यक्त्वा निजं निजं कार्यं मिलिता मानवाः स्त्रियः ॥११३०॥
एकनेत्राञ्जिता काचिदर्धगुम्फितमस्तका । अर्धमण्डितवक्त्राब्जा काचिद् द्रष्टुं समाययौ ॥११३१॥ यतः–
"तीहं तिन्नि पीआरडां कलि कज्जल सिंदूर । अन्न तिन्नि अइवल्लहां दूध जमाई तूर"॥११३२॥
पदे पदे ददद् दानं गीतनृत्यपुरस्सरम् । अलंचकार भूपालः सौधं पत्नीयुतस्तदा ॥११३३॥
संयोगः शशि–रोहिण्योः पार्वती–श्वरयोरिव । जातस्तयोर्महीपाल–पत्न्योः सौभाग्यशालिनोः ॥११३४॥
गर्भे सौभाग्यसुन्दर्याः कोऽपि पीवरपुण्यवान् । अवतीर्णः शुभे घस्रे जीवः सत्स्वप्नसूचितः ॥११३५॥
गर्भानुभावतस्तस्या ये येऽभूवन् मनोरथाः । देवपूजादयस्ते ते पूरिता मेदिनीभुजा ॥११३६॥
नृपपत्नी शुभे घस्रे सुतं सूते स्म सुन्दरम् । जन्मोत्सवं नृपः कृत्वा मेघ इत्यभिधां ददौ ॥११३७॥
धात्रीभिः पञ्चभिस्तन्यपानदानादिभिः सदा । लाल्यमानः क्रमाद् वृद्धिं जगाम नृपनन्दनः ॥११३८॥ यतः–
"उत्पतन् निपतन् रिङ्खन् हसन् लालावलीं वमन् । कस्याश्चिदेव धन्यायाः क्रोडमाक्रमते सुतः" ॥११३९॥
पाठाय लेखशालायां मुक्तो मेघो महीभुजा । पण्डितान्ते पठन् कर्म–धर्मशास्त्राणि भूरिशः ॥११४०॥ यतः–

"जायंमि जीवलोए दो चेव नरेण सिक्खिअव्वाइं । कम्मेण जेण जीवइ जेण मओ सुग्गइं जाइ ॥११४१॥
आहार-निद्रा-भय-मैथुनानि सामान्यमेतत्पशुभिर्नराणाम् । ज्ञानं विशेषः खलु मानुषाणां ज्ञानेन हीनाः पशवो मनुष्याः"॥
ततश्चन्द्रपुरस्वामि–चन्द्रभूपाङ्गजां वराम् । नाम्ना मेघवतीं मेघः परिणिन्ये शुभेऽहनि ॥११४३॥
श्रीसुन्दरे वने नाभिनन्दनं नन्तुमर्हतम् । वर–वध्वौ गतौ नानानृत्य–गीतपुरस्सरम् ॥११४४॥
मूर्तिं दृष्ट्वाऽऽदिनाथस्य मुमूर्छतुर्वधू–वरौ । शीतोपचारतः सज्जीकृतौ नैव जजल्पतुः ॥११४५॥
उपचाराः कृता मन्त्र–तन्त्रैर्भूपेन भूरिशः । न जजल्प मनाग् मेघकुमारो गृहिणीयुतः ॥११४६॥ यतः–
"वैद्या वदन्ति कफ–पित्त–मरुद्विकारम्, सांवत्सरा ग्रहगतं प्रवदन्ति दोषम् ।
भूतोपसर्गमथ मन्त्रविदो वदन्ति, कर्माणि पूर्वविहितानि वदन्ति सन्तः"॥११४७॥
इतस्तत्र पुरोद्याने विहरन् गुणसूरिराट् । बोधयितुं जनान् भव्यानाययौ केवली क्रमात् ॥११४८॥
उद्यानपालकमुखान्निशम्यागमनं गुरोः । राजा पुत्र–वधू–पत्नीयुक्तो वन्दितुमीयिवान् ॥११४९॥ अत्रोपदेशः–
"धर्मो विशिष्टः पितृ-मातृ-पत्नी-सुहृत् सुत स्वामि-सहोदरेभ्यः। सनातनोऽयं सह याति मृत्यौ दुःखापहोऽमी पुनरीदृशा न॥
धर्मो महामङ्गलमङ्गभाजा धर्मो जनन्युद्दलिताखिलार्त्तिः । धर्मः पिता पूरितचिन्तितार्थो धर्मः सुहृद्वर्त्तितनित्यहर्षः ॥
दानं विपच्छेदनिदानदानं शील सुखोन्मीलनशालिशीलम् । तपः स्फुरत्पङ्कतपातपत्रि सद्भावना स्याद्भवभावनाशा ॥
भूपः पप्रच्छ भगवन्न जल्पतः सुत–स्नुषे । कर्मणा केन स प्राह गुरुः श्रीगुणसूरिराट् ॥११५३॥

॥ ८७ ॥

अजल्पकारणे प्रोक्ते त्यक्त्वा द्वावपि मन्दिरम् । ग्रहीष्यतो व्रतं सद्यः संसाराम्बुधितारकम् ॥११५४॥
भूपः प्रोवाच यज्ज्ञावि गुरो ! भवतु तद् द्रुतम् । जल्पन्तौ क्रियेतां पुत्र–स्नुषे च भवताऽधुना ॥११५५॥
गुरुः प्राहानयोः पूर्वं श्रूयतां चरितं स्फुटम् । पुरा भीमपुरे शूरो महीपालोऽभवन्नयी ॥११५६॥
शूरेण वैरिणो वीरपुरं भग्नं जितो रिपुः । भटेन केनचित् सोमश्रेष्ठिनः सुत–पुत्रिके ॥११५७॥
धीर–वीरमतीनाम्न्यौ रूपलावण्यसुन्दरे । त्रिद्विवर्षमिते लात्वा नीते सौवपुरे तदा ॥११५८॥
कमलश्रेष्ठिनो दत्ते द्रव्येण भूयसा रहः । क्रमेण यौवनं प्राप्ते तावेव परिणायिते ॥११५९॥ त्रिभिर्विशेषकम् ।
तत्रान्यदा गुरुर्धर्मघोषो ज्ञानी समाययौ । कमलः प्रययौ नन्तुं गुरुराजं प्रियान्वितः ॥११६०॥ अत्रोपदेशः।
व्याख्यान्ते प्रियायुक्तः कमलोऽथ जगावदः । स्वामिन् किमनयोः प्रीतिर्बभूव कान्तकान्तयोः ॥११६१॥
जामि–सोदर्यसम्बन्धे गुरूक्ते तद्भवोद्भवे । श्रीसुन्दरे वने गत्वा नत्वा श्रीनाभिनन्दनम् ॥११६२॥
धीरस्त्यक्त्वा गृहं सद्यो ललौ दीक्षां प्रियायुतः । तप्त्वा तीव्रं तपः स्वर्गलोकं द्वावपि जग्मतुः ॥११६३॥
च्युत्वा ततो दिवस्तौ च जातौ तव सुत–स्नुषे । स्मृत्वा जातिस्मृतेः पूर्वभवं मौनं च चक्रतुः ॥११६४॥
ततः स्नुषा–सुते त्यक्त्वा मोहं पार्श्वे गुरोस्तदा । व्रतं जगृहतुर्भीमसंसाराम्बुधितारकम् ॥११६५॥ यतः–
"जह चयइ चक्कवट्टी पवित्थरं तत्तिअं मुहुत्तेण । न चयइ तहा अहन्नो दुब्बुद्धी खप्परं दमओ" ॥११६६॥
तप्त्वा तीव्रतपः कर्मग्रन्थिं छित्त्वाऽखिलां द्रुतम् । लब्ध्वा केवलविज्ञानं जग्मतुस्तौ शिवं क्रमात् ॥११६७॥ यतः–

"प्रणिहन्ति क्षणार्द्धेन साम्यमालम्ब्य कर्म तत् । यन्न हन्यान्नरस्तीव्रतपसा जन्मकोटिभिः" ॥११६८
श्रुत्वाऽरिमर्दनो धर्मं प्राह किं सुकृतं कृतम् । मम येन मनोऽभीष्टं भवेऽस्मिन्वाऽजनि स्फुटम् ॥११६९॥
गुरुः प्राह त्वया पूर्वभवेऽकारि जिनार्चना । तेनाभूच्चिन्तितं तेऽत्र भवे सर्वं नरेश्वर ॥११७०॥
श्रुत्वैवं जिनधर्मं ससम्यक्त्वं गुरुसंनिधौ । लात्वाऽरिमर्दनः क्ष्मापः सप्रियो गृहमाययौ ॥११७१॥ यतः–
"संमत्तंमि अ लद्धे ठइआइं नरयतिरियदाराइं । दिव्वाणि माणुसाणि अ मुक्खसुहाइं सहीणाइं" ॥११७२॥
अरिमर्दनभूपालः सम्यक्त्वं विशदं ततः । प्रपाल्यागाच्छिवं सर्वकर्मराशिक्षयात्क्रमात् ॥११७३॥
इति श्रुत्वोपदेशं श्रीगुरुपार्श्वे शुको नृपः । वैराग्यवासितस्वान्तोऽभ्यागात् स्वीयमन्दिरम् ॥११७४॥
न्यस्य राज्ये सुतं लात्वा दीक्षां पार्श्वे गुरोः शुकः । कृत्वा कर्मक्षयं सद्यो जगाम शिवपत्तनम् ॥११७५॥
एवं शत्रुञ्जये यात्रां ये कुर्वन्ति तनूभुजः । लभन्ते ते शिवश्रेयः शुकराज इवाचिरात् ॥११७६॥

इति श्रीशुकराजकथा समाप्ता ॥

श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः प्रोवाच हे गुरूत्तम ! । देवान् शत्रुञ्जये तीर्थे नन्तुमिच्छास्ति मेऽधुना ॥११७७॥
विधायानुग्रहं सार्धागमनेन गुरूत्तम । वन्दापयन्तु सर्वज्ञान् तीर्थे शत्रुञ्जये मम ॥११७८॥ यतः–
"अवद्यमुक्ते पथि यः प्रवर्तते प्रवर्तयत्यन्यजनं च निःस्पृहः। स एव सेव्यः स्वहितैषिणा गुरुः स्वयं परं तारयितुं सदा क्षमः॥
महाव्रतधरा धीरा भैक्ष्यमात्रोपजीविनः । सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः" ॥११८०॥

श्रीगुर्वादेशमासाद्य श्रीविक्रममहीपतिः । श्रीसंघं मेलयामास प्रेष्य कुंकुमपत्रिकाः ॥११८१॥
शुभेऽह्नि विक्रमादित्यो नन्तुं शत्रुञ्जये जिनम् । अनर्गलं ददद् दानं प्रस्थानं प्रददौ मुदा ॥११८२॥
चतुर्दश नृपास्तस्य संघे मुकुटवर्धनाः । शुद्धश्राद्धकुटुम्बानां लक्षा सप्ततिरेव च ॥११८३॥
सिद्धसेनादिसूरीशाः शतानि पञ्च सद्गुणाः । क्रियाकलापकुशलाश्चेलुर्नन्तुं जिनेश्वरम् ॥११८४॥
एकोनसप्ततिशतं हैमा देवालया वराः । शतत्रयमिता रुप्यमया जनमनोहराः ॥११८५॥
शतपञ्चमिता दन्तमया देवालयास्तथा । अष्टादशशतं काष्ठमयाश्च चलिताः पुनः ॥११८६॥
एका कोटी रथा लक्षद्वयं नवशतानि च । लक्षा अष्टादशार्वाणः षट् सहस्राणि हस्तिनः ॥११८७॥
वेसरोष्ट्रवृषादीनां मनुष्याणां च योषिताम् । विक्रमादित्यभूपालसंघे संख्या न विद्यते ॥११८८॥
देवालयपताकास्थकिंकिणीरुचिरक्वणाः । जाता आह्वयितुं सर्वदेशसंघजनानिव ॥११८९॥
पीनस्कन्धाः सदाकारा नानाभूषणभूषिताः । वहन्ति वृषभा देवालयान् कुञ्जरगामिनः ॥११९०॥
दिव्यरूपधराश्चारुभूषणा हरिणेक्षणाः । चतुःकोणस्थिता देवालये चामरपाणयः ॥११९१॥
गायन्त्यो जिननाथस्य गीतानि मधुरध्वनि । लीलया चालयन्ति स्म चामराणि मनोहराः ॥११९२॥ [युग्मम् ।]
ग्रामे ग्रामे चलन्मार्गे स्नात्र–पूजा–ध्वजादिभिः । कुर्वन् प्रभावनां शत्रुञ्जयोपान्ते नृपो ययौ ॥११९३॥
अनर्गलं ददद् दानं श्रीशत्रुञ्जयपर्वतम् । आरुरोह जिनं नन्तुं विक्रमादित्यभूपतिः ॥११९४॥

विक्रमादित्यस्य शत्रुंजयादितीर्थयात्रा ।

॥ ९० ॥

स्नात्र पूजाध्वजारोपारात्रिकावाहनादिकम् । कार्यं सर्वं नृपः कृत्वा चकारेत्यर्हतः स्तुतिम् ॥११९५॥
सुरासुरमहीनाथमौलिमालानतक्रमम् । श्रीशत्रुञ्जयकोटीरमणिं श्रीऋषभं स्तुवे ॥११९६॥
३ विभो त्वत्पदराजीवं ये सेवन्ते जनाः सदा । सुरासुरनृपश्रेणी भजते तान् सुभक्तितः ॥११९७॥
तनोपि त्वं विभो यस्य मानसे वासमन्वहम् । तस्य पापानि गच्छन्ति तमासीव दिनोदयात् ॥११९८॥
निरीक्ष्य त्वन्मुखाम्भोजं सुरासुरसुखप्रदम् । कृतार्थोऽहमभूवं श्रीनाभिभूपालनन्दन ॥११९९॥
६ सुवर्णवर्णसंकाशदेहद्युतिभरप्रभो । निजाह्रिकमलावासं देहि मे नाभिनन्दन ॥१२००॥ इत्यादि स्तुतिः ।
"सय पमज्जणे पुण्णं सहस्सं च विलेवणे । सयसाहस्सिआ माला अणंतं गीअवाईए" ॥१२०१॥
तदैव पतितं किञ्चित्प्रासादं वीक्ष्य भूपतिः । पमच्छ सिद्धसेनार्यं प्रासादोऽयं पतिष्यति ॥१२०२॥
९ सिद्धसेनो गुरुः माह कारिताज्जिनमन्दिरात् । उद्धारे द्विगुणं पुण्यं प्रोक्तं श्रीजिननायकैः ॥१२०३॥ यतः–
"कारयन्ति मरुद्गेहं ख्यात्यर्थं केचनात्मनः । केचित्स्वस्यैव पुण्याय स्वश्रेयोऽर्थं च केचन" ॥१२०४॥
प्रासादोद्धारकरणे भूरि पुण्यं निगद्यते । उद्धारान्न परं पुण्यं विद्यते जिनशासने ॥१२०५॥
१२ पुराऽत्र पर्वते चक्रे प्रासाद भरतो नृपः । श्रीनाभेयजिनेशस्य मणिरूप्यमयं महत् ॥१२०६॥
अस्मिन्नेव महातीर्थे प्रासादमृषभप्रभोः । कारयामास सगरचक्रवर्ती द्वितीयकः ॥१२०७॥ यतः–
"मणि–रुप्प–कणयपडिम जत्थ रिसहचेइअं भरहविहिअं । सदुवीसजिणाययणं सो विमलगिरी जयउ तित्थम् ॥१२०८॥

॥ ९१ ॥

कयजिणपडिमुद्धारा पंडवा जत्थ वीसकोडिजुआ । मुत्तिनिलयंमि पत्ता तं सित्तुंजयमहातित्थं ॥१२०९॥
असंखा उद्धारा असंखपडिमाउ चेइआ संखा । जहिं जाया जयउ तयं सिरिसित्तुंजयमहातित्थं" ॥१२१०॥
पूर्वं बहुभिरुर्वीशैर्महेभ्यैश्च स्वभावतः । प्रासादाः कारिता अस्मिंस्तीर्थे भूरिधनव्ययात् ॥१२११॥
शत्रुञ्जये ततः सारक्षीरकाष्ठमयं महत् । प्रासादोद्धारमुर्वीशः कारयामास विक्रमः ॥१२१२॥
ततः श्रीविक्रमादित्यश्चलन् शत्रुञ्जयात्क्रमात् । श्रीरैवतगिरौ नेमिनाथं नन्तुं समागमत् ॥१२१३॥ [स्तवनं वाच्यम्
स्नात्रपूजा—ध्वजारोपा—वारिकावाहनादिकम् । कार्यं सर्वं नृपः कृत्वा चकारेति स्तुतिं मुदा ॥१२१४॥ अत्र नेमिनाथ-
यात्रां विस्तरतः कृत्वा द्वयोः श्रीतीर्थयोस्तदा । विक्रमार्कनृपोऽवन्तीं समागात्समहं पुरीम् ॥१२१५॥
सिद्धसेनगुरोः पार्श्वे शृण्वन् धर्मकथां सदा । श्रीविक्रमार्कभूपालश्चक्रे स्वं सफलं जनुः ॥१२१६॥
पालयन्न्यायमार्गेण पृथ्वीं साहसिकाग्रणीः । दानधर्मपरोऽत्यन्तं बभूव विक्रमार्यमा ॥१२१७॥
अन्यदा विक्रमादित्यः सभायां दीनमानवम् । समायान्तमजल्पन्तं निरीक्ष्य ध्यातवानिति ॥१२१८॥
"गतेर्भङ्गः स्वरो दीनो गात्रखेदो महाभयम् । मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके" ॥ १२१९॥
कृपाकवचितस्वान्तस्ततो विक्रमभूपतिः । दापयामास दीनारसहस्रं च दरिद्रिणे ॥२२२०॥
ततो न याचको यावद्वक्ति तावन्नृपो जगौ । कस्माश्च वदसीत्युक्तो स प्राहेति च दीनवाक् ॥१२२१॥
"लज्जा वारेइ महं असंपया भणइ मग्गि रे मग्गि । दिज्ज माणकनाउं देहीति न निग्गया वाणी" ॥१२२२॥

आकर्ण्यैतद् भृशं दीनमर्थिनो वचनं तदा । दापयामास भूपालो दीनारायुतमञ्जसा ॥१२२३॥
चमत्कारकर ब्रूहीत्युक्ते भूमीभुजा तदा । याचको वचनं स्फारं प्रोवाचेति पुनस्तदा ॥१२२४॥
"अनिस्सरंतीमपि देहगर्भात्कीर्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।
स्वैर भ्रमन्तीमपि च त्रिलोक्यां त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं तु" ॥१२२५॥
आकर्ण्यतद् भृशं वर्यमर्थिनो वचनं तदा । दापयामास दीनारलक्षं तस्य महीपतिः ॥१२२६॥
पुनर्ब्रूहीति भूपोक्ते मुदितो याचकस्तदा । चमत्कारकरं प्राह वहुश्रुतकथानकम् ॥१२२७॥
"सग्रहेण कुलीनानां राज्य कुर्वन्ति पार्थिवाः । आदिमध्यावसाने च न ते यास्यन्ति विक्रियाम् ॥१२२८॥
विशालायां पुरि क्षोणीपतिर्नन्दाभिधोऽभवत् । भार्या भानुमती पुत्र आसीद्विजयपालकः ॥१२२९॥ [वहुश्रुतकथानकम्]
मन्त्री वहुश्रुतो नाम्ना सर्वनीतिविशारदः । नानाशास्त्ररहस्यज्ञः शारदानन्दनो गुरुः ॥१२३०॥
भूप भानुमती पार्श्वे स्थापयन्तं सभान्तरे । भानुमत्याः प्रतिच्छन्दरूपान्मन्त्री न्यपेधयत् ॥१२३१॥
"वैद्यो गुरुश्च मन्त्री च यस्य राज्ञः प्रियंवदाः । शरीरधर्मकोशेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते" ॥१२३२॥
नृपः प्राह भो मन्त्रिन्! साधु त्वयोदितं परम् । अहमेनां विनाऽत्रैव स्थातु शक्नोमि नो मनाक् ॥१२३३॥
मन्त्री प्राह विभो! तर्हि रूप पट्टगत खलु । कारयित्वा समीपे स सभायां स्थाप्यते ततः ॥१२३४॥
अथ भूपेन चित्रामकरस्य दर्शितं हि तत् । तदनुमानात्तेनैव तद्रूपं लिखित वरम् ॥१२३५॥

॥ ९३ ॥

"अत्यासक्ता विरक्ता यद् दूरस्था न फलप्रदाः । सेव्या मध्यमभावेन राजा वह्नि–गुरु–स्त्रियः" ॥१२३६॥
शारदानन्दनायाथ पत्न्या रूपं प्रदर्शितम् । गुरुः प्रोवाच नो रूपे गुप्तस्थं तिलकं कृतम् ॥१२४७॥
३ रुष्टो राजा बहुश्रुतमन्त्रिपार्श्वाद्रहो गुरुम् । हननायार्पयामासास्थाप(य)च्चं स निजालये ॥१२३८॥
मृगयायां गतोऽन्येद्युः सूनुर्विजयपालकः । अशिक्षिताश्वमारूढो मृगपृष्ठे वनेऽचलत् ॥१२३९॥
स्वसेवकेऽखिले दृष्टिपथातीते नृपाङ्गभूः । आगच्छन्तं हरिं वीक्ष्यारुरोह भयतस्तरुम् ॥१२४०॥
६ तत्रस्थो वानरः प्राह कुमार कुरु मा भयं । किं करिष्यत्ययं व्याघ्रोऽत्रस्थयोरावयोः खलु ॥१२४१॥
कुमार–वानरौ मैत्रीभावं प्राप्तौ तरौ स्थितौ । व्याघ्रस्तु पादपस्याधः स्थितस्तौ जग्धुमिच्छति ॥१२४२॥
शयालुं भूमिभुक्पुत्रं स्वाङ्के सुप्तं विधाय च । यावत्कपिः स्थितस्तावद् व्याघ्र एवं जगौ स्फुटम् ॥१२४३॥
९ भो कपे ! मे बुभुक्षाऽस्ति तेनामुं भूपनन्दनम् । मुञ्चाधोऽहं बुभुक्षित्वा भविष्याम्याशितंभवः ॥१२४४॥
वानरोऽवग् न ददे तुभ्यं स्वाश्रितं नृपनन्दनम् । व्याघ्रः प्राह विना भक्ष्यं मरिष्यामीति शीघ्रतः ॥१२४५॥
बुद्धोऽथ क्षितिभुक्पुत्रः शयालुं वानरं तदा । स्वांके कृत्वा स्थितो यावत्तावद् व्याघ्रो जगावदः ॥१२४६॥
१२ भूपाङ्गज ममातीव बुभुक्षा विद्यतेऽधुना । तेनामुं वानरं भक्ष्यं मह्यं दत्त्वा सुखी भव ॥१२४७॥
भुक्त्वाऽमुं वानरं याति व्याघ्रोऽयं स्थानके निजे । ध्यात्वेति भूपभूरङ्कान्मुमोचाधः कपिं तदा ॥१२४८॥
पतन् कपिर्हरेरास्ये हसित्वा त्वरितं तदा । गत्वा मित्रान्तिकेऽतीव रुरोद करुणस्वरम् ॥१२४९॥

व्याघ्रोऽवग् भो कपेऽत्रैतोऽहासीस्त्वं किं भयप्रदे । मित्रोपान्ते गतोऽतीव रोदनं कुरुषे कथम् ॥१२५०॥
कपि प्राहायतोऽमुष्मान्मदीयोऽय सुहृत्तमः । श्वभ्रे यास्यति तेनाहं करोमि रोदन भृशम् ॥१२५१॥
सत्यमेतदिति प्रोक्त्वा व्याघ्रः स्वस्थानकं ययौ । विप्ते मेरेति कपिना पाठितो भूपभूस्तदा ॥१२५२॥
इतश्च भूपपुत्रस्य व्याघ्राद्भीतो तुरङ्गमः । त्रस्तः स्वनगरं गत्वा हेषाशब्दान् करोत्यलम् ॥१२५३॥
अश्वं दृष्ट्वा राजगृहं सकल दुःखपूरितम् । परिवारवृतो राजाऽन्वेषणाय वने गतः ॥१२५४॥
ग्रथिल भूमिभुक्पुत्र वीक्ष्यैता अनुगाः क्रमात् । निन्युर्भूपान्तिके भूपस्ततोऽतिदुःखितोऽजनि ॥१२५५॥
भूयिष्ठेपूपचारेषु कृतेषु कारितेष्वपि । यदा नाभूद् गुणः सूनोस्तदेति भूपतिर्जगौ ॥१२५६॥
शारदानन्दनो नो चेन्मारितोऽत्र मुधा मया । तदाऽधुना द्रुतं सज्जमकरिष्यन्ममाङ्गजम् ॥१२५७॥
ततो भूपोदित प्रोक्तया शारदानन्दनाग्रतः । मन्त्रीशः शारदापुत्रप्रोक्तमेवमचीकथत् ॥१२५८॥
स्वामिन्ममाऽस्ति पुत्र्येका सर्वशास्त्रेषु कोविदा । सैव करिष्यते सज्जं भवत्पुत्रं सुमन्त्रतः ॥१२५९॥
ततः पट्यन्तरे कृत्वा शारदानन्दनं रहः । कन्यावेषधरं मन्त्री तस्थौ भूपादिलोकयुग् ॥१२६०॥
भूपोऽवक् कन्यके! सज्ज कुरुष्व मम नन्दनम् । ततः स गुरुराचष्ट श्लोकानेव पृथक् पृथग् ॥१२६१॥ तथाहि–
"विश्वासप्रतिपन्नाना वञ्चने का विदग्धता । अंकमारुह्य सुप्ताना हन्तुं किं नाम पौरुषम् ॥१२६२॥
सेतु गत्वा समुद्रस्य गङ्गासागरसङ्गमे । ब्रह्महा मुच्यते पापैर्मित्रद्रोही न मुच्यते ॥१२६३॥

॥ ९५ ॥

मित्रद्रोही कृतघ्नश्च स्तेयी विश्वासघातकः । चत्वारो नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥१२६४॥ राजा प्राह-
"ग्रामे वससि हे बाले ! वनस्थं चरितं खलु । व्याघ्रवानरवृत्तानि कथं जानासि बालिके ॥१२६५॥ कन्याऽऽह-
राजंस्त्वं निजपुत्रस्य यदि कल्याणमिच्छसि । देहि दानं सुपात्रेभ्यो गृही दानेन शुद्ध्यति ॥१२६६॥
देवगुरुप्रसादेन जिह्वाग्रे मे सरस्वती । तेनाहं नृप ! जानामि भानुमतीतिलकं यथा ॥१२६७॥
एकैकस्मिंस्तदा श्लोके कथिते भूपतेः पुरः । बालिकावेषभृद्राणीनन्दनेन स्फुटाक्षरम् ॥१२६८॥
एकमेकं तदा मुञ्चन्नक्षरं भूपनन्दनः । स्वस्थीबभूव भूपालश्चमत्कारं व्यधात्पुनः ॥१२६९॥
उत्थाय द्विपटीं पश्चात् कृत्वा यावद्विलोकते । तावद् दृष्ट्वा गुरुं राणीपुत्रं च मुमुदे नृपः ॥१२७०॥
ततो भूपो द्वयोर्मन्त्रि–गुरुराजोर्मुदाऽचिरात् । भूरिलक्ष्मीप्रदानेन प्रीणयामास पूर्ववत् ॥१२७१॥

इति विजयपाल–बहुश्रुतकथानकम् ।

बहुश्रुतकथां श्रुत्वा भूप आश्चर्यकारिणीम् । दापयामास दीनारकोटिं तस्मै नराधिपः ॥१२७२॥
कोशाध्यक्षं समाकार्य प्रोवाचेति महीपतिः । एतत्त्वया प्रदातव्यमर्थिने मन्निदेशतः ॥१२७३॥ तथाहि–
"आर्ते दर्शनमागते दशशती संभाषिते चायुतम्, यद्वाचा च हसेयमाशु भवता लक्षोऽस्य विश्राण्यताम् ।
निष्काणां परितोषके मम पुनः कोटिं मदाज्ञा परा, कोशाधीश ! सदेति विक्रमनृपश्चक्रे वदान्यस्थितिम् ॥१२७४॥
मण्डिते विक्रमार्केण दानपुण्योत्सवेऽन्यदा । निमन्त्रिता जना ऐयुर्भूरिशः स्वस्वदेशतः ॥१२७५॥

उचित-दानम् ।
॥ ९६ ॥

अष्टादशप्रजा राजकरमुक्ता कृता तदा । ककुप्पालाह्वानकृते दक्षा भूपेन चालिताः ॥१२७६॥
श्रीधराह्वो द्विजः सिन्धुदेवाह्वानकृते तदा । प्रेषितो जलधिकूलं गत्वा स्तौतीति त द्रुतम् ॥१२७७॥
"किं ब्रूमो जलधेः श्रिय स हि खलु श्रीजन्मभूमिः स्वयम्, वाच्यः किं महिमाऽपि यस्य हि किल द्वीपं महीति श्रुतिः ।
त्यागः कोऽपि स तस्य बिभ्रति जगद्यस्यार्थिनोऽप्यम्बुदाः, शक्तेः कैव कथाऽपि यस्य भवति क्षोभेण कल्पान्तरम्" ॥
प्रत्यक्षीभूय तुष्टोऽब्धिदेवः प्राहेति सादरम् । दूरस्थोऽपि नृपोऽस्माकमासन्नो विद्यते सदा ॥१२७९॥ यतः–
"सूर्यचन्द्रोदयेऽम्भोजकुमुदे दूरसंस्थिते । प्रतिपन्नसुहृद्भावे तन्वाने प्रमदं क्रमात् ॥१२८०॥
गृहाणेदं वरं रत्नचतुष्कं विक्रमांशवे । अस्मन्मित्राय दातव्यं प्रभावश्चेति कथ्यताम् ॥१२८१॥
आद्यं चित्तेप्सितश्रीदं द्वितीयं भोज्यदं वसु । तृतीयं सैन्यदं तुर्यं सर्वभूषणदायकम् ॥१२८२॥
तान्यादाय द्विजः पश्चात्समेत्य नृपसन्निधौ । मणीन् भूपाय दत्त्वाऽवग् माहात्म्य सागरोदितम् ॥१२८३॥
तानि रत्नानि देदीप्यमानानि वीक्ष्य भूपतिः । हृष्टः प्राह गृहाणैकं रत्नं यद्रोचते तव ॥१२८४॥
विप्रः प्राह कुटुम्बं स्व पृष्ट्वा लास्याम्यहं नृपम् । गत्वा गृहकुटुम्बाग्रे रत्नवार्तां जगौ तदा ॥१२८५॥
पुत्रः प्राह मणिः सैन्यदायी भार्या च भोज्यदः । स्नुषा भूषणदो द्रव्यदायी विप्रश्च लास्यते ॥१२८६॥
मिथस्तेषां कलौ जाते तानि रत्नानि भूभुजे । अर्पयित्वा द्विजेनोक्तः कुटुम्बकलहो निजः ॥१२८७॥
तेषां राज्ञाऽतितुष्टेन चतुर्णामपि तुष्टये । दत्तानि तानि चत्वारि रत्नानि तत्क्षणात् तदा ॥१२८८॥

॥ ९७ ॥

एवं श्रीविक्रमादित्यो ददद्दानं सदाऽर्थिनाम् । विख्यातोऽभूद्वदान्येषु कर्णभूप इवाभितः ॥१२८९॥ इति दाने।
विक्रमार्को जगौ भट्टमात्रं लोकः कथं सुखी । भट्टोऽवग् भूपते! सौम्यविलोचनविलोकनात् ॥१२९०॥
प्रजानां सुखदुःखे च भवेतां नात्र संशयः । विलोक्यते मया ह्येतदित्युक्तं मेदिनीभुजा ॥१२९१॥
प्रसन्नं मानसं कृत्वा लोकस्योपरि तत्क्षणात् । वेषान्तरधरो भूमिपालोऽगादिक्षुवाटके ॥१२९२॥
भूपः प्राहेक्षुवाटस्य स्वामिनीं प्रति दीनवाग् । मातरिक्षुरसं देहि मह्यं तृषितवक्षसे ॥१२९३॥
इक्षुमेकं करे कृत्वा पीडयन्ती मृगेक्षणा । प्राह हस्तं धराधस्त्वं भ्रातरिक्षुरसं पिव ॥१२९४॥
इक्षुरसेन भूपस्य बभारोदरमञ्जसा । एतन्नृपो गृहे गत्वा भट्टमात्रपुरो जगौ ॥१२९५॥
इक्षुवाटपतिर्मे न दत्ते किमपि साम्प्रतम् । तेनेक्षुवाटकं हृत्वा लामीति ध्यातवान्नृपः॥१२९६॥
गत्वेक्षुवाटके भूपः प्राहेक्षुवाटकेश्वरीम् । देहि इक्षुरसं श्राक् त्वं मह्यं तृषितवक्षसे ॥१२९७॥
एकमिक्षुं करे कृत्वा मर्दयन्ती मृगेक्षणा । प्राह हस्तं धराधस्त्वं भ्रातरिक्षुरसं पिव ॥१२९८॥
पिडितेष्विक्षुदण्डेषु भूयस्सु च तदा तया । निस्ससार छटा नैका ततोऽवग् विक्रमार्यमा ॥१२९९॥
मातः! कल्ये मया भूरिः पीतो नेति कुतोऽधुना । नारी प्राह महीशस्य कल्ये दृष्टिर्वराऽभवत् ॥१३००॥
अद्य तस्याजनि क्रूरा दृष्टिर्भूमीपतेर्ननु । एतन्नृपो गृहे गत्वा भट्टमात्रपुरो जगौ ॥१३०१॥
भट्टमात्रो जगौ राजन्! दृष्टं दृक्सौम्यचेष्टितम् । राजा प्रोवाच ते सत्यं भट्टमात्र! वचः स्फुटम् ॥१३०२॥

नृपस्य सौम्यदृष्ट्या प्रजानां सुखम्।

॥ ९८ ॥

राजा प्रोवाच मे कावाडिकाना मारणे मनः । भट्टमात्रो जगावेव तेषामपि भविष्यति ॥१३०३

वेषान्तरं ततः कृत्वा भूपो भट्टान्वितो बहिः । प्रेक्ष्य कावाडिकं प्राह विक्रमार्कोऽधुना मृतः ॥१३०४॥

कावाडिका जगुः सुष्ठु जात भूपे मृतिं गते । इन्धनानि लभिष्यन्तेऽस्माक मूल्यं बहु स्फुटम् ॥१३०५॥

श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः प्रोवाचेति तदग्रतः । आभीरीपूजने चित्तं साम्मतं विद्यते मम ॥१३०६॥

भट्टमात्रो जगावेव तासामपि तथाऽस्ति हि । विक्रमार्कयुतो भट्टमात्रः पुर्या बहिर्गतः ॥१३०७॥

प्राहेत्याभीरिकां वीक्ष्य विक्रमार्कोऽधुना मृतः । श्रुत्वैतद्घोरसामत्र भङ्क्त्वा रौति स्म सा तदा ॥१३०८॥

हा वत्स विक्रमादित्य हा कारुण्यमहोदधे । क्व गतोऽसि कथं पृथ्वी त्वा विनाऽत्र भविष्यति ॥१३०९॥

इत्यादिरोदनपरा प्रकटीभूय तां नृपः । नीत्वा स्वसदनं लक्ष्म्या मानयामास सादरम् ॥१३१०॥

प्राप्य भूमीपतेः पार्श्वात् वह्वी लक्ष्मी तदाचिरात् । आभीरी स्वगृहे हृष्टमानसा सम्रुपागमत् ॥१३११॥

ततो विक्रममार्तण्डः सुन्दरन्यायमार्गतः । पालयामास सकला वसुधा विशदाशयः ॥१३१२॥ इति न्यायमार्गे ।

अवन्त्यां विक्रमादित्यः पालयन् पृथिवी नयात् । दानशीलतपश्चारुभावनाः कुरुते सदा ॥१३१३॥

निशायामेकदा लोकस्वरूपं विक्रमार्यमा । निरीक्षितुं पुरीमध्ये वभ्राम छन्नमन्वहम् ॥१३१४॥

एकस्य श्रेष्ठिनो गेहोपरिष्टात्कज्जलध्वजान् । संवीक्ष्य चतुरशीतिं विक्रमो विस्मितोऽभवत् ॥१३१५॥

एवं द्वित्रिदिनेष्वेव भ्रमन् विक्रमभूपतिः । संवीक्ष्य चतुरशीतिदीपांस्तत्र च सिष्मिये ॥१३१६॥

यस्योपरि यादृशं मनस्तस्यापि तादृशम् ।

॥ ९९ ॥

|| १०० ||

किमस्य श्रेष्ठिनो गेहे न न्यूना अधिका न हि । वीक्ष्यन्ते दीपकाः कस्मान्न ज्ञायतेऽत्र कारणम् ॥१३१७॥
मातस्तं श्रेष्ठिनं भूमिपतिराकार्य संसदि । दीपानां करणे हेतुं पप्रच्छ जनसाक्षिकम् ॥३३१८॥
तेनोक्तमेष आचारो गेहे मम महीपते ! । यावन्तः स्वर्णलक्षाः स्युस्तावन्तो दीपकाः खलु ॥१३१९॥
निशीथिन्यां विधीयन्ते गेहोपरि स्फुटं मया । तेन स्वामिंस्त्वया कार्योऽपराधो नो मनाग् मयि ॥१३२०॥
ततो विहस्य भूपालः प्रोवाच श्रेष्ठिनं प्रति । त्वं न कोटीश्वरोऽद्यापि तेन खेदोऽस्ति मे ननु ॥१३२१॥
समाकार्य ततः कोशाध्यक्षान् विक्रमभूपतिः । लक्षं षोडशनिष्काणामर्पयामास तस्य तु ॥१३२२॥ यतः—
"एके सत्पुरुषाः परार्थनिरताः स्वार्थं परित्यज्य ये, सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये, ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे" ॥१३२३॥
ततः कोटीश्वरो जज्ञे श्रेष्ठी विक्रमभूपतः । विक्रमोऽपि पुरीं वीक्ष्येदृक्षां प्रमुमुदेतराम् ॥१३२४॥
विक्रमादित्यभूपालो जित्वाऽशेषद्विषोऽन्यदा । देशान्निष्कासयामास निजाद् व्यसनसप्तकम् ॥१३२५॥
"द्यूतं च मांसं च सुरा च वेश्या पापर्द्धि-चौरी—परदारसेवा । एतानि सप्त व्यसनानि लोके घोरातिघोरं नरकं नयन्ति" ॥

चौराणां ग्रहणम् । || १०० ||

न नीतिलङ्घनं लोके नैवासत्यप्ररूपणम् । परचक्रागमो नैव प्रजापीडा न कर्हिचित् ॥१३२७॥
देवताप्रतिमाभङ्गो वर्णस्थितिव्यतिक्रमः । पुण्यभङ्गोऽपकीर्तिश्च यस्य देशे न विद्यते ॥१३२८॥
अन्येद्युस्तस्करा लोकं मुष्णन्ति निशि नित्यशः । इभ्यीभूय दिने स्वैरं विलसन्ति पुरान्तरे ॥१३२९॥

स्वर्णहट्ट-मणीहट्ट-वस्त्रहट्टादिनायकाः । एत्य प्रोचुर्नृपोपान्ते धनं स्तेनैर्हृतं बहु ॥१३३०॥
स्तेनान् धर्तुं तलारक्षा मुक्ताः सर्वचतुष्पथे । वीक्षिता अपि न प्राप्तास्ततो दध्याविदं नृपः ॥१३३१॥
सत्यां शक्तौ यदि क्ष्मापः पीड्यमानां प्रजां भृशम् । न रक्षति तदा तस्य नरके पतनं भवेत् ॥१३३२॥ यतः—
"दुर्बलानामनाथानां बाल-वृद्ध-तपस्विनाम् । अन्यायैः परिभूतानां सर्वेषां पार्थिवो गुरुः ॥१३३३॥
लोकेभ्यः करमादाता चौरेभ्यस्तान्न रक्षिता । तदीयैर्लिप्यते राजा पातकैरिति हि स्मृतिः" ॥१३३४॥
ध्यात्वेति भूपती रात्रावेकाकी खड्गसंयुतः । द्रष्टुं चौरं निशीथिन्यां निस्ससार गृहाद् बहिः ॥१३३५॥ यतः—
"सीह सउण न चंदबल न वि जोइ धणरिद्धि । एकल्लउ लक्खिहिं भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि" ॥१३३६॥
भ्रान्त्वा रहसि माणिक्यचतुष्कान्ते गतो नृपः । दध्यौ चौरादयः प्रायो भवन्त्यत्र चतुष्कके ॥१३३७॥
ततः शनैः शनैर्यावद्गतो रत्नचतुष्कके । तावत् पश्चान्नरान् वीक्ष्यायातो दध्याविदं नृपः ॥१३३८॥
आगच्छन्तस्तलारक्षा मामज्ञात्वा कदाचन । हनिष्यन्ति तदा मे स्याद् गतिः केति रहः स्थितः ॥१३३९॥
आगच्छतः शनैर्दृष्ट्वा चौरा इति व्यधान्नृपः । कृतायां चौरसंज्ञायां भूपेन तस्करैः कृता ॥१३४०॥
चत्वारस्तस्करास्तत्र मिलिता भूपतेर्निशि । भूपः प्राहाधुना यूयं किमर्थं कुत्र यास्यथ ॥१३४१॥
तैरुक्तमत्र मेघस्य श्रेष्ठिनोऽस्माभिरालये । हेरिता रैकुशाः सन्ति विदेशादागता घनाः ॥१३४२॥
तानाहर्तुं गमिष्यामो वयं चौरा धनार्थिनः । त्वं कः कुत्र किमर्थं वा यास्यसीति नृपो जगौ ॥१३४३॥

॥ १०१ ॥

तस्करोऽहं प्रजापालाभिधानो विदितो भुवि । अद्य भूमीपतेः कोशो हेरितोऽस्ति मया खलु ॥१३४४॥
विक्रीय तैलमुद्गादि कष्टाचेषां धनं भवेत् । तेषां श्रीहरणे मृत्युर्जायते निश्चितं द्रुतम् ॥१३४५॥ यतः–
३ "एकैकस्य क्षणं दुःखं मार्यमाणस्य जायते । सपुत्रपौत्रस्य पुनर्यावज्जीवं हृते धने ॥१३४६॥
चौर्यपापद्रुमस्येह वध–बन्धादिकं फलम् । जायते परलोके तु फलं नरकवेदना"॥१३४७॥
सुखेन भूपतेर्लक्ष्मीर्बह्वी भवति सद्मनि । तस्य श्रीहरणे स्तोकं दुःखं भवति निश्चितम् ॥१३४८॥
६ ततश्चौरा जगुः सत्यं प्रोक्तं भो तस्कर त्वया । गम्यते नृपतेर्गेहेऽस्माभिर्हर्तुं घनां श्रियम् ॥१३४९॥
विक्रमोऽवक् चतुर्णां वो भागोऽस्त्यन्यस्य वा पुनः । तैरुक्तं विक्रमार्कस्य व्यवहारोऽस्ति दुःशकः ॥१३५०॥
सेल्लहस्ततलारादिभृत्या विक्रमभूपतेः । राज्ये चौर्यं न कुर्वन्ति शिरश्छेदनभीतितः ॥१३५१॥
९ विक्रमः प्राह युष्माभिः सत्यमुक्तं च साम्प्रतम् । आगमिष्याम्यहं सार्धं भवतां यदि रोचते ॥१३५२॥
तैरुक्तं न हि भागेन महर्घ्या चौरिका भवेत् । आगच्छ त्वं महीशस्य सद्मने गम्यतेऽधुना ॥१३५३॥
विक्रमः प्राह का काऽस्ति शक्तिश्च भवतामिह । आद्येनोक्तं गृहान्तःस्थं वस्तु जानामि गन्धतः ॥१३५४॥
१२ द्वितीयोऽवक् करस्पर्शात् स्फारतालारवादि च । उद्घाटयाम्यहं सद्यो भिनद्मि वाऽञ्जनालवत् ॥१३५५॥
तृतीयोऽवग् मया यस्यैकशः शब्दः श्रुतो मनाक् । वर्षशतेऽपि तं नूनं वाचोपलक्षयाम्यहम् ॥१३५६॥
चतुर्थस्तस्करः प्राह सर्वेषां पशुपक्षिणाम् । भाषां जानामि निनदश्रवणात्तत्क्षणादहम् ॥१३५७॥

तैरुक्त काऽस्ति ते शक्तिर्विक्रमार्को जगौ ततः । येषा मध्येऽस्म्यहं तेषा न भीर्भवति भूपतेः ॥१३५८॥
चौराः प्रोचुर्लसद्भाग्यात्त्व मिलितोऽसि साम्प्रतम् । हरिष्यते महेभ्याना धनं भूरि धनेच्छया ॥१३५९॥
३ दध्यौ विक्रममार्तण्डो हन्म्येतानसिनाऽधुना । पुनश्चिन्तितवानेते हन्यन्ते स्म मुधा कथम् ॥१३६०॥
आदावेषा चरित्रं तु द्रक्ष्यामि गौणवृत्तितः । उपायेन पुनः सौवं कार्यजातं करिष्यते ॥१३६१॥ यतः—
"उपायेन हि तत्कुर्याद्यन्न शक्यं पराक्रमैः । काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः ॥१३६२॥
६ ततो रममतोल्यादि समुल्लङ्घ्य नृपालये । गत्वा तान् तस्करान् भूपः प्रोवाचेति शनैः शनैः ॥१३६३॥
गन्धज्ञानिन् गृहेऽस्मिन् किं विद्यते वद साम्प्रतम् । तेनोक्तं गन्धतो ज्ञात्वा स्फर्द्धकानि च भूरिशः ॥१३६४॥
द्वितीये रजत गेहे तृतीये हेम सद्मनि । चतुर्थे रत्नराशिश्च विद्यते स जगाविति ॥१३६५॥ [युग्मम्]
९ भूपः प्राह ग्रहीष्यन्ते मणयः कोटिमूल्यकाः । तालकभिद् ! द्रुतं भिन्धि तालकं करस्पर्शतः ॥१३६६॥
तेन पश्चात्कृतं पाणिस्पर्शेन तालकं तदा । खात्रं दातुं प्रवृत्तास्ते शिवाशब्दोऽभवद् बहिः ॥१३६७॥
शब्दज्ञानी जगौ वक्ति शिवेयमिति भूरिशः । मध्येऽस्ति धनिकः खात्रं भवद्भिर्दीयते कथम् ॥१३६८॥
१२ ततस्तेषु निवृत्तेषु विक्रमार्को जगावदः । सप्तभौमगृहे भूपाः स्वपन्ति स्म यतः सदा ॥१३६९॥
मुधा वक्ति शिवा रत्नसञ्चयं(यो) गृह्यतां द्रुतम् । शब्दज्ञान्यथवा सम्यग् न वेत्ति शकुनावरम् ॥१३७०॥
खात्र दातु पुनस्तेषु लग्नेषु शब्दविज्जगौ । शिवा वक्ति गृहस्वामीक्षते खात्रं न दीयते ॥१३७१॥

॥ १०३ ॥

आकर्ण्यैतन्निवृत्तेषु तेषु प्राह महीपतिः । अस्मासु विद्यते नैव कश्चिद् गृहपतिर्ध्रुवम् ॥१३७२॥
शिवेयं जल्पति मुधा गृह्यतां रत्नसंचयम् (यः) । पुनस्तेषु प्रवृत्तेषु शब्दज्ञानी जगावदः ॥१३७३॥
शिवा वक्ति शुनि ! क्ष्मापगृहे स्निग्धोदनादिकम् । जग्धं त्वया कथं खात्रदानं न वक्षि भूभुजे ॥१३७४॥
ज्ञातं नीचा भवन्त्येवंविधाः कृतघ्नमानसाः । शुनी प्रोवाच मध्यस्थः स्वामी किं ह्रियते धनम् ॥१३७५॥
ततस्ते चलिताः सर्वे बिभ्यतो यावता द्रुतम् । तावद्विक्रमभूपोऽवग् मध्यस्थोऽस्ति महीपतिः ॥१३७६॥
येषां मध्ये त्वहं तेषां न भीर्भवति भूपतेः । पक्षिणां निनदं मूढा मन्यते न विचक्षणाः ॥१३७७॥
ततस्ते तस्कराः खात्रं दत्त्वा मध्येगृहं गताः । एकैका पञ्चभिः पेटा गृहीता रत्नपूरिता ॥१३७८॥
भूपः प्राह न मध्येऽस्ति स्वामी प्राह मुधा शिवा । अस्माकं पेटिका रत्नपूरिताश्चाटिताः करे ॥१३७९॥
मणिचतुष्ककेऽभ्येत्य गच्छतस्तस्करान् गृहं । भूपोऽवग् मिलनं भूयो बन्धूनां वः कथं भवेत् ॥१३८०॥
तैरुक्तं मिलनं सन्ध्यासमयेऽत्र भविष्यति । भूपः प्राह शतं स्थानेऽत्र प्राप्यन्ते नराः सदा ॥१३८१॥
तेनोपलक्षणं नैव भवत्यत्र चतुष्कके । चौरा जगुः शये येषां बीजपूरा भवन्ति च ॥१३८२॥
ज्ञातव्यास्ते त्वया सौववान्धवा आत्मनः खलु । एवं विधाय संकेतं ययुश्चौरा निजं गृहम् ॥१३८३॥
राजाऽभ्येत्य निजावासे पेटां मुक्त्वा रहस्तदा । सुप्तः प्रगे जजागार वन्दिमङ्गलनिस्वनैः ॥१३८४॥
स्मृतपञ्चनमस्कारः कृतप्राभातिकक्रियः । अलंचकार भूपालः सभां सभ्यसमन्विताम् ॥१३८५॥

चौराणां ग्रहणम् । ॥ १०४ ॥

इतः कोशगृहे कोशाध्यक्षो यावद्ययौ प्रगे । तावत्खात्रं महद् दृष्ट्वा मध्येऽगाद्वीक्षितुं मणीन् ॥१३८६॥
पञ्च पेटा गता ज्ञात्वा दध्यौ भाण्डारिकस्तदा । येन पेटा गृहीताः स्युः स बली विद्यते भृशम् ॥१३८७॥
तेनाह पेटकामेका रहः कृत्वा नृपान्तिके । गत्वा बुम्बारवं कुर्वे पेटागमनपूर्वकम् ॥१३८८॥
रत्नपेटा हृता राज्ञः केनचित् खात्रदानतः । धावन्तु पदिकाः शीघ्रं तलारक्षा भटा अपि ॥१३८९॥
खात्रं दृष्ट्वा तलारक्षैर्भाण्डागारसमन्वितैः । उक्तं भूमिपतेरग्रे षट् ययू रत्नपेटिकाः ॥१३९०॥
राजा प्राह तलारक्ष ! पुररक्षां करोषि न । न त्वं कर्षयसि स्तेनं चोरदण्डस्तदा तव ॥१३९१॥
विलोकिते पुरे नैव लब्धाश्चौराश्च कुत्रचित् । विलक्षः स्वगृहेऽभ्येत्य तलारक्ष उपाविशत् ॥१३९२॥
पत्न्या पृष्टं किमास्यं ते वीक्ष्यते श्यामलं किल । तलारक्षः कथयामास पेटागमनकारणम् ॥१३९३॥
प्रिया प्रोवाच दीनत्वं क्रियते न मनाग् प्रिय । कातरत्वेन नो कार्यसिद्धिर्भवति कर्हिचित् ॥१३९४॥ यत –
"सदाचारस्य धीरस्य धर्मतो दीर्घदर्शिनः । न्यायप्रवृत्तस्य सतः सन्तु वा यान्तु वा श्रियः ॥१३९५॥
एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहमपरिच्छदः । स्वप्नेऽप्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥१३९६॥
अतीतं नैव शोचन्ति भविष्यं नैव चिन्तयेत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः" ॥१३९७॥
मुष्णन्ति सततं चौरा नगरं निर्दयाशयाः । भूप एवंविधो जातो दुष्टवाक्यप्रजल्पनात् ॥१३९८॥ यतः–
"काके शौचं द्यूतकारे च सत्यं सर्पे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः। क्लीबे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा"॥

॥ १०५ ॥

आत्मगेहरमाः सर्वा अर्पयित्वा महीपतेः । कथ्यतेऽहं गमिष्याम्यन्यत्र चाजीविकाकृते ॥१४००॥
भवानेवंविधोऽभूस्त्वं भृत्यस्योपरि सम्प्रति । तेन स्थातुं न शक्येतास्माभिरत्र तवान्तिके ॥१४०१॥
विचार्यैतत्तलारक्षोऽभ्येत्य भूपान्तिके जगौ । स्वामिन्नहं गमिष्याम्यन्यत्र त्वं चेदृशोऽभवः ॥१४०२॥
भूपः प्राह तलारक्ष न भेतव्यं त्वया मनाग् । चौराश्चटन्तु वा मा वा पाणौ मुष्णन्तु वा पुरम् ॥१४०३॥
तलारक्षाऽधुना स्वस्थ गच्छेर्मणिचतुष्कके । बीजपूरयुता ये स्युरत्रानेयास्त्वया च ते ॥१४०४॥
आदेशं भूपतेः प्राप्य तलारक्षः प्रमोदितः । निःसृतो नृपतेः कार्यं कर्तुं मणिचतुष्कके ॥१४०५ यतः—
" सती पत्युः प्रभोः पत्तिर्गुरोः शिष्यः पितुः सुतः । आदेशे संशयं कुर्वन् खण्डयत्यात्मनो व्रतम् "॥१४०६॥
इतस्तत्रागताश्चौरा वन्धोः पश्यन्ति वर्त्म च । शब्दज्ञानी शिवारावं श्रुत्वा चावग् तदाऽग्रतः ॥१४०७॥
शिवा वक्ति द्रुतं यूयं नश्यतेतः प्रदेशतः । आयाति (न्ति) नाहरा धर्तुं युष्माकमत्र सम्प्रति ॥१४०८॥
प्रोचुस्तेनाक्षयो मौनं कुरुष्व त्वं च बान्धव ! । पूर्वं कृतं वचस्ते चेत् रत्नपेटास्तदा कुतः ॥१४०९॥
गम्यते चेत्तदा तादृग्बन्धोर्योगः कथं भवेत् । विमृश्येति स्थितास्तस्य पश्यन्तो वर्त्म हर्षिताः ॥१४१०॥
एत्य तत्र तलारक्षो बीजपूरसमन्वितान् । तानादाय नृपोपान्ते नेतुं च चलितो यदा ॥१४११॥
तदा स्तेना जगुर्लक्ष्मीं गृहाण भूयसीं मम । अस्मान् मुञ्चाथवा क्रुद्धा आयास्यन्ति नृपान्तिके ॥१४१२॥
तलारोऽवग् नृपेणोक्तं बीजपूरसमन्विताः । आनेतव्या नरा अत्र नियम्य दृढबन्धनैः ॥१४१३॥

आनीता नृपतेः पार्श्वे तलारेण मलिम्लुचाः । राजाऽवग् पेटिका यूयमर्पयन्तु द्रुत मम ॥१४१४॥
नो चेत्करिष्यते चोरदण्डोऽत्र भवतां द्रुतम् । श्रुत्वैतत्तस्करा दध्युरेप वन्धुर्निशातनः ॥१४१५॥
३ मत्वेति पेटिका दत्ताश्चतस्रस्तैर्महीभुजे । भूपोऽवग् भ्रकुटिं कृत्वा वीक्ष्यते पेटिकाद्वयम् ॥१४१६॥
चौराः मोचुश्चतस्रोऽत्र गृहीता नाधिकाः किल । भूपोऽवग् त्वं तलारैतान् शूलायां क्षिप तस्करान् ॥१४१७॥
भूपप्रोक्त तलारक्षः कर्तुं चलति यावता । तावच्छब्दविदा प्रोक्तं स्तेनानां पुरतो रहः ॥१४१८॥
६ रात्रावनेन भूपेनात्मना सार्धं च चौरिकाम् । कुर्वतोक्तमहं येपु स्या तेपा नृपतो न भीः ॥१४१९॥
विमृश्येति तलारक्षं प्रति प्रोचुर्मलिम्लुचाः । नयास्मान् भूपतेः पार्श्वे वयं दद्मश्च पेटिके ॥१४२०॥
आनीतेपु जगो शब्दज्ञानीति भूपसंनिधौ । एकोऽस्माकं नरो रात्रौ स्तैन्यार्थं मिलितो जगौ ॥१४२१॥
९ येपां मध्येऽस्म्यहं तेपां न भीर्भवति भूपतेः । अद्यास्माकं भवेन् मृत्युर्ज्ञायते कारणं न हि ॥१४२२॥
पेटयोर्द्रव्यमूल्यं त गृहाणास्मन्निकेतनात् । राजा रुष्टो नृणां किं किं हरते न धनादिकम् ॥१४२३॥
एका पेटां समानीय भूपेनोक्तमिति स्फुटम् । कोशाध्यक्ष! द्वितीयां त्वं मणिपेटां समानय ॥१४२४॥
१२ मार्यमाणो महीशेन बिभ्यन् कोशाधिपस्तदा । रत्नपेटां ददौ भूमीभुजे दूनमना द्रुतम् ॥१४२५॥
राजाऽवग् वान्धवा यूयं मम सत्या बभूविथ (व च) । सार्धं वा चौर्यकरणाद्भेतव्यं न मनागपि ॥१४२६॥
भवता संनिधावेकं मार्गयाम्यधुनाहकम् । ते प्रोचुर्भूपते चौर्यं मुक्त्वैकं मार्गयाधुना ॥१४२७॥

॥ १०७ ॥

राजाऽवक् चौर्यतो जीवा भवन्त्यत्र परत्र च । दुःखभाजो भृशं भूयो भ्रमन्ति भवकानने ॥१४२८॥ यतः–
“अयं लोकः परो लोको धर्मो धैर्यं धृतिः मतिः । मुष्णता परकीयं स्वं मुषितं सर्वमप्यदः” ॥१४२९॥
सम्बन्ध्यपि निगृह्णीत चौर्यान्मंडिकवन्नृपैः । चौरोऽपि त्यक्तचौर्यः स्यात् स्वर्गभाग् रौहिणेयवत् ॥१४३०॥
ततस्तैस्तस्करैश्चौर्यकरणे नियमस्तदा । गृहीतो भूपतः पार्श्वे बभूवुः सुखिनश्च ते ॥१४३१॥
तस्करैर्नियमे स्तैन्ये गृहीते भूपसंनिधौ । अवन्तीवासिनो लोका बभूवुः सुखिनो भृशम् ॥१४३२॥
चौरेभ्यस्त्यक्तचौर्येभ्यो ग्रामाणां शतपञ्चकम् । सन्मानपूर्वकं भूपो दत्ते स्म मुदिताशयः ॥१४३३॥

इति श्रीमत्तपागच्छनायक–श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालङ्करणश्रीमुनिसुन्दरसूरि–शिष्यप०–
शुभशीलगणिविरचिते विक्रमादित्यविक्रमचरित्रचरिते श्रीशत्रुञ्जयोद्धार–
करणस्वरूपवर्णनो नामाष्टमः सर्गः समाप्तः ॥

अथ नवमः सर्गः।

[पञ्चदण्डच्छत्रकथा]

अन्येद्युर्विक्रमादित्यः क्रीडां कृत्वा वहिर्वने। आगच्छन् स्वगृहे राजमार्गे गान्छिकपाटके ॥१॥
तत्रैव पाटके नागदमन्यास्तनयाऽनधा। देवदमन्यभिधा वाला विद्यते रूपशालिनी ॥२॥
निरीक्ष्य गान्छिकाचेटीं मार्जयन्तीं नृपानुगाः। प्रोचुर्भूपतिरायाति धूलिं प्रोच्छारयाधुना ॥३॥
श्रुत्वैतद्वचनं देवदमनी प्राह किं नृपः। पञ्चदण्डमयं छत्रं धत्ते स्म निजमस्तके ॥४॥
तदेतद्वचन तस्या आकर्ण्य चलितो नृपः। पञ्चदण्डस्य वृत्तान्तं प्रष्टुकामोऽभवत् भृशम् ॥५॥ यतः—
"अपूर्वामश्रुतां वार्तां समाकर्ण्य जनो द्रुतम्। श्रोतुकामो भवेद् बाढं शून्यचित्त इवानिशम्" ॥६॥
प्रष्टुकामोऽपि भूपालो गत्वा निजनिकेतने। कृत्वा देवार्चनां चाशु बुभुजे विक्रमार्यमा ॥७॥
तामाकारयितुं भृत्याः प्रेषिता भूभुजा गृहात्। गान्छिकालयमभ्येत्य जगदुस्तामिति स्फुटम् ॥८॥
भो गान्छिके! च ते पुत्री वक्ति भूपं यथा तथा। तेन तां भूपतेः पार्श्वे प्रेषयाधिकजल्पिकाम् ॥९॥
गान्छिका च जगादैवं चेत्कुप्यति क्षमापतिः। तदा लोकाः कथंकारं प्रजल्पिष्यन्ति साम्प्रतम् ॥१०॥ यतः—
"यथा तथा नृणां वाक्यमाकर्ण्य कर्णदुर्वलाः। ये भवन्ति नृपास्तेषां देशो वसति नो मनाग्" ॥११॥

लोकानां वचनं श्रुत्वा महीपाला यथा तथा । अपत्यानामिव श्राग् नो रुष्यन्ति मातृपितृवत् ॥१२॥
भूपानुगा जगू राजा नास्या दण्डं करिष्यति । किं तु मक्ष्यति वृत्तान्तं पञ्चदण्डस्य किंचन ॥१३॥
प्रोवाच गञ्छिका विद्या न कदा विनयं विना । प्राप्यते मनुजैर्भूप इति विज्ञप्यतां द्रुतम् ॥१४॥ यतः—
"विनयेन विद्या ग्राह्या पुष्कलेन धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या तुर्योपायो न विद्यते" ॥१५॥
भृत्याः प्रोचुः सुतां स्वीयां प्रेषय त्वं नृपान्तिके । गञ्छिकाऽऽहाहमेष्यामि तैरुक्तमस्त्विवति स्फुटम् ॥१६॥
गञ्छिका भूपतेः पार्श्वे गत्वा प्राहेत्यदः स्फुटम् । यथा तथा वचो बालादिभिर्मौढ्यान्निगद्यते ॥१७॥
आकर्ण्यैतन्नृपः कुप्येद् यदि नः का गतिस्तदा । भूपोऽवग् नैव बालानां वाक्यैः कोपो भवेन्मम ॥१८॥
प्रष्टुकामोऽस्म्यहं पञ्चदण्डच्छत्रस्वरूपकम् । तेन त्वं तस्य छत्रस्य स्वरूपं वद किञ्चन ॥१९॥
गाञ्छिका प्राह भो भूप ! कार्यं चेद्विद्यते तव । तदा त्वं प्रथमं मामकीन—त्वत्सदनान्तरे ॥२०॥
संलग्नां पद्यकां चार्वीं कारयित्वा धनैर्घनैः । मत्सुतां सारिपाशेन त्रिर्वारं लघुलाघवात् ॥२१॥
विजित्य परिणीयाशु पुत्र्या विनयपूर्वकम् । सद्यो विक्रमभूपाल ! पश्चादेशान् कारिष्यासि ॥२२॥
तदा मम सुताऽहं वा छत्रस्योत्पत्तिमञ्जसा । आमूलचूलतस्तुभ्यं वदिष्याम्यवनीपते ! ॥२३॥
राजा जगाद नास्माभिः पञ्चदण्डं कदाचन । छत्रं श्रुतं क्वचिद् दृष्टं भूर्भुवःस्वस्त्रये ननु ॥२४॥
तथापि प्रेष्यतां पुत्री भवत्योक्तं करिष्यते । प्रोक्तेति नागदमनी जगाम निजमन्दिरम् ॥२५॥

द्वितीयदिवसे मातरधिष्ठायासनं महत् । गाञ्छिकोक्तां नृपः पद्मां कारयामास सेवकैः ॥२६॥
आहूता भूभुजा देवदमनी दीव्यभूषणा । दीव्यद्दुकूलवसना सभायां समुपेयुषी ॥२७॥
दीव्यत्तनुच्छविं देवदमनीं वीक्ष्य भूपतिः । मन्मथग्रसितस्वान्तो बभूवातीव ससदि ॥२८॥
विधायाष्टापदं द्यूतमण्डपे सारिपाशकैः । रन्तुं भूपस्तया सार्धं चकारोपक्रम तदा ॥२९॥
पतत्यलं समे दावे राज्ञाऽचिन्तीति मानसे । कन्यकेय कदाचिन्मां जेत्री मे का गतिस्तदा ॥३०॥
ममापभ्राजना लोके भविष्यति न संशयः । विमृश्येति स्मृतो वह्निवेतालो मेदिनीभुजा ॥३१॥
तदाऽऽशु वह्निवेतालो भूपपार्श्वे समागमत् । ततोऽग्निकस्य सांनिध्याद्रन्तुं राजा प्रवर्तितः ॥३२॥
मध्याह्ने च महामात्यैर्विज्ञप्तमिति कोविदैः । देव! भोजनवेलाया भवतीह व्यतिक्रमः ॥३३॥
राज्ञोक्त सचिवा यूयं भुङ्ध्वं स्वयमेव हि । उत्थातुं विद्यते नो मेऽवसरः साम्प्रतं मनाग् ॥३४॥
सचिवाश्च जगुः स्वामिन् ! वपुस्तव क्लमिष्यति । आधारे निखिला पृथ्वी विद्यते तव निश्चितम् ॥३५॥ यतः—
"जेण कुलं आयत्त तं पुरिसं आयरेण रक्खिज्जा । न हु तुंबमि विणट्ठे अरया साहारया हुंति" ॥३६॥
एव पुनः पुनः प्रोक्ते मन्त्रिभिर्बहुभिस्तदा । सन्ध्याघटीद्वयं यावद्रममाणो नृपः स्थितः ॥३७॥
निशादनतमोभीत्या वस्त्रेण फलकं तदा । आच्छाद्य नृपतिर्भोक्तु मध्येगेहमुपागमत् ॥३८॥ यतः—
"अस्त गते दिवानाथे आपो रुधिरमुच्यते । अन्नं मांससम प्रोक्तं मार्कण्डेन महर्षिणा ॥३९॥ इत्यादि ।

॥ १११ ॥

वैकालिकं ततः कृत्वा निशायां वीरचर्यया । श्रोतुं स्वचरितं पुर्यां रहो बभ्राम भूपतिः ॥४०॥
चतुरशीत्यट्टश्रेण्यां रहः परिभ्रमन् नृपः । लोकानां वचनादेतत् शुश्राव निशि सर्वतः ॥४१॥
यद्राजा रमते देवदमन्येह सहानया । तदाऽयं ज्ञायते मूर्खो न पुनश्चतुरो मनाग् ॥४२॥
कोऽप्यस्य नृपतेः शिक्षां दाताऽमात्यो न विद्यते । नानेन भूभुजा युक्तं कृतं द्यूतनिषेवणात् ॥४३॥
सिद्धसीकोतरी ह्येषा केनापि जीयते नहि । श्रुत्वैतन्नृपतिः सौधं स्वमागात् खिन्नमानसः ॥४४॥
शेषां निशामतिक्रम्य द्वितीयदिवसे प्रगे । तथैव च तया सार्धं रन्तुं प्रवृत्तते नृपः ॥४५॥
पूर्ववद्दिवसं द्यूतान्नीत्वा सायं नृपस्ततः । कृत्वा वैकालिकं रात्रौ श्रोतुं स्वं वृत्तमीयिवान् ॥४६॥
कारुवारुनिकेतेषु ययौ विक्रमभानुमान् ।श्रोतुं स्वं चरितं लोकमुखात्सन्नो दिनात्यये ॥४७॥
चक्रिको मोचिको लोहकारो रजक–गंच्छिकौ । माछिकः शूचिको भिल्लो जालिकः कारवो नव ॥४८॥
स्वर्णकृन्नापितः कान्दविकः कौटुम्बिकस्तथा । मालिकः काछिकश्चापि ताम्बूलिकश्च सप्तमः ॥४९॥
गन्धर्वः कुम्भकारः स्यादेते च नारवः स्मृताः । कारुनारुनिकायेषु भ्रमन्नेतन्नृपोऽश्रृणोत् ।
श्रुतिभ्यां गञ्छिका राज्ञा धृताऽनेन मुधाऽधुना ॥५०॥ [षट्पदी]
आलेनाङ्गे ददे तेन दुःसाध्या कपिकच्छिका । निश्चितं सा नृपं कष्टे पातयिष्यति दुष्टधीः ॥५१॥
देवा अपि हि दम्यन्तेऽनयाऽन्येषु च का कथा । अतो हेतोर्नृभिर्देवदमन्येषा प्रजल्प्यते ॥५२॥

श्रुत्वैतन्नृपतिः खिन्नोऽभ्येत्य गेहं ततो निशि । सुष्वाप चिन्तयन्नेव जीयते सा कथं मया ॥५३॥
अतीत्य भूपतिश्चिन्तापरोऽशेषां निशीथिनीम् । प्रभाते पूर्ववद्रन्तु प्रष्टचश्चिन्तया सह ॥५४॥
तृतीयदिवसेऽप्येवं रन्त्वा सार्धं तया पुनः । पुर्याः परिसरे ज्ञातुं वृत्तं भूपोऽगमन्निशि ॥५५॥
परिभ्रमन्नृपो गन्धवाहाह्वपितृसद्मनि । शृण्वन् डमरुकध्वानं तस्थौ देवकुलान्तरे ॥५६॥

"उग्रोग्रमोतुनयनं खरवृन्ददन्त कुद्दालकल्पनखरं हृपदङ्गुलीकम् ।
स्थूलोदरं चिपिटनासिकमाखुकर्णं, कस्तूरिकाञ्जनसमानशरीरवर्णम् ॥५७॥
वीभत्सवक्त्रमतिकर्बरकेशपाशं झोटिङ्गवृन्दसहितं गलरुण्डमालम् ।
हुङ्कारयुक्तरवभापितसर्वलोकं खड्गोरुखेटकविभासिभुजद्वयाङ्कम् ॥५८॥
पद्भ्यां प्रकम्पितमहीतलमभ्रलूढं, साक्षाद्यमाकृतिधर भयदानदक्षम् ।
क्षेत्राधिनाथमयमानमवेक्ष्य भूपः पप्रच्छ कस्त्वमिति कोऽसि कुतः समागात् ॥५९॥ [त्रिभिर्विशेषकम्]

क्षेत्रपोऽवक् पुरस्यास्य रक्षां कुर्वेऽहमन्वहम् । राज्ञोक्तमस्म्यहं देशान्तरिको विक्रमाभिधः ॥६०॥
राजाऽवक् क्षेत्रपश्चेत्त्वं राज्ञो रक्षां तदा कुरु । ज्ञानेन क्षेत्रपो ज्ञात्वा प्रोवाचेति च तं प्रति ॥६१॥
भूपोऽस्ति पतितो देवदमन्याः सङ्कटेऽधुना । दुःखेन सङ्कटादस्माद् भाग्यादेव छुटिष्यति ॥६२॥
तया सार्धं मुधा स्पर्धां धत्ते धात्रीधवोऽधुना । जेतुं न शक्यते केन दैत्येन मरुताऽपि सा ॥६३॥

॥ ११३ ॥

राजाऽवक् क्षेत्रपेदानीं तथा कुरु यथा द्रुतम् । भविष्यति जयो भूमीपतेः कष्टविमोचनात् ॥६४॥
क्षेत्रपोऽवक् तवाग्रे किं कथितेन प्रयोजनम् । कृत्वा बल्यादि चेत्पृष्टा भूमीपः कथ्यते तदा ॥६५॥
राजा प्राह करिष्यामि तव पूजामहं मरुत् । निवेदय जयोपायं प्रसद्य मेदिनीपतेः ॥६६॥
ज्ञात्वा भूपं ततः क्षेत्रपालः प्राह महीपते ! । तवानया समं द्यूतं मण्डितं यच्च साम्प्रतम् ॥६७॥
तन्नो हि विहितं चारु दुःशकाऽस्ति यतश्च सा । भूपोऽवक् क्षेत्रपालाद्य मया द्यूतं च मण्डितम् ॥६८॥
मोक्तुं च शक्यते नैव प्रतिज्ञाभङ्गभीतितः । बलिं तुभ्यं प्रदास्येऽहं जयोपायं वदाधुना ॥६९॥
क्षेत्रपोऽवग् न मे देवदमन्याः पुरतोऽभिधा । ग्राह्या यतोऽस्ति सा देवदैत्यानामपि दुःशका ॥७०॥
भूभुजाऽङ्गीकृते तस्मिन् क्षेत्रपालो जगावदः । सीकोत्तराभिधे शैले नानावृक्षसमाकुले ॥७१॥
सिद्धसीकोतरीगेहं विद्यते विलसत्तमम् । सिद्धसीकोतरीदेवी समभावाऽवतिष्ठते ॥७२॥ [युग्मम्]
रात्रौ कृष्णचतुर्दश्या मध्ये शक्रः समेष्यति । चतुःषष्टिस्तु योगिन्यो द्विपञ्चाशच्च वीरकाः ॥७३॥ [देवी नृत्यं करिष्यति ।
आयास्यन्ति गणाधीश–भूत–प्रेतादिषण्मुखाः ।सा च करिष्यते देवदमनी नृत्यमद्भुतम् ॥७४॥ इन्द्रसंसदि साऽभ्येत्य
तत्र गत्वा य एतस्याः कुर्वत्या नर्तनं *वरम् । चित्तक्षोभनतो लात्वा वस्तुत्रयं रहः स्थितः ॥७५॥
एत्य च स्वपुरे दीव्यन् दर्शयति पृथक् पृथग् । स देवदमनीं देवदुर्दमामपि जेष्यति ॥७६॥

* –मनः । क्षोभयिष्यति संकेतं वेत्ति तां स जेष्यति ॥ –ग.

क्षेत्रपोक्त नृपोऽशेष भतिपत्र मुदा तदा । दध्यौ समीहितं सिद्धं सर्वं ममाधुना ध्रुवम् ॥७७॥

भाग्यं विना न केषाञ्चिन्नराणां चित्तचिन्तितम् । समेष्यति द्रुतं सिद्धिं दैत्याना मरुतामपि ॥७८॥ यतः—

"श्रियमनुभवन्ति धीरा न भीरवः किमपि पश्य शस्त्रहतः । कर्णः स्वर्णालङ्कृतिमञ्जनरेखाङ्कितं चक्षुः" ॥७९॥

"सत्तुसरीरहआ य तुं देवायत्ती रिद्धि । इक्कल्लउ वहुहिं भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि" ॥८०॥

सिद्धं समीहितं कार्यं मन्वानो मेदिनीपतिः । सौधमेत्य सुखं सुप्तो निनाय निखिला निशाम् ॥८१॥

क्षेत्रपस्य प्रगे भक्तिदान भूमीभुजा कृतम् । मूदकाष्ठवलिं दत्त्वा नानापुष्पादिढौकनात् ॥८२॥

रन्त्वा तया सम घस्त्रे पूर्ववन्मेदिनीपतिः । समेत्य स्वगृहेऽस्मार्षीद्वेतालं कार्यहेतवे ॥८३॥

स्मृतो भूमीभुजा वह्निवेतालस्तत्क्षणादगात् । जगाद च तव क्ष्माप ! किं कार्यं विद्यते वद ॥८४॥

राज्ञोक्तं निखिलं कार्यमग्निवेतालकाग्रतः । साम्प्रत गम्यते सिद्धसीकोत्तरशीलोच्चये ॥८५॥

सीकोत्तरगिराविन्द्रसभायामग्निकोऽसुरः । स्कन्धे कृत्वा नृप रात्रौ निनायानघमानसम् ॥८६॥

नृत्य तस्मिन्क्षणे देवदमनीं कुर्वती वरम् । वीक्ष्य भूपो जगावग्निवेताल! क्षोभयाधुना ॥८७॥

अग्निको भ्रमरीभूय तत्क्षणान्मूर्धतस्तदा । पुष्प तस्याः तुलाकोटेरूर्ध्वं शीघ्रमपातयत् ॥८८॥

पुष्पस्य पतनाद्देवदमनी तत्र संसदि । नर्तयन्ती क्षणं क्षोभं ययौ भ्रमरदर्शनात् ॥८९॥

आलाप्यालाप्य मधुरं गायन्त्या गीतमद्भुतम् । आकर्ण्य निखिला संसद्व मुदिताऽजनि तत्क्षणात् ॥९०॥

॥ ११५ ॥

ताहशं गीतमाकर्ण्य तस्याश्चालोक्य नर्तनम् । चमत्कृतो नृपोऽतीव दध्यावेवं तदा हृदि ॥९१!!
यदीयं कन्यका न स्यान्मदीयगृहिणी वरा । तदा मम गतं जन्म निष्फलं श्ववकेशिवत् ॥९२॥
हृष्टः शक्रो ददौ देवदमन्यै कुसुमस्रजम् । नृत्यन्ती सहसा देवदमनी मुदिताशया ॥९३॥
स्वसख्यै ददते यावत्पार्श्वस्थायै शयेन सा । अग्निकेनान्तरा तावद् हृत्वा दत्ता महीभुजे ॥९४॥
आलाप्यालाप्य गायन्त्या मधुरं गीतमद्भुतम् । तस्याः श्रुत्वा तदा शक्रादयः सर्वे प्रमोदिताः ॥९५॥
हृष्टः शक्रो ददौ देवदमन्यै वरनूपुरम् । नृत्यन्ती सहसा देवदमनी मुदिताशया ॥९६॥
स्वसख्यै ददते यावत्पार्श्वस्थायै शयेन सा । अग्निकेनान्तरा तावद् हृत्वा दत्तं महीभुजे ॥९७॥ [युग्मम्]
पुनः शक्रो ददौ देवदमन्यै पत्रवीटकम् । यावत् तावत्तदप्यागात्पूर्ववद् वैक्रमे करे ॥९८॥
स्रजं च नूपुरं दिव्यं शक्रदत्तं च बीटकम् । लात्वा वेतालसांनिध्याद् भूपः स्वस्थानमागमत् ॥९९॥
सुप्तं भूपं प्रगे देवदमनी भृत्यपार्श्वतः । उत्थाप्य प्रजगौ भूप ! किमिदं मण्डितं त्वया ॥१००॥
पूर्वं मया समं द्यूतक्रीडाऽऽरब्धा त्वया स्फुटम् । निश्चिन्तेनाधुना भूप ! एवं किं सुप्यते सुखम् ॥१०१॥
आगताऽद्य प्रमीला मे प्रोक्त्वेति मेदिनीपतिः । उत्थाय पूर्ववद्रन्तुं प्रवृत्तो द्यूतकर्मणा ॥१०२॥
दीव्यन् राजा जगौ प्रातः किं त्वयोत्थापितो बलात् । गञ्छिकाऽवग् मयाऽमा किं स्पर्द्धां कृत्वेह सुप्यते ॥१०३॥
निद्रायन्तं नृपं कूटाद्वीक्ष्यावग् गञ्छिका तदा । किमंति भवतो निद्रा ततो भूपो जगौ छली ॥१०४॥

॥ ११६ ॥

ममाद्य नागता निद्रा शीकोत्तरशिलोच्चये । गमनाचत्र यामिन्यां कौतुकं पश्यतः सतः ॥१०५॥
दीव्यरूपधरं पात्र श्रीपुरन्दरसंसदि । ननर्त रुचिरं गर्वादेकदा स्खलितं पुनः ॥ १०६॥
३ उक्त्वेति दर्शयामास यावद् भूमीपतिः स्रजम् । हारित फलकं तावत्तयैक चित्तविप्लवात् ॥१०७॥
"चल चित्तं चल वित्त चल यौवनमेव च । चलमायुर्नदीवेग–गजकर्ण–ध्वजान्तवत् ॥१०८॥
कुर्वाणः पूर्ववद्वार्तां यावता वीटकं नृपः । अदीदशत्तया तावद् द्वितीयं हारितं फलम् ॥१०९॥
६ कुर्वंश्च पूर्ववद्वार्तां यावता नूपुर नृपः । अदीदशत्तया तावत्तृतीयं हारितं फलम् ॥११०॥
"चिन्तातुरस्य मर्त्यस्य भूरिलक्ष्मीवतोऽपि च । विसंस्थुलं भवेच्चित्तं कुर्वतः कार्यमञ्जसा ॥१११॥ यतः–
"क्षणं शक्तः क्षण मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी । मोहाद्यैः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम्" ॥११२॥
९ त्रिर्वारं भूभुजा देवदमनी द्यूतकर्मणि । निर्जित्य जननीसाक्षि परिणीता सदुत्सवम् ॥११३॥
"बालादपि हितं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । नीचादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥११४॥
अभूज्जयजयारावः पुरीमध्येऽभितस्तदा । प्रशंसा विहिता लोकैर्भूपस्यैतद्विधानतः ॥११५॥
१२ तलिकातोरणादीनि स्थाने स्थाने महीपतिः । बन्धयामास कुर्वाणो नृत्यगीतोत्सवं पुरि ॥११६॥ यतः–
"सा सा संपद्यते बुद्धिः सा मतिः सा च भावना । सहायास्तादृशा ज्ञेया यादृशी भवितव्यता ॥११७॥

इति देवदमनीपरिणयसम्बन्धः ।

॥ ११७ ॥

महीपालो जगौ नागदमन्यत्र त्वयोदितम् । पुत्रीजयनसम्बन्धं विहितं मयका खलु ॥११८॥
परिणीता मयेदानीं भवत्यास्तनया पुनः । नीचे कुलेऽपि संजाता प्रतिज्ञापालनात् स्फुटम् ॥११९॥ यतः—
"विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । अधमादुत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥१२०॥
अतस्त्वं गञ्छिके ! वक्षि कार्यं प्रथममञ्जसा । ततोऽवग् नागदमनी स्फुटं भूमीपतिं प्रति ॥१२१॥
तामलिप्त्यां महीपालसदने तृतीयावनौ । रत्नानि सन्ति पेटायां भासुराणि नरोत्तम ! ॥१२२॥
त्वं तान्यानय तैश्छत्रे जालिकानि भवन्ति हि । तादृक्षाणि न भवतः कोशे सन्ति महीपते ! ॥१२३॥
आकर्ण्यैतन्नृपो नागदमन्या वचनं स्फुटम् । राज्यरक्षाकृते भट्टमात्रं मुक्त्वाऽचलत्ततः ॥१२४॥
विलोकयन् पुरग्रामाकरान् विक्रमभूपतिः । तामलिप्तीपुरोद्याने ययौ देववनोपमे ॥१२५॥
एला–लवङ्ग–लवली–द्राक्षे–क्षुखण्डसुन्दरे । पुरीपरिसरे सर्वं पौरलोकं समागतम् ॥१२६॥
भोजनार्थं च सामग्रीं कुर्वाणं वीक्ष्य विक्रमः । पप्रच्छ मनुजं कञ्चित् किमत्र कुरुते जनः ॥१२७॥ [युग्मम्]
लोकोऽवक् चन्द्रभूपेन पुर्यामस्यां च सर्वतः । रत्नमयानि गेहानि कारितानि धनव्ययात् ॥१२८॥
गेहाली शालते यत्र चित्रशालोद्भदन्तकैः । दन्तपुत्तलिका–मत्तवारणैस्तोरणादिभिः ॥१२९॥
तस्यां चन्द्रोदयादूर्ध्वं भान्ति मौक्तिकजालकाः । अधश्चन्दनकर्पूरमृगनाभिच्छटाः पुनः ॥१३०॥
न कोऽपि कुरुते पाकक्रियां तत्र जनो मनाग् । मालिन्यभयतश्चात्र कुरुते रन्धनादिकम् ॥१३१॥

रत्नपेटा-नयनम्।

भुक्त्वा विश्रम्य वृक्षाणा छयासु मनुजाः क्षणम् । सन्ध्यायां नगरीमध्ये गमिष्यन्ति नृपोऽपि च ॥१३२॥
न काऽपि नगरी लङ्का-मरावत्यादिका पुनः । अस्माकं लभते शोभां पुर्या अस्याः पुरः क्वचित् ॥१३३॥
सर्वज्ञहर-गोविन्दमासादश्रेणिभिस्सदा । कैलाशशैलतुल्याभिर्नगरीयं विराजते ॥१३४॥
श्रुत्वैतच्चिन्तित राज्ञा निष्पन्नं मे समीहितम् । ईदृग्नगरभूपालमहेभ्यजनवीक्षणात् ॥१३५॥
गजा-श्वे-भ-महीपाल-छत्र-चामरवीक्षणात् । चारुशब्दश्रुतेश्चापि कार्यसिद्धिर्निगद्यते ॥१३६॥
ततः श्रीविक्रमादित्यो भुक्त्वा तत्रैव भूपतिः । दृष्ट्वोद्यानं वनं सम्यग् पुरद्वारमुपाययौ ॥१३७॥
गजा-श्वा-भ्रंलिहागारश्रेणीं पश्यन् पदे पदे । शतपञ्चभटादृश्यरूपोऽगात् नगरान्तरे ॥१३८॥
इतश्चन्द्रमहीपालः सर्वलोकसमन्वितः । सन्ध्यायां सदनं स्वं स्व जगाम मुदिताशयः ॥१३९॥
चन्द्रभूपाङ्गजा लक्ष्मीवती सप्तावनौ गृहे । गत्वा च कारयामास नृत्यं चारु पणाङ्गनाः ॥१४०॥
विक्रमार्कनृपोऽदृश्यरूपश्च सप्तमक्षितौ । गत्वा पणाङ्गनानृत्यं पश्यति स्म प्रमोदितः ॥१४१॥
कारयित्वा चिरं नृत्यं दत्त्वा ताम्बूलमादरात् । विसर्ज्य नर्तकीर्द्वारं दापयामास भूपभूः ॥१४२॥
ग्रहीतुं विक्रमादित्यः पेटा रत्नभृता नृपः । छन्नं तस्थौ क्षणं पार्श्वे एकतः सज्जनस्तदा ॥१४३॥
इतो भीमो नृपः सर्द्धी घट्या योजनगामिनीम् । मुक्त्वा वंशेन गेहस्य गत्वोर्ध्वे कन्यकां जगौ ॥१४४॥
आगच्छ त्वरितं भूमौ चट संर्द्धी च गम्यते । कन्याऽवक् प्रथमं रत्नपेटामुच्चारयाचिरात् ॥१४५॥

॥ ११९ ॥

पश्चादहं समेष्यामीत्युक्ते भीमस्तथाऽकरोत् । ततो लक्ष्मीवतीं लात्वा यावदुत्तरति स्म सः ॥१४६॥
तावत् श्रीविक्रमादित्यो दध्यावेवं तदा हृदि । पेटां रत्नभृतां कन्यां लात्वाऽसावाशु यास्यति ॥१४७॥
मत्वेत्यदृश्यरूपोऽग्निवेतालस्य प्रयोगतः । नीरङ्गीं शिरसस्तस्या भूपोऽलाललघुलाघवात् ॥१४८॥
लज्जन्ती वसनं लातुं द्वितीयं कन्यका गता । तावत् श्रीविक्रमादित्यो वह्निवेतालपार्श्वतः ॥१४९॥
उत्पाट्य सहसा भीमं कुमारं दूरदेशतः । मोचयित्वा स्वयं तस्य स्थानके तस्थिवान्नृपः ॥१५०॥ [युग्मम्]
नीरङ्गीमपरां लात्वा गता लक्ष्मीवती तदा । नृपः कृत्वोष्ट्रिकारूढां कन्यां पेटायुतोऽचलत् ॥१५१॥
उज्जयिनीं समुद्दिश्य चलन्तं वीक्ष्य कन्यका । प्राह स्वामिन् ! क्व पूर्वाशां मुक्त्वा गच्छसि दक्षिणाम् ॥१५२॥
विक्रमार्को जगौ पल्ल्यामस्ति भीमाभिधं पुरम् । तस्मिन् नट–विटा धूर्ता दूताश्च सन्ति भूरिशः ॥१५३॥
चतुरङ्गाभिधो भिल्लस्तत्रान्येद्युरहं गतः । मयका कन्यका चैका द्रव्यं च हारितं तदा ॥१५४॥
गत्वा तत्र धनं त्वां च दत्त्वा स्यामनृणोऽचिरात् । श्रुत्वैतद् बिभ्यती मार्गे पूर्वं कर्म निनिन्द सा ॥१५५॥
किं कृतं मयकाऽकस्मादविमृश्येति साम्प्रतम् । कथमस्मान्नरान्मे स्याच्छुटनं सुखदायकम् ॥१५६॥
अन्यथा चिन्तितं कार्यं दैवेन कृतमन्यथा । क्रियते किं मया दुःखं मानसे साम्प्रतं स्फुटम् ॥१५७॥ यतः–
"सुखदुःखानां कर्ता हर्ता च न कोऽपि कस्यचिज्जन्तोः । इति चिन्तय सद्बुद्ध्या पुरा कृतं भुज्यते कर्म ॥१५८॥
जं चिअ विहिणा लिहिअं तं चिअ परिणमइ सयललोयस्स । इअ जाणेविणु धीरा विहुरेवि न कायरा हुंति ॥१५९॥

रत्नपेटा-नयनम् ।

॥ १२० ॥

हिभदा करि मतोप जं होणाहर तं होइसिइ । देव न दीजइ दोस छेहा लाभ न छुटीइ" ॥१६०॥
उन्मार्गे सत्तलाभिः पीडिता वक्ति कन्यका । शनैः शनैर्व्रज त्वं हि यतो मे पीडयते तनुः ॥१६१॥
विक्रमार्को जगौ दासकन्ये कैर्यदि वाध्यसे । मम धूतस्य हस्ते किं चटिता न सहिष्यसे ॥१६२॥
श्रुत्वैतत् कन्यका मौन कृत्वाऽस्थात् दुःखिता भृशम् । वहीं सुन नृपः कान्त्या गतः स्वदेशसिमनि ॥१६३॥
तटिनीपुलिने चासावुपाविश्योपविष्टिकां नृपः । स्त्रि! मे पादौ परामर्शेत्युक्त्वा सुष्वाप यावता ॥१६४॥
कन्या संवाहनामक्रोर्भूपस्य यावता व्यधात् । तावच्च शुश्रुवे सिंहारवो दूरात्तया तदा ॥१६५॥
श्रुत्वैतत्कन्यका जागरयित्वा भूपतिं जगौ । इतः सिंहारवोऽकस्मात् श्रूयते दुःश्रवोऽधुना ॥१६६॥
उत्थाय नृपतिर्बाण क्षिप्त्वा सिंहध्वनिं मति । तथैव निर्भरं सुप्तः सद्यः साहसिकाग्रणीः ॥१६७॥
ततः क्षणात्तया व्याघ्रध्वनिं श्रुत्वाऽतिदुःश्रवम् । विभ्यतया भूपतिं जागरयित्वाऽवक् सगद्गदम् ॥१६८॥
इतो व्याघ्ररवोऽकस्मात् श्रूयते दुःश्रवो नर! । उत्थाय नृपतिर्बाण क्षिप्त्वा व्याघ्ररवं प्रति ॥१६९॥
मा भैषीर्बालिके! मोत्स्वेत्येवं साहसिकाग्रणीः। तथैव निर्भरं सुप्तः सद्यो भयविवर्जितः ॥१७०॥
प्रातः कन्यां नृपोऽप्रैरीत् बाणानयनहेतवे । साऽपि व्याघ्रस्य सिंहस्य मृतस्य संनिधौ ययौ ॥१७१॥
व्याघ्र-सिंहो मृतौ वीक्ष्य लात्वा बाणौ कनीनिका । महीशाय ददौ सोऽपि तूणे चिक्षेप तत्क्षणात् ॥१७२॥
मोवाच भूपतिर्बाले! इदं कर्म मया कृतम् । कस्याप्यग्रे न वक्तव्यं भवत्या चारुवृत्तया ॥१७३॥

श्रुत्वैतत्कन्यका दध्यौ—अयं कोऽपि नरोत्तमः । विद्यते निश्चितं धीरजल्पनादिति मे मतिः ॥१७४॥ यतः—
"एकोऽहमसहायोऽहं कृशोऽहमपरिच्छदः । स्वप्नेऽप्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥१७५॥
अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनात्तिरस्क्रियां लभते । निवसन्नन्तर्दारुणि लङ्घ्यो वह्निर्न तु ज्वलितः ॥१७६॥
ततश्चलन् क्रमाल्लक्ष्मीपुरोद्याननदीतटे । मुक्त्वा पेटां स्त्रियं संर्दि भोजनार्थं पुरेऽगमत् ॥१७७॥
इतस्तत्पुरवास्तव्यरूपश्री पुरनायिका । कन्यासांढियुतां पेटां लात्वा च स्वगृहे ययौ ॥१७८॥
वेश्या दध्याविंयं नारी सुरूपा विद्यते भृशम् । तेनानया रमा वद्धी भविष्यति गृहे मम ॥१७९॥
आयास्यन्ति महीपाल—महेभ्यतनया ननु । अनया मोहिता गेहे मदीये वहवस्सदा ॥१८०॥
वेश्याऽवग् मद्गृहे लोकानागतान् रञ्जयाचिरात् । अस्माकं राजनारीभ्योऽधिकं सौख्यं प्रजायते ॥१८१॥
श्रुत्वैतद्राजतनया वेश्ययोक्तं जगावदः । नाहमङ्गीकरिष्यामि त्वद्धर्मं दुर्गतिप्रदम् ॥१८२॥ यतः—
"कश्चुम्बति कुलपुरुषो वेश्याधरपल्लवं मनोज्ञमपि । चार—भट—चोर—चेटक—नट—विटनिष्ठीवनशरावम् ॥१८३॥
या विचित्रविटकोटिनिघृष्टा मद्यमांसनिरताऽतिनिकृष्टा । कोमला वचसि चेतसि दुष्टा तां भजन्ति गणिकां न विशिष्टाः" ॥
इह लोके सदा नीचनरसङ्गं वितन्वते । परलोके सहन्ते च श्वभ्रे दुःखं पुराङ्गनाः ॥१८५॥
एवमुक्तवतीं कन्यां तां सेल्लहस्तसूनवे । अर्पयामास नगरनायिका दुष्टमानसा ॥१८६॥
दध्यौ राजसुता कीदृक्सङ्कटे पतिताऽस्म्यहम् । यतश्च कर्मणः पूर्वात् छुट्यन्ते न जनाः कृतात् ॥१८७॥

रत्नपेटानयनम् ।

॥ १२२ ॥

किं कृतं दुष्कृतं पूर्वं भवे दुष्टं मया खलु । येन मे ईदृशी दुःस्थाऽवस्था याताऽतिदुःखदा ॥१८८॥
"कागा करम न खसीइ दैव न दीजइ दोस । लिखिउं लाभइ सिरतणउ अधिक न कीजइ सोस" ॥१८९॥
कल्ये त्वां परिणेष्यामीत्युक्त्वा वातायने तदा । सदनस्योपरि क्षिप्रं मुमोच सेल्लहस्तभूः ॥१९०॥
सेल्लहस्तसुतः मोक्लेत्येन डिम्भैस्समैस्सह । क्रीडा कर्तुं ययौ स्वस्य वाटके सद्मनस्तदा ॥१९१॥
क्रीडन् डिम्भैः समं छछुन्दुरमेकं बिलानने । मृत्साखण्डेन हत्वाऽऽशु माहेति सेल्लहस्तभूः ॥१९२॥
यूयमेतत्र मे बाहोरत्र पश्यत साम्प्रतम् । चुंपनं कुरुताङ्गाय कृत्यं स्तुत मदीयकम् ॥१९३॥
मयाऽधुनोन्दुरो मृत्स्नाखण्डेनैकेन पातितः । मम तुल्यो जगन्मध्ये बली नास्त्यपरो नरः ॥१९४॥ यतः-
"अहो सदृशी वृत्तिस्तुलाकोटेः खलस्य च । स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधो गतिम्" ॥१९५॥
सेल्लहस्तसुतस्येतो वृत्तं वीक्ष्य गवाक्षगा । कन्या दध्याविति स्वीयं विहितं कर्म निन्दती ॥१९६॥
एकस्मादयं स्वीयमीदृक्षचरितं स्फुटम् । मर्कटीकुरुते कुर्वन् गर्वमित्थं भुजौजसः ॥१९७॥
पुंसा तेन पुरा सिंहं व्याघ्रं हत्वैकबाणतः । उक्तं च मे न कस्याग्रे वक्तव्यं चरितं त्वया ॥१९८॥
अन्तरं विद्यते नीचानीचयोर्नरयोर्महत् । स्वगुणावर्णन-स्वीयगुणवर्णनहेतुतः ॥१९९॥
अन्तरं यादृशं काक-हंसयोः फेरु-सिंहयोः । बब्बूल-चूतयोरश्व-खरयोर्दैत्य-देवयोः ॥२००॥
सुरा-मल्लिकयोर्निम्ब-चूतयो राज-भृत्ययोः । सरः-सागरयो राहु-चन्द्रयोरज-हस्तिनोः ॥२०१॥

रात्रि–वासरयोर्ग्राम–पुरयोस्तैल–सर्पिषोः । अन्तरं तादृशं तस्यास्य च सम्प्रति दृश्यते ॥२०२॥ [त्रिभिर्विशेषकम्]
ध्यात्वेति गणिकोपान्ते गत्वा प्रोवाच कन्यका । कथं प्रदातुमिच्छेस्त्वं यादृक्तादृग्नराय माम् ॥२०३॥
पूर्वदृष्टो नरश्चेन्मे वेश्ये ! नैव मिलिष्यति । तदाऽहकं करिष्यामि काष्ठभक्षणमञ्जसा ॥२०४॥
यादृक्तादृग्मनुष्याय दत्से त्वं यदि मां हठात् । गत्वा रावां करिष्यामि नृपोपान्ते तदाऽहकम् ॥२०५॥
येनात्र नगरे नीता पुरुषेणाहकं ध्रुवम् । तमेवाहं वरिष्यामि नान्यमिभ्यमपि स्फुटम् ॥२०६॥
श्रुत्वैतद् विभ्यती वेश्या गत्वा भूपान्तिके जगौ । मदीया तनया पत्युर्वियोगात्काष्ठमिच्छति॥२०७॥
राजाऽवक् शोभनं नैव नारीणां काष्ठभक्षणम् । काष्ठभक्षणतो जीवो लभते दुर्गतिं पुनः ॥२०८॥
पत्युर्मोहेन चेन्नारी कुरुते काष्ठभक्षणम् । तदा वारयितुं तां च कः शक्नोति नरो बली ॥२०९॥
अनुज्ञां नृपतेः प्राप्य हृष्टा दध्यौ पणाङ्गना । यदि सा कुरुते काष्ठभक्षणं साम्प्रतं द्रुतम् ॥२१०॥
तदा रत्नभृता पेटा सांढियुक्ता मनोरमा । तिष्ठति स्म गृहे मामकीने सत्कर्मयोगतः ॥२११॥
एवं दुष्टां धियं चित्ते कुर्वती पणभागिनी । मुत्कलाप्य नृपं स्वीयसदनं समुपागता ॥२१२॥ यतः–
"मृग–मीन–सज्जनानां तृण–जल–सन्तोषविहितवृत्तीनाम् । लुब्धक–धीवर–पिशुना निष्कारणवैरिणो जगति"॥
नृपतेराज्ञया वेश्याऽश्वारूढां कन्यकां तदा । कृत्वा मार्गे ययौ यावत्तावद् दृष्टा महीभुजा ॥२१४॥
तस्या रूपं नृपो वीक्ष्यावक् कस्य सुताऽसि भो । कन्याऽऽहास्याः सुता नास्मि छलाच्च जगृहेऽनया ॥२१५॥

रत्नपेटानयनम्।

नास्मिन् पुरे मनुष्याणा दीनाना दुःखिनामपि । रक्षिता कोऽपि पुरुषो विद्यते न मनोहरः ॥२१६॥
राजाऽपि तादृशो नास्ति दीनानाथादिपालकः । कृत्याकृत्ये च न कदा पश्यति स्म मनागपि ॥२१७॥ यतः–
“दुर्बलानामनाथाना वाल–वृद्ध–तपस्विनाम् । अन्यायैः परिभूतानां सर्वेपा पार्थिवो गुरुः ॥२१८॥
राजा प्राह कथ वक्षि वालिके ! ईदृशं वचः । न्यायमार्गेण पृथ्वीं पालयामि निरन्तरम् ॥२१९॥॥
कन्या प्राह प्रधानोऽयं न्यायमार्गोऽत्र साम्प्रतम् । भवता क्रियते चारुः कृत्याकृत्याविचारतः ॥२२०॥
राजा प्रोवाच काऽसि त्व कस्य पुत्री कुतोऽगमत् (मः) । कन्याऽवग् वहुजल्पेन मम नास्ति प्रयोजनम् ॥२२१॥
येनात्र नगरे नीता तामलिप्त्या पुरोऽहकम् । तं पुरुप विहायान्यं वरिष्यामि न कर्हिचित् ॥२२२॥
राजा जगौ स कुत्रास्ति गतो वा कुत्र साम्प्रतम् । कन्या प्राह पुरेऽत्रागात् दृश्यते न च कुत्रचित् ॥२२३॥
राजा प्राह किमात्मान त्व भस्मीकुरुपे मुधा । जीवन् नरो यतो भूरिभद्राणि लभतेऽचिरात् ॥२२४॥
एतेपु पौरलोकेपूपलक्ष्य पुरुपं निजम् । अङ्गीकुरुष्व वाले त्वं यथारुचि सदाशये ॥२२५॥
आकर्ण्यतद्वचो भूमीपतेः कन्या प्रमोदिता । द्रष्टुं निजेप्सितं कान्तं ददौ लोकेपु लोचने ॥२२६॥
इतो विक्रममार्तण्डो लात्वा भक्तं पुराद्वहिः । आगतो वनितां तां चादृष्ट्वा चिन्तितवानिदम् ॥२२७॥
किं करोमि क्व गच्छामि कस्याग्रे च वदाम्यहम् । आनीताऽपि च मञ्जूपा गतेदानीं तया सह ॥२२८॥
दुःखे च कातरा एव चिन्तयन्ति जना हृदि । साहसं क्रियते पुंसा यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥२२९॥ यतः–

॥ १२५ ॥

"यद्भाव्यं तद्भवत्येव नालिकेरफलाम्बुवत् । गन्तव्यं गतमेव स्याद् गजभुक्तकपित्थवत्" ॥२३०॥
दर्शं दर्शं बहिः पुर्या विक्रमार्कः पुरान्तरे । मिलितेषु सतीं द्रष्टुं लोकेषु समुपेयिवान् ॥२३१॥
पश्यन्ती मिलितान् लोकान् क्रमादालोक्य तं नरम् । प्राह सैष ममाभीष्टः पुरुषो विद्यते नृप ! ॥२३२॥
नृपतिः संमुखं पश्यन्नुपलक्ष्य च विक्रमम् । ननाम भूयसीभक्त्या विक्रमार्कपदाम्बुजम् ॥२३३॥
विक्रमार्को जगौ भूप ! न्याय ईदृक् पुरे तव । न शिष्टाशिष्टयोर्येन परीक्षा क्रियते त्वया ॥२३४॥
अस्या एव स्त्रियाः काष्ठभिक्षायै जल्पितं च यत् । सिंहः प्राह मया मौढ्यात्परीक्षा न कृताऽधुना ॥२३५॥
मया स्वामिन् कृताऽवज्ञा भृशं तव दुरात्मना । क्षम्यतामिति भूपांह्र्योः पतितः सिंहसेवकः ॥२३६॥
विक्रमार्को जगौ भूप नापराधो मनाक् तव । अज्ञानस्यापराधोऽयं न दुःखं क्रियते ततः ॥२३७॥
स्वकार्यार्थं गतस्तामलिप्त्यां पुर्यामहं पुरा । अनैषं कन्यकां पेटां रत्नराशिभृतां पुनः ॥२३८॥
ज्ञातेऽथ सर्ववृत्तान्ते सिंहो विक्रमभूपतेः । पाणिग्रहोत्सवं कन्यां कारयामास विस्तरात् ॥२३९॥
वेश्याया अभयं दत्त्वा पेटामानीय भूपतिः । लक्ष्मीवतीप्रियायुक्तोऽचालीत् स्वीयपुरीं प्रति ॥२४०॥ यतः—
"अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां च वसुधैव कुटुम्बकम् ॥२४१॥
कुसुमान्यंजलिस्थानि वासयन्ति करद्वयम् । प्रायः सुमनसां वृत्तिर्वामदक्षिणयोः समा" ॥२४२॥
सिंहं सत्कृत्य भूपालो मार्गे विसृज्य विक्रमः । उज्जयिनीपुरोद्याने आजगाम मनोरमे ॥२४३॥

सर्वरस-वस्त्र-दंडानयनम्।

॥ १२६ ॥

रत्नपेटा-नयनम् ।

गढेन महता भूपो निजावासं समीयिवान् । तस्यै पत्न्यै महद्गेहं दत्तं लक्ष्मीसमन्वितम् ॥२४४॥
आकार्य नागदमनीं दत्त्वा पेशं जगौ नृपः । तवादेशः कृतश्छत्रं कुरुष्व पञ्चदण्डकम् ॥२४५॥
प्राह नागदमा नैवं छत्रं निष्पाद्यते मया । मणिभिर्मौक्तिकैरेभिर्भासुरद्युतिभिर्नृप ॥२४६॥
पञ्चदण्डमये छत्रे जालकाली भविष्यति । कुरु द्वितीयमादेश ततश्छत्रं च जायते ॥२४७॥
स विक्रमादित्यभूपोऽवग् दुष्करं सुकरं पुनः । कार्यं गच्छे! वदेदानीं करिष्येऽहं यतोऽचिरात् ॥२४८॥

इति रत्नपेटिकाऽऽनयनसम्बन्धः ।

नागदमन्यवग् वर्ये श्रीसोपारकपत्तने । सोमशर्माह्वविप्रस्य नाम्नोमादे प्रिया प्रिया ॥२४९॥
गत्वा तत्र पुरे तस्या मत्वा चरितमात्मना । आगच्छेति तया प्रोक्तोऽचालीद्विक्रमभानुमान् ॥२५०॥
क्रामन् भूमिं गतः सोपारकपत्तनसीमनि । पश्यति स्म वराराम–प्रासादान् भूरिशो नृपः ॥२५१॥
चम्पका–शोक–पुन्नाग–माकन्दा–र्जुन–वञ्जुलैः । श्रीफली–कदली–राजादन–नारङ्ग–पादपैः ॥२५२॥
नानाद्रुमलताकीर्णैर्नानापुष्पोपशोभितैः । ह्रदैश्च विविधैः सारपानीयपूरपूरितैः ॥२५३॥
हंस–कारण्डवाकीर्णैश्चक्रवाकालिभासुरैः । पक्षिभिर्विविधाकारैरनेकैर्मधुरस्वरैः ॥२५४॥
अतिस्वच्छपयःपूरैः सप्तशतसरोवरैः । सोपारकपुरं भाति ऋषभार्हद्गृहान्वितम् ॥२५५॥ [चतुर्भिः कलापकम्]
श्रीशत्रुञ्जयतीर्थस्य यत्रासीत् तलहट्टिका । तस्याः किमुच्यते पुर्या माहात्म्यं मूढबुद्धिभिः ॥२५६॥

॥ १२७ ॥

यस्या भूस्पर्शतो मर्त्यामर्त्याद्यनेकजन्तवः । अपवर्गपदं सद्यो लभन्ते नात्र संशयः ॥२५७॥
पश्यन्नेवं पुरीशोभां युगादिजिनसद्मनि । गत्वा श्रीजीवितस्वामियुगादिजिनपुंगवम् ॥२५८॥
वासंती–माधवी–जाती–मुचुकुन्द–जपासुमैः । अभ्यर्च्य स्तवनै रुच्यैः स्तोतुमेवं प्रचक्रमे ॥२५९॥ [युग्मम्] तथाहि–
सुरासुरमहीनाथमौलिमालानतक्रमम् । श्रीसोपारकभूनारीभूषणमृषभं स्तुवे ॥२६०॥
विभो त्वत्पदराजीवं ये सेवन्ते जना लयात् । लभन्ते परमान्दमकरन्दं द्रुतं च ते ॥२६१॥
तनोषि त्वं विभो यस्य मानसे वासमर्यम ! । गच्छन्ति दूरतस्तेषां पापान्धतमसानि च ॥२६२॥
निरीक्ष्य त्वन्मुखं स्वामिन् ! सुरासुरसुखप्रदम् । कृतार्थोऽभवमद्याहं नाभिभूपालनन्दन ! ॥२६३॥
सुवर्णवर्णसंकाशदेहद्युतिभरप्रभो ! निजांह्रिसंनिधौ वासं देहि मे नाभिनन्दन ! ॥२६४॥
अनन्तसंसृतौ भ्रान्त्वा प्राप्य दुःखमनन्तशः । अद्य मया भवान् भाग्योदयात्प्राप्तोऽसि सर्ववित् ॥२६५॥ इत्यादि ।
ततो देवार्चकं भूपः पृष्टवानिति सादरम् । विद्यते सदनं कुत्र सोमशर्मद्विजन्मनः ॥२६६॥
देवार्चको जगौ सोमशर्माणः सन्ति भूरिशः । राजाऽवग् विद्यते यस्य नाम्नोमादे प्रिया प्रिया ॥२६७॥
देवार्चको जगौ सोमशर्मा विद्याः श्रियं विना । छात्रान् त्रिपष्टिं भक्तेन स्वेन पाठयति स्फुटम् ॥२६८॥
सोमशर्मगृहं कस्मिन् पाटके विद्यते वद । देवार्चको जगौ भीमपाटकेऽस्ति मनोहरम् ॥२६९॥
सोमशर्मगृहस्थानं विज्ञाय विक्रमोऽचलत् । लेखिनी–पट्टिकादीनि गृहीत्वा छात्ररूपभृत् ॥२७०॥

सर्वरस-वस्त्र-दंडानयनम्।

निद्यानलान्निजं रूपं ह्यायनाष्टादशानुगम् । कृत्वा श्रीविक्रमादित्यः पुरीशोभां निरीक्षते ॥२७१॥
सोमगर्मद्विजोपान्ते गत्वा प्रणतिपूर्वकम् । विक्रमार्कः स्थितो यावत्तावत्पृष्टो द्विजन्मना ॥२७२॥
कस्त्वं किमर्थमायातः छात्रोऽवक् तव कीर्तनम् । श्रुत्वाऽत्र भवतः पार्श्वे पठनाय समागमम् ॥२७३॥
विप्रः प्राह पठ स्वैरं विना द्रव्यं ममान्तिके । उमादेचरित ज्ञातुं तस्थौ विक्रमछात्रकः ॥२७४॥
शुश्रूषां कुर्वती पत्युः सदा कोमलभाषिणी । नीरङ्गीछादितास्याब्जा विप्रभार्याऽवतिष्ठते ॥२७५॥
विलोकयन्नपि छात्र उमादेचरितं सद। । नीरङ्गीछादितास्यत्वान्न जानाति स्म तन्मनः ॥२७६॥
लभ्यते जलधेः पार गण्यते भगणं पुनः । न प्राप्यते पुनर्नार्याः कृतदम्भस्य कोविदैः ॥२७७॥
छात्रैः सार्धं पठन् विद्या विक्रमछात्रकोऽन्यदा । उमादेचरितं ज्ञातुं तस्थौ यावद् दिनात्यये ॥२७८॥
प्रहरानन्तरं रात्रौ सर्वेषु लेखशालिषु । सपण्डितेषु सुप्तेपूमादेवी दण्डमाददौ ॥२७९॥
उत्थाय विक्रमश्छात्र शनैरेकत्र पार्श्वतः । स्थितस्तच्चरितं ज्ञातुं सम्यग् निश्चलविग्रहः ॥२८०॥
भ्रामयित्वा त्रिभिर्वारं दण्डकं पत्युराह्वयम् । गृह्णन्ती शयनस्यान्ते जघान द्विजगेहिनी ॥२८१॥
हुंकार कुर्वती गेहाद्बहिर्निर्गत्य तत्क्षणात् । दण्डकेन त्रिभिर्वारं जघानामलिकातरुम् ॥२८२॥
अधिरुह्य तरुं क्वापि हुंकारं कुर्वती गता । क्षणेन पुनरायाता वृक्षारूढद्विजप्रिया ॥२८३॥
भ्रामयित्वा त्रिभिर्वारं पत्युरूर्ध्वं च दण्डकम् । उमादेवी तदा पूर्वस्थाने सुष्वाप तत्क्षणम् ॥२८४॥

॥ १२९ ॥

एतत्सर्वं नृपो दृष्ट्वा दधानः कौतुकं हृदि । सुप्त्वा प्रातः पुनः शास्त्रं पपाठ पूर्ववत्तदा ॥२८५॥
द्वितीयदिवसे राजोमादेव्याः पूर्वतो निशि । आरुह्य पादपं तस्थौ प्रच्छन्नं मुदिताशयः ॥२८६॥
३ उमादेवी तदा सर्वं दण्डकभ्रामणादिकम् । कार्यं कृत्वाऽऽम्लिकारूढा चचाल दक्षिणां दिशम् ॥२८७॥
शैल–सरिद्वनादीनि लङ्घयन्ती द्विजप्रिया । ययौ जम्बूनदद्वीपे नानावनविराजिते ॥२८८॥
संस्थाप्य पादपं भूमावुत्तीर्य तरुतस्तदा । निर्जरीभवने देवीं नन्तुं मध्ये समागमत् ॥२८९॥
६ रहो वृत्त्या नृपस्तस्याः पृष्ठौ गत्वा सुरीगृहे । वेतालविहितादृश्यरूपस्तस्थौ समाहितः ॥२९०॥
सीकोतर्या महीपीठे चतुःषष्टिमितास्तदा । योगिन्यश्च द्विपञ्चाशत् क्षेत्रपालाः समाययुः ॥२९१॥
स्वस्वस्थानात्तदा शीघ्रं तस्मिन् दैवतसद्मनि । एवंविधा द्विपञ्चाशत्क्षेत्रपालाः समाययुः ॥२९२॥
९ एकपादो द्विपादश्च त्रिपादः पञ्चपादकः । मेघनादः खरस्वानः विकटः सङ्कटो घटः ॥२९३॥
रौद्रो भीमो जगत्क्षोभकारकैकल्लपादकः । वीरः शूरो महावीरो दुन्दुभिर्दुर्दुरोन्दुरौ ॥२९४॥
कलाकेलिः कलरवो भीष्मरूपो गदाधरः । चण्डो दण्डधरो धीरो भीमसेनो भयंकरः ॥२९५॥
१२ रक्ताक्षो विकटमुखो निम्ननासो महाननः । इत्यादयो द्विपञ्चाशत्क्षेत्रपालाः समाययुः ॥२९६॥
चण्डिका दण्डिका देवदमनी वभ्रुनासिका । रक्ताक्षा कूटजलपाका जगत्क्षोभकरा पुनः ॥२९७॥
शूर्पकर्णा खराकारा कमला कलिकारिका । हंसिका जयिका हंसी वंशिका वेणुका तथा ॥२९८॥

सर्वरस-वज्र-दंडानयनम्।

क्रूरिका दंभिका काली महाकाली प्रचण्डिका । मोहिका चन्द्रिका वीरी वह्निकाजीविका हली ॥२९९॥
कुहुका केलिका काकी कूणिका तूणिकाऽपि च । इत्यादयश्चतुःषष्टियोगिन्यश्च समाययुः ॥३००॥
सिद्धसीकोतरी–क्षेत्रपालकेभ्यः पृथक् पृथग् । उमादेवीं व्यधात् तेभ्यः प्रणामं भक्तिपूर्वकम् ॥३०१॥
सीकोतर्यादयः प्रोचुरुमादेवि ! सभामिमाम् । अलङ्कुरु ततस्तत्र विप्रगेहिन्युपाविशत् ॥३०२॥
उमादेवीं प्रति प्राह क्षेत्रपोऽरुणलोचनः । मत्तः सर्वरस दण्डं गृहीत्वाऽगा मनोरमम् ॥३०३॥
पूर्वोक्तमर्चनं किं न प्रयच्छसि द्विजप्रिये ! । एवमेवं प्रजल्पन्ती त्वं वाहयसि नः सदा ॥३०४॥
उमादेवी जगावद्य यावत्सामग्रिका मम । सम्पूर्णा नाभवत्सैव जातेदानीं स्वभाग्यतः ॥३०५॥
द्वात्रिंशल्लक्षणधराः साम्प्रत लेखशालिकाः । चतुःषष्टिर्लसद्रूपाः पतिरेकः पुनर्मम ॥३०६॥
एकैकं छात्रकं योगिनीभ्यो दास्ये पृथग् पृथक् । पतिं तुभ्यं च दास्यामि मा कोपं कुरु साम्प्रतम् ॥३०७॥
बलिदानविधिं व्यक्त्या प्रोच्यतां क्षेत्रपाधुना । क्षेत्रपालो जगौ कृष्णचतुर्दश्या रहो निशि ॥३०८॥
मण्डलानि चतुःषष्टिर्योग्यानि लेखशालिनाम् । कर्तव्यानि त्वया चैकं पत्युर्योग्य च मण्डलम् ॥३०९॥
पञ्चषष्टिमिताः कार्याः पट्टका विपुलास्त्वया । उपवेशाय तेषां च पतियुग्लेखशालिनाम् ॥३१०॥
आनेतव्यान्यमत्राणि पञ्चषष्टिस्त्वयाऽनघे ! । तेषा भोक्तुं च कर्तव्यास्तावन्तः पूपकास्त्वया ॥३११॥
कणवीरस्रजः पञ्चषष्टिः कार्या मनोरमाः । क्षेप्तुं तेषा तदा कण्ठकन्दले लेखशालिनाम् ॥३१२॥

॥ १३१ ॥

तिलकान्यलिके तेषां कर्तव्यानि पृथक् पृथग् । रक्षागुणान् शये बद्ध्वा क्ष(क्षि)पेस्त्वमक्षतानिव ॥३१३॥
एतत्सर्वं त्वया कृत्वा वारिणः कल्पना यदा । करिष्यते तदाऽस्माभिर्भक्ष्यन्ते ते द्विजादयः ॥३१४॥
उमादेवी जगौ क्षेत्रपाल ! मायां विधाय च । पत्युः पार्श्वादहं सर्वां सामग्रीमादितो गृहे ॥३१५॥
कारयित्वाऽखिलं सर्वं करिष्यामि तवोदितम् । आकर्ण्यैतन्नृपः खिन्नश्चकार साहसं पुनः ॥३१६॥
किं करिष्यत्यसौ विमार्गियाऽस्माकं वराकिका । अहं तथा करिष्यामि यथा स्यान्नः सुखं खलु ॥३१७॥ यतः–
"उद्यमं साहसं धैर्यं वलं बुद्धिः पराक्रमम् । षडेते यस्य विद्यन्ते तस्य दैवः पराङ्मुखः ॥३१८॥
आरोहतु गिरिशिखरं समुद्रमुल्लङ्घ्य यातु पातालम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ॥३१९॥
उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायां, विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायाम् ।
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निस्तदपि न चलतीयं भाविनी कर्मरेखा" ॥३२०॥
ध्यात्वेति विक्रमादित्यो दृष्ट्वा देवीनिकेतनम् । आरोढुं पादपं पूर्वं निस्ससार ततो द्रुतम् ॥३२१॥
तस्याः प्रथमतो वृक्षमारुरोह महीपतिः । उमादेवी ततः सद्यश्चटिता पादपे तदा ॥३२२॥
उमादेवी क्रमाद् व्योम लङ्घयन्ती विशंकटम् । पूर्ववत् स्थानके स्वस्याभ्येत्य सुप्ता समाहिता ॥३२३॥
उत्तीर्य पादपात्सद्यश्छात्रश्च विक्रमाभिधः । उपायं जीविते ध्यायन् सुप्तः स्वस्थानके तदा ॥३२४॥
दध्यौ श्रीविक्रमो नागदमन्योक्तं च यत्पुनः । तत्तत्सर्वं चरितं सम्यग् द्रक्षाम्यस्या अहं रहः ॥३२५॥

सर्वरस-वज्र-दंडानयनम्।

॥ १३२ ॥

पण्डितेन समं प्रातर्मलोत्सर्गकृते बहिः । गतः प्राह नृपच्छात्रः सोमशर्मद्विजं प्रति ॥३२६॥
केषु केषु च शास्त्रेषु परिचयोऽस्ति ते द्विज ! । विप्रः प्राहार्थतो भूरिशास्त्राणि वेद्म्यहं स्फुटम् ॥३२७॥
लक्षणा–लङ्कृती छन्दो नाटकं गणित पुनः । काव्य–तर्कौ च धर्मादिशास्त्र जानाम्यहं बहु ॥३२८॥
विक्रमः प्राह यद्येवं तर्हि वेत्सि निजां मृतिम् । सोमशर्मा जगौ नैव छात्र ! जानामि तामहम् ॥३२९॥
विक्रमार्को जगौ तर्हि नैव जानासि किञ्चन । यतो न ज्ञायते मृत्युरात्मनस्तेन किं तव ॥३३०॥
सोमशर्मा जगौ छात्र ! मृत्युप्रकरणं त्वया । सम्यग् ज्ञातं च किं सर्वं सद्गुरूणां प्रसादतः ॥३३१॥
विक्रमार्को जगौ मित्र ! जानामि मरणं पुनः । देवगुरुप्रसादेन किञ्चित्पण्डितकोविद ! ॥३३२॥
सोमशर्मा जगौ छात्र ! मृत्युं मे कथयाचिरात् । छात्रः प्राह ततः कृष्णचतुर्दश्यां मृतिस्तव ॥३३३॥
मृत्युर्भावी चतुःपष्ट्या त्वयाऽ(तत्रा)मा लेखशालिभिः । उमादेव्याः प्रयोगेण योगिनीकल्पनादिभिः ॥३३४॥
आमूलचूलतो द्वीपगम क्षेत्रपजल्पनम् । यथाश्रुतं महीपालोऽचीकथच्च द्विजन्मनः ॥३३५॥ [इत्यादि ।
श्रुत्वैतद्वाडवो बिभ्यच्छात्रं प्रति जगावदः। ईदृशात्सङ्कटाच्छात्र! जीवितं रक्ष्यते कथम्॥३३६॥ यतः-"अमेध्यमध्ये०"॥-
छात्रः प्राह न भेतव्यं प्रपञ्चोऽत्र प्रपञ्च्यते। कर्मतः कातरा नैव बुद्ध्यन्ति कर्हिचिज्जनाः॥३३७॥यतः-'जं चिअ विहिणा०'
यद्यत्कर्म कृत पूर्वमशुभं वा शुभ खलु । तत्तदेव हि भोक्तव्यमवश्येनैव निश्चितम् ॥३३८॥ अघटितघटितानि०" ॥
मातुं पल्याश्चरित्र ते वाञ्छाऽस्ति यदि वाडव ! । तदा तस्य तरोर्मध्ये छन्नं तिष्ठ दिनात्यये ॥३३९॥

॥ १३३ ॥

छात्रस्यैतद्वचः श्रुत्वा विप्रोऽभ्येत्य गृहे जगौ । पत्नि ! गच्छामि चन्द्राह्वग्रामे लक्ष्मीकृतेऽधुना ॥३४०॥
एष्यामि प्रातरित्येवं प्रोक्त्वा विप्रस्तदा द्रुतम् । सायं रहस्तरोर्मध्ये गत्वा तस्थौ दरोज्झितः ॥३४१॥
छात्रोक्तं निखिलं वृत्तं पत्न्या दृष्टं द्विजन्मना । स्थित्वा क्वचित्प्रगे गेहमभ्यगाद्वाडवः पुनः ॥३४२॥
विप्रः प्राह मया छात्र ! त्वदुक्तं वीक्षितं निशि । दुष्करं दृश्यते नोऽत्र जीवितं साम्प्रतं किल ॥३४३॥
छात्रः प्राह भवानत्र त्वं धीरो भव साम्प्रतम् । कुरुष्व साहसं यस्माज्जगश्रीर्लभ्यते त्वया ॥३४४॥
अस्यां कृष्णचतुर्दश्यां करिष्ये यदहं द्विज ! । तत्वद् विप्र ! तदा छात्रैः सार्धं सर्वं दिनात्यये ॥३४५॥
कर्तव्यं भवता शङ्कारहितेन समं मया । यतो महाविषं शङ्का कथ्यते कोविदोत्तमैः ॥३४६॥
एषा यत्कुरुते तत्तत्करोतु गृहिणी तव । एवं पृथक् पृथक् तेषां छात्राणां कथितं पुरः ॥३४७॥
उमादेवी जगौ कान्तं प्रत्येवमन्यदा प्रगे । स्वामिन् ! स्वप्ने पुरो मे यत्कुलदेव्येति जल्पितम् ॥३४८॥
कान्तं भोजयसि छात्रैश्चतुःषष्ट्या समं न चेत् । बलिप्रधानविधिना चतुर्दशीदिने स्फुटम् ॥३४९॥
तदा तेऽखिलछात्राणां पत्युश्च मरणं भवेत् । विप्रोऽवक् क्रियतां पत्नि ! छात्राणां भोजनादिकम् ॥३५०॥
प्राप्ते तस्मिन् दिने यद्यदानयति द्विजप्रिया । तत्तद्विप्रोऽखिलं वस्तु पत्न्या अर्पयति स्फुटम् ॥३५१॥
पञ्चषष्ट्यां विशिष्टेषु मण्डलेषु नृपादिकान् । निवेश्य शास्त्रप्रोक्तविधिना विप्रगेहिनी ॥३५२॥
यावद्विमुच्य भूपीठे दण्डं सर्वरसाभिधम् । ज्वाला नीरं ददात्यर्वं तावदभ्युत्थितो नृपः ॥३५३॥ [युग्मम्]

सर्वरस-कन्द-दंडानयनम्।

ज्ञात्वा सवरत्नं दण्ड लेखशालिकसयुतः । पलायन नृपश्चक्रे तत्पृष्ठो पण्डितोऽपि च ॥३५४॥
छात्रपञ्जितयुग्भूमिपतेः पृष्ठे द्विजप्रिया । गत्वा कियन्महीं पश्चाद्वले स्वगृहं प्रति ॥३५५॥
छात्रपण्डितयुग्भूपो यानमारुह्य तत्क्षणात् । श्रीकटाहाभिधे द्वीपे जगाम निर्भयस्तदा ॥३५६॥
तत्क्षणोद्वसितस्य श्रीपुरस्य काननाद् बहिः । द्विजं छात्रयुत मुक्त्वा पुरीमध्ये नृपोऽगमत् ॥३५७॥
शून्ये पुरेऽट्टराजीषु नानावस्तुसमुच्चयम् । पश्यन भूमीपतेः सद्म जगाम निर्भयो नृपः ॥३५८॥ यतः–
"नरोत्तमा न कुत्रापि व्रजन्तो गिरिगह्वरे । न बिभ्यन्ति मनाग् सिंहा इव सारवलोत्कटाः" ॥३५९॥
क्रमात्क्रामन् भुव भूपावासस्य सप्तमावनौ । गतो ददर्श भूपालो दिव्यामेकां च कन्यकाम् ॥३६०॥
दध्यौ महीपतिर्नारी किमरेकाकिनी स्थिता । अथवाऽत्र समानीता राक्षसेन कुतः पुरात् ॥३६१॥
दिव्यरूप सदाकारमागच्छन्तं महीपतिम् । नीरीक्ष्य कन्यका हृष्टा चकोरीव निशाकरम् ॥३६२॥
अभ्युत्थानादिक कृत्वा कन्या प्राहेति त पति । पश्चाद् व्रज नरश्रेष्ठ ! विघ्नमस्ति महत्तर ॥३६३॥
भूपः प्रोवाच भो कन्ये ! ब्रूहि किं विघ्नमत्र नः । कन्ययोक्त शृणु भद्र ! पुरेऽस्मिन् श्रीपुराभिधे ॥३६४॥
शिवराजो नृपो न्यायपरोऽभूद्विजया प्रिया । चन्द्रावती सुता तस्य जाताऽहमीदृशी क्रमात् ॥३६५॥
दैत्येनोद्वासित [illegible] भीषेन कोपतः । लोका दिशो दिशं सर्वे ययुर्जीवितैषिणः ॥३६६॥
मृत्युभीताः पुनः किञ्चिद्दूरस्तु त्वरा ययुस्तत्र । एकाऽहं रक्षिता तेन पाणिग्रहकृते पुनः ॥३६७॥

॥ १२५ ॥

छुट्टनं विद्यते तस्माद्राक्षसाद् दुःशकं मम । यतः स राक्षसो दुष्टो दुर्ग्राह्योऽस्ति तनूमताम् ॥३६८॥ यतः—
"वृश्चिकानां भुजङ्गानां दुर्जनानां च वेधसा । विभज्य नियतं न्यस्तं विषं पुच्छे मुखे हृदि ॥३६९॥ [धीरा०"॥
छुट्टनं विद्यते तस्माद्राक्षसाद् दुःशकं मम। विक्रमार्को जगौ कन्ये मा भैषीः साहसं कुरु ॥३७०॥ यतः— "श्रियमनुभवन्ति-
अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्रातिरिच्यते ॥३७१॥
जीअं मरणेण समं उप्पज्जइ जुव्वणं सह जराए । रिद्धी वि विणाससहिआ हरिस-विसाओ न कायव्वो"॥३७२॥
तथाऽहं कन्यके! कार्यं करिष्यामि च निर्भयः । यथा स राक्षसो दुष्टो मोक्ष्यति त्वां क्षणादपि ॥३७३॥
कथं वध्यो भवेद्दैत्य इति पृष्टा महीभुजा । चन्द्रावती जगौ चैष दुःशको मरुतामपि ॥३७४॥
देवतावसरे मुक्त्वा दण्डं वज्राभिधं भुवि । शुचीभूयाथ देवस्य पुष्पैः पूजां करोत्ययम् ॥३७५॥
न जल्पति मनाक् केन जल्पितोऽप्यर्चनां करन् । ध्यानाच्चालयितुं शक्यो नैवास्ति राक्षसः सुरैः ॥३७६॥
तस्मिन्नवसरे कोऽपि नरो दैत्यस्य मस्तके । प्रहारं ददते बाढं तदा मृत्युर्भविष्यति ॥३७७॥
कदाचिदुत्थितो यक्षः कृत्वा देवार्चनं द्रुतम् । शक्रेणापि न जीयेत तदा चान्यैर्जनैरपि ॥३७८॥
एवं चेद्राक्षसो देवपूजां च कुरुते दृढम् । दण्डं मोक्ष्यति च क्षोण्यां नौ सिद्धिर्भाविनी तदा ॥३७९॥
कन्यका प्राह भो भूपाधुना रक्षः समेष्यति । प्रच्छन्नीभूय तेन त्वं तिष्ठ शिष्टाशय ! क्षणम् ॥३८०॥
भवत्या न हि भेतव्यमित्युक्त्वा विक्रमार्यमा । रहः स्थाने स्थितः सद्यः कन्यकाकथिते तदा ॥३८१॥

क्षणेन कौणपस्तत्रागतः प्राहेति तां प्रति । गन्धोऽधुना मनुष्यस्य समायाति कुतो वद ॥३८२॥
कन्या प्राह विना मां न कोऽप्यस्ति मानुषः परः । मांसेच्छा विद्यते ते चेत्तदा मां खादयाधुना ॥३८३॥
३ करिष्यति नरः किं मे विचिन्त्येत्यसुरस्तदा । दण्डं मुक्त्वाऽवनौ देवपूजां कर्तुं प्रवर्तितः ॥३८४॥
इतो विक्रममार्तण्डो भ्रुकुटीभूय तत्क्षणात् । लात्वा दण्डं जगौ रक्षो भक्त्या देवार्चनं कुरु ॥३८५॥
यतोऽहं कालरूपस्त्वां हन्तुमत्र समागमम् । इयं ते चरमा देवपूजा सम्प्रति विद्यते ॥३८६॥
६ युद्ध्यमानो नरो देवो दानवो वाऽथ राक्षसः । आगच्छन् सम्मुखं क्रूरो हन्तव्यो नापरो मया ॥३८७॥
श्रुत्वैतद्वचनं यक्षो दध्यौ कोऽयं नरोत्तमः । मम यः पुरतः स्फूर्तिमधुनैव प्रजल्पति ॥३८८॥
ध्यायन्नेव तदा यक्षः समाप्य देवपूजनम् । प्रोवाच रे कथं मूर्ख ! वदैवं पुरतो मम ॥३८९॥
९ नाहं किं भवता दृष्टः श्रुतो वा राक्षसः पुरा । येन त्वया समारब्धमविमृश्येदमञ्जसा ॥३९०॥
क्षुधाऽऽत्मानं कथं जल्पन्नेव त्वं पातयिष्यसि । अनर्थं साम्प्रतं सन्त्रो गच्छ स्थानं निजं नर ! ॥३९१॥
अनेके दानवा देवा मानवाश्च पुरा जिताः । अधुना त्वं कियन्मात्रः पुरतो मम मानव ! ॥३९२॥
१२ विक्रमार्को जगौ रे रे राक्षसाधम ! सम्प्रति । एवं जल्पेन किं मे स्याद्भवतो मानसे भयम् ॥३९३॥
खर्परस्तस्करः पूर्वं दुर्ग्राह्यो मरुतामपि । मयैव क्षणमात्रेण प्रेषितो यममन्दिरे ॥३९४॥
अग्निवेतालको दैत्यो दुःशको मरुतामपि । मयैव क्षणमात्रेण सेवको विहितो निजः ॥३९५॥

अन्येऽपि राक्षसा दैत्या दुर्द्धरा अपि भूरिशः । हता वशीकृताः केचिन्मया विक्रमभानुना ॥३९६॥
यत् त्वया विहितं पापं पुरोद्वसनकृत्यतः । प्रायश्चित्तं ददाम्येष तस्याहं विक्रमार्यमा ॥३९७॥
अहं किं भवता भूमौ भ्रमता विक्रमार्यमा । न दृष्टो न श्रुतो रक्षः ! कदाचित्कुत्रचित् स्फुटम् ॥३९८॥
विद्यते यदि ते जीवितव्येक्षा मानसेऽधुना । तदेमां कन्यकां मुक्त्वा गच्छ स्वस्थानके द्रुतम् ॥३९९॥
श्रुत्वैतद्वचनं तस्य रुषाऽरुणोक्षि (णाक्ष)राक्षसः । क्रोशत्रयमितं देहं चकार विकटाकृतिः ॥४००॥
कम्पयन्नवनिं पद्भ्यां भापयन् देवदानवान् । यक्षो महीपतिं हन्तुं दधावे संमुखं ततः ॥४०१॥
अग्निवेतालसान्निध्याद् द्विगुणीभूय भूपतिः । राक्षसस्कन्धमारूढो बभूवारुणलोचनः ॥४०२॥
दण्डेन ताडितो भूमिभुजा स राक्षसो दृढम् । मुक्तः प्राणैः क्षणाद् दुष्टां गतिमाप दुराशयः ॥४०३॥
"अनाप्यं भोज्यमप्राज्यं विप्रयोगः प्रियैः सह । अप्रियैः सम्प्रयोगश्च सर्वं पापविजृम्भितम् ॥४०४॥
अत्युग्रपुण्य–पापानामिहैव फलमाप्यते । त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ॥४०५॥
कुमन्त्रैः पच्यते राजा फलं कालेन पच्यते । जठराग्निः (ग्नौ) पच्यते धान्यं पापी पापेन पच्यते ॥४०६॥
दृष्ट्वैतत्कन्यका दध्यौ किमयं निर्जरोऽनघः । कन्दर्पः किं समायातो रक्षितुं मां नृपोऽथवा ॥४०७॥
रक्षसोऽङ्गं च वेतालो जग्ध्वा तृप्तोऽभवत्तदा । हृष्टा चन्द्रवती तस्य नरस्यैक्ष्य पराक्रमम् ॥४०८॥
ततो महीपतिः प्राह वह्निवेताल ! साम्प्रतम् । आनीय निखिलं लोकं नगरं वास्यतामिदम् ॥४०९॥

सर्वरस-[illegible]-ण्डानयनम्

॥ १३८ ॥

नगरस्यास्य भूपाल विजय हेलया पुनः । आनयात्र पुरे राज्यं तस्मै सपदि दीयते ॥४१०॥
आदेश नृपतेः प्राप्य वह्निवेतालको सुरः । आनेतुं नृपतिं लोकान् निखिलान् प्रययौ तदा ॥४११॥
आनीय विजय भूपं लोकाँश्च निखिलाँस्तदा । नगरं वासितं वह्निवेतालेन नृपाज्ञया ॥४१२॥
विजयः प्राह कोऽसि त्व कुतोऽत्रागतवान्वद । विक्रमोऽवक् तवात्रैव पृच्छया किं प्रयोजनम् ॥४१३॥
उपकारस्य कारणात् विशिष्टजल्पनाच्चदा । ज्ञात विजयभूपेन कोऽप्युत्तमः पुमानसौ ॥४१४॥
आग्रहाद्विजयः क्ष्मापः सुता चन्द्रवतीं तदा । सदुत्सव ददौ हर्षाद्विक्रमार्कमहीभुजे ॥४१५॥
पण्डितप्रमुखाश्छात्राः पश्यन्तस्तमितस्ततः । पुरीमध्ये समायाता महीपतिनिकेतने ॥४१६॥
विक्रमं समिय भूपकृतोपकृतिमद्भुतम् । विज्ञाय हृष्टचेतस्का नेमुस्तस्य पदाम्बुजम् ॥४१७॥
विक्रमार्को जगावग्निवेताल ! व्रज शीघ्रतः । उमादेव्याः गतिं ज्ञात्वा कथयेह ममाग्रतः ॥४१८॥
ज्ञात्वा तस्यास्ततो वृत्तं जगावित्यग्निकोऽसुरः । योगिन्यः क्षेत्रपालाश्चोमादेवीमघसंस्तदा ॥४१९॥
पण्डिताद्यखिलच्छात्रैः चन्द्रवत्या च सयुतः । विसृज्य विजयक्षोणिपतिं विक्रमभानुमान् ॥४२०॥
अग्निवेतालसान्निध्याच्छ्रीसोपारकपत्तने । आगत्य पण्डितं छात्रान् मानयामास द्रव्यतः ॥४२१॥ [युग्मम्]
गत्वा श्रीऋषभ देव प्रासादे भक्तिपूर्वकम् । पूजयित्वा स्तवैः स्तुत्वा विक्रमार्कोऽभवत्सुखी ॥४२२॥
सोपारकपुरादेत्यानन्त्या विक्रमभूपतिः । वज्राभिधसर्वरसदण्डयुग्मं मनोरमम् ॥४२३॥

॥ १३९ ॥

दत्त्वा नागदमन्यै प्राग् प्राहेति स तृतीयकम् । कार्यं समादिशेदानीं मह्यं छत्रकृते पुनः ॥४२४॥
इति सर्वरसदण्ड–वज्रदण्डानयनसम्बन्धः ।
स्थापयित्वाऽऽत्मनः पार्श्वे यत्नाद्दण्डद्वयं तदा । प्रोवाच नागदमनी विक्रमार्कनृपं प्रति ॥४२५॥
मन्त्रीश्वरं पराभूय मतिसाराभिधं द्रुतम् । निर्वासय निजादेशाद् वहीस्तात् सकुटुम्बकम् ॥४२६॥
विक्रमार्कस्तदादेशं प्रतिपद्य तदीयकम् । निजावासं समेत्याशु तस्थौ मुदितमानसः ॥४२७॥
इतश्च मतिसारस्य मन्त्रिणस्तनयास्त्रयः । सोम–चन्द्र धनाह्वाश्च बभूवुः क्रमतोऽनघाः ॥४२८॥
पाठिताः पण्डितोपान्ते तेऽप्यभूवन् विशारदाः । महेभ्यतनया वर्याः सूत्सवं परिणायिताः ॥४२९॥ यतः–
“विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्, विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतम्, विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः” ॥४३०॥
लघुसूनोर्वधूर्वेत्ति भाषां निखिलपक्षिणाम् । चतुरा श्वसुर–श्वश्रूभक्तिकरणतत्परा ॥४३१॥
लभ्यते न विना भाग्यं सुतः सविनयोऽनघः । स्नुषा च चतुरा लक्ष्मीर्न्यायमार्गार्जिता पुनः ॥४३२॥
राज्ञ आदेशतः पूर्वं षण्मासान् मन्त्रिराड्वधूः । आवासस्योपरिष्टाच्च तस्थुषी दिवसात्यये ॥॥४३३॥
तदाऽकस्माच्छिवारावं निशम्य शक्रदिक्तटे । दध्यौ च मतिसारस्य श्रेष्ठिनः श्वसुरस्य मे ॥४३४॥
अपराधं विना भूपः षण्मासान्तेऽथ दास्यति । प्रवासं तेन चिन्त्येत मयोपायश्च साम्प्रतम् ॥४३५॥ यतः–

"अनागतं यः कुरुते स शोभते न शोभते यो न करोत्यनागतम् ।
वने वसन्तस्य जराप्युपागता बिलस्य वाचा न कदापि निर्गता" ॥४३६॥ तथाहि–
कस्मिंश्चिद्विपिने सिंहोऽलब्ध्वा भक्ष्यं बुभुक्षितः । गत्वा गिरिगुहामध्ये दध्यावेवं तदा हृदि ॥४३७॥
रात्रावस्यां गुहायां च स्थास्यन्ति श्वापदा रहः । तदाऽहं तान् द्रुतं जग्ध्वा भविष्याम्याशितंभवः ॥४३८॥
स्थातु रात्रौ गुहामध्ये साय च जम्बुकस्तदा । आगच्छन् वीक्ष्य सिंहस्य पदान् दध्याविदं हृदि॥४३९॥
नूनमस्या गुहाया च भावी सिंहः स्थितः पुरा । तेनात्रस्थो गुहायाश्चागतिं पृच्छामि सम्प्रति ॥४४०॥
विचिन्त्येति जगौ फेरुर्भो गुहे ! वद साम्प्रतम् । आगमिष्याम्यहं मध्ये न वेति जल्पतु द्रुतम् ॥४४१॥
फेरुशब्दं बहिः श्रुत्वा सिंहो दध्याविदं हृदि । नाधुनेयं गुहा वक्ति तेनासौ नागमिष्यति ॥४४२॥
अह मत्युत्तर वच्मीति ध्यात्वा केसरी जगौ । आगच्छागच्छ भो फेरो ! गुहामध्येऽधुना द्रुतम् ॥४४३॥
आकर्ण्य सिंहशब्द च नष्ट्वाऽन्ये पशवो ययुः। फेरंडश्च तदा श्लोकं पपाठेमं पुनःपुनः ॥४४४॥–"अनागतं यः कुरुते०॥"
ततो जिजीव फेरण्डो बुद्धया पशुरपि स्फुटम् । अहमपि करिष्यामि तथोपायं च किञ्चन ॥४४५॥
ध्यात्वेति गोमयस्यान्ते रत्नमेकं प्रक्षिप्य सा । छगणस्थापनं चक्रे हिताय प्रतिवासरम् ॥४४६॥
निषिद्धाऽपि कुटुम्बेन छगणस्थापनं वधूः । करोति स्म यदा तत्र तदेति जहसुर्जनाः ॥४४७॥
इय कुलवधूः स्वीय कुलमेवोद्धरिष्यति । आकर्ण्यैतत्स्नुषा सौवकार्यं नैव विमुञ्चति ॥४४८॥ यतः–

॥ १४१ ॥

"सर्वथा स्वहितमाचरणीयं किं करिष्यति जनो बहुजल्पः । विद्यते स नहि कश्चिदुपायः सर्वलोकपरितोषकरो यः"॥
यद्यहं कथयिष्यामि कस्याप्यग्रे स्वमानसम् । मन्यते श्वशुरः श्वश्रूर्नैवेदानीं मयोदितम् ॥४५०॥
ध्यात्वेत्यवगणय्यैव सर्वेषां वचनं तदा । स्नुषा तदा निजं कृत्यं न मुमोच मनागपि ॥४५१॥
बहवो मणयो बध्वा स्थापिताश्छगणान्तरे । अनादृत्य वचः सर्वं श्वशुरस्य जनस्य च ॥४५२॥
मतिसारं समाकार्य षण्मासान्ते नृपो जगौ । मह्यं त्वं लेख्यकं देहि नो चेद् दूरं व्रजाधुना ॥४५३॥
ददानं लेख्यकं मन्त्रिराजं कृत्वा छलं नृपः । पराभूय श्रियं लात्वा प्रवासं तस्य दत्तवान् ॥४५४॥ यतः-'काके शौचं०॥'
वस्त्रमात्रो ययौ मन्त्री श्लघ्येयं मन्त्रिणो वधूः । गृहसारं समादाय निर्गता साम्प्रतं यतः ॥४५५॥
केचिद्वदन्त्यसौ धन्या कारणेनैव केनचित् । गृहीत्वा छगणकान्याशु निर्गता नगराद् बहिः ॥४५६॥
केचिद्वदन्ति तत्रैव मन्त्रिणाऽनेन दुष्कृतम् । कृतं प्रजाघ्नता यत्तदुदयं समुपागतम् ॥४५७॥
केचिद्वदन्त्ययं शिष्टो मन्त्री सर्वसुखप्रदः । न ज्ञायते नृपः केन हेतुनेदं चकार च ॥४५८॥
केचिद्वदन्ति तत्रैवं मन्त्रिणाऽनेन कर्हिचित् । नेह पापं कृतं तेनागतं पूर्वभवार्जितम् ॥४५९॥ यतः-
"सुख-दुःखानां कर्ता हर्ता च न कोऽपि कस्यचिज्जन्तोः। इति चिन्तय सद्बुद्ध्या पुरा कृतं भुज्यते कर्म" ॥४६०॥
केचित्प्रोचुर्जना नागरमन्त्या प्रेरितो नृपः । करोति शिष्टलोकानामप्येवं निर्दयोऽधुना ॥४६१॥
शृण्वन्नेवं पुरे वाचो लोकानां मन्त्रिराट् तदा । सकुटुम्बस्ततः पुर्या जगाम दूरनीवृति ॥४६२॥

मतिसारस्य-
देशान्निर्वास-
नम् ।

॥ १४२ ॥

क्रामन्क्रमान्महीं रत्नपुरोपान्ते स्वकुटुम्बयुग् । गत्वा दध्यौ च निर्वाहः करिष्यते मया कथम् ? ॥४६३॥
मतिसारो नर क्वचित् पप्रच्छेति च सादरम् । किं पुरं को नृपोऽत्रास्ति पालयन् पृथिवीं नयात् ॥४६४॥
किंनामाऽस्य प्रिया पुत्रः किंनामाऽस्ति निगद्यताम् । किमाह्वया सुता चास्ति पुरेऽत्र मेदिनीपतेः ॥४६५॥
नरोऽवग् भूपती रत्नसेनो रत्नवती प्रिया । चन्द्राह्वस्तनयो विज्ञा पुत्री च विश्वलोचना ॥४६६॥
श्रुत्वेतन्मन्त्रिराड् लक्ष्मीमर्जयितुं तदाऽऽदरात् । उद्यमं कुरुते नैव निर्वाहो जायते मनाक् ॥४६७॥
"जीवन्तो मृतकाः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः" ॥४६८॥
बुभुक्षापीडिताः सर्वे मिथस्ते कुर्वते कलिम् । कुटुम्ब दुःखित वीक्ष्य कलिं कुर्वाणमन्वहम् ॥४६९॥
मणिमेकं वधूर्लक्ष्मी निष्कास्य छगणात्तदा । निर्वाहाय ददौ सद्यः श्वसुराय रहोऽनघा ॥४७०॥
पत्युश्च ज्येष्ठयोरेकमेकं रत्न ददौ वधूः । मतिसारादयो लात्वा रत्नानि दूरतो ययुः ॥४७१॥
स्वस्य ज्येष्ठादिकान् ज्ञात्वा गतान् दध्याविदं हृदि । गमिष्यामो वयं कालं श्वसुरादीन् विना कथम् ॥४७२॥
दत्तेऽपि च धने नष्टा गतस्ते श्वसुरादयः । तत्रात्मीयो न कोऽप्यस्ति सत्यामापदि देहिनाम् ॥४७३॥
अथवा विद्यते तेषा न हि दोषोऽस्ति किञ्चन । विपाकः कर्मणामेवास्माकं पूर्वभवार्जितः ॥४७४॥
यावद् दुष्ट न कर्मेदमस्माकं विलय व्रजेत् । तावद्रूपपरावृत्ति कृत्वा च्छन्नं स्थितिर्वरा ॥४७५॥
यतो हि विद्यते शीलं रक्षितु दुष्करा स्थितिः । विना कान्त मृगाक्षीणां सिद्धान्तस्यैव संततम् ॥४७६॥

॥ १४३ ॥

विमृश्येति वधूर्लब्ध्वी तदा ज्येष्ठानिकायुता । गन्तुं पुरान्तरे सद्यः प्रस्थिता दिवसात्यये ॥४७७॥
गत्वा पुरान्तरे रत्नमेकं विक्रीय मूल्यतः । ताः पर्यालोच्य पुंवेषं शीलरक्षाकृते व्यधुः ॥४७८॥
भाटकेन गृहे वृद्धनार्या व्यधुः स्थितिं च ते । वृद्धापार्श्वाद्वधूर्धान्यं भोक्तुमानयते पुरात् ॥४७९॥
विधाय भोजनं सर्वे कुमारास्ते निरन्तरम् । तिष्ठन्ति सप्तमक्षोणिगवाक्षे तस्य सद्मनः ॥४८०॥
इतो वातायनस्थैक्ष्य रुलन्तं श्वसुरं वधूः । वृद्धां प्रति जगावत्रानयामुं साम्प्रतं नरम् ॥४८१॥
वृद्धा गत्वाऽन्तिके तस्य जगावेवं नराधुना । आह्वयति कुमारस्त्वां गवाक्षस्थो मदालये ॥४८२॥
काष्ठभारयुतं नीत्वा वृद्धाऽगान्निजसद्मनि । वधूकुमारराट् प्राह किमेवं रुलसे भृशम् ॥४८३॥
कार्यं कुरु मदीयं चेत्करोमि सुखिनं तदा । वृद्धः प्राह करिष्येऽहं कार्यं सर्वं त्वयोदितम् ॥४८४॥ यतः—

"किं किं न कयं को को न पत्थिओ कह कहवि न नामिअं सीसं ।
दुब्भरपिट्टस्स कए किं न कयं किं न कायव्वं ॥४८५॥

पंथसमा नत्थि जरा छुहासमा वेअणा नत्थि । मरणसमं नत्थि भयं दारिद्दसमो वेरिओ नत्थि ॥४८६॥
जीवन्तो मृतकाः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः" ॥४८७॥
सन्ततं सुकरे कार्ये युनक्ति तं कुमारराट् । भोजनं ददते सारं सगौरवपुरस्सरम् ॥४८८॥
एव क्रमात् त्रयः पत्यादयः कृत्वा च किङ्कराः । आनीय सुखिनः सारभोज्यदानाचया कृताः ॥४८९॥

पतिसारस्य-देशान्निर्वासनम् ।

कुडुम्बं मिलितं वीक्ष्य मतिसारस्नुपास्तदा । नारीवेषं व्यधुः सर्वा मन्त्री चित्ते चमत्कृतः ॥४९०॥
वधूः पमच्छ किं तात ! सपादलक्षमूल्यके । रत्ने हस्तस्थिते दीनामीदृशीं प्राप्तवान् दशाम् ॥४९१॥
मन्त्री प्राह पुरीमध्ये गत्वा सौवर्णिकापणे । मया प्रोक्तं मणिर्मेऽस्ति लक्षमूल्यः शयेऽधुना ॥४९२॥
सौवर्णिको जगौ रत्नं दर्शय त्वं नराधुना । मया ततो मणिर्यावद्दर्शितः श्रेष्ठिनस्तदा ॥४९३॥
तावत्पाषाणमालोक्य जहास श्रेष्ठिराडिति । वाहितः केनचित्पुसेदक्षरत्नसमर्पणात् ॥४९४॥
ततः प्रोक्तं मया बध्वा दत्तं मे जीविकाकृते । सौवर्णिको जगौ नूनं तया त्वमपि वाहितः ॥४९५॥
ततोऽन्यस्यापणे गत्वा मयाऽस्य दर्शितो मणिः । तेनापि पूर्ववत् प्रोक्तं स्वरूपं च मणेस्तथा ॥४९६॥
एवं च दर्शितं रत्नं बहूनां वणिजां मया । तैरप्येवं मणेः प्रोक्तं स्वरूपं पूर्ववत्तदा ॥४९७॥
ततो ध्यातं मया नूनं पूर्वदुष्कर्मयोगतः । मणिरपि दृशज्जातः खिन्नोऽहं चागमं बहिः ॥४९८॥ यतः—
" नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलम्, विद्या च नैव न च जन्मकृता च सेवा ।
कर्माणि पूर्वतपसा किल संचितानि, काले फलन्ति पुरुषस्य यथेह वृक्षाः ॥४९९॥ तावच्चन्द्रबलं०॥"
विलोकितं मया तत्र न दृष्टं स्वं कुडुम्बकम् । खेदं कृत्वा क्षणं पुर्यां मध्येऽहं पुनरागमम् ॥५००॥
कृत्वाऽन्येषां गृहे कर्मोदरं कष्टान्मया भृतम् । इन्धनानि च विक्रीय खिन्नोऽहं साम्प्रतं भृशम् ॥५०१॥
एवं भ्रमन् भृशं पुर्यां त्वदीये दृष्टिगोचरे । शुभकर्मोदयादेवागतोऽहं साम्प्रतं स्नुपे ! ॥५०२॥

॥ १४५ ॥

मतिसारस्य-देशान्निर्वासनम् ।

बध्वा प्रोक्तं मणिस्तर्हि क्षिप्तो वाऽस्ति शये तव । ततो मन्त्री जगौ वस्त्राञ्चले बद्धोऽस्ति मेऽधुना ॥५०३॥
वधूः प्रोवाच तर्हि त्वं तात! दर्शय तं मम । ततो मन्त्री मणिं तस्यै दर्शयामास तत्क्षणात् ॥५०४॥
पूर्ववन्मणिमाभान्तं दीप्त्या भासुरया तदा । वीक्ष्य चमत्कृते वाढं द्वे अपि श्वशुर–स्नुषे ॥५०५॥
एवं तया त्रयो मन्त्रिपुत्राः पृष्टा जगुस्तदा । ततस्तैर्दर्शितानि प्राग् रत्नानि तानि तत्क्षणम् ॥५०६॥
बभूवुः पूर्ववद्दीप्तिवन्ति तानि तदग्रतः । मतिसारस्ततो मन्त्री सन्मान्याभरणैः स्नुषाम् ।
पृष्ट्वैव कुरुते कार्यं सदा स्तोकं ननु स्वयम् ॥५०७॥ [षट्पदी] यतः–
"यो बुद्ध्यादिगुणैः शिष्टिविशिष्टो जायते जनः । सन्मान्यते महीपाल–मातृ–पित्रादिभिः सदा ॥५०८॥
लक्षटङ्कमूल्येन विक्रीयैकं मणिं तदा । बभूव मन्त्रिराट् वाढं सुखी सर्वकुटुम्बयुक् ॥५०९॥ यतः–
"पत्नी प्रेमवती सुतः सुविनयो भ्राता गुणालङ्कृतः० ॥५१०॥
भक्तं कलत्रं विनयः सुतश्च, स्नुषा विशिष्टा विशदैर्गुणौघैः ।
बन्धुः प्रधानः प्रवरः सुहृच्च, लभ्येत धर्मेण जनेन शश्वत्" ॥५११॥
षण्मासान्ते वधूः प्राह भूयः श्रुत्वा शिवारवम् । प्रभाते दिशि पूर्वस्यां चन्द्राभिधसरोवरे ॥५१२॥
विक्रमार्कः क्षमापालः समेतस्ते मिलिष्यति । मतिसार! व्रजेदानीं मुक्त्वा कार्याणि सम्मुखम् ॥५१३॥ [युग्मम्]

इति तृतीयादेशः समाप्तः ।

॥ १४६ ॥

इतोऽवग् विक्रमो नागदमनि ! त्वं चतुर्थकम् । कार्यं वक्षि ततो नागदमनी प्राह भूपते ! ॥५१४॥
गत्वा रत्नपुरेऽह्वाय मतिसाराह्वमन्त्रिणम् । सन्मान्यात्रानयेदानीं ततो भूपोऽचलच्चतः ॥५१५॥
भूपः सरोवरे चन्द्रे यावदेति कृतत्वरः । तावदभिमुखं मन्त्री मतिसारः समागमत् ॥५१६॥
मिलित्वा मन्त्रिराट् भूपं भूरिभक्तिपुरस्सरम् । आनीय स्वगृहे चक्रे गौरवं भक्तदानतः ॥५१७॥
समृद्धिं मन्त्रिणो वीक्ष्य यावद् भूपश्चमत्कृतः । तावन्मन्त्री जगौ वध्वा धिया च त्वत्प्रसादतः ॥५१८॥
पूर्वभवार्जितां सर्वामापदं दुस्तरं क्रमात् । उल्लङ्घ्य साम्प्रतं जातः सुख्यहं मेदिनीपते ! ॥५१९॥ [युग्मम्]
राजा प्राह कथं वक्षि वध्वा एव प्रसादतः । मन्त्री ततो निजं वध्वाः स्वरूपमुक्तवास्तदा ॥५२०॥
राजा जगौ मया दत्तः प्रासादस्तव मन्त्रिराट् । तेन मे न प्रसादोऽस्ति त्वयि लक्ष्मीप्रदानतः ॥५२१॥
श्रुत्वेतः पटहस्वानं भूपः पप्रच्छ मन्त्रिणम् । किमर्थं वाद्यते भूमिपतिना पटहोऽधुना ॥५२२॥
ज्ञात्वा तन्मन्त्रिराट् प्राह पुराऽस्मिन् नगरेऽन्यदा । अलंचकार भूपालः सभां यावद्दिनोदये ॥५२३॥
तावद्वैदेशिकः कश्चिदिन्द्रजालिकपूरुषः । आगत्याह यदि क्ष्माप ! रोचते तव किंचन ॥५२४॥
तदाऽहं दर्शयिष्यामि कलाकौशल्यमात्मनः । भूपोऽवग् दर्शयेदानीमस्माकं त्वं कलां निजाम् ॥५२५॥
दर्शयित्वा ततो नानारूपाणि स इन्द्रजालिकः । प्रोचे न रोचते चेत्ते मानसे मेदिनीपते ! ॥५२६॥
दर्शयिष्ये तदा नित्यफलारामस्य वाटिकाम् । भूपः प्राह च किमतः परमत्र विलोक्यते ॥५२७॥

सदाफलाम्रबीजानि तत उप्त्वा वने क्षणात् । मायिको वाटिकां नित्यफलां प्रादुश्चकार सः ॥५२८॥
तस्याः पार्श्वेऽचलं रम्यं विकुर्व्य मायिकस्ततः । प्रवाहः सरितो वाप्या मध्ये तत्क्षणमानयत् ॥५२९॥
सेचं सेचं तरून् नद्या वारिणा स्कन्धबन्धुरान् । कृत्वेन्द्रजालिकश्चाल्पन् पत्रपुष्पफलान् व्यधात् ॥५३०॥
पचेलिमफलैः सद्यः सहकारान् सदाफलान् । कृत्वेन्द्रजालिकं प्राह रोचते यदि ते नृप ! ॥५३१॥
तदैषां सहकाराणां फलानि मधुराणि च । ददामि वपुषस्तुष्ट्यै परिवारस्य चाऽधुना ॥५३२॥
देहीति भूभुजा प्रोक्ते सहकारफलानि सः । तानीन्द्रजालिकस्तेभ्यो ददावाश्चर्यहेतवे ॥५३३॥
जग्ध्वा फलानि भूपालः परिवारयुतो जगौ । हन्यते चेदयं मायी तदेतदवतिष्ठति ॥५३४॥
विमृश्यैतद् मिथो भूपो मारयामास मायिकम् । फलानि सेवका लातुं यावद् वृक्षे प्रवर्तिताः ॥५३५॥
तावदायान्ति पाषाणा हरते च पादचारिणाम् । गृह्णन्त्यम्बु शये यावत् रजस्तावदभूत्तदा ॥५३६॥
दृष्ट्वैतत्खिन्नभूपेन कारिताः शान्तिकाः क्रियाः । तथापि दृशदो धूलीर्दृश्यन्तेऽम्बुफलानि न ॥५३७॥
भूपः प्राह कृतं शिष्टं नास्माभिः साम्प्रतं स्फुटम् । मारितो मायिकोऽस्माकं हस्ते किमपि नागतम् ॥५३८॥ यतः—
"सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् । वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः ॥५३९॥
अविमृश्य कृतं कार्यं दुःखाय जायते नृणाम् । विमृश्य विहितं कार्यं सुखाय जायते पुनः" ॥५४०॥
मृत्वेन्द्रजालिको देवीभूय तत्रेत्य तत्क्षणात् । वाटिकां तादृशीं चक्रे क्रोधेन निजशक्तितः ॥५४१॥

मतिसारस्यानयनम्

विचार्य मन्त्रिभिः सार्धं भूपः पटहवादनम् । पुरीमध्येऽभितो नित्यं कारयन्निति जल्पति ॥५४२॥
वाटिकायाः फलान्यस्याः यः सत्यानि करिष्यति । नद्याश्च सलिलं तं च भूपः सन्मानयिष्यति ॥५४३॥
राज्यार्धसंयुता विश्वलोचनाह्वां निजां सुताम् । तत्क्षणाद्दास्यति प्राज्यमहोत्सवपुरस्सरम् ॥५४४॥
श्रुत्वैतद्विक्रमः प्राह मन्त्रीश ! पटहं स्पृश । सर्वमेतत्करिष्येऽहं नाम ग्राह्यं न मेऽधुना ॥५४५॥
मन्त्रिणा पटहे स्पृष्टे तत्रेत्य विक्रमार्यमा । अग्निवेतालसान्निध्यात्सत्यं वाट्यादिक व्यधात् ॥५४६॥
दुष्करं मानवैः कार्यं सान्निध्यान्मरुतामिह । याति शु(सि)द्धिं क्षणेनैव मनुष्याणा महीतले ॥५४७॥
वाटिकाऽधिष्ठिता येन व्यन्तरेण दुरात्मना । सोऽपि दूरीकृतो वह्निवेतालेन नृपाज्ञया ॥५४८॥
वाटिकातः फलान्याप्त्वा विक्रमो भूभुजे ददौ । राज्यार्धं प्रतिपन्नत्वात् तस्मै चादात्क्षितीश्वरः ॥५४९॥ यतः–
"चलति कुलाचलचक्रं मर्यादामतिपतन्ति जलनिधयः । प्रतिपन्नममलमनसा न चलति पुंसा युगान्तेऽपि ॥५५०॥
अलसंतेण वि सज्जणेण जे अक्खरा समुल्लविआ। ते पत्थरटङ्कुकीर(री)यव्व न हु अन्नहा हुंति" ॥५५१॥
अज्ञातकुलशीलाय तस्मै तत्र महीभुजा । तनया प्रतिपन्नत्वात् प्रददे विश्वलोचना ॥५५२॥
अज्ञातकुलशीलाय यदस्मै मेदिनीभुजा । कन्या विश्राणिताऽऽत्मीया तच्चारु विहित न हि ॥५५३॥
कोऽप्यात्मीयां सुता दत्ते मूर्खोऽज्ञातकुलाय न । विचक्षणोऽप्ययं भूपः कथमस्मै ददौ सुताम् ॥५५४॥
आकर्ण्यैतचदा वाचं लोकानां मन्त्रिनायकः । मतिसारो जगौ तत्र विजयस्मापतिं प्रति ॥५५५॥ [त्रिभिर्विशेषकम्]

॥ १४९ ॥

सामान्योऽयं नरो नैव विद्यते किन्तु विक्रमः। येन खर्परवेतालादयः सर्वे वशीकृताः ॥५५६॥
अवन्तीनायकोऽत्रागाद्विक्रमादित्यभूपतिः। एकाकी निर्भयः कल्ये ममाकारणहेतवे ॥५५७॥
ततो हृष्टो नृपः पुर्यां तलिका–तोरणादिभिः। स्थाने स्थाने तथा सद्यो महोत्सवमचीकरत् ॥५५८॥
अग्निवेतालसांनिध्यात् वीजान्याम्रस्य शालिनः। लात्वा भूपः प्रिया–मन्त्रियुतः स्वपुरमाययौ ॥५५९॥
बीजानि तत्क्षणाद्द् नागदमन्यै विक्रमार्यमा। दत्त्वाऽमात्यस्य पूर्ववत् स्थापनं चकृवान् ततः ॥५६०॥

इति पञ्चदण्डप्रकरणे चतुर्थप्रस्तावोऽभवत्।

राजाऽवक् पञ्चमं कार्यं देहि नागदमेऽधुना। सा प्रोवाच सुपात्रेभ्यो दानं विश्राणयाचिरात् ॥५६१॥
सुपात्राणां परीक्षार्थमादावाकारिता द्विजाः। पृष्टं च भूभुजा ब्रूत सुपात्राणि भवन्ति के ॥५६२॥
द्विजाः प्रोचुर्वयं भूप! सुपात्राण्येव निश्चितम्। नृपोऽवग् भवतां दानं किं किमत्र प्रदीयते ॥५६३॥
ते प्रोचुः पृथिवी–पत्नी–गो–यन्त्र–मुशलादिकम्। दानं च दीयते भूरि जनैः सद्गतिहेतवे ॥५६४॥
राज्ञोक्तं ब्रह्म ये घ्नन्ति तीव्रेण तपसा जनाः। ब्राह्मणास्ते निगद्यन्ते बुधैरस्मिन् महीतले ॥५६५॥
आत्मावबोधनकृते ये भरतेन चक्रिणा। स्थापितास्ते च विज्ञेया ब्राह्मणा नेतरे पुनः ॥५६६॥
अत्रादौ भरतचक्रिणा ब्राह्मणस्थापनं चक्रे यथा तथा वाच्यम्। पुराणेऽप्युक्तम्–
"ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण यथा शिल्पेन शिल्पिनः। अन्यथा नाममात्रं स्यादिन्द्रगोपककीटवत्" ॥५६७॥ इत्यादि।

विषापहार-भूस्फोट-मणिदंडा-नयनम्।

पतन्छ्रुत्वा द्विजाः कोपाध्माताः प्रोचुरिति स्फुटम् । रे पापिष्ठ ! कथं दुष्टं त्वयेदं भूप ! जल्प्यते ॥५६८॥
श्रुत्वेतद् भूभुजा ध्यातमेतेऽहङ्कारपूरिताः । उत्कर्षमात्मनो नून मन्यन्ते ब्राह्मणा अमी ॥५६९॥
ततो लोकमगिदलात् विरुद्धजननाज्जनैः । द्विजेभ्यो दीयते दान कर्माचार्यमताहतः ॥५७०॥
आकार्य भूभुजा पृष्टाः साधव इति ते जगुः । भवन्ति गुरवो द्वेधा कर्म-धर्मोपदेशतः ॥५७१॥
विवाहशान्तिकादीनि कार्याणि कुर्वते यके । त एव कर्मगुरवो ज्ञातव्या विबुधोत्तमैः ॥५७२॥
मात्सर्यरहिता ये तु निरवद्य नृप सदा । कथयन्ति च ते धर्मगुरवो गुरवो मताः ॥५७३॥ यतः-
"महाव्रतधरा धीरा भैक्ष्यमात्रोपजीविनः । सामायिकस्था धर्मोपदेशका गुरवो मताः ॥५७४॥
सर्वाभिलाषिणः सर्वभोजिनः सपरिग्रहाः । अब्रह्मचारिणो मिथ्योपदेशा गुरवो न तु ॥५७५॥
चतुर्वर्णेषु ये शीलसत्यादिगुणसंयुताः । तेष्वेव दीयते दान जनैर्मोक्षाभिलाषिभिः" ॥५७६॥-इत्यादि ।
श्रुत्वेतद् भूपतिर्दध्यौ दानयोग्या अमी खलु । निष्पाप-निरहङ्कारास्तपःकरणतत्पराः ॥५७७॥
राज्ञोक्त स्नानपानादिदान गृह्णीत साधवः ! । यूयं ततो जगुर्वस्त्रच्छादितास्या यतीश्वराः ॥५७८॥
मध्यतीर्थकृतां वारे नृपपिण्ड यतीश्वराः । गृह्णते नाद्यचरमवारे एवं स्थितिः सदा ॥५७९॥ यतः-
"राजन ! दीनादिलोकेभ्यो देहि दानं यथारुचि । दत्तं दानं च दीनेषु जायते शिवहेतवे ॥५८०॥
अभयं सुपत्तदाणं अणुकंपा उचियकित्तिदाणं च । दोहिं वि मुक्खो भणिओ तिन्निउ भोगाइअं दिंति ॥-इत्यादि ।

॥ १५१ ॥

श्रुत्वैतद्भूपतिस्तत्र दीनेभ्यो दानमादरात् । दत्त्वा रात्रौ ययौ स्वीयवृत्तं श्रोतुं पुरान्तरे ॥५८२॥
पुरोहितगृहोपान्ते यावद्भूमीपतिः स्वयम् । गत्वा लोकचरित्राणि तस्थौ निरीक्षितुं क्षणम् ॥५८३॥
इतस्तत्रागता देवदमनीभगिनी वरा । हरितालयभिधा चारुभूषणाम्बरधारिणी ॥५८४॥
जइतूमालिकां दृष्ट्वोत्सुकां यान्तीमिदं जगौ । गच्छसि त्वरितं क्व त्वं सखो जल्प जइतूके ! ॥५८५॥ [युग्मम्]
जइतू प्राह पाताले नागस्य व्यवहारिणः । तनयोऽद्यैव यामिन्यां सन्महं परिणेष्यति ॥५८६॥
निमन्त्रिताऽस्मि तत्राहं नागेन व्यवहारिणा । मिलिष्यन्ति वरा नागकुमारा भूरिशो निशि ॥५८७॥
तत्राद्याहं गमिष्यामि लात्वा पुष्पकरण्डकम् । हरिआली जगौ तेनाकारितास्म्यहकं सखि ! ॥५८८॥
वसुधास्फोटनं दण्डं लात्वोद्यानेऽधुना बहिः । योगिनीभिः समं नर्म करिष्यामि क्षणं सखि !" ॥५८९॥
विषापहारदण्डेन युतां पुरोहिताङ्गजाम् । आकार्य गोमतीं सद्यस्त्वमागच्छेर्बहिः पुनः ॥५९०॥
मिलित्वा च वयं तत्र गमिष्यामोऽचिरात् सखि ! । उक्त्वेति बहिरुद्याने हरिआल्यगमत्तदा ॥५९१॥
जइतू पुरोहितसुतां नीत्वा पुष्पकरण्डयुग् । निर्यान्ती नगरद्वारपीडितेदं जगौ तदा ॥५९२॥
बटुआकोऽधुना कोऽपि आवां यदि मिलिष्यति । तस्य द्रव्यं कियद्दत्वा भारं च वाहयिष्यते ॥५९३॥
सर्वं पश्यन् नृपः कृत्वा बटुरूपं समागमत् । मालिन्योक्तं वहेदानीं यत्रमुं भारमात्मनः ॥५९४॥
तदा तुभ्यं मया वस्तु किञ्चित्त्र प्रदास्यते । बटुकोऽवगहं भारं वहामि शिरसाऽधुना ॥५९५॥

विषापहार-भूस्फोट-मणिदंडा-नयनम्।

॥ १५२ ॥

भाटक मोच्य तच्छीर्पे दत्त्वा पुष्पकरण्डकम् । गते ते बहिरुद्याने यत्रास्ति हरितालिका ॥५९६॥
हरिताली चतुःषष्टियोगिनीमध्यतस्तदा । हल्लीसकं वितन्वाना ताभ्यां तत्र निरीक्षिता ॥५९७॥
क्रीडां कृत्वा ततस्तिस्रः कुर्वाणा हुङ्कृति द्रुतम् । वृक्षमारुह्य खेनैव स्वर्णद्वीपं ययुः स्वयम् ॥५९८॥
तत्र कृत्वा वने क्रीडां गत्वाऽग्रे मेदिनीतलम् । आहत्य वज्रदण्डेनापातयन् विवरं च ताः ॥५९९॥
पातालविवरद्वारे प्रविश्य भुजगान् बहून् । विपापहारदण्डेन दूरयन्त्यस्तदा पथि ॥६००॥
नालीकनालवत्सर्पान् गोणसान् भीपणांस्तदा । दधत्यश्च श्रये जग्मुः पातालनगरान्तिके ॥६०१॥
पुष्पकरण्डक दण्डद्वितय च बटोस्तदा । दत्त्वा सरोवरे स्नान कर्तु जग्मुश्च योपितः ॥६०२॥
लात्वा दण्डद्वय पुष्पकरण्डं बटुविक्रमः । पातालनगरस्यान्तः पश्यन् शोभा समीयिवान् ॥६०३॥
पुनो नागकुमारस्योद्वाहालङ्कारभूपितः । यावद् यात्यापणश्रेणौ तावत्तत्र गतो बटुः ॥६०४॥
अग्निवेतालसानिध्याद्विक्रमार्कबटूत्तमः । नागाङ्गजं तिरोधायारुरोह तुरगं पथि ॥६०५॥
हार–कङ्कण–केयूरमुख्यालङ्कारभूपितः । नागाङ्गजसमानाङ्गो विक्रमार्कोऽभवत्तदा ॥६०६॥ [युग्मम्]
मातुर्गेहे बटुर्गत्वा श्रीदपुत्र्याः करग्रहम् । कृत्वा तस्थौ मनोहारिगीतगानपुरस्सरम् ॥६०७॥
इतश्च हरितालाद्यास्तिस्रः कन्याः सरोवरे । स्नान कृत्वा बहिर्यावदेत्य पश्यन्ति नो बटुम् ॥६०८॥
अदृष्ट्वा त बटु खिन्ना विलोक्य निखिले पुरे । द्रष्टुं नागसुत श्रीदगेहे जग्मुश्च ता यदा ॥६०९॥

॥ १५३ ॥

विषापहार-भूस्फोट-मणिदंडा नयनम्।

तदा कृत्वा बटो रूपं विक्रमादित्यभूपतिः । तस्थौ वैतालिकस्यैव सान्निध्याद्रुचिराकृतिः ||६१०||
मातुर्गृहे बटुं दृष्ट्वोपविष्टं पाणिपीडनम् । कुर्वन्तमुपलक्ष्योचुर्हरिताल्यादिका इति ||६११||
त्वया बटो ! किमारब्धं हृत्वा दण्डद्वयं तदा । अस्माकमागतोऽत्रैव वञ्चयित्वा दृशं क्षणात् ||६१२||
त्वया बटो ! किमारब्धमीदृक्षं कर्म साम्प्रतम् । अस्माकमर्पयाह्नाय दण्डद्वंद्वं क्षणाद्वरम् ||६१३||
नो चेत्त्वां पातयिष्यामि महापदि बटोऽधुना । बटुरूपं ततस्त्यक्त्वा स्वरूपं विक्रमोऽग्रहीत् ||६१४||
निरीक्ष्य विक्रमादित्यं हरिताल्यादिकास्तदा । कन्यका लज्जिताः प्रोचुस्त्वं नः पाणिग्रहं कुरु ||६१५||
वरं तादृशमालोक्य श्रीदो हृष्टोऽश्ववक्त्रृशम् । चतसृणां च कन्यानां भूपः पाणिग्रहं व्यधात् ||६१६||
नागो वरपिता प्राह भो सत्तम ! सुतो मम । प्रसद्य मकुटीकार्यो भवता करुणात्मना ||६१७||
ततो वेतालहस्तेन विक्रमार्कः कृपापरः । तदीयं तनयं नागकुमाराय ददौ क्षणात् ||६१८||
हृष्टो नागकुमारोऽपि स्वसुतां सुरसुन्दरीम् । मणिदण्डयुतां तत्र ददौ विक्रमभानवे ||६१९||
चन्द्रचूडाभिधो नागकुमारः प्राह विक्रम ! । अङ्गीकुरु सुतां मे त्वं कमलां कमलोपमाम् ||६२०||
विक्रमार्कनृपो नागकुमारसूनवे तदा । कमलां दापयामास चन्द्रचूडसुतां क्षणात् ||६२१||
विषापहार–भूस्फोट–मणिदण्डान् मनोहरान् । सद्यो लब्ध्वा प्रियापञ्चयुतोऽचालीत्ततो नृपः||६२२||
पातालनगराद्भूमिस्फोटदण्डप्रभावतः । अवन्त्यामागतो नानाविधोत्सवधुरस्सरम् ||६२३||

त्रींस्तान् दण्डान् ददौ नागदमन्यै विक्रमार्यमा । तया च पञ्चभिर्दण्डैश्चक्रे छत्र मनोहरम् ॥६२४॥
पूर्वानीतमणिभिश्च कृत्वा लम्बकसन्ततीः । छत्रे ववन्ध तत्काल बुद्धया नागदमा तदा ॥६२५॥
सदाफलाम्रबीजंयमुप्त्वा भूपगृहान्तिके । सेवं सेव तया चक्रे सदाम्रफलकाननम् ॥६२६॥
स्फटिकाश्ममयीं तस्योद्यानस्य सन्निधौ सभाम् । तदा नागदमा सद्यः कारयामास सुन्दरम् ॥६२७॥
जात्यरत्नमय सिंहविष्टर कारित तया । आनीयानीय रत्नानि कोशाद्भूमीपतेस्तदा ॥६२८॥
उपविष्टः शुभे लग्ने तस्मिन् सिंहासने नृपः । पञ्चदण्डमयं छत्रं शीर्षोर्ध्वं धरते स्म च ॥६२९॥
तस्मिन् क्षणे नृपो दान याचकेभ्यस्तदा ददौ । महेभ्यसदृशाः सर्वे बभूवुस्तत्क्षणाच्च ते ॥६३०॥
केचिद्वदन्ति द्वात्रिंशत्पुत्रिकायुतविष्टरे । उपविष्टो नृपो दान ददानोऽनर्गल तदा ॥६३१॥
ततो विक्रममार्तण्डो न्यायमार्गेण नित्यशः । पालयामास पृथिवीं सर्वभागविमोचनात् ॥६३२॥
पञ्चदण्डमय छत्र विक्रमार्कस्य भूपतेः । बभूव भाग्यतो राज्यलक्ष्मीवृद्धिः क्रमात्तदा ॥६३३॥

इति श्रीमत्तपागच्छनायक–श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालंकरण–श्रीमुनिसुन्दरसूरिशिष्य–प०शुभशील–
गणिविरचिते श्रीविक्रमादित्यविक्रमचरित्रचरिते पञ्चदण्डवर्णनो नामनवमः सर्गः समाप्तः

॥ १५५ ॥

अथ दशमः सर्गः।

निष्कण्टके महीपीठे विहिते मेदिनीभुजा। कालिदासादयो विज्ञा वर्णयन्तीति भूपतिम् ॥१॥
वन्यो हस्ती स्फटिकघटिते भित्तिभागे स्वबिम्बम्, दृष्ट्वा दूरात्प्रतिगज इति त्वद्द्विषां मन्दिरेषु।
हत्वा कोपाद्गलितरदनस्तं पुनर्वीक्षमाणो, मन्दं मन्दं स्पृशति करिणीशङ्कया साहसाङ्क! ॥२॥

कालिदासस्योत्पत्तिर्यथा—

कालिदासस्य विदुषः सम्बन्धसमुपागतम्। संक्षेपेण मया किञ्चित् कथ्यते साम्प्रतं स्फुटम् ॥३॥ तथाहि—
प्रियंगुमञ्जरी पुत्री विक्रमार्कमहीभुजा। वेदगर्भबुधोपान्ते मुक्ताऽध्ययनहेतवे ॥४॥
तस्य पार्श्वे सदा सर्वशास्त्राणि विनयान्विता। पठन्ती भूपभूः स्तोकैर्दिनैर्जाता विशारदा ॥५॥
भूपभूर्यौवनं प्राप्ता वसन्तसमयेऽन्यदा। गवाक्षस्था सभासीना ललाटंतपतापने ॥६॥
आगत्य नृपमार्गेण वेदगर्भं बुधं स्थितम्। विश्रामाय गवाक्षाधो ददर्श राजनन्दिनी ॥७॥
आम्राणि परिपक्वानि तस्मै भूपालनन्दिनी। दर्शयन्ती बुधं चूतफललोलपमानसम् ॥८॥
विज्ञाप्य चतुरा प्राहेत्युष्णानि शीतलानि वा। तुभ्यं फलानि रोचन्ते यदिष्टं तन्निगद्यताम् ॥९॥ (युग्मम्)
तद्वचश्चातुरीं शीघ्रमविज्ञाय बुधो जगौ। फलान्युष्णानि भो भूपसुते! वितर साम्प्रतम् ॥१०॥

वस्त्राञ्चलं धराधस्तादित्युक्ते च तया तदा । वेदगर्भो दधौ तानि ग्रहीतुं खोलकं स्वयम् ॥११॥
*आदुष्कर्तुं स्वचातुर्यं सरजोमेदिनीतले । चिक्षेप भूमिभुक्पुत्री फलानि तानि तत्क्षणात् ॥१२॥
रजोऽवगुण्ठितान्याम्रफलानि स्वकरे द्रुतम् । लात्वाऽऽस्यमरुता रेणुं यावत्सोऽपाकरोत्स्वयम् ॥१३॥
तयेत्युक्तं तदोष्णानि किममूनि फलान्यहो । यतो वक्त्रानिलेन त्वं दत्से फुत्कां पुनः पुनः ॥१४॥
सोपहास वचः तस्याः श्रुत्वा विप्रो रुषा जगौ । हे जडे ! दुर्विदग्धा त्वं दुःखिनी भाविनी पुनः ॥१५॥
गुरूपहासकारिण्या भवत्या भूपनन्दिनि ! । पशुपालः पतिर्भूयादेवं शापं ददौ द्विजः ॥१६॥
शापं श्रुत्वा मुखात्तस्य प्रतिज्ञामिति साऽकरोत् । सर्वविद्याविदं कान्तं वरिष्याम्यन्यथाऽनलम् ॥१७॥
इतः श्रीविक्रमादित्यः पुत्र्युद्वाहकृतेऽन्वहम् । निमग्नो नन्दिनीयोग्यकान्तचिन्तापयोनिधौ ॥१८॥ यतः—

"कुलं च शीलं च सनाथता च, विद्या च वित्त च वपुर्वयश्च ।
एतान् गुणान् सप्त निरीक्ष्य देया, ततः परं भाग्यवशा च कन्या ॥१९॥

मूर्ख—निर्द्धन—दूरस्थ—शूर—मोक्षाभिलापिणाम् । त्रिगुणाधिकवर्षाणा तेषां कन्या न दीयते" ॥२०॥
पुत्रीयोग्यवरालोकचिन्तासिन्धुगतं नृपम् । निरीक्ष्येति जगौ वेदगर्भश्चिन्ताऽस्ति का नृप ! ॥२१॥
भूपोऽवक् तनयायोग्यवरवीक्षणचिन्तया । व्याप्तं मम मनो वेदगर्भविप्रस्ततो जगौ ॥२२॥

*तया फलेषु तेष्वेव क्षिप्तेषु भुवि हास्यत. । तान्यादायास्यवातेन बुधो धूलिमपाकरोत् ॥ क

॥ १५७ ॥

कालिदासस्योत्पत्तिः।

प्रियङ्गुमञ्जरीहास्यवचः स्वान्ते स्मरन् द्विजः। प्राह स्वामिंस्त्वया नैवं चिन्त्यं वीक्षाम्यहं वरम् ॥२३॥ यतः—
“भूपो विवाहकार्यादि करोति स्वीयसेवकैः। अन्ये तु निजदेहेन सर्वं कार्यं वितन्वते” ॥२४॥
राजादेशाद्वरं स्वीयस्वान्ताचिन्तितमद्भुतम्। एकाकी वाडवो द्रष्टुमरण्यानीं समीयिवान् ॥२५॥
भ्रमन् वने द्विजो नीराभावेनातीव बाधितः। एकं पशुपमालोक्य ययाचे तं जलं तदा ॥२६॥
पशुपालो जगौ नाम्बु विद्यतेऽत्र वने क्वचित्। तृषा चेत्ते पयो धेहि करचण्डीविधानतः ॥२७॥
करचण्डीति शब्दं स श्रुत्वा शब्दानुशासने। ग्रन्थे पुनः पुनश्चेतो दधत् शून्योऽजनि द्विजः ॥२८॥
ततो यथा तथा हस्तौ योजयन् वाडवस्तथा। करचण्डीं विधायाथ हतस्तेन स मस्तके ॥२९॥
करचण्डीं च मूर्ख! त्वं कर्तुं जानासि नो मनाग्। दुग्धं पीत्वा कथं तृष्णाछेदस्त्वया विधीयते ॥३०॥
वेदगर्भस्ततो दध्यौ अहो मे मूर्खतेदृशी। पठितानेकशास्त्रोऽपि करचण्डीं न वेद्मि यत् ॥३१॥
कारयित्वा स्वयं सद्यो वाडवं करचण्डिकाम्। पाययामास गोपालो दुग्धमाकण्ठमादरात् ॥३२॥
उचितं भूपनन्दिन्या मत्वा पशुपतिं द्विजः। आनीय स्वगृहे गौरवयांचक्रेऽन्नदानतः ॥३३॥
स्नानान्नादिविधानेन षण्मासीं यावताऽन्वहम्। पशुपः पाठितः स्वस्तीत्याशीस्तेन द्विजन्मना ॥३४॥
परिधाप्याम्बरे स्वस्तीत्यक्षरजल्पपूर्वकम्। गोपं शुभेऽह्नि भूपालसंसद्यानीतवान् द्विजः ॥३५॥
नृपं प्रति सदभ्यस्तमाशीर्वादं ददद् मुदा। गोपो जगावुशरटेत्यक्षराणि च मौढ्यतः ॥३६॥

॥ १५८ ॥

तदोगरटमित्याशीर्वादं श्रुत्वा नृपः स्मितः । यावच्चावच्च त विज्ञापयितुं वाडवो जगौ ॥३७॥
उमया सहितो रुद्रः शङ्करः शूलपाणियुग् । रक्षतु तव राजेन्द्र ! टणत्कारकरं यशः ॥३८॥
श्लोकेनानेन भूपालस्तत्पाण्डित्यगभीरताम् । ज्ञात्वाऽवग् भारतीपुत्रः किमत्रैपोऽगमद् द्विजः ॥३९॥
वेदगर्भो जगौ भूप ! मयाऽऽराध्य सरस्वतीम् । आनीतोऽस्ति वरस्तावकीनपुत्रीकृते ननु ॥४०॥
तच्चादृशकुशलतारञ्जितेन महीभुजा । लसन्महेन तनयां गोपालः परिणायितः ॥४१॥
पण्डितेन रहस्युक्त मौनं कार्यं त्वया वर ! । वैदग्ध्य ज्ञातुमुर्वीशपुत्रीत्युत्सुकिताऽजनि ॥४२॥
मौनाल्पजल्पनान्ऽभ्वत् जामाता मेदिनीपतेः । प्रतिष्ठामगमत्सर्वलोकेषु सर्वतः स्फुटम् ॥४३॥
नवीनलिखितं शास्त्रपुस्तक रुचिरं रहः । शोधनाय ददौ राजपुत्री तस्मै मनोहरम् ॥४४॥
गृहीत्वा पुस्तक भूपजामाता रहसि स्थितः । शुद्धं न्यधाद् नखरिण्या मात्राविन्दूपसारणात् ॥४५॥
तादृश पुस्तक कान्तकृत वीक्ष्य नृपाङ्गजा । एषोऽभून्महिषीपो मे पतिर्दध्यौ स्वचेतासि ॥४६॥
कारयित्वाऽन्यदा चित्रशालाभित्तौ नृपाङ्गजा । भूयिष्ठमहिषीरूपसंचय तस्थुषी रहः ॥४७॥
स्वां प्रतिष्ठा च विस्मृत्य महिष्याह्वानकृद्रवम् । 'डीउ डीउ' इति प्राह जामाता मेदिनीपतेः ॥४८॥ यतः—
"आरााज्जल्पनात्पादगमनादेहकान्तितः । नराणां ज्ञायते नीचानीचजाति–कुलादि च "॥४९॥
लोका जानन्त्ययं भूपजामाताऽस्ति विचक्षणः । अस्य मया तु मूर्खत्वं ज्ञातमीदृक्षजल्पनात् ॥५०॥

॥ १५९ ॥

अतः परं मया पत्युरस्य नैवाननं क्वचित् । प्रेक्षितव्यं न च मया जल्पनीयं मनागपि ॥५१॥
इतश्च भूपजामाता दध्यावेवं स्वचेतसि । भूपपुत्र्या मयाऽकारि पाणिग्रहमहोत्सवः ॥५२॥
भूपादिसकलो लोको मां विज्ञं वेत्ति सन्ततम् । अहं किमपि नो जाने तेनास्तु धिक् च मामिह ॥५३॥
लोका वदन्त्ययं ब्राह्मीपुत्रोऽस्ति विदुरो भृशम् । एकं जानाम्यहं नैव शब्दस्यार्थं मनागपि ॥५४॥
मत्वेति भारतीगेहे मध्ये भूपसुतापतिः । गत्वाऽवग् देहि मे विद्यामनवद्यां सरस्वति ! ॥५५॥
नोचेन्मया त्वदंह्य्यग्रे मर्तव्यं प्राणमोचनात् । अहं तु 'भवतीपुत्र' इति ख्यातोऽभवं जने ॥५६॥
कालिका तु मनाग् नैव दत्ते तस्योत्तरं यदा । बभूवुर्भूरिशो भूपजामातुर्लङ्घनानि च ॥५७॥
देव्या भूमीभुजा पुत्र्या वैधव्यभयतः स्फुटम् । कारिता कुसुमैः स्फारा पूजा दासीसमीपतः ॥५८॥
भूपादिष्टा सुरीपृष्ठौ स्थित्वा दासी रहो जगौ । तुष्टाऽहं ते ददे विद्या मयोत्तिष्ठ नर ! त्वकम् ॥५९॥
ध्यातं कालिकया देव्या किं कुर्वेऽहं च साम्प्रतम् । अनया छलिता दास्या जल्पनादिति तत्क्षणात् ॥६०॥
दत्ता कालिकया विद्या पत्युः कस्यचिदाननात् । आकर्ण्य भूपभूः कान्तपार्श्वेऽभ्येत्य जगावदः ॥६१॥
आयातस्तव कान्तास्ति कश्चिद्वाग्विलासकः । भूपभूवचनं श्रुत्वा ध्यातं देव्येति तत्क्षणात् ॥६२॥
अस्यानया ददे विद्या जने ख्यातिरभूदिति । नास्य चेद्दीयते विद्या महत्त्वं मे तदा गतम् ॥६३॥ यतः—
"कथमत्र महत्त्वं तु रक्षणीयं पुराऽर्जितम् । प्रासादं कीलिकाहेतोर्भङ्क्तुं को नाम वाञ्छति ॥६४॥

कालिदासस्योत्पत्तिः।

॥ १६० ॥

मूत्रार्थी कः पुमान् हारं त्रोटयितुं समीहते । लोहार्थी को महाम्भोधौ नौभङ्गं कर्तुमिच्छति ॥६५॥
भस्मने चन्दनं को हि दहेद् दुकूलमेव वा । कामकुम्भं पुमान् को वा स्फोटयेद् ठिकरीकृते" ॥६६॥
विमृश्येति ततः काल्या विद्या तस्मै ददेऽखिला । [*तत उत्थाय भूपान्ते जामाता यावदीयिवान् ॥६७॥
दास्या उत्थापनं ज्ञात्वा भूपः प्राहेति तं प्रति । कालीदासीसुतागच्छ जल्प काव्यानि साम्प्रतम् ॥६८॥
सुतापतिर्जगौ कालीदासीपुत्रोऽस्म्यहं नहि । किंत्वहं कालीकादेव्या दासोऽभूवं सुभाग्यतः ॥६९॥
ज्ञात्वा ज्ञं तं महीपालो जामातृसंनिधौ तदा । समस्यामिति पप्रच्छ काव्यपादेन शालिना ॥७०॥
'वाहनोपरि तरन्ति समुद्राः' । जामाता जगौ–
"मेदिनीधरशिरस्सु पयोदान् वर्षतो जलभृतश्चरतोऽलम् । वीक्ष्य पण्डितजना जगुरेवं वाहनोपरि तरन्ति समुद्राः]॥७१॥
आगच्छन्तं पतिं वीक्ष्य स्वावासे भूपभूर्जगौ । अस्ति कश्चिद् वाग्विलासो भवतो रुचिरः पते!॥ +तत इति राजजामाता जगौ-
"अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नामनगाधिराजः । पूर्वापरौ तोयनिधी विगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः ॥
कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात् प्रमत्तः० । इत्यादि । [इत्यादि ।
वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये । जगतः पितरौ वन्दे पार्वती–परमेश्वरौ" ॥७४॥ इत्यादि
एतत्काव्यत्रय कृत्वा प्रबन्धान् भूरिशः पुनः । व्यरचद् भूपजामाता कालीदेवीप्रसादतः ॥७५॥

*अय कोष्ठान्तर्गतः पाठो गपुस्तक एव उपलभ्यते ॥ +भूपभूपतिराचष्ट विस्फुट वचसा सुतम् ॥ अय पाठः क-खपुस्तके ।

|| १६१ ||

विक्रमादित्यस्य भ्रमणम् ।

॥ १६२ ॥

ततो लोकेऽखिले तस्य जामातुर्मेदिनीपतेः । 'कालिदासे'ति नामाभूत् कालीदेवीप्रसादतः ॥७६॥

इति कालिदासोत्पत्तिप्रबन्धः ।

३ "दीसइ विविहं चरिअं जाणिज्जइ सजण–दुज्जणविसेसो । अप्पाणं च कलिज्जइ हिंडिज्जइ जेण पुहवीए" ॥७७॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यो गृहीत्वा रत्नपञ्चकम् । वीक्षितुं चरितं पुंसां निस्ससार पुरान्निजात् ॥७८॥
पश्यन् पदे पदे नानाऽऽश्चर्याणि वसुधातले । विक्रमार्को ययौ पद्मपुरे सुरपुरोपमे ॥७९॥
६ अन्यायी भूपतिस्तत्र पाषाणः सचिवोऽजनि । अन्येऽपि छलिनो लोका विद्यन्ते भूरिशः पुनः ॥८०॥
दर्शं दर्शं पुरीमध्ये कस्यचित् श्रेष्ठिनोऽन्यदा । विक्रमार्को ययौ यावत्तपस्व्येकोऽगमंस्त(मत्त)दा ॥८१॥
तापसोऽवग् घृतं *कर्षमितं चार्पय नैगम ! । वणिक् †कर्पद्वयं प्रादात्तस्मै मौढ्यात् तपस्विने ॥८२॥
९ तपस्वी घृतमादाय समेत्य गुरुसन्निधौ । कर्षद्वयमितं सर्पिर्ददौ सद्विनयान्वितः ॥८३॥
तावन्मात्रं घृतं वीक्ष्य प्रोवाचेति गुरुस्तदा । वत्साधिकं घृतं कस्मादानीतं भवताऽधुना ॥८४॥
शिष्यः प्राह घृतं ‡कर्षमितं मे श्रेष्ठिना ददे । गुरुर्जगौ परद्रव्यहरणं नैव युज्यते ॥८५॥
१२ "चौर्यपापद्रुमस्येह वधबन्धादिकं फलम् । जायते परलोके तु फलं नरकवेदना" ॥८६॥
ततस्तापसशिष्योऽवग् गत्वा श्रेष्ठ्यापणे क्षणात् । त्वयैतत्सर्पिराधिकं दत्तं च गृह्यतां स्फुटम् ॥८७॥

* 'सेरमितं' इति ग । † 'सेरद्वयं' इति ग । ‡ 'सेरमितं' ग ।

अह यावद् घृतं लात्वा स्वस्वामिसन्निधावगाम् । दृष्ट्वाऽधिकं घृतं स्वामी मदीयः प्रोक्तवानिति ॥८८॥
त्वयाऽधिक घृतं वत्सानीतं यद्वणिगापणात् । तत्पश्चाद्वितरेदानीमित्युक्त्वा प्रेपितोऽस्म्यहम् ॥८९॥
गृहीते श्रेष्ठिना पश्चाद् घृते तापसपार्श्वतः । दध्यौ श्रीविक्रमादित्यो धन्यो सो तापसाग्रणीः ॥९०॥
यस्य निर्लोभतेदृक्षा विद्यते विशदा स्फुटम् । गुणान् वर्णयितुं तस्य समर्थः कोऽत्र मानवः ॥९१॥
मत्वैतत्तापसोपान्ते गत्वा श्रीविक्रमार्यमा । परीक्षा कर्तुकामोऽवक् तत्र तस्य तपस्विनः ॥९२॥
द्रष्टुं महीतलं स्वीयनगरान्निर्गतोऽधुना । अस्मिन् पुरे समायातो भवतो वन्दितुं पदौ ॥९३॥
मदीयसन्निधौ रत्नपञ्चकं विद्यतेऽद्भुतम् । तेनान्यत्र पदौ गन्तुं वहतो न च मे मनाग् ॥९४॥ यतः–
"यत्राकृतिर्गुणास्तत्र जायन्ते मानवे खलु । यत्र स्याद्विभवस्तत्र भीतिर्भवति निश्चितम्" ॥९५॥
तेन त्वं स्वान्तिके रत्नपञ्चक स्थापयाधुना । कुर्वन् मौन जटी तत्र प्राहेति हस्तसंज्ञया ॥९६॥
हस्तेनाहं धनं नैव गृह्णामि च स्पृशामि न । द्रविणग्रहणे दोषाः साधूनां जायते ध्रुवम् ॥९७॥ यतः–
"दोससयमूलजाल पूव्वरिसिविवज्जियं जई यं तं । अत्थं वहसि अणत्थं कीस अणत्थं तवं चरसि ॥९८॥
यद्यस्ति भवतो वाञ्छा तदेतद्रत्नपञ्चकम् । अस्मिंस्त्वमालके मुञ्च नाहं जल्पामि किञ्चन ॥९९॥
ततो निर्लोभतां तस्य मत्वा विक्रमभानुमान् । तत्र मुक्त्वा मणीन् पश्चाचालीत् पृथ्वीं विलोकितुम् ॥१००॥
चलिते विक्रमेऽन्यत्र वञ्चयित्वा जनान् बहून् । मन्दिरं कारयामास जटी स्वर्गिगृहोपमम् ॥१०१॥

॥ १६३ ॥

विलोक्य पृथिवीं बह्वीं तत्रेत्य विक्रमार्यमा । ययाचे तापसं स्वीयं पश्चाच्च रत्नपञ्चकम् ॥ १०२॥
तपस्वी प्राह भो पान्थ ! कस्त्वं किं रत्नपञ्चकम् । गृहीतं केन वातूलमर्त्यवत् जल्पसि स्फुटम् ॥१०३॥
३ विक्रमार्कस्तदा दध्यौ किमहो वञ्चनाऽद्भुता । यतोऽनेन स्फुटं रत्नपञ्चकं ह्रियते मम ॥१०४॥
"मायाशीलः पुरुषो यद्यपि न करोति किंचिदपराधम् । सर्प इवाविश्वास्यो भवति तथाप्यात्मदोषहतः ॥१०५॥
मायासीलह माणुसह किमु पत्तीज्ज ण जाइ । नीलकण्ठ महुरुं लवइ साविस भुअंगम खाइ ॥१०६॥
६ शनैर्मुञ्चयते पादं जीवानामनुकम्पया । पश्य लक्ष्मण ! पम्पायां वकः परमधार्मिकः ॥१०७॥
पृष्ठतः सेवते सूर्यं जठरेण हुताशनम् । स्वामिनं सर्वभावेन खलो वञ्चति मायया" ॥१०८॥
विक्रमार्को जगौ पार्श्वे त्वदीये रत्नपञ्चकम् । मुक्तं मया त्वयेदानीं ह्रियतेऽत्र कथं यते ! ॥१०९॥
९ यतिः प्राह न मे पार्श्वे रत्नानि सन्ति पान्थ ! भोः । विक्रमार्कोऽचलन्मन्त्रिचरित्रं वीक्षितुं ततः ॥११०॥
पाषाणमन्त्रिणः पार्श्वे गत्वा विक्रमभानुमान् । सुवाक्छलेन तद्वृत्तं वीक्षितुं तस्थिवांस्तदा ॥१११॥
इतः कश्चिद्वणिग् मन्त्रिपार्श्वेऽभ्येत्य हराभिधः । रैलक्षं व्याजतो लात्वा जगाम निजमन्दिरम् ॥११२॥
१२ आकार्य नैगमं मन्त्री द्वितीयेऽह्नि जगाद तम् । दत्त्वा वर्षस्य मे व्याजं व्रज त्वं दण्ड्यसेऽन्यथा ॥११३॥
क्षिप्त्वा कारागृहे मन्त्री भापयित्वा च नैगमम् । व्याजं वर्षस्य लात्वाऽलात् लक्षद्रव्यं निजं पुनः ११४॥
ध्यातवान् विक्रमादित्योऽद्भुताऽस्य वञ्चना खलु । अन्यायी सचिवो लोकाः किं करिष्यन्ति साम्प्रतम्॥ यतः–

विक्रमादित्यस्य भ्रमणम् ।

॥ १६४ ॥

"राजा राक्षसरूपेण व्याघ्ररूपेण मन्त्रिणः । लोको गर्दभरूपेण यः पलाति स जीवति ॥११६॥
अथ क्षेत्रपतिः प्राहानेन क्षेत्रं मदीयकम् । भक्षितं वृषभौ मुक्त्वा मुत्कलौ गच्छताऽध्वनि ॥११७॥
पान्थः प्राह रथं भृत्वा भूरिक्रियाणकैरहम् । अस्य क्षेत्रान्तिके यावदागां भग्नमनस्तदा ॥११८॥
छोटयित्वा रथं बद्ध्वा वृषभौ शकटान्तिके । सज्जीकृतो रथो यावत्कष्टेन मयकाऽचिरात् ॥११९॥
तावन्मां हक्कयंस्तत्राभ्येत्य प्राह कृषीवलः । अरे पापिष्ठ ! मे क्षेत्रं भक्षितं निखिलं त्वया ॥१२०॥
मयोक्त वृषभौ बद्ध्वा रथः सज्जीकृतोऽधुना । भक्षित तेऽधुना नैव क्षेत्रं गोभ्यां कृषीवल ! ॥१२१॥
एवमुक्ते मया क्रुद्धारुणनेत्रः कृषीवलः । चक्र रथस्य मेऽभाङ्क्षीत् पर्पटौघमिवाचिरात् ॥१२२॥
मन्त्री प्राह यदि क्षेत्रपार्श्वेन च्छोटितं त्वया । तदाऽस्य भक्षितं क्षेत्रं निश्चितं पाप्मना स्फुटम् ॥१२३॥
एवमुक्त्वाऽखिलं वस्तु मन्त्री तस्य ललौ क्षणात् । पान्थोऽथ दुःखितोऽचालीत्ततो निजं गृहं प्रति ॥१२४॥
रे क्षेत्रेश ! त्वया तस्य रथो भग्नो मुधा खलु । इत्याद्युक्त्वा ललौ मन्त्री तस्माद् भूरि धनं तदा ॥१२५॥
वर्ततेऽत्र पुरे मत्स्यगलागलितया खलु । मत्वेति विक्रमार्कोऽगात् परीक्षार्थं नृपान्तिके ॥१२६॥
इतो भूपान्तिके वृद्धा शिरोविन्यस्तपूलका । पूत्कारं कुर्वती वक्षस्ताडयन्ती समाययौ ॥१२७॥
राजा पप्रच्छ किं वृद्धे ! हृत नष्टं तवाधुना । वृद्धा जगौ निजं दुःखकारणं रुदती तदा ॥१२८॥
अन्यायो वर्तते पुर्यामीदृशो भवतोऽधुना । को दुःखी कः सुखीत्येवं जनः किं न विलोक्यते ॥१२९॥ यतः-

॥ १६५ ॥

"धर्मः क्षोणीभृतां शिष्टपालनं दुष्टनिग्रहः । मात्स्यो न्यायोऽन्यथा नूनं भवेद् भुवनघस्मरः ॥१३०॥
पार्थिवानामलङ्कारः प्रजानामेव पालनम् । किरीटकटकोष्णीषैर्भूषयन्ते केवलं नटाः" ॥१३१॥
राजा प्राह प्रजायास्ते चिन्तया किं प्रयोजनम् । निवेदय निजं दुःखहेतुं वृद्धा ततो जगौ ॥१३२॥
देव ! मेऽद्य सुतो रात्रौ कुलाधारो बली युवा । गोविन्दश्रेष्ठिनो गेहे भित्तौ खात्रं वितीर्णवान् ॥१३३॥
शीर्णाङ्गो मे सुतो भित्त्यां पतन्त्यां मृतिमीयिवान् । तेनाहं दुःखिताऽभूवं पश्येश च नयानयौ ॥१३४॥
राजा प्रोवाच गोविन्दश्रेष्ठ्यन्यायी च पापवान् । हतोऽस्यास्तनयो भित्तिपातेन श्रेष्ठिना मुधा ॥१३५॥
आनीय श्रेष्ठिनं भृत्यपार्श्वात्प्राहेति भूपतिः । रे श्रेष्ठिन् दुष्ट पापिष्ठान्यायश्च क्रियते किमु ॥१३६॥
अस्याः स्त्रियास्त्वया गेहभित्तिपातनतो निशि । मारितस्तनयो मुग्धो वरदेहो युवा नयी ॥१३७॥
उक्त्वेति भूपतिः प्राह तलारक्षाधुना द्रुतम् । अन्यायकारिणं सद्यः शूलायां श्रेष्ठिनं क्षिप ॥१३८॥
आकर्ण्य भूपतेर्वाक्यं तलारक्षस्तदा द्रुतम् । शूलायां श्रेष्ठिनं क्षेप्तुं यावच्चलति वर्त्मनि ॥१३९॥
तावत् श्रेष्ठी जगौ भूपपार्श्वे मामेकदा नय । येन वच्मि निजगेहकारणे हेतुमादितः ॥१४०॥
तलारेण ततः श्रेष्ठिपुङ्गवो दयया तदा । मेदिनीनायकोपान्ते नीतः प्राहेति सद्गिरा ॥१४१॥
ममायं विद्यते सर्वो दोषो नान्यस्य कस्यचित् । पुनरेकं वचो मे त्वमाकर्णय नरेश्वर ॥१४२॥
दत्त्वा धनं मया सूत्रधाराय बहुशः खलु । कारिता सद्मनो भित्तिः सूत्रधारसमीपतः ॥१४३॥

विक्रमादित्यस्य भ्रमणम् ।

॥ १६६ ॥

यादशी विहिता भित्तिस्तेन सूत्रकृता पुरा । स एव तादृशीं वेद नाहं जानामि भूपते ! ॥१४४॥
भूपो दध्यावत्र सत्यं जजल्प श्रेष्ठिराडिह । तदाऽऽकार्य ततः सूत्रधारं तं प्रत्यवग् नृपः ॥१४५॥
सूत्रधार ! त्वया भित्तिरीदृशी विहिता खलु । यया निपातितस्त्वस्यास्तनयो न्यायिशेखरः ॥१४६॥
उक्त्वेति सूत्रधारोऽपि शूलाक्षेपकृते तदा । चालितो भूभुजा प्राह तलारं प्रति वर्त्मनि ॥१४७॥
भो तलार ! नृपोपान्ते मा त्वमेकदा नय । येन वच्मि निजं कार्यं किञ्चिद् भूमीपतेः पुरः ॥१४८॥
तलारेण ततः सूत्रधारो दीनो कृपालुना । मेदिनीनायकोपान्ते नीतोऽवग् गद्‌गदस्वरम् ॥१४९॥
किं करोमि क्षमानाथ ! यदा कुड्यं कृतं मया । तदाऽगाद् गणिका तस्मिन् मार्गे कामलताऽभिधा ॥१५०॥
तां दृष्ट्वा विह्वलचेतो मदीयमभवद् भृशम् । यतो हि दुष्करं चित्तं धर्तुमस्ति शरीरिणाम् ॥१५१॥यतः 'अक्खाण०'।
मया तेन स्थरो भित्तौ विहितो विषमस्तदा । एवं सति प्रभो कार्यो विचारो विद्यते तव ॥१५२॥
ततः कामलतापण्यनारीमाकार्य ता तदा । नृपः प्राहागमस्त्वं च श्रेष्ठिसद्मान्तिके तदा ॥१५३॥
तेन सूत्रकृता भित्तिर्विषमा विहिता खलु । पतन्त्या च तया त्वस्या हतः पुत्रो नयी युवा ॥१५४॥
उक्त्वेति भूपतिः प्राह तलारक्षाधुना द्रुतम् । अन्यायकारिणीं सद्यः शूलायां गणिका क्षिप ॥१५५॥
आकर्ण्य भूपतेर्वाक्यं तलारक्षस्तदा द्रुतम् । शूलायां गणिका क्षेप्तुं यावद्गच्छति वर्त्मनि ॥१५६॥
तावद्वेश्या जगौ भूपपार्श्वे मामेकदा नय । येन वच्मि निजं कार्यं पुरतो मेदिनीपतेः ॥१५७॥

॥ १६७ ॥

विक्रमादित्यस्य भ्रमणम् ।

तलारेण ततः कामलता पण्याङ्गना तदा । नीता प्राहेति भूपालसन्निधौ गद्गदस्वरम् ॥१५८॥
ममायं विद्यते सर्वो दोषो नान्यस्य कस्यचित् । पुनरेकवचो मे त्वमाकर्णय नरेश्वर ! ॥१५९॥
स्वभागलभ्यं तदा प्रादुष्कुर्वती च स्फुरद्गिरा । जगाविति ततः कामलता भूमीपतेः पुरः ॥१६०॥
यदाऽहं निर्गता गेहाद् गन्तुं चतुष्पथं प्रति । तावत्सम्मुखमागच्छन् एको दृष्टो दिगम्बरः ॥१६१॥
दृष्ट्वा दिगम्बरं नग्नं लज्जिता वर्त्मनस्तदा । अस्मिन् मार्गे समायाता श्रेष्ठिमन्दिरसन्निधौ ॥१६२॥
विसर्ज्य तां ततो भूप आकार्य च दिगम्बरम् । प्राह दुष्ट ! किमागास्त्वं मार्गे वेश्यान्तिकेऽधमः ॥१६३॥
एवमुक्तो यदा नैवोत्तरं क्षपणको ददौ । तदा भूपेन शूलायां प्रक्षेप्तुं सोऽपि चालितः ॥१६४॥
नीत्वा दिगम्बरं शूलापार्श्वे दध्यौ नृपानुगः । प्रलम्बा विद्यते शूला लघीयान् दिक्पटो ह्ययम् ॥१६५॥
विमृश्येति नृपोपान्ते गत्वा मन्त्रीश्वरा जगुः । प्रलम्बा विद्यते शूला लघीयान् दिक्पटो ह्ययम् ॥१६६॥
जगौ भूमिपतिर्योऽस्यां शूलायां माति मानवः । स एव क्षिप्यतां सद्यो भवद्भिरविचारकैः ॥१६७॥
विमृश्य मन्त्रिभिर्व्योमपटं मुक्त्वा च तत्क्षणात् । प्रलम्बो मेदिनीनाथशालकः क्षिप्त एव हि ॥१६८॥
अविचारकमन्त्रीश–भूपादीन् वीक्ष्य तत्क्षणात् । दध्यौ विक्रममार्तण्ड एषामस्त्यविचारता ॥१६९॥
रत्नगमनवृत्तान्ते भूपादीनां पुरो यदि । कथ्यते च तदा हानिर्दृश्यते स्वात्मनः खलु ॥१७०॥
विक्रमार्कस्ततः कामकेलिपण्याङ्गनान्तिके । गत्वा स्वरत्नगमनवृत्तान्तमुक्तवान् स्फुटम् ॥१७१॥

वेश्या प्राह न कर्तव्यः खेदः पूरुष! मानसे। रत्नानि वालयिष्यामि भवतोऽहं स्वबुद्धितः ॥१७२॥
भृत्वा स्थालमह रत्नैस्तापसस्यान्तिके स्फुटम्। यदा यामि तदेत्येति वक्तव्यं भवता नर! ॥१७३॥
भो तापसार्पयाह्वाय मदीयं रत्नपञ्चकम्। कृतकृत्यो गमिष्यामि साम्प्रतं निजमन्दिरे ॥१७४॥
एवमुक्त्वा च माणिक्यैर्लक्षमूल्यैश्च भूरिभिः। भृत्वा स्थालं समेत्यावग् पण्यस्त्री तापसान्तिके ॥१७५॥
चिकीर्षुः साम्प्रतं मेऽद्य तनया काष्ठभक्षणम्। ईहते दातुमेतानि रत्नानि भवते यते! ॥१७६॥
इतोऽभ्येत्य निजं रत्नपञ्चकं विलसद्द्युति। ययाचे विक्रमादित्यस्तापसस्य च सन्निधौ ॥१७७॥
जटी दध्यावह चेन्न दास्येऽस्य रत्नपञ्चकम्। तदैतानि न रत्नानि मह्यं वेश्या प्रदास्यति ॥१७८॥
तेन कर्तुं न युज्येत झकटं मम साम्प्रतम्। यतो नश्यति सर्वा श्रीः कलितो देहिनामिह ॥१७९॥
ध्यात्वेति तापसः सद्यस्तदेव रत्नपञ्चकम्। प्रददौ विक्रमार्काय महत्त्वं दुर्लभ यतः ॥१८०॥
पण्यस्त्रियाः क्षणात्तस्या अभ्येत्य चेटिका जगौ। पुत्री स्वामिनि! ते काष्ठभक्षणाद् व्यरमत्स्वयम् ॥१८१॥
श्रुत्वैतद्गणिका प्राह प्रतीक्षस्व क्षणं यते!। यावत्सम्यग् सुतां पृष्ट्वा समेष्याम्यहमत्र तु ॥१८२॥
उक्त्वेति गणिका रत्नस्थालं लात्वा छलात्तदा। अभ्येत्य स्वगृहे स्वस्थमानसाऽजनि तत्क्षणात् ॥१८३॥
श्रीविक्रमदिनेशोऽपि गृहीत्वा रत्नपञ्चकम्। पण्ययोषागृहेऽभ्येत्य तस्थौ सुस्थितमानसः ॥१८४॥
एकैकं च मणिं दत्त्वा वेश्यायै तापसाय च। विक्रमार्कोऽचलत्सौवपुरं प्रति सुविक्रमः ॥१८५॥

॥ १६९ ॥

गच्छतो विक्रमार्कस्य स्वपुर्यामेकमानवः । मिलितः प्राह मे दुःखं याति दारिद्र्यजं नहि ॥१८६॥
लक्ष्मीं विना सुरूपोऽपि मान्यते न नरः क्वचित् । कुरूपोऽपि श्रिया युक्तः पूज्यते निखिलैर्जनैः॥१८७॥ यतः–
"आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्यमुद्योगिताम्, मूकत्वं मितभापितां वितनुते मौग्ध्यं भवेदार्जवम् ।
पात्रापात्रविचारभावविरहो यच्छत्युदारात्मताम्, मातर्लक्ष्मि ! तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्युर्गुणाः" ॥१८८॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः कृपापूरितमानसः । ददौ तस्मै दरिद्राय स्थितं रत्नत्रयं तदा ॥१८९॥
विक्रमादित्यभूमीशो विलोक्यैवं महीतलम् । आगत्य स्वपुरे राज्यमलंचक्रे द्रुतं स्फुटम् ॥१९०॥

इति श्रीविक्रमादित्यपृथिवीविलोकनादिस्वरूपम् ।

अभिनवरामत्वेनख्यापनम् ।

स्वस्मिन्नभिनवो राम इत्याख्यां ख्यापयन् भृशम् । जनताः पालयामास विक्रमार्कनरेश्वरः ॥१९१॥
श्रुत्वैतन्मन्त्रिणः सर्वे मिलित्वा छन्नमन्यदा । मिथो निमन्त्रयन्त्येवं भूपो नैवाधुना वरः ॥१९२॥
वसुधा रत्नगर्भेति विद्वद्भिश्च निगद्यते । युगे युगे नृरत्नानि जायन्ते भूरिशो यतः ॥१९३॥
अहमेव प्रधानोऽयमिति गर्वोद्धतिः स्फुटम् । विहिता जायते सर्वमाहात्म्यक्षितिहेतवे ॥१९४॥ यतः–
"ज्ञानं मददर्पहरं माद्यति यस्तेन तस्य को वैद्यः । अमृतं यस्य विपायते तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ॥१९५॥
विद्ययैव मदो येषां कार्पण्यं विभवे सति । तेषां दैवाभिभूतानां सलिलादग्निरुत्थितः ॥१९६॥
वलिभ्यो बलिनः सन्ति वादिभ्यः सन्ति वादिनः । धनिभ्यो धनिनः सन्ति तस्माद्दर्पं त्यजेद्बुधः" ॥१९७॥

केनापि दीयते निशा पुसा नास्य महीपतेः । भूपा भवन्ति दुर्दशाः पश्रास्या इव वक्रतः ॥१९८॥ यतः–
"भद्दा भूप भुअंगम ए मुहि दुहिला हुति । वइरी वींछी वाणिआ ए पूठिइ दाह दीयंति" ॥१९९॥
उपायरचनादस्रोन्दितिरस्य महीपतेः । क्रमादुत्तारयितव्याऽस्माभिर्वचनयुक्तितः ॥२००॥
अन्येद्युर्विक्रमादित्य आकार्य मन्त्रिणो जगौ । यो वक्ति रामसम्बन्धं स कोऽपि विद्यते नरः ॥२०१॥
प्रधानैः प्रेरितो वृद्धो मन्त्री श्रीको महामतिः । अभ्येत्य भूपतेः पार्श्वे प्राह रामकथामिति ॥२०२॥
स्वामिन्नेको द्विजो वृद्धोऽयोध्यायां विद्यतेऽनघः । श्रीरामस्य कथावार्तापारंपर्यं स विन्दति ॥२०३॥
ततो भूपो जन प्रेष्याकार्य तं नगरे द्विजम् । सन्मान्य प्राह रामस्य सम्बन्धं वक्षि किञ्चन ॥२०४॥
विप्रोऽवग् यदि रामस्य वार्तां श्रोष्यासि साम्प्रतम् । कोशलाया तदाऽऽगच्छ कथयिष्याम्यहं च ताम् ॥२०५॥
इह स्थितस्तु रामस्य वृत्तोदन्त मनागपि । सम्यग् शक्नोमि नो वक्तुमह दर्शयितु तव ॥२०६॥
राज्यभारं ततो यत्नाज्यस्य मन्त्रिषु भूपतिः । अयोध्यासनिधौ विप्रयुक्तस्तत्क्षणमागमत् ॥२०७॥
प्रोक्तं भूपेन भो विप्र ! रामस्य चरितं वद । दर्शयित्वा द्विजः स्थानमेकं प्राह नृपं प्रति ॥२०८॥
भूमिखण्डमिद भूप ! भृत्यपार्श्वात्र खानय । भूपादिष्टास्ततो भृत्याः खनन्ति स्मातनींतलम् ॥२०९॥
खनिते भूतले भृत्यैर्हस्तसप्तमिते तदा । एकं च निर्गतं गेहं स्फार शुभ्रमणिमयम् ॥२१०॥
आद्यायां भुवि रैकुंभो निःसृतो विलसद्द्युतिः । द्वितीयस्या भुवि प्रौढा रात्नीमण्डपिका पुनः ॥२११॥

॥ १७१ ॥

एवं पृथग् पृथग् भूमौ वस्तुसारं त्रिनिर्गतम् । रात्नं सिंहासनं ज्योतिर्जटालं निर्गतं पुनः ॥२१२॥
ज्योतिर्विद्योतितव्योमदेशा रत्नमयी वरा । एकोपानद्दिका चित्तचमत्कारकरा पुनः ॥२१३॥
तादृशीं वीक्ष्य तां भूपश्चमत्कृतमनास्तदा । मान्येयमिति जल्पित्वा नत्वा शीर्षे ददौ हृदि ॥२१४॥
विप्रोऽवग् युज्यते नैनां शीर्षे कर्तुं तव प्रभो ! । यतोऽसौ विद्यते चर्मकारपत्न्याश्च पादुका ॥२१५॥
विक्रमार्को जगौ चर्मकरी साऽपि मनोहरा । यस्या एवंविधा वर्या पादुका विद्यते द्विज ! ॥२१६॥
भूभुजोक्तं कथं चर्मकरस्येयं निगद्यते । ततो वृद्धो द्विजः प्राह पुरो विक्रमभूपतेः ॥२१७॥
श्रीरामे वसुधानाथे न्यायाद्राज्यं वितन्वति । अत्रासीच्चर्मकाराणां गेहश्रेणिर्मनोहरा ॥२१८॥
भीमस्य चर्मकारस्य गेहमेतन्मनोहरम् । तस्यासीद्गृहिणी दुर्विनीता पद्माभिधा शठा ॥२१९॥
अन्येद्युरकृते कार्ये कस्मिंश्चिद्वक्ति तं प्रिया । रुष्टैकपादुकारूढा तातस्य सदनं गता ॥२२०॥
पितृपार्श्वे तया प्रोक्तं पत्युः कर्कशभाषणम् । तातेनाश्वासिता द्वित्रिदिनानि स्थापिता गृहे ॥२२१॥
दिनत्रये गते कान्ताकारिताऽपि च साऽबला । न ययौ रमणावासे श्वशुरादिभिश्च दुर्मतिः ॥२२२॥
दिनत्रयानन्तरं प्रोक्तं पित्रा वत्से ! कुलस्त्रियाम् । रमणः शरणं तेन तत्र गच्छाधुना द्रुतम् ॥२२३॥
पुत्री प्राह न यास्यामि तत्र मानक्षयादहम् । एवं मात्रादिबन्धूनां वचोऽमन्यत नैव सा ॥२२४॥
ततो रुष्टौ पिता माता गदतः स्मेति तां प्रति । वत्से ! मन्यामहे आवामेवं मनसि साम्प्रतम् ॥२२५॥

अभिनवरा-
पत्वेनख्या-
पनम् ।

सीतालक्ष्मणयुग् रामोऽत्राभ्येत्य त्वा लसद्गिरा । अनुनीय सुते ! पत्युः सदनं नेष्यते लघु ॥२२६॥
तदा त्व सदने पत्युः प्रयास्यासि च नान्यथा । श्रुत्वैतत् पुत्रिका प्राह तातेत्थं भवतादिह ॥२२७॥
३ चर्मकारस्य भार्यायाः प्रतिज्ञां तादृशीं क्रमात् । श्रुत्वा श्रीरामभूपालः सीतालक्ष्मणसंयुतः ॥२२८॥
चर्मकारसुतां पत्युर्गेहे प्रेषयितु द्रुतम् । पश्यत्सु पौरलोकेषु चलितो राजवर्त्मनि ॥२२९॥ [युग्मम्]
अभ्येत्य सन्मुख चर्मकारा राममहीपतेः । प्रोचुः प्रसाद ईदृक्षः किमस्मासु तवाधुना ॥२३०॥
६ किमर्थमागमः स्वामिंस्तवात्राजानि साम्प्रतम् । रामोऽवग् भवतः पुत्रीं नेतुं श्वसुरमन्दिरम् ॥२३१॥ [मानयितुं समागमम्]
स्वर्णमयेषु पीठेषु न्यस्तेषु वरमण्डपे । सीतालक्ष्मणसंयुक्तो रामभूप उपाविशत् ॥२३२॥
चर्मकृतो गृहश्रेणीं रवीन्दुरत्ननिर्मिताम् । वीक्ष्य दध्यावहं धन्यो यस्येदृक्षा प्रजा मम ॥२३३॥
९ गत्वा गेहान्तरे हृष्टश्चर्मकारो जगौ सुताम् । भ्रातृ-पत्नीयुतो रामस्त्वां मानयितुमीयिवान् ॥२३४॥
भ्रातृ-पत्नीयुतं राममेतं चर्मकृदङ्गजा । वीक्ष्य बहिर्गृहस्येत्य नत्वा सीतापदोर्जगौ ॥२३५॥
दीपा ज्वलन्ति तैलेन किं स्वामिनि ! गृहे तव । ईदृगन्धयुता साटी भवत्या विद्यते यतः ॥२३६॥
१२ सीताऽवग् वो निकाय्येषु कीदृक्षाः सन्ति दीपकाः । चर्मकारी जगौ रत्नैर्दीपा ज्वलन्ति नित्यशः ॥२३७॥
चर्मकृतां श्रियं वीक्ष्य चमत्कारकरां ततः । राम-लक्ष्मण-सीताभिः प्रोक्तेति चर्मकृत्सुता ॥२३८॥
वत्से ! पत्युर्गृहे गच्छ स्त्रियाः स्याच्छरणं पतिः । तयाऽभाणि प्रमाणं वो वचनं मम साम्प्रतम् ॥२३९॥

॥ १७३ ॥

॥ १७४ ॥

ततो हेममणीराशिजटितां पादुकां च ताम्। मुक्त्वा पितृगृहे पत्युः सद्म सा समुपागमत् ॥२४०॥
रामो लक्ष्मणसीतायुक् तां प्रेष्येति सद्मनि। अलंचकार सदनं पालयन् पृथिवीं नयात् ॥२४१॥
३ विक्रमार्को जगौ कुत्र द्वितीया पादुकाऽस्ति च। ततोऽन्यत्र द्विजोऽभ्येत्य खानयामास भूतलम् ॥२४२॥
खन्यमानेऽवनीपीठे द्विजोक्ते मेदिनीभुजा। निर्गता पादुका हैमी द्वितीया तादृशी तदा ॥२४३॥
राज्ञा पृष्टं च भो विप्र! त्वं जानासि कथं ह्यदः। विप्रोऽवग् ज्ञायते पारंपर्योपदेशतो मया ॥२४४॥
६ विक्रमार्क! त्वया गर्वो नव्यरामेति जल्पनात्। कदापि हि न कर्तव्यो यतोऽसि त्वं महान्नृपः ॥२४५॥
यस्य नामस्मृतेर्वह्निस्तम्भोऽद्यापि प्रजायते। अष्टोत्तरशतं रोगा विलयं यान्ति तत्क्षणात् ॥२४६॥
लङ्घितं न पितुर्वाक्यं बाल्येऽपि येन भूभुजा। राज्यत्यजनतस्तस्य समः को जायते नरः ॥२४७॥
९ यस्य भार्या लसच्छीलगुणेनाद्यापि भूतले। सर्वासां योषितां मध्ये रेखां च लभते धुरि ॥२४८॥
सेवका यस्य सुग्रीव–हनूमत्प्रमुखा वराः। बभूवुर्बहुशस्तस्य समः को जायते नृपः ॥२४९॥
इत्यादि बहुशो रामवृत्तं श्रुत्वा चमत्कृतः। तत्याज विक्रमादित्यो गर्वमात्मनि तत्क्षणात् ॥२५०॥
१२ नव्यरामेति विरुदं निषिध्य विक्रमार्यमा। आगादुज्जयिनीपुर्यां ददद्दानमनर्गलम् ॥२५१॥

इति अभिनवरामजल्पनसम्बन्धः।

उपकारे-कथा।

आश्चर्याणि स्वदेशेषु दृष्ट्वा विक्रमभानुमान्। कौतुकान्यन्यदेशेषु रहोऽचालीद्विलोकितुम् ॥२५२॥

भ्रमन्नेत्रपुराह्वाने नगरे विक्रमार्यमा । कस्यचिद्धनिनो गेहे ददर्शोत्सवमद्भुतम् ॥२५३॥
ततोऽप्राक्षीन्नरं कञ्चित्तत्र विक्रमभानुमान् । कस्य गेहे किमर्थं भो उत्सवो जायते वद ॥२५४॥
नरोऽवग् धनदस्येदं मन्दिरं श्रेष्ठिनो महत् । बहुकालादभूत्पुत्रो मनोरथशतैरिह॥२५५॥
षष्ठीजागरणं कल्ये रात्रौ सूनोर्भविष्यति । तेनाद्य स्वजना एयुर्बहवः श्रेष्ठिनो गृहे ॥२५६॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यो द्वितीयेऽह्नि दिनात्यये । कृष्णाम्बरं परिधाय रहः श्रेष्ठिगृहं ययौ ॥२५७॥
इतस्तत्रागता कर्माधिष्ठात्री देवता रहः । अलिके लिखितुं श्रेष्ठिसूनोरक्षरसन्ततिम् ॥२५८॥
शुभाशुभाक्षरश्रेणीं कर्मणा बालकालिके । लिखित्वा चलिता कर्मदेवता यावदञ्जसा ॥२५९॥
तावद्धृते धृता भूमीभुजा पृष्टा जगाविति । बालकोऽयं यदा कन्यामिभ्यस्य परिणेष्यति ॥२६०॥
तदा व्याघ्रमुखादस्य मृत्युर्भावी नरोत्तम ! । श्रुत्वेति विक्रमादित्यो विससर्ज च तां सुरीम् ॥२६१॥
प्रभाते विक्रमादित्यो गत्वा श्रेष्ठिनिकेतने । मिलितः श्रेष्ठिनाऽन्नाद्यैः प्रीणितो भक्तिपूर्वकम् ॥२६२॥
श्रेष्ठी प्राह क्व वास्तव्यः किंनामासि त्वकं वद । नृपोऽवग् विक्रमो नाम्नोज्जयिनीनगरेऽवसम् ॥२६३॥
श्रेष्ठी प्राह यदा मेऽसौ तनयः परिणेष्यति । तदा त्वयाऽत्र नगरे आगन्तव्यं मदालये ॥२६४॥
विक्रमोऽवग् यदि श्रेष्ठिन् ! त्वमाकारयितुं मम । समेष्यसि तदाऽहं ते समेष्यामि गृहे द्रुतम् ॥२६५॥
एवमुक्त्वा ततो भूपो विक्रमार्कः पुरे पुरे । प्रपश्यन् कौतुकान्यागादुज्जयिनीं पुरीं क्रमात् ॥२६६॥

॥ १७५ ॥

वर्धमानः क्रमात्पित्रा धनदश्रेष्ठिना तदा । पाठितः पण्डितोपान्ते धर्मकर्मकलाः कलाः ॥२६७॥ यतः—
"जायंमि जीवलोए दो चेव नरेण सिक्खिअव्वाइं । कम्मेण जेण जीवइ जेण मओ सुग्गइं जाइ" ॥२६८॥
३ धनदश्रेष्ठिना कन्या धनिनां षोडशानघाः । पुत्रस्य मार्गिता दारकर्मणे सुन्दरेऽहनि ॥२६९॥
ग्रहीतुं धनदो लग्नमभूद्यावत् शुभेऽहनि । तावदशकुनास्तत्र जायन्ते स्म पदे पदे ॥२७०॥
धनदो ध्यातवानेवं प्रतिज्ञैवं मया कृता । मम सूनोर्यदा पाणिपीडनं च मिलिष्यति ॥२७१॥
६ तदा गत्वा मयाऽवन्त्यां पुरि विक्रममानवः । आनेतव्यो द्रुतं पूर्वं विवाहमिलनादिह ॥२७२॥ [युग्मम्]
लग्नस्य ग्रहणं मुक्त्वा गत्वाऽवन्त्यां पुरि द्रुतम् । स्थाने स्थाने जगावेवं धनदो लोकसन्निधौ ॥२७३॥
विक्रमस्य गृहं कुत्र विद्यते ब्रूत मानवाः । लोकाः प्रोचुश्च पुर्यस्यां विक्रमाः सन्ति भूरिशः ॥२७४॥
९ धनदोऽवग् वयोरूपाकृतिवर्णादिभिर्वरैः । एवंविधो भवेद्यस्तु विक्रमः सोऽत्र कथ्यताम् ॥२७५॥
विक्रमार्कनृपो भावी मत्वेति जगदे जनैः । राजपथ्यां यदा भूपो गजारूढः समेष्यति ॥२७६॥
तदा विलोकनीयः स भवता पुरुषोत्तमः । श्रुत्वैतद् धनदो राजपाट्यां द्रष्टुं च तं स्थितम् ॥२७७॥
१२ राजपाट्यां स्थितं तं च नरं वीक्ष्योपलक्ष्य च । विक्रमार्को जगौ किं ते परिणीतः सुतो न वा ॥२७८॥
श्रुत्वैतद्धनदश्चित्ते दध्याविर्त्थं स विक्रमः । किमयं विद्यते राजा मया तादृग् न भाक्तितः ॥२७९॥
भूपोऽवग् न त्वया खेदः कर्तव्यो धनदाधुना । विद्यते यच्च ते कार्यं तत्त्वं कथय साम्प्रतम् ॥२८०॥

पाणिपीडनवृत्तान्तं धनदो निखिल जगौ । मया त्वमपि भूपालः सम्यग् नैवोपलक्षितः ॥२८१॥
आकर्ण्यैतत् तदा सर्वे भट्टमात्रादयोऽनुगाः । चमत्कृता जगुः स्वामिन् ! कोऽसौ वणिग् वरोऽनघः ॥२८२॥
विक्रमार्को जगौ पूर्वं चैत्रपुर्व्यामगां पुरि । तदाऽनेन च वणिजा मानितोऽहं सुभक्तितः ॥२८३॥
धनदोऽवग् महीपाल ! तव तत्रागमं विना । पुत्रं परिणयिष्यामि नाहं भूपस्ततो जगौ ॥२८४॥
यदि ते रोचते तत्रैष्याम्यहं साम्प्रतं तदा । धनदोऽवग् नृपाशेषपरिवारयुतो व्रज ॥२८५॥
राजाऽवग् परिवारस्य बहोर्मे भोजनं कथम् । दास्यते भवता तेन युक्तमेतद्वचो न ते ॥२८६॥
धनदोऽवग् मया किञ्चित् परिवारस्य ते नृप ! । निजसद्मानुसारेण गौरव च करिष्यते ॥२८७॥
ततश्चमत्कृतो भूपो मेने तद्वचनं तदा । धनदः स्वगृहे गत्वा तत्कृते स्वं ललौ बहु ॥२८८॥
रसवत्या ततो भक्तसामग्रीं च पदे पदे । अपूर्वां कारयामास श्रेष्ठी मार्गे घनव्ययात् ॥२८९॥
आगच्छन् नृपतिर्वीक्ष्य सामग्रीं तादृशीं पथि । मुमुदे यामिनीनाथमिव शैवलिनीपतिः ॥२९०॥
समह विक्रमादित्ये पुर्यां तस्यां समागते । ललौ लग्नं रयात्सूनोः परिणेतृकृते वणिग् ॥२९१॥
सदन्न-पान-ताम्बूल-दिव्यवस्त्रादिभिस्तदा । विवाहस्य व्यधाद् वर्यां सामग्रीं स्वगृहे मुदा ॥२९२॥
लग्नक्षणे तदा तार्क्ष्यमारूढः श्रेष्ठिनन्दनः । तदा विक्रममार्तण्डस्तद्रक्षायै व्यधादिति ॥२९३॥
मण्डलेन महीपाल आदौ खेटकभृन्नरान् । परितः श्रेष्ठिनः सूनोः स्थापयामास भूपतिः ॥२९४॥

॥ १७७ ॥

एवं नानाविधान् भत्यान् नानाशस्त्रभृतो बहून् । परितः श्रेष्ठिनः सूनोः स्थापयामास भूपतिः ॥२९५॥
रक्षां विदधतां श्रेष्ठिसूनोर्भूपानुगामिनाम् । अकस्मात्खेटकाद् व्याघ्ररूपमाशु समुत्थितम् ॥२९६॥
३ यान्तं श्रेष्ठिसुतं व्याघ्रो जघान च चपेटया । हतं पुत्रं वणिग् दृष्ट्वा दुःखितो धनदोऽभवत् ॥२९७॥ यतः—
"पितृ-मातृ-सुता-पुत्र-पत्नी-बन्धु-सुहृत्सताम् । वियोगे जायते दुःखं मानवानां भृशं हृदि ॥२९८॥
श्रेष्ठिपार्श्वे नृपोऽभ्येत्य दैवालिखनपूर्वकम् । षष्ठीजागरणोदन्तमुक्तवान्निखिलं तदा ॥२९९॥
६ श्रेष्ठी मृते सुते यावन्मर्तुकामोऽभवत्तदा । विक्रमार्को ललौ तावच्छस्त्रीं हन्तुं वपुर्निजम् ॥३००॥
विक्रमार्को जगौ कर्मदैवं प्रति स्फुटाक्षरम् । यद्यसौ श्रेष्ठिनः सुनुर्जीविष्यति न साम्प्रतम् ॥३०१॥
तदा मया निजो देहो हन्तव्यश्च तवोपरि । दृष्ट्वैतत्साहसं तस्य तुष्टं दैवं जगावदः ॥३०२॥
९ कथं मयाऽस्य पुत्रस्य जीवितं दीयते नृप ! । अनेन श्रेष्ठिपुत्रेण पुरैकः केसरी हतः ॥३०३॥
तत्कर्म साम्प्रतं सूनोस्तस्योदयमुपागतम् । अतोऽसौ तनयस्तेन व्याघ्रेण च हतोऽधुना ॥३०४॥
देव–दानव–गन्धर्वा भूपाला मानवा अपि । पूर्वकृताशुभात्पापात् छुट्यन्ते न कदाचन ॥३०५॥ यतः—
१२ "ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे, रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः ।
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासङ्कटे, सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे" ॥३०६॥
विक्रमार्को जगौ तस्य दुष्टं कर्म पुरा कृतम् । विलीनमभवच्चोद्धि तदाऽसौ जीवतु सुतम् ॥३०७॥

विक्रमस्य सत्त्वौदार्यम्।

भुक्त कर्म नदा मया कर्पर्दैरतपजसा । जीवितव्य ददौ श्रेष्ठिसूनोर्भूपतिसाहसात् ॥३०८॥
"वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्तं विषमं स्थितं वा, रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि" ॥३०९॥
एवंविध श्रेष्ठिसुतस्य तस्य, कृत्वोपकार निजदेहदानात् । श्रीविक्रमार्कः परिवारशाली सदुत्सव स्व पुरमाजगाम ॥३१०॥

इत्युपकारे कथा ।

अवन्त्यां विक्रमार्कस्य पृथिवीं शासतो नयात् । एको वणिग् मणिं दिव्य दर्शयामास संसदि॥३११॥
पृष्ट भूमीभुजा कुत्र लब्ध रत्न त्वया वद । वणिग् जगौ मया भूप ! क्षेत्रं खेटयताऽऽपि हि ॥३१२॥
आकार्य भूभुजा रत्नपरीक्षाकारिणो बहून् । पृष्ट वदत किं मूल्य मणेरस्य भविष्यति ॥३१३॥
तैरुक्त भूपते ! नास्य मणेर्मूल्य शरीरिणा । विधातुं शक्यते दिव्यज्योतिर्जात्रिलोकनात् ॥३१४॥
स्वामिन्नेतादृशं रत्नं ज्योतिर्द्योतितभूतलम् । न दृष्टं क्वापि भूपीठेऽस्माभी रत्नपरीक्षकैः ॥३१५॥
उक्तं च तैर्बलिं रत्नपरीक्षाकृतिकोविदम् । मुक्त्वाऽत्र मेदिनीपीठे नान्योऽस्ति मेदिनीपते ! ॥३१६॥
दिनद्वयेन रत्नस्य मूल्य च कथ्यते मया । उक्त्वेति भूपतिः स्थापयामास तं निजे गृहे ॥३१७॥
पाताले ऽस्ति बलिर्दैत्यो मत्वेति विक्रमार्यमा । अग्निवेतालसान्निध्यात् द्वारेऽगाद्बलिसद्मनः ॥३१८॥
बलिसद्मतोलीस्थः कृष्णस्तेन नतो धुरि । विष्णुः प्रोवाच कोऽसि त्वमिहायातश्च किंकृते ॥३१९॥
विक्रमार्को जगौ कार्यं कथ्यते बलिसन्निधौ । गच्छ द्वाःस्थ ! बलेः पार्श्वे जल्पेति च मयोदितम् ॥३२०॥

वलिपार्श्वे मुरारातिस्ततो गत्वा जगावदः । स्वामिन् ! राजा गतो द्वारि मिलनाय तवाधुना ॥३२१॥
बलिः प्राह किमायातः पृच्छे राजा युधिष्ठिरः । पश्चादेत्य जगौ कृष्णस्त्वमागाः किं युधिष्ठिरः ॥३२२॥
विक्रमार्को जगौ गच्छ मण्डलीकं वदागतम् । पश्चादेत्य हरिः प्राह मण्डलीकः समागतः ॥३२३॥
बलिः प्राहागतः किं भो द्वारे दशमुखो वद । द्वारमेत्य जगौ कृष्णः त्वं किं रक्षो दशाननः ॥३२४॥
विक्रमार्को जगौ वण्ठो रामभूमीपतेरहम् । बलिः प्रोवाच हनूमानागतोऽसि वदेः पुनः ॥३२५॥
विक्रमोऽवक् कुमारोऽहमागतः कार्यहेतवे । बलिः प्राह वदेः किं भो षण्मुखः पार्वतीसुतः ॥३२६॥
विक्रमोऽवक् तलारोऽहं साम्प्रतं पृथिवीतले । बलिः प्राहागतं किं भो विक्रमार्कनरेश्वरः॥ अत्र सूक्ते द्वे, विक्रमोक्तं सूक्तम्—
राजाऽहं मंडलीकोऽहं वंठोऽहं रामभूपतेः। कुमारोऽहं तलारोऽहं द्वाःस्थ जल्प बलेः पुरः ॥३२८॥ बलिनोक्तं सूक्तम्—
धर्मपुत्रो दशमुखो हनूमान् षण्मुखः पुनः । विक्रमार्क इति पृष्टं बलिना हरिसंनिधौ ॥३२९॥
वल्यादेशात्ततो मध्ये गत्वा विक्रमभूपतिः । दर्शयित्वा मणिं मूल्यं पप्रच्छ च बलिं तदा ॥३३०॥
बलिः प्राहास्य रत्नस्य मूल्यं कर्तु न शक्यते । विक्रमार्को जगौ रत्नं कुत्रत्यमिदमागतम् ॥३३१॥
बलिनोक्तमयोध्यायां युधिष्ठिरनृपोऽभवत् । सत्यवादी सदा धर्मकर्मकर्मठमानसः ॥३३२॥
सत्यजल्पनसत्त्वादिगुणेन तस्य भूपतेः । सन्तुष्टो वरुणोऽमूल्यं रत्नकोट्ययुतं ददौ ॥३३३॥
धर्मकृत्यानि कुर्वाणो युधिष्ठिरनृपः सदा । दीन-दुःस्थजनार्थिभ्यो ददौ रत्नानि भूरिशः ॥३३४॥

विक्रमस्य सत्त्वौदायम्।

तेषां मध्यादिदं रत्न पतित चटितं तव । अस्य रत्नस्य मूल्यं न कर्तुं केनापि शक्यते ॥३३५॥
तथापि कथ्यते मूल्यमस्य कालानुमानतः । त्रिंशत्कोटी (टयः) सुवर्णाना मूल्यमस्य भविष्यति ॥३३६॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्योऽभ्येत्य स्वस्मिन् पुरे द्रुतम् । त्रिंशत्कोटीः सुवर्णाना तस्मै च वणिजे ददौ ॥३३७॥
ग्रामाणि पञ्च तुरगान् दश वर्यान् मनोहरान् । तस्य वितीर्य पृथिवीं पालयामास भूपतिः ॥३३८॥

इति सत्त्वौदार्ये कथा ।

सत्यसतीत्रिपयेऽन्योमधूलि कथा ।

अन्येद्युर्विक्रमादित्यो राज्यं कुर्वन्नयान्निशि । निर्ययौ गेहतो राजा पुरवृत्तं निरीक्षितुम् ॥३३९॥
भ्रमन् भूमीपतिः पुर्यमेकाकी दिवसात्यये । ददर्श कन्यकायुग्मं वार्तयन्तं स्वबुद्धितः ॥३४०॥
आद्याऽवक् परिणीताऽह गता च श्वसुरालये । श्वश्रू–श्वसुर-कान्तानां करिष्ये विनयं सदा ॥३४१॥
द्वितीया कन्यका माह पित्राऽहं परिणायिता । वञ्चयित्वा पतिं रंस्ये पुंसाऽन्येन सहच्छलात् ॥३४२॥
राजा दध्यौ मगे पत्नीं कृत्वेमा कन्यकामिह। विधास्येऽहं तथा मानो यथाऽस्या हि मणश्यति ॥३४३॥ (गलिष्यति)
आकार्य पितरं तस्याः मातर्दत्त्वा धन वहु । सौभाग्यसुन्दरी राज्ञा परिणीता कनी तदा ॥३४४॥
एकस्तम्भे गृहे मौढे विपमे भूभुजा तदा । स्थापिता गृहिणी ज्ञातुं तस्याश्चारितचेष्टितम् ॥३४५॥
तत्रस्था भूभुजा सेव्यमाना दध्याविदं हृदि । कथं सख्याः पुरः मोक्तं मया सत्यं करिष्यते ॥३४६॥
वैदेशिकोऽन्यदा श्रेष्ठी गगनधूलिसंज्ञकः । तत्रैतो व्यवसायं स चकार क्रयविक्रयौ ॥३४७॥

।। १८१ ।।

सत्यसतीविषये व्योमधूलिकथा।

एकस्तम्भगृहोर्ध्वस्था राज्ञी गगनधूलिकम् । अधो यान्तं निरीक्ष्येति चेतोभूविह्वलाऽभवत् ॥यतः—"अक्खाण०॥
वञ्चकत्वं नृशंसत्वं चञ्चलत्वं कुशीलता । इति नैसर्गिका दोषा यासां तासु रमेत कः" ॥३४९॥
मत्सन्निधौ समागम्यं त्वया सार्थपते ! द्रुतम् । नो चेत् प्राणानहं त्यक्त्वा हत्यां दास्यामि ते निजाम् ॥३५०॥
वीटकान्तरसुश्लोकं क्षिप्त्वा राज्ञी गवाक्षगा । यातोऽधः पातयामास सार्थपस्य सुखासने ॥३५१॥ [युग्मम्]
वीटकान्तस्तदा लेखं दृष्ट्वा चोत्कीलय तत्क्षणात् । वाचयित्वेति रागान्धो दध्यौ गगनधूलिकः ॥३५२॥
इयं ममाधुना नारी नारीहत्यां प्रदास्यति । ततः पृष्टः सुहृत्प्राह प्रपश्चात्तत्र गम्यते ॥३५३॥
गोधापृष्ठे दृढं रज्जुं बद्ध्वा चोर्ध्वं प्रक्षिप्यते । धृत्वा दोरं महीपालपत्नी पार्श्वे च गम्यते ॥३५४॥
गोधाप्रयोगतो व्योमधूलिक एकदा निशि । एकस्तम्भगृहे राज्ञीसमीपे समुपेयिवान् ॥३५५॥
स्नेहपूर्वं तदाऽनेन भुक्ता सा व्योमधूलिना । राज्योक्तं च गते क्ष्मापे त्वयाऽऽगम्यमिह ध्रुवम् ॥३५६॥
यदाऽकस्मान्नृपोऽभ्येति मध्ये स्तम्भे तदा रहः । स्थातव्यं भवता तद्वद् यथा वेत्ति न भूपतिः ॥३५७॥
निःस्नेहां तां प्रियां दृष्ट्वा ताम्बूलं पतितं पुनः । राजा दध्यौ नरोऽभ्येत्य कोऽपि भुङ्क्ते रहो निशि ॥३५८॥
सशङ्को भूपतिर्गेहपार्श्वे भ्राम्यन् वने क्वचित् । तस्थौ नृपो रहो यावद्योगी तत्रागमत्तदा ॥३५९॥
अन्धारीमध्यतः कन्यां कृष्ट्वा भुक्त्वा च योगिराट् । सुष्वाप निर्भरं भूपः सावधानोऽभवत्तदा ॥३६०॥
अन्धारीमध्यतः कन्या नरमाकृष्य तत्क्षणात् । सुष्वाप च यदा भुक्त्वा तदा दध्यौ चिरं नृपः ॥३६१॥

अहो हि चरित नारी-मर्त्ययोर्गहन भृशम् । विशेपान्नृपतिर्गेहात्पुरतो भ्रमति स्म सः ॥३६२॥
मध्ये स्थितं नभोधूलिं ज्ञात्वाऽभ्यर्थ्य च योगिनम् । भोजनायानयामास स्वैकस्तम्भगृहोपरि ॥३६३॥
३ राज्ञा रसवती पञ्चजनयोग्या च कारिता । आसनानि च पञ्चैव स्थापितानि तदा स्फुटम् ॥३६४॥
राजाऽवग् योगिराट् शोभा न भवेद्योगिनीं विना । तेनैकस्मिन् प्रियामा(आ)द्यासने स्थाप्यतामिह ॥३६५॥
वद्भ्यर्थनया योगी झोलिकामध्यतस्तदा । निष्काश्य वनितामेकामासनेऽतिष्ठपत्तदा ॥३६६॥
६ ततो नृपो जगावत्र योगिनि ! त्वं कलावति । कौशलं दर्शयेदानीं नवीननरदर्शनात् ॥३६७॥
वद्भ्यर्थनया योगिपत्न्या च झोलिकान्तरात् । निष्काश्यैको नरोऽस्थापि विष्टरे भोक्तुमञ्जसा ॥३६८॥
राजाऽवग् विद्यते शून्यमधुनासनमेककम् । तत्रैकं त्वमपि नरमुपावेशय भामिनि ! ॥३६९॥
९ परीक्षार्थमिदं सर्वं विद्यते मण्डित मया । तवान्येषा च मर्त्यानां जीवितं प्रददे पुनः ॥३७०॥
वद्भ्यर्थनया राज्या विमृश्य हृदये तदा । स्तम्भमध्यान्नभोधूलिः कर्पितोऽतीवरूपवान् ॥३७१॥
आसने स्थापिताः सर्वे भोजनं कारितास्तदा । ततोऽवग् भूपतिर्योगिन् ! पत्न्या दोषो न मे मनाग् ॥३७२॥
१२ यदुक्त भार्यया बाल्यावस्थाया मे पुरः पुरा । तत्सत्यमनया चक्रे ईदक्कृत्यविधानतः ॥३७३॥
नारीणा पुरुषाणां च वृत्तमेतदिदं यदि। कस्य दोषः मदीयेतासमाभिर्योगिस्तदाऽधुना ॥३७४॥
प्रोक्त्वेति नृपतिः प्राह व्योमधूले ! वणिग्वर । कियान् कालोऽजनिष्टात्रागतस्य तव सम्प्रति ॥३७५॥

॥ १८३ ॥

व्योमधूलिर्जगौ मासाः षण्मेऽभूवन्निह प्रभो ! । अशुष्कां कौसुमामीलां दृष्ट्वा शीर्षे जगौ नृपः ॥३७६॥
कथं पुष्पाणि ते शीर्षे न शुष्यन्ति नरोत्तम ! । ततः प्राह नभोधूलिरिति स्वं चरितं स्फुटम् ॥३७७॥ तथाहि–
चम्पापुर्यां धनस्याभूत्प्रिया धन्यभिधा वरा । धन्याऽन्यदा सुतोऽसावि ततो जन्मोत्सवोऽभवत् ॥३७८॥
धनकेलिरिति प्रोक्तं तातेन नाम तस्य च । वर्धमानः क्रमान्मुक्तः पठितुं लेखसद्मनि ॥३७९॥
पण्डितान्ते पठन् विद्या धनकेलिः सुतः सदा । जग्राह सकला रम्यकला विनयपूर्वकम् ॥३८०॥
धनेन विभवं न्यासीकृत्वा भूमौ रहोऽन्यदा । धनसंख्यान्वितं यस्यै (धन्यै) ददौ (दे) टोडरकं वरम् ॥३८१॥
पृष्ठवाड्भिर्घनैर्दूरदेशे मे गच्छतो जनैः । धूलिव्याप्तनभस्त्वेन व्योमधूलिर्ददेऽभिधा ॥३८२॥
कौशाम्ब्यां पुरि चन्द्रस्य श्रेष्ठिनो रुक्मिणी सुता । परिणीता मया पित्रोरादेशात्समहोत्सवम् ॥३८३॥
कियद्दिनैरहं कामलतया पण्ययोपिता । मोहितो द्रविणं भूरि व्ययन् तस्या गृहे स्थितः ॥३८४॥
बहुभिर्हायनैस्तत्र स्थितेन मयका तदा । भक्षितं द्रविणं भूरि निर्द्रव्यं स्वगृहं कृतम् ॥३८५॥
त्रुटिते द्रविणे माता–पितरौ मरणं गतौ । ततस्तोडरकं तं च धनकेलिप्रिया ललौ ॥३८६॥
लक्ष्म्यभावतो व्योमधूलिपत्नी च रुक्मिणी । पतितं तद्गृहं मुक्त्वा प्रययौ पितुरालये ॥३८७॥ यतः–
"वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः कार्यवशाज्जनोऽत्र रमते कः कस्य को वल्लभः" ॥३८८॥

सत्यसती विषये व्योमधूलि कथा ।

घरं वनं व्याघ्रगणैर्निषेवितम्, जलेन हीनं बहुकण्टकाकुलम् ।
पुष्पैश्च शय्या वसनं च वल्कलम्, न बन्धुमध्ये निधनस्य जीवितम्" ॥३८९॥
लक्ष्म्यभावात्ततः पण्ययोषिता दुष्टचित्तया । निष्काशितः स्वसदने तादृशोऽहं समागमम् ॥३९०॥ यतः–
"अभ्रच्छाया तृणादग्निः खले प्रीतिः स्थले जलम् । वेश्यारागः कुमित्रं च षडेते बुद्बुदोपमाः ॥३९१॥
मनस्यन्यद्वचस्यन्यत्क्रियायामन्यदेव हि । यासा साधारणस्त्रीणां ताः कथं सुखहेतवः" ॥३९२॥
मासमिश्रं ०॥ अपि मदत्तसर्वस्मात्०॥" ३९३॥
पतितं स्व गृहं वीक्ष्य दुःखितोऽहं वधूं ततः । आनेतु श्वसुरस्यौकः प्रतोल्यामगमत्तदा ॥३९४॥
तत्रालब्धप्रवेशोऽहं कृत्वा वेषान्तरं पुनः । भिक्षार्थं श्वसुरस्यौको रङ्करूपधरोऽगमम् ॥३९५॥
पत्न्या भिक्षा ददे मह्यमह नैवोपलक्षितः । भार्यायाश्चरित द्रष्टु स्थितश्चासन्नमन्दिरे ॥३९६॥
गते यामद्वये रात्रौ रुक्मणी मम गेहिनी । मोदकापूरितस्थाला द्वारमेत्य जगावदः ॥३९७॥
भो द्वाःस्थ! साम्प्रतं द्वारमुद्घाटयाचिरात् स्फुटम् । द्वारेऽनुद्घाटिते पश्चात् रुक्मिणी स्वगृहं ययौ ॥३९८॥
द्वितीये वासरे व्योमधूलिर्भिक्षार्थमीयिवान् । पप्रच्छ रुक्मिणी भिक्षां दत्त्वा कस्त्वं कुतोऽगमः ॥३९९॥
तेनोक्त कर्मयोगेनेदृक्षोऽभवं वणिक्सुतः । रुक्मिणी प्राह मे त्वं चेत्कथितं श्राक् करिष्यसि ॥४००॥
स्थापयामि तदाऽहं त्वा प्रतोल्यां सद्मनः पितुः । करिष्याम्यन्नपानाद्यैर्भवन्तं सुखिनं पुनः ॥४०१॥

॥ १८५ ॥

एवमुक्ते तया व्योमधूलिर्द्वारि च तस्थिवान् । रुक्मिणी पूर्ववद् द्वारमागत्येति जगौ निशि ॥४०२॥
द्वारमुद्घाट्याह्वाय गृहाणैकं च मोदकम् । उद्घाटितं तदा व्योमधूलिना द्वारमञ्जसा ॥४०३॥
३ द्वारे उद्घाटिते तस्मै दत्त्वैकं मोदकं द्रुतम् । रुक्मिणी प्रययौ स्वर्णापणे मुदितमानसा ॥४०४॥
व्योमधूलिस्ततः पत्न्याश्चरितं वीक्षितुं रहः । तस्थावेकत्र गत्वा च पृष्ठौ तस्याः समीपतः ॥४०५॥
पुरा विहितसङ्केतो नर एकस्तदा शनैः । तत्रेत्येति जगौ कल्ये किं नायाताऽसि भामिनि ! ॥४०६॥
६ चपेटयाऽऽहता भूमौ पतिता प्राह रुक्मिणी । द्वाःस्थेनोद्घाटितं नैव द्वारं तेनात्र नागमम् ॥४०७॥
क्षमस्व त्वमतोऽहं च पालयिष्यामि ते वचः । तस्याः करात्तदा भूमौ टोडरकं पपात च ॥४०८॥
लात्वा टोडरकं पश्चाद् द्वारमेत्य तदा स्थितम् । प्रगे टोडरके ह्युत्खेलिते लेखो विनिर्गतः ॥४०९॥
९ लेखमुत्खिल्य गगनधूलिर्द्वास्थस्तदा रहः । वाचयामासिवानेवं शनैर्मुदितमानसः ॥४१०॥
धनश्रेष्ठिगृहे वामकोणेऽधो दशहस्तके । सन्ति कोट्यः सुवर्णस्य चतस्रः स्थापिता वराः ॥४११॥
ततः टोडरकं सद्यो विक्रीयादाय शम्बलम् । चम्पायां प्रययौ व्योमधूलिर्निजनिकेतने ॥४१२॥
१२ उत्खाय वसुधां प्राप्य निधानमहकं ततः । सज्ज्यकार्षं गृहं पत्ति-तुरगादीनलामहम् ॥४१३॥
बहुपत्तियुतस्तार्क्ष्यारूढो रुचिरवेषभाग् । गतोऽहं मानितः शालैः सर्वैः श्वसुरसद्मनि ॥४१४॥
परं नाहं प्रियां दृग्भ्यां प्रपश्यामि मनागपि । ततः खिन्ना प्रसूस्तस्य प्रक्षालयति मे पदौ ॥४१५॥

सत्यसती विषये व्योमधूलि कथा।

भार्यां ज्ञात्वा मया प्रोक्तं भवत्या न वरं कृतम् । लभमानोऽधुना स्वप्नमहमुत्थापितस्त्वया ॥४१६॥
तयोक्तं भवता कीदृक् स्वप्नो दृष्टो वदानघ ! । मयोक्तमस्य गेहस्य द्वारेऽहमेकया स्त्रिया ॥४१७॥
स्थापितो गौरवं कृत्वा भक्तपानादिदानतः । वहिर्यान्त्या तया मह्यं चैकश्च मोदको ददे ॥४१८॥ [युग्मम्]
स्वर्णापणे गता यावत् नारी तावदहं तदा । पृष्ठौ गत्वा रहः स्थाने स्थितो वृत्त निरीक्षितुम् ॥४१९॥
पुरा विहितसङ्केतो नर एकस्तदा शनैः । तत्रैत्येति जगौ कल्ये किं नागास्त्वं च भामिनि ! ॥४२०॥
चपेट्या० ॥ (४०७) क्षमस्व० ॥ (४०८) ॥
तस्या हस्तात्तदा टोडरकं च पतितं भुवि । यावन्मया लले तावत्त्वया जागरितो निशि ॥४२१॥
विधाय भ्रकुटीं तत्र स्थितोऽरुणविलोचनः । अहं खरवचाः पत्नीं प्रत्येवमब्रुवं द्रुतम् ॥४२२॥
अर्धस्वप्ने मया लब्धे गतनिद्रोऽधुना त्वया । कुर्वत्या न कृतं चारु प्रिये ! शिष्टकुलोद्भवे ॥४२३॥
एतन्मर्मवचः श्रुत्वा हृदयास्फोटतस्तदा । मृता पत्नी मयोत्पाट्य मुक्ता स्वर्णापणे रहः ॥४२४॥
यावदह स्थितश्छन्नं तावज्जारः समागतः । सुप्ता दृष्ट्वा जगावित्थं ताडयंस्ता चपेटया ॥४२५॥
उत्सूरे रे कथं पापे ! समायाताऽसि सम्प्रति । गच्छोत्तिष्ठ न मे कार्यं त्वयाऽत्र वामलोचने ॥४२६॥
भूयोऽप्येवं यदा प्रोक्ता नोत्तरं सा ददौ मनाग् । तदा तेनैव जारेण मृता ज्ञाता नितम्बिनी ॥४२७॥
शोचन्नेव ततः स्व स भूयो भूयो जगावदः । वराकीय मया मर्मस्थानके आहता द्रुतम् ॥४२८॥

॥ १८७ ॥

मृता तेन ध्रुवं नारी धिग् धिग् मां पापकारिणम् । एवमुक्त्वा च गर्तायां चिक्षेपोपपतिश्च ताम् ॥४२९॥
धूल्याऽऽच्छाद्य रहः स्वीयस्थानके समुपागमत् । वृत्तं पत्न्या अहं दृष्ट्वा कम्पिताङ्गोऽभवत्तदा ॥४३०॥
नार्याश्चरित्रमिदृक्षं कदर्यं चिन्तयन्नहम् । शनैः स्थानात्ततः सौववासावासमुपागमम् ॥४३१॥
प्रभाते पितरौ पुत्रीमदृष्ट्वा दुःखितौ भृशम् । वभूवतुस्ततः प्रोक्तं वृत्तं तस्या मयाऽखिलम् ॥४३२॥
ततोऽहं चलितो यावल्लात्वा पुष्पस्रजं तदा । तद्दुहिता सुरूपाख्या वरितुं मां समागमत् ॥४३३॥
सा प्राहेति वृणु त्वं मामागतां च स्वयंवराम् । मया प्रोक्तं त्वमप्यात्मयामितुल्या भविष्यति ॥४३४॥
ततस्तद्भगिनी प्राह पुष्पमालामिमां वराम् । क्षिपामि भवतः कण्ठे साम्प्रतं पितृसाक्षिकम् ॥४३५॥
यदा शुष्यत्यसौ पुष्पमाला शीर्षे स्थिता तव । तदा मे शीलमालिन्यं ज्ञातव्यं भवताऽचिरात् ॥४३६॥
एवमुक्ते मया सैव परिणिन्ये च कन्यका । परिणीतस्य मेऽभूवन् वर्षाणि द्वादश क्रमात् ॥४३७॥
श्रुत्वेति विक्रमादित्यो दध्यावेतच्च दुर्घटम् । स्त्रीणां न ज्ञायते सम्यक् चरितं केनचित् क्वचित् ॥४३८॥ यतः—
"अश्वप्लुतं माधवगर्जितं च ०॥ प्राप्तुं पारमपारस्य०॥४३९–४४०॥ इत्यादि ।
प्राह भूपो नभोधूले ! तव पत्न्याः परीक्षणम् । क्रियते रोचते चेत्ते सम्यक् संप्रेक्ष्य सेवकान् ॥४४१॥
व्योमधूलिर्जगौ स्वामिन् ! गेहिन्या मे परीक्षणम् । कुरुष्व सेवकान् प्रेष्य चातुर्यादिगुणान्वितान् ॥४४२॥
ततो राज्ञा शशि–मूलदेवादिकुशलान् वहून् । आकार्योचे पुरस्तेषां तस्याः शीलस्य वर्णनम् ॥४४३॥

सत्यसती विषये व्योमधूलि कथा।

मूल्देवो जगौ स्वामिन्नादेशो दीयतां मम । गत्वा तत्र क्षणाच्छीलात् चालयिष्यामि तामहम् ॥४४४॥
गृहीत्वा भूभुजा दत्त मूल्देवः सुवीटकम् । ततश्चलन् ययौ चम्पापुर्यां क्षोभयितुं च ताम् ॥४४५॥
व्योमधूलिगृहस्यान्ते वृद्धस्त्रीसदने तदा । द्रव्यं दत्त्वा स्थितो मूलदेवः सद्वेषभृत्तदा ॥४४६॥
प्रेपिता मूल्देवेन सा वृद्धा कपटाशया । व्योमधूलिमियापार्श्वे गत्वा प्राहेति मायया ॥४४७॥
मूल्देवाभिधो देवकुमारसदृशो नरः । एकस्त्वदर्थमायातो विद्यते मम सद्मनि ॥४४८॥
भवत्या रमणो दूरदेशेऽगाद् बहुकालतः । रोचते चेत्तवेदानीं मदुक्तो मनुजोऽनघः ॥४४९॥
तदाऽऽ त नर देवकुमारसदृशाकृतिम् । भवत्या सान्निधौ सत्र आनयाम्यहकं सखि ! ॥४५०॥
व्योमधूलिमिया प्राह श्रेष्ठ्येऽहं नाम तस्य न । एवं च भूरिशः प्रोक्ते दध्याविति वणिक्प्रिया ॥४५१॥
लात्वा तद्दत्तपत्रादि तमानीय स्वसद्मनि । अनर्थे पातयिष्यामि यतः स्याद् दुःखितो भृशम् ॥४५२॥
नभोधूलिमिया ध्यात्वेत्येवं तस्याः समीपतः । गृहीत्वा वीटकं प्राह त्वयाऽऽनेयः प्रगे स च ॥४५३॥
मूल्देवं समायात निरीक्ष्यासनदानतः । व्योमधूलिमिया सद्यः प्रीणयामास सादरम् ॥४५४॥
गेहान्तरे तयाऽखानि गर्ता गुप्ता रहः पुरा । तस्या ऊर्ध्वं च सा शय्यां जीर्णतन्तुयुतां व्यधात् ॥४५५॥
तस्या ऊर्ध्वं लसद्वस्त्रमास्तृतं च तया तदा । भुक्त्वा स हर्षितो यावच्छय्याया समुपाविशत् ॥४५६॥
तन्तुच्छेदेन गर्तायां तावन्मूलोऽपतत्क्षणात् । अहहेति तया प्रोक्तं किं तेऽजनि च साम्प्रतम् ॥४५७॥

॥ १८९ ॥

यादृशं तादृशं भक्तं दत्ते तस्मै वणिक्प्रिया । अद्य प्रभृति नो कार्यं त्वयेदृक्षं च जल्पति ॥४५८॥ यतः—
" विक्रमाक्रान्तविश्वोऽपि० ॥४५९॥
अभ्येत्य ज्यायसी तत्र प्राहेति नैगमप्रिये ! । स पुमान् कुरुते किं किं वणिक्पत्नी ततो जगौ ॥४६०॥
स पुमान् प्रीणितोऽत्यन्तं मया स्वन्नाम्बुदानतः । मध्यगेहं सदा क्रीडां कुर्वन् तिष्ठति बालवत् ॥४६१॥
इतो दिनेषु बहुषु गतेषु पूर्ववत्पुनः । प्रतिज्ञां शशभृत्कृत्वा भ्रातुः शुद्धिं च वीक्षितुम् ॥४६२॥
तस्याः शीलपरीक्षार्थं निर्गतो नगरात्ततः । चम्पायां सदने तस्थौ वृद्धाया मूलदेववत् ॥४६३॥ [युग्मम्]
गर्तायां पातितो व्योमधूलिपत्न्या शशी तथा । वृद्धाऽपि च द्वितीयेऽह्नि पातिता पापकारिणी ॥४६४॥ यतः—
"अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्यते । त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः" ॥४६५॥ इत्यादि ।
यादृशं तादृशं तेषां तत्रस्थानां च भोजनम् । ददती वदति वः पापफलमेतत् प्रदर्श्यते ॥४६६॥
तयोरनागमं भूपो मत्वा प्रोवाच भो वणिग् ! । तत्र गत्वा शशि—मूलदेवावपि स्थितौ स्फुटम् ॥४६७॥
तव शीर्षस्थिता पुष्पमाला शुष्यति नो मनाग् । विद्यते महदाश्चर्यमिदं मम वणिग्वर ! ॥४६८॥
व्योमधूलिर्जगौ राजन् ! शशि—मूलसुरावपि । गतौ तत्र तया वाढं छलितौ स्तो ममेति धीः ॥४६९॥
अथवा तौ त्वया दत्तां लक्ष्मीं वह्वीं नरेश्वर ! । गृहीत्वा जग्मतुर्दूरदेशेऽन्यत्रातिलोभतः ॥४७०॥
व्योमधूलिं चलन्तं स्वं पुरं प्रति नृपोऽन्यदा । मत्वाऽवगागमिष्यामि तत्र द्रष्टुं च तौ च ताम् ॥४७१॥

सरमती नि-
षये व्योमधू-
लि कथा।

ततः सारपरीवारो व्योमधूलियुतोऽन्यदा । चम्पायामेत्य तद्दत्तोचारके नृपतिः स्थितः ॥४७२॥
व्योमधूलिर्गृहे गत्वा पप्रच्छेति प्रिया निजाम् । शशि–मूलौ किमायातौ त्वा च चालयितु न वा ॥४७३॥
तया प्रोक्तं शशि–मूलदेवोदन्तमशेषतः । वणिक् प्रोवाच तौ त्वां च द्रष्टुमत्रागतो नृपः ॥४७४॥
भोजन दीयते राज्ञश्चित्ते ते यदि रोचते । पत्न्यवक् सद्मनो गर्भे शाल्याद्यन्न च रन्ध्यते ॥४७५॥
यक्षहस्तव्यतिकरात् जेमन दीयतेऽनघम् । विचार्यैवं नृपोपान्ते गत्वा प्राहेति नैगमः ॥४७६॥
अत्रायातौ शशि–मूलदेवौ मे प्रियया गृहे । स्थापयित्वा पुनर्गेहात्कर्षितौ दूरतो गतौ ॥४७७॥
अद्यास्माक गृहे राजन् ! परिवारयुतस्य ते । सदन्नपानदानेन भोजनं च भविष्यतु (ति) ॥४७८॥
एवमुक्त्वा वणिग् यावत्समायाति स्वसद्मनि । तावत्पत्नी शशि–मूलदेवोपान्ते जगावदः ॥४७९॥
ममास्ति देवताद्त्तो नर ईदृग् माहात्म्ययुग् । यश्च मे कथितं नैव मानवः कुरुते मनाग् ॥४८०॥
तस्य शीर्षं द्विधा शीघ्रं भविष्यति न सशयः । यदि मे कथितं यूयं साम्प्रत कुरुतादरात् ॥४८१॥
गर्तायाश्च तदा युष्मान् कर्षयिष्यामि यत्नतः । तैरुक्तं च करिष्यामो भवत्योक्तं वयं द्रुतम् ॥४८२॥
ततस्तया च तान् गर्तामध्यान्निष्कास्य वारिणा । प्रक्षाल्याङ्गानि तेषा च चर्चितानि शुचन्दनैः ॥४८३॥
गर्भगृहे रहः स्थाने स्थापितास्ते तया तदा । भूमिगृहे रसवती कुर्वन्ति स्म सखीजनाः ॥४८४॥
आकारितो नृपो भोक्तुमदृष्ट्वा रन्धनादिकम् । प्राह किं भवता कूटं मण्डितं व्योमधूलिक! ॥४८५॥

॥ १९१ ॥

बुभुक्षापीडिता बाढं व्योमधूलेऽधुना वयम् । मध्याह्नं च व्यतिक्रान्तं जनः सर्वो गमिष्यति ॥४८६॥
भूमिगृहाद्गृहोद्धृत्याऽऽनीयानीयान्नमञ्जसा । भोजितो भूपतिः सर्वपरिवारयुतस्तदा ॥४८७॥
भुक्त्वा भूपो जगौ भो भो व्योमधूले ! वणिग्वर । कथमेवंविधेनाहमन्नेन भोजितः क्षणात् ॥४८८॥
वणिक् प्रोवाच मे पत्न्या द्वौ यक्षावेकयक्षिणी । ददन्ते वाञ्छितं सद्यो भोजनं बहु देहिनाम् ॥४८९॥
राजाऽवग् यक्षिणीं यक्षौ साम्प्रतं त्वं समर्पय । येभ्यो रसवतीं सारां प्राप्याङ्गी जायते सुखी ॥४९०॥
ततो वणिक्प्रिया प्राह तुभ्यमेते (तान्) ददाम्यहम् । यदि त्वं प्रयाणकप्रान्ते मार्गयिष्यसि जेमनम् ॥४९१॥
मदीया यक्षिणी यक्षौ सिद्धे कार्ये तव स्फुटम् । पुनः पश्चान्ममोपान्ते तत्क्षणात्प्रेषयिष्यसि ॥४९२॥
ओमित्युक्ते महीशेन मञ्जूषायां रहस्ततः । क्षिप्तास्सर्वे तया पुष्पैश्चर्चयित्वा च चन्दनैः ॥४९३॥
ततो भूमीपतिर्लात्वा मञ्जूषां मुदिताशयः । प्रयाणकं ददावेकं वणिग्युक् स्वपुरं प्रति ॥४९४॥
मध्याह्ने भूभुजा पेटा पूजिता कुसुमैर्वरैः । दत्ते रसवतीं नैव प्रत्युत्तरमपि स्फुटम् ॥४९५॥

सत्यसती विषये व्योमधूलिकथा ।

एवं प्रोक्ते महीशेन भूरिशोऽन्नकृते तदा । मध्यस्थास्ते त्रयोऽवोचन् दास्यत्यन्नं पिता तव ॥४९६॥
वृद्धास्त्रीसहितावावां शशि–मूलावपि छलात् । कूपे क्षिप्तौ तया पूर्वं पेटायामधुना पुनः ॥४९७॥
आस्माकीनं च धूर्तत्वं कृतं सर्वं प्रपञ्चतः । अस्माकमेव शिरसि पतितं क्रियते किमु ॥४९८॥
कर्षिताँस्तांश्च पेटाया वीक्ष्य भूपोऽतिदुर्बलान् । श्रुत्वा तेषां मुखात्तस्या वृत्तं चित्ते चमत्कृतः ॥४९९॥

ब्योमधूलिं प्रति प्राह राजैवं ते प्रियाऽनघा । यादृशी वर्णिता पूर्वं भवताऽजनि तादृशी ॥५००॥
एवंविधा प्रिया भाग्याल्लभ्यते देहिना द्रुतम् । सुशीला विशदाचारा सतीगुणगणान्विता ॥५०१॥
पश्चाद्गत्वा ततो भूपो व्योमधूलिगृहे पुनः । स्तौतीति तां नभोधूलिपत्नीं शीलविभूषिताम् ॥५०२॥
त्वं धन्या त्वं सतीधुर्या निर्दोषा वसुधात्तरा । निष्कलङ्का सदाचारा वर्णनीयाऽसि सन्ततम् ॥५०३॥
एव स्तुत्वा च तां व्योमधूलिं सन्मान्य भूपतिः । अवन्त्यामाययौ सद्यो गृह्णन् तस्या गुणान् हृदि ॥५०४॥

इति सत्यसतीविषये [गगनधूलिवणिक्कथा]।

अन्यदा विक्रमार्कस्याघटनामा महाभटः । बभूव सेवकः सत्त्वपराभूताग्निकासुरः ॥५०५॥ तथाहि–
आसीद्वीरपुरे भीमभूपस्य पद्मिनी प्रिया । रूपचन्द्राभिधः पुत्रो गुणवांश्चारुविक्रमः ॥५०६॥
चन्द्रसेल्लहृतः शूरो भूपभक्तैकमानसः । पुरोधा गङ्गदासाढ्यः पत्नी तस्य मृगाभिधा ॥५०७॥
विभागीकर्तुमन्येद्युः सेल्लहस्तः खलान् खले । गत्वा यावदुपाविष्टो भूरिलोकसमन्वितः ॥५०८॥
एकस्तावदगात्तत्र गणको निःस्ववाडवः । सेल्लहस्तो जगौ त्वं मे भ्रात्रादिगणनां वद ॥५०९॥
लग्नबलात्तदा तेन प्रोक्त च भ्रातरस्त्रयः । भगिन्येका प्रियाः पञ्च तवाभूवन् मनोरमाः ॥५१०॥ यतः–
"एकः पुत्रो रवौ छिद्रे चन्द्रे तत्र सुतद्वयम् । सोमे पुत्रास्त्रयो वाच्या बुधे पुत्रीचतुष्टयम् ॥५११॥
गुरौ गर्भे सुताः पञ्च पट् पुत्रास्तु सिते मताः । शनौ पुत्रा ध्रुवं सप्त तुङ्गे पुत्रा महर्द्धिकाः" ॥५१२॥ इत्यादि ।

॥ १९३ ॥

सत्ये प्रोक्ते तदा तेन सेल्लहस्तः प्रमोदितः । प्राहोत्पाटयितुं मुद्रान् यावच्छक्तोऽसि वाडव ! ॥५१३॥
तावतः पोट्टलिं बद्ध्वा गच्छेत्युक्ते द्विजः स च । महान्तं पोट्टलं बद्ध्वा शीर्षे कृत्वाऽचलत्ततः ॥५१४॥
कस्मिन् देवकुले गत्वा सायं सुप्तो द्विजोत्तमः । तत्र सेल्लहतासक्ता पुरोधोगृहिणी ययौ ॥५१५॥
द्विजं सेल्लहतभ्रान्त्योत्थापयित्वा च मोदकैः । यथेष्टं भोजयामास पुरोधोगृहिणी मृगा ॥५१६॥
भूरिभक्षणतो देहरूक्षादन्यं नरं तदा । मत्वा प्राह मृगा कस्त्वं सोऽहं विप्रोऽस्मि भामिनि ! ॥६१७॥
मृगा जगावहं पुंसा वाहिता केनचित्स्फुटम् । विप्रः प्रोवाच रे मूढमानसे मृगलोचने ॥५१८॥
मया किमपि ते देहस्पर्शोऽपि विहितो न हि । भक्षिता मोदका दत्तास्त्वयैव मयका खलु ॥५१९॥
मोदकव्ययतश्चेत्ते विनष्टं किमपि स्फुटम् । तदा गृहाण मुद्रानां त्वं च पोट्टलकं मम ॥५२०॥
खिन्ना ततो मृगा पश्चादेत्य वातायनस्थितम्(ता) । दध्यौ च दीपिका यत्र सेल्लहस्तस्य यास्यति ॥५२१॥
तत्र सेल्लहतोऽद्यैव स्वापं स्थाने करिष्यति । अहं चापि गमिष्यामीति ध्यात्वाऽस्थात्मृगा तदा ॥ यतः-"अक्खाण सणी०"
दिवा पश्यति नो घूकः काको नक्तं न पश्यति । अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवा नक्तं न पश्यति ॥५२३॥
इतः सेल्लहतो निशाधिष्ठिते स्थानके भ्रमन् । आगतो मानवं प्रेक्ष्य प्राहान्यत्र व्रज त्वकम् ॥५२४॥
द्विजः प्राह निशान्धोऽहं व्रजाम्यन्यत्र भो ! कथम् । जगौ सेल्लहतो भृत्यान् दीपिकोद्द्योतितो (द्द्योततः) द्विजः (जम्) ॥
भीमयक्षालये नीत्वा यूयं मुञ्चत साम्प्रतम् । ते च दीपिकया तं च मुमुचुर्यक्षसद्मनि ॥५२६॥

विध्यातदीपिकाः सर्वेऽभ्येत्य सेल्लहतान्तिके । ततस्तेनोदिते स्थाने सुष्त्र(प्तु)पुर्निर्भरं निशि॥५२७॥
दीपिकोद्द्योततो ज्ञात्वा त च यक्षालयागतम् । मोदकान् पूर्ववल्लात्वा गता तत्र मृगा जगौ ॥५२८॥
स्वामिंस्त्व मोदकान् स्वादोत्थायेत्युक्तो द्विजस्तदा । भुक्त्वैकं मोदकं तस्थाविति दध्यौ मृगा तदा ॥५२९॥
अल्पभक्षणतो देहस्पर्शादन्यनरं तदा । मत्वा माह मृगा कस्त्वं सोऽवग् विप्रोऽस्मि भामिनि ! ॥५३०॥
मृगा जगावह नूनं वाहिता केनचिच्छलात् । विप्रः प्रोवाच रे मूढमानसे मृगलोचने ॥५३१॥
मया किमपि देहस्य स्पर्शोऽपि विहितो नहि । भक्षिता मोदका दत्तास्त्वयैवं मयका खलु ॥५३२॥
मोदकव्ययतश्चेत्ते विनष्टं किमपि स्फुटम् । तदा गृहाण मुद्रानां त्वं च पोट्टलक मम ॥५३३॥
मम मद्गृहिणीं मुक्त्वा अन्याः सर्वा मृगेक्षणाः । भगिन्यः सन्ति तेन त्वं व्रजान्यत्र द्रुतं स्फुटम् ॥५३४॥
खिन्ना मृगा ततः पश्चादेत्य गेहं निजे क्षणात् । सुष्वाप कृतसन्तोषा कौतुकं तन्वती हृदि ॥५३५॥
मृगाप्रदत्तताम्बूलरक्तदन्तो द्विजः प्रगे । पृष्टः सेल्लहतेनेति त्वमभूरीदृशः कथम् ॥५३६॥
विप्रः प्रोवाच भवतः प्रसादादीदृशोऽभवम् । सेल्लहतो जगौ राजपर्षद्येत्यः त्वया पुनः ॥५३७॥
तत्रापि भवतो भूपपार्श्वात्किंचिद्धनं पुनः । दापयिष्याम्यहं प्रोक्त्वेत्यगात्सेल्लहतस्तदा ॥५३८॥
विप्रो हृष्टस्ततो राजसभायामेत्य तत्क्षणम् । प्रीणयामास भूपाल आशीर्वादप्रदानतः ॥५३९॥
सेल्लहतो जगौ स्वामिन्नय शास्त्रविचक्षणः । भूतभाविभवत्सर्वं जानाति लग्नयोगतः ॥५४०॥

॥ १९५ ॥

राजा प्राह प्रगे ज्ञानिन्! किं मे राज्ये भविष्यति । लक्ष्मी(मे)क्ष्य द्विजन्माऽवक् पट्टहस्ती मरिष्यति ॥५४१॥
भूपः प्राहाशुभं ज्ञानिन् ! कथं याति क्षयं वद । गणकोऽवग् भवत्यैत्रान्यथा भवति भावि यत् ॥५४२॥ यतः-

"प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्नि-रुदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायाम् ।
विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां, तदपि च न हि मिथ्या भाविनी कर्मरेखा" ॥५४३॥

ततो राज्ञा द्विजं पार्श्वे विधाय पट्टहस्तिनः । रक्षितुं सेवका मुक्तास्तत्र रात्रौ सहस्रशः ॥५४४॥
प्रातर्हस्ती मदोन्मत्त उन्मूल्यालानकं तदा । भञ्जयन् सदनाट्टादि चचाल सर्वतः पुरि ॥५४५॥
पुरं मेरुरिवाम्भोधिं व्यालोडयन् मतङ्गजः । लोकान् व्याकुलयांचक्रे क्षपनकानिव क्षणात् ॥५४६॥
रुरोध गृहिणीं कृष्णद्विजस्य कुञ्जरः पथि । न कोऽपि तं गजं धर्तुं समर्थोऽजनि मानवः ॥५४७॥
व्याकुलं नृपतिं लोकयुक्तं वीक्ष्य नृपाङ्गजः । रक्षितुं तां स्त्रियं तत्र गत्वा प्राहेति कर्कशम् ॥५४८॥
रे दुष्टेभावलां किं त्वं सबलो हन्तुमुद्यतः । मुक्त्वेमां मामभि क्ष्मापपुत्रमागच्छ संमुखम् ॥५४९॥
विमुच्य तां स्त्रियं राजपुत्रमेत्यारुणेक्षणः । हन्तुं प्रधावितः कुम्भी कृतान्त इव जङ्गमः ॥५५०॥
मुक्त्वा वण्टलिकां तस्य मुखाग्रे नृपनन्दनः । जघान हस्तिनं पश्चाद्भ्रमयित्वा च मर्मणि ॥५५१॥
सुतं हस्तिवधान्मत्वा बलिष्ठं मेदिनीपतिः । तलिकातोरणादीनि कारयामास सर्वतः ॥५५२॥
अघटं सुघटं कार्यं चक्रेऽनेनेह सूनुना । इति हेतोर्नृपो नामाऽघट इति व्यधात्तदा ॥५५३॥

वर्द्धापनं प्रजाः सर्वास्तन्वान्ति स्म नृपाग्रतः । एको वर्द्धापनं कर्तुं नागात्सुमतिमन्त्रिराट् ॥५५४॥
द्विजाय मुदितो भूपो ददौ लक्ष्मीं च भूयसीम् । अनागमाच्च मन्त्रीशो धर्षितो मेदिनीभुजा ॥५५५॥
मन्त्री प्रोवाच भूपस्य कुमारस्य कदाचन । हन्तुं न युज्यते पट्टहस्तिनं राज्यरक्षकम् ॥५५६॥
तव सर्वत्र शत्रूणा मङ्गलानि निकेतने । भविष्यत्यचिराद्राज्यं निर्बलं स्याद्धतेभतः ॥५५७॥
अनेन सूनुना पट्टकुञ्जरो मारितोऽधुना । ततो नैवोत्सवं कर्तुं युज्यते तव भूपते ! ॥५५८॥ यतः–
"पितृ–मातृ–सुहृद्भ्रातृ–सुता–भीष्टशरीरिणाम् । गजाश्वादिगवां मृत्यौ दुःखं भवति देहिनाम्" ॥५५९॥
श्रुत्वैतन्मन्त्रिणो वाच युक्तियुक्ता महीपतिः । रुष्टोऽपमानयामास कुमारं वचनैः खरैः ॥५६०॥
कुल कुपुत्रसयुक्तमन्यायोपार्जितं धनम् । रोगाक्रान्तं शरीरं च दीर्घकालं न नन्दति ॥५६१॥
भूपापमानितो रूपचन्द्रः पुत्रोऽस्ति दुःखितः । पत्नीयुक्तोऽचलद्रात्रो दूरदेश प्रति द्रुतम् ॥५६२॥ यतः–
"माण पणट्ठइ जइ न तणु तो देसडा चइज्ज । मा दुज्जणकरपल्लविहिँ दंसिज्जतं भमिज्ज" ॥५६३॥
अध्वनि व्रजतस्तस्य भार्याऽसूत सुतं वरम् । पूर्वेव तरणिं दीप्रप्रभापुञ्जं शुभेऽहनि ॥५६४॥
चलन् क्रमाच्चदाऽवन्त्यां पुरि श्रीदापणे शनैः । रूपचन्द्रः प्रियां मुक्त्वा विकेतुं प्रययावसिम् ॥५६५॥
तदा तस्यापणे भूरिर्लाभोऽभूचन्माहात्म्यतः । उपविष्टां स्त्रियं वीक्ष्य श्रीदः श्रेष्ठी जगावदः ॥५६६॥
त्वदीये खोलके पुत्रि ! किमस्ति वद सम्मति । दर्शयामास सा सूनुं श्रेष्ठिने विलसद्द्युतिम् ॥५६७॥

॥ १९७ ॥

श्रेष्ठी दध्यौ शिशोरस्य भाग्याल्लाभोऽभवद् बहुः । इतस्तत्रागतो रूपचन्द्रः प्राह प्रियां प्रति ॥५६८॥
उचिष्ठास्मिन् पुरे कोऽपि विक्रेतासेर्न विद्यते । गम्यतेऽन्यत्र नगरे निर्वाहो यत्र जायते ॥५६९॥
श्रुत्वा श्रेष्ठी जगौ पान्थ! भुक्त्वाऽद्य मम सद्मनि । रूपचन्द्रस्ततस्तत्र बुभुजे प्रियया सह॥५७०॥
भुक्त्वा सुप्तं नरं तं च चिरं वीक्ष्य वणिग् जगौ । असौ च क्षत्रियो नूनं रात्रौ चौर्यं करिष्यति ॥५७१॥ यतः–
"नटा विटास्तथा चौराः परदाररताश्चराः । दिवा सुप्त्वा निशीथिन्यां कुर्वते कार्यमीप्सितम्" ॥५७२॥
सा स्त्री प्राह प्रियो मे न चौर्यादि कुरुते क्वचित् । शूरवृत्त्याऽथ निर्वाहं करोति नान्यथा क्वचित् ॥५७३॥ यतः–
"क्षुत्क्षामोऽपि जराकृशोऽपि शिथिलप्रायोऽपि कष्टां दशामापन्नोऽपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु गच्छत्स्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविशालकुम्भदलनव्यापारबद्धस्पृहः, किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी" ॥५७४॥
आकर्ण्यैतद्ददौ श्रेष्ठी तस्यै दीन्यां च शाटिकाम् । आरोहाय वरां रूपचन्द्राय घोटिकां तदा ॥५७५॥
रूपचन्द्रो जगौ राज्ञः सेवा च क्रियते कथम् । श्रेष्ठ्यवग् भट्टमात्रस्य पण्मासा यत्नतः सदा ॥५७६॥
पुंसा विधीयते येन सेवा विनयपूर्वकम् । भट्टमात्रस्ततस्तुष्टो नयते तं नृपान्तिकम् ॥५७७॥
ततः श्रीविक्रमार्कस्य लभ्यते सेवनं मनाग् । श्रुत्वैतद्रूपचन्द्रोऽगाद् द्वारं भूपतिसद्मनः ॥५७८॥
प्रवेष्टुं न ददौ द्वास्थस्तस्य यावन्नृपालये । तावच्चपेटया हत्वा तं ययावग्रतः स च ॥५७९॥
फलं दत्त्वा नृपोपान्तं गत्वा सद्यो महीपतिम् । कलाभी रञ्जयामास चातुर्यजल्पनादिभिः ॥५८०॥

भूपती रञ्जितस्वान्तो रूपचन्द्राय तत्क्षणम् । हेम्नो दशायुतं दत्त्वा भट्टं प्रति जगावदः ॥५८१॥
वसनाय त्वया गेहं देयमस्य मद्वचरम् । ततो भट्टो व्रजन् द्वारि द्वास्थं प्रति जगावदः ॥५८२॥
गेहं देयं निवासायास्येत्युक्त्वाऽगमद् गृहे । द्वास्थो रुष्टः पुरा दध्यावनर्थे पातयाम्यहम् ॥५८३॥
अनर्थे पातितुं रूपचन्द्रमग्निकमन्दिरम् । दर्शयितुं तदाऽचालीद् द्वास्थो वैरच्छिदे द्रुतम् ॥५८४॥
अग्निवेतालसदन रूपचन्द्राय तत्क्षणात् । दर्शयित्वा निवासार्थं द्वास्थः स्वस्थानकं ययौ ॥५८५॥
रूपचन्द्रो ददद् दानमर्थिभ्यश्च पदे पदे । श्रीदश्रेष्ठिगृहे गत्वा भार्यायै मिलितस्ततः ॥५८६॥
भूपालमिलनाग्निवेतालौकोऽर्पणान्तिक्रम् । रूपचन्द्रो जगौ पत्न्याः पुरः श्रेष्ठिनि शृण्वति ॥५८७॥
सौवर्णे द्वे स्थिते पत्न्यै रूपचन्द्रो ददौ ततः । तयौदार्याद्वणिक्स्नुषापत्न्योः सौवर्णिके ददे ॥५८८॥
श्रीदो जगावयं नूनमनर्थे पतितो हहा । रूपचन्द्रोऽवदत् श्रेष्ठिन् ! माङ्गल्यं मे भविष्यति ॥५८९॥
आरुह्य घोटिका रूपचन्द्रः पत्नीसुतान्वितः । यावदग्निकवेतालसदनं समुपेयिवान् ॥५९०॥
तावदिभ्यादयो लोका गच्छन्त तं निरीक्ष्य च । अहा महामहानर्थे साधुरेष पतिष्यति ॥५९१॥
रूपचन्द्रं प्रति प्राह मिया पुञ्जोऽत्र भूरिशः । आदौ दूरे विधीयेत पश्चाद्वासो विधीयते ॥५९२॥
दूरीकर्तुं जनान् पुञ्जमानयामास यावता । तावदग्निकगेहं ते दृष्ट्वा नेशुर्दिशोदिशम् ॥५९३॥
गत्वा मध्ये गृहे रूपः पत्नीं मुक्त्वा गृहान्तरे । स्फेटयितुं जनान् पुञ्जमानेतुं स पुनर्ययौ ॥५९४॥

॥ १९९ ॥

माता पालनके पुत्रं स्थापयित्वाऽन्तिके स्थिता । गायन्ती हल्लरं हिण्डोलयामासेति निर्भया ॥५९५॥
बलहेतोस्तवानीयानीय गलगलं सुत ! । दास्यामि तुभ्यमह्णाय मा त्वं रोदिषि बालक ! ॥५९६॥
३ इतो द्वारे समायातोऽग्निको दृष्ट्वा पदाष्टकम् । दध्यौ भक्ष्यं ममाद्याभूत् नृपार्श्वांह्रिनिरीक्षणात् ॥५९७॥
दिनत्रयमभूद्भक्ष्यं मे नृपार्श्वांह्रिवीक्षणात् । इत्युक्त्वा भूतप्रेतादीन् व्यसर्जद्वह्निकोऽसुरः ॥५९८॥
अग्रेऽश्वाया मुखे वल्गां वीक्ष्य दध्याविदं ननु । लोहं च राक्षसी स्फाति तस्याः पुच्छेऽलगत्स च ॥५९९॥
६ तयांह्रिणा हतो भूमौ पतित्वा चोत्थितः क्षणात् । गायन्तीं हल्लरं नारीं श्रुत्वा तत्तादृशं सभीः ॥६००॥
पद्मा प्राह चिरं जीव मा भैषीस्त्वं मनागपि । अग्निकोऽवक् च काऽसि त्वं किमेवं ब्रूहि गायसि ॥६०१॥
साऽवक् त्वं कोऽसि पुरुष ! स प्राह राक्षसोऽस्म्यहम् । तयोक्तं भेपसी चास्मि राक्षसानां च भक्षिका ॥६०२॥
९ शुभे लग्ने शुभे घस्ने मयाऽसावि सुतोऽनघः । तस्य सूनोर्मुकुन्दाह्वा मुदा पित्रा ददे तदा ॥६०३॥
एकेन गणकेनोक्तं स्वसूनोर्यदि दीयते । हत्वाऽग्निकं गलगलं जीवति स्म तदा चिरम् ॥६०४॥
तदर्थं मत्प्रियोऽत्रागात् निवृत्तेऽयं सुतो मम । द्रष्टुं तमाग्निकं कान्तो गतोऽस्ति नगरान्तरे ॥६०५॥
१२ अग्निकोऽवक् त्वया प्रोक्तं चिरं जीवेति साम्प्रतम् । एवं तस्य कथं वक्षि वधवार्तां ममाग्रतः ॥६०६॥ अघटकथा ।
साऽवक् किमाग्निकोऽसि त्वं स प्राहाहं ननु स्फुटम् । उत्तमाः स्वोदितं प्राणात्ययेऽपि पालयन्ति हि ॥६०७॥ यतः–
"सकृज्जल्पन्ति राजानः" ०॥६०८॥

पद्मा प्राह कटाहस्याधस्तात्तिष्ठ रहोऽधुना । अभयं तव दास्यामि मत्प्रियात् छलवाग्बलात् ॥६०९॥
तथाकृत्य च तं तस्थौ यावत्पद्माऽग्निकं तदा । तावत्तत्रागतः कान्तो रहः पत्न्येति जल्पितः ॥६१०॥
सोऽत्रागतोऽधुना वह्निवेतालो राक्षसाधमः । रूपचन्द्रस्ततः प्राह पत्नीं प्रति छलादिदम् ॥६११॥
अग्निक आगतोऽस्तीह स्थितोऽस्ति कुत्र साम्प्रतम् । पद्माऽवग् विद्यतेऽत्रैव गेहमध्ये रहः स्थितः ॥६१२॥
श्रुत्वैतदग्निको भीतो लल्ला जल्पन् पुनः पुनः । दध्यौ मयाऽधुना नैषां विघ्नं कर्तुं च शक्यते ॥६१३॥
एतेषां पूर्वसत्पुण्यकर्मपुञ्जविधानतः । विद्यन्ते बलिनोऽधिष्ठायिका मत्तोऽग्निकात् स्फुटम् ॥६१४॥
दीनरूपं समालोक्याग्निवेतालं तदा पुनः । कर्षयित्वा तया सद्यो बहिर्दत्त्वाऽभयं ददे ॥६१५॥
पद्मया मेलितः कम्पं दधद् व्याकुलमानसः । रूपचन्द्रो जगौ कस्त्वं स प्राह राक्षसोऽस्म्यहम् ॥६१६॥
रूपोऽवग् भेषसोऽहं स्यां राक्षसानां निषूदने । रक्षोऽवग् भवतः पत्न्याऽभयदानं ददे मम ॥६१७॥
एवं वक्षि कथं त्वं च रूपचन्द्रस्ततो जगौ । यद्यदहं वदाम्यत्र तत्तत्त्वं कुरुषे यदि ॥६१८॥
तदा तवावधो भूयान्नो चेत्त्वां हन्मि साम्प्रतम् । अरे पुरा मयाऽनेके निरस्ता वैरिणो रणे ॥६१९॥
निष्पन्नग्निकवेतालो रूपचन्द्रोदितं तदा । प्रतिपद्याभवत्तस्य सेवको राक्षसः क्षणात् ॥६२०॥
नासायामग्निकस्याथ रूपचन्द्रः कपर्दिकाम् । बन्धयित्वा तमारुह्य चचाल क्ष्मापसंनिधौ ॥६२१॥
तथास्थमग्निकं दृष्ट्वा मार्गे लोका वदन्त्यदः । रेऽग्निकोऽपि दशां नीतोऽनेनेदृक्षां च दुस्सहाम् ॥६२२॥

॥ २०१ ॥

रूपचन्द्रो जगौ दिव्यवस्त्राणि भूरिशोऽग्निकः । आनयेत्युदिते तेनानिन्ये दौसिकहट्टतः ॥६२३॥
लोका वदन्त्यदः को वा प्रोच्यतेऽस्य च किञ्चन । तदाऽसौ वक्तिको हन्ति यस्मादेतत्समान्वितः ॥६२४॥
भूतप्रेतादिभृत्यानां स्कन्धे चटति यः पुरा । सोऽधुनाऽधःकृतस्तेन नरेण बलिना हहा ॥६२५॥
एवं पृथक् पृथागेभ्यादिकास्सर्वे जनास्तदा । हट्टं स्वं स्वं तदा मुक्त्वा नेशुः सद्यो दिशोदिशम् ॥६२६॥
तथाविधं नृपोपान्ते रूपचन्द्रं समागतम् । दृष्ट्वा चमत्कृता भूपमन्त्रिणो मिलितास्तदा ॥६२७॥
रूपचन्द्रोऽग्निकोपान्ताद्वस्त्राणि यावता तदा । मन्त्रिभ्यो दापयामास तावन्नेशुश्च ते भयात् ॥६२८॥
रूपचन्द्रेण ते स्वस्थीकृता इत्यूचिरेऽखिलाः । भवद्भिर्न हि भेतव्यं वश्यो मेऽभूदयं यतः ॥६२९॥
ततः सर्वेऽम्बरै रूपचन्द्रेण परिधापिताः । राज्ञा विशेषतो रूपचन्द्रोऽसौ मानितस्तदा ॥६३०॥
अभूत्प्रीतिर्द्वयो रूपचन्द्रवेतालयोरपि । रूपचन्द्रोऽपि भूपस्य भृत्योऽग्निक इवाभवत् ॥६३१॥
अघटं विहितं कार्यमनेन सुभटेन हि । इति हेतोर्नृपोऽप्यस्याघटेति नाम निर्ममे ॥६३२॥
प्रददे रूपचन्द्रायाग्निकः स्वं स्वं निकेतनम् । कथितं रूपचन्द्रस्य कुरुते भक्तिपूर्वकम् ॥६३३॥ यतः–
"नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगैः । विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥६३४॥
उद्यमः साहसं धैर्यं बलं बुद्धिः पराक्रमः । षडेते यस्य विद्यन्ते तस्य दैवः पराङ्मुखः" ॥६३५॥
भूपालाघटयो राज्यदेवी सत्त्वपरीक्षणम् । कर्तुं च यतते रात्रिंदिवाभीक्ष्णं विशेषतः ॥६३६॥

भूपगेहान्तिकाश्वत्थवृक्षशृङ्गे स्थिताऽबला । एका रात्रौ सदा रौति भूपेऽघटे च शृण्वति ॥६३७॥
रुदन्तीं भूपतिर्नारीं श्रुत्वा प्राहाघटं प्रति । उत्तिष्ठ व्रज वीक्षस्व काऽसौ किं रौति साम्प्रतम् ॥६३८॥
आदेशं नृपतेः प्राप्य गत्वा तत्राघटो जगौ । काऽसि किं रोदिषि ब्रूहि वत्से ! सम्प्रति कारणम् ॥६३९॥
नारी प्राहास्य राज्यस्याधिष्ठात्री स्यामहं सुरि ! । कल्ये मृतिं नृपो याता तेन रोदिमि भो नर ! ॥६४०॥
अघटोऽवक् कथं शान्तिर्भूपालस्य भविष्यति । सुरी प्राहेह यदि त्वं मह्यं दत्से सुतं बलिम् ॥६४१॥
तदा भूपस्य कल्याणं पुरस्य च भविष्यति । ततोऽघटः प्रियापार्श्वे गत्वा देव्युदितं जगौ ॥६४२॥
पत्न्याऽवग् यदि भूपस्य विघ्नं शाम्यति पुत्रतः । ततः किं किं न शु(सि)ध्येत कार्यं कान्ताधुनाऽखिलम् ॥६४३॥
ततस्तत्रेत्य गृहिणीहस्तात्तं तनयं मुदा । खण्डीकृत्य बलिं देव्यै दत्त्वा स्वावासमीयिवान् ॥६४४॥
एतत्सर्वं महीपालस्तत्पृष्ठस्थस्तदा निशि । निरीक्ष्य देवतां स्मृत्वा तामेव स्वं शिरः स्वयम् ॥६४५॥
यावच्छेत्तुमभूत्तावत्प्रादुर्भूता सुरी जगौ । भो भूप ! सात्त्विकोत्तंस दानवीरमहामते ॥६४६॥
तुष्टाऽस्मि भवतः शीर्षं मा छिन्द्धि त्वं निजं क्षणात् । स्वाभीष्टं मार्गयाह्नाय वर सात्त्विकशेखर ! ॥६४७॥ यतः–
"विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधि० ॥६४८॥
श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्ति महतामपि । अश्रेयसि प्रवृत्तानां क्वापि यान्ति विनायकाः" ॥६४९॥
भूपोऽवग् यदि तुष्टाऽसि तदाऽघटस्य नन्दनः । तत्कालं जीवतादेव स जिजीव सुरीवरात् ॥६५०॥

॥ २०३ ॥

गोपयित्वा रहो रूपचन्द्रपुत्रं महीपतिः । आनिनाय प्रियायुक्तमघटं स्वगृहे प्रगे ॥६५१॥
तदाऽन्ये सेवकाः प्रोचुर्मिथश्छन्नमिति स्फुटम् । स्तोकदिनागतो भृत्यो मान्योऽयमभवद् भृशम् ॥६५२॥
जगौ भूमीपती रूपचन्द्र ! ते वद साम्प्रतम् । कियन्तस्तनयाः सन्ति रूपचन्द्रस्ततो जगौ ॥६५३॥
एको योऽभूत्सुतः पूर्वं सोऽस्माभिर्नृपशान्तये । ददे देव्यै च बल्यर्थं निशीथिन्यां नरेश्वर ! ॥६५४॥
ततो नैशं नृपो वृत्तमुक्त्वाऽऽनीय तमङ्गजम् । रूपचन्द्राय सन्मानपूर्वकं दत्तवान् मुदा ॥६५५॥
ततो भूमीभुजा ग्रामपुरपत्तनदानतः । अघटो मानितोऽत्यन्तं लक्ष्मीवानजनि क्षणात् ॥६५६
स्वमातृपितृसम्बन्धं पृष्टो भूमीभुजा तदा । रूपचन्द्रोऽखिलं सद्यः कथयामास सन्मतिः ॥६५७॥
लात्वा वह्वीं चमूं गत्वाऽघटो वीरपुरे रयात् । युद्धव्यतिकरेणैव मुदितो मिलितः पितुः ॥६५८॥
पितैक्ष्य तादृशीं लक्ष्मीं सूनोर्बलपराक्रमम् । सदुत्सवं ददौ राज्यं हस्त्यश्वपत्तिसुन्दरम् ॥६५९॥
एवंविधमहासत्त्वसंयुतोऽघटभूपतिः । शशास न्यायमार्गेण पृथिवीं रामवत्सदा ॥६६०॥
ज्ञापितं रूपचन्द्रेण राज्यप्राप्तिस्वरूपकम् । श्रुत्वा विक्रममार्तण्डो हर्षितोऽभूद्विशेषतः ॥६६१॥
ततो विशेषतः प्रीतिर्विक्रमाघटभूपयोः । बभूव सत्त्वतोऽत्यन्तमश्विनीदेवयोरिव ॥६६२॥
अघटः प्रीतितोऽभ्येत्य विक्रमार्कस्य सन्निधौ । सूक्तैर्मनोहरैर्गोष्ठीं कुरुते भक्तिपूर्वकम् ॥६६३॥ यतः-
"सुभाषितरसास्वादः संगतिः सुजने जने० ॥६६४॥

३

अन्येऽप्येवंविधा भट्टमात्राद्या भूरिशो भटाः । बलिनः सेवका जाता विक्रमार्कस्य भूपतेः ॥६६५॥

इति श्रीमत्तपागच्छनायक–श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालंकरण–श्रीमुनिसुन्दरसूरिशिष्य–पं०शुभशील–गणिविरचिते विक्रमादित्यचरित्रे सौभाग्यसुंदरीपरिणयन–तत्परीक्षाकरणाद्य-घट्कुमारमिलन–स्वरूपो दशमः सर्गः

॥ २०५ ॥

अथैकादशः सर्गः ।

विक्रमस्य पूर्वभवसंबंधः।

अन्येद्युर्विक्रमादित्यः सिद्धसेनान्तिके जगौ । केनाहं कर्मणा स्वामिन् ! प्राप एवंविधां रमाम् ॥१॥
सान्निध्यं कुरुते केन कर्मणाऽग्निकदेवता । भट्टमात्रोऽभवत्प्रीतिपात्रं मम च कथ्यताम् ॥२॥
३ वली(ल्य)पि खर्परस्तेनः सद्यो मया हतः कथम् । गुरुः प्राह शृणु क्ष्माप ! सम्बन्धं पूर्वजन्मनः ॥३॥
आघाटके पुरे चन्द्रनामाऽजनिष्ट नैगमः । वयस्यौ रामभीमाह्वौ तस्याभूतां सुभक्तिकौ ॥४॥
त्रयोऽपि प्रीतिसंयुक्ताः कुर्वाणा विहृतिं सदा । दरिद्रताजुषो द्रव्याभावाद् बभूवुरञ्जसा ॥५॥
६ विहृत्यर्थं वरे लक्ष्मीपुरे ते सुहृदस्त्रयः । गच्छन्तोऽध्वनि कस्यापि सरसः पालिमाययुः ॥६॥
यावत्ते शम्बलं भोक्तु-मुपविशन्ति पल्वलम् । तावत्तत्रागतौ साधू द्वौ तपःकृशविग्रहौ ॥७॥
चन्द्रोऽवगात्मनो भाग्यादागादीदृग् यतिद्वयम् । तेनैतयोः प्रदीयेत दानं शुद्धं स्वभावतः ॥८॥ यतः—
९ "ज्ञानवान् ज्ञानदानेन निर्भयोऽभयदानतः । अन्नदानात्सुखी नित्यं निर्व्याधिर्भेषजाद्भवेत् ॥९॥
अभयं सुपत्तदाणं अणुकंपा उचिअकित्तिदाणं च । दोहिं उ मुक्खो भणिओ तिन्नि उ भोगाइअं दिंति" ॥१०॥
उत्थाय तौ यती नत्वा चन्द्रो मित्रसमन्वितः । ददौ स्वशम्बलाच्छुद्धमन्नं संयतयोस्तयोः ॥११॥

वीरेण वणिजाऽन्येद्युश्चन्द्रः कुर्वन् कलिं भृशम् । दृढमुष्ट्याहतो मृत्वा दानात्त्वं भूमिभागभूः ॥१२॥
रामभीमौ क्रमान् मृत्वा भट्टमात्राग्निकावुभौ । बभूवतुर्भवन्मित्रवरौ सत्प्रीतिभाजनम् ॥१३॥
अगानकष्टमाधाय वीरो वणिक् क्रमात्स्फुटम् । बभूव खर्परश्चौरो दुर्दमो सुसदामपि ॥१४॥ यतः–
"कृतकर्मक्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥१५॥
ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे, रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः ।
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासङ्कटे, सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥१६॥
कर्मणो हि प्रमाणत्वं किं कुर्वन्ति शुभा ग्रहाः । वसिष्ठदत्तलग्नोऽपि रामः प्रव्रजितो वने" ॥१७॥
त्वया पूर्वभवे छागो हन्यमानश्च छागिभिः । रक्षितस्तेन ते वर्षशतमायुरभूत्ततः ॥१८॥
श्रुत्वेति श्रीगुरुपान्ते विक्रमार्कनरेश्वरः । विशेषतोऽभवज्जैनधर्मकर्मणि कर्मठः ॥१९॥
सिद्धसेनगुरुः प्राह पापं यत्क्रियतेऽङ्गिभिः । आलोचना विना तस्मात्पापान्न छुट्टनं भवेत् ॥२०॥ यतः–
"आलोअणापरिणओ सम्मं संपट्ठिओ गुरुसगासे । जइ अंतरावि कालं करिज्ज आराहओ तहवि ॥२१॥
काएण काइअस्स पडिक्कमे वाइअस्स वायाए । मणसा माणसिअस्स सव्वस्स वयाइआरस्य ॥२२॥
जो चरलो मद्धभारो मायाकवडेहि वचए नयणं । न य कस्स य वीसत्थो सो पुरिसो महिलिआ होइ ॥२३॥
संतुट्ठा गुरिणीआ अज्जवजुत्ता य जा थिरा निच्च । सच्चं जंपइ महिला सा पुरिसो होइ मरिऊणं ॥२४॥

॥ २०७ ॥

सल्लं उद्धरिउमणो संवेगुव्वेअतिव्वसद्धाओ । जं कुणइ सुद्धहेउं सो तेणाराहओ होइ ॥२५॥
यद्यत्पापं कृतं गूढं प्रगूढं वा सुखप्रदम् । गुरूपान्ते गदंस्तत्तन्निष्पापो जायतेऽङ्गवान् ॥२६॥
एकभवकृतं पापमालोचयन् भवी जनः । अनन्तभवसंभूतं तमश्छिनत्ति हेलया" ॥२७॥
आलोचनाफलं मुक्तिसौख्यसन्ततिदायकम् । श्रुत्वा विक्रममार्तण्डः सम्यगालोचनां ललौ ॥२८॥
जिनालयाः शतं वर्याः कैलाशाचलसोदराः । काराप्या मयका सार्वबिम्बानां च दशायुतम् ॥२९॥
वर्तमानजिनाधीशसिद्धान्तं निखिलं क्रमात् । लेखनीयं मया स्वर्णरूप्यमयाक्षरैर्युतम् ॥३०॥
साधर्मिकमनुष्याणां लक्षमेकं मनोहरम् । जेमनीयं मनोज्ञान्नपानवस्त्रादिदानतः ॥३१॥
कर्तव्या श्रीजिनेशार्चा त्रिकालं प्रतिवासरम् । मया वर्षत्रयं यावत्प्रायश्चित्तच्छिदे पुनः ॥३२॥
प्रासुकं सलिलं नित्यं पातव्यं मयका खलु । परोपकार एवासौ विधातव्यो निरन्तरम् ॥३३॥
नमस्कारयुतं कार्यं प्रत्याख्यानं मया सदा । अष्टम्यादिषु घस्रेषु कार्यमेकाशनं तपः ॥३४॥
गुणनीयं नमस्कारशतत्रयं निरन्तरम् । सामग्र्यां गुरुपादानां प्रदेयं वन्दनं मया ॥३५॥
श्रीसिद्धसेनसूरीशाः प्रोचुरेवं नृपं प्रति । कार्यं सम्यक् समं भूपाङ्गीकृतं भवता सदा ॥३६॥
कुर्वाणो मानवः सम्यग् धर्मं श्रीमज्जिनोदितम् । लभते स्वर्गकल्याणसुखानि क्रमतः स्फुटम् ॥३७॥ यतः—
"आधारो यस्त्रिलोक्या जलधिजलधरार्केन्दवो यन्नियोज्या, भुज्यन्ते यत्प्रसादादसुरसुरनराधीश्वरैः संपदस्ताः ।

विक्रमस्य पूर्वभव-संबन्ध ।

आदेश्या यस्य चिन्तामणि–सुर–सुरभी–कल्पवल्ल्यादयस्ते, श्रीमज्जैनेन्द्रधर्मः कुशलयतु स वः शाश्वतीं शर्मलक्ष्मीम्" ॥
ततः श्रीविक्रमादित्यो धर्मं जीवदयामयम् । कुर्वन् स्वयं जनानन्यान् कारयामास भूरिशः ॥३९॥
लोका अपि तदा धर्मं कुर्वाणा वरभावतः । अर्जयामासुरानन्दयोग्यं कर्म शुभावहम् ॥४०॥

इति श्रीविक्रमादित्यपश्चाद्भव–पुण्योपार्जन–भट्टमात्रादिमिलना–लोचनाङ्गीकरणसम्बन्धः समाप्तः ।

लक्ष्मीपुरेऽमरक्षोणीपतेः प्रेमवती प्रिया । पुत्रोऽभूच्छ्रीधरः पुत्री पद्मावत्यभिधाऽभवत् ॥४१॥
वर्धमाना क्रमात्पुत्री कीरेण सह सन्ततम् । पठन्ती पण्डितोपान्ते बभूवातीव कोविदा ॥४२॥ यतः–
"जले तैलं खले गुह्यं पात्रे दानं मनागपि । प्राज्ञे शास्त्रं स्वयं याति विस्तारं वस्तुशक्तितः ॥४३॥
पण्डितः क्षोणिभुक्पुत्रीं पाठयित्वा कलिन्दिकाः । आनीनाय नृपोपान्ते शुकराजसमन्विताम् ॥४४॥
निजोत्सङ्गे सुतां कृत्वा पप्रच्छेति महीपतिः । समस्या शुक पृच्छ त्वं मदीयतनयान्तिके ॥४५॥
अत्र समस्या–व्याकरण–छन्दो–ऽलङ्कृत्यादीना पृच्छा परस्परं भूपाग्रे शुकराज–नन्दिन्योरभूत् ।
विज्ञाय तनयां विज्ञां भूपतिर्हृष्टहृज्जगौ । कस्मायियं कनी भूपपुत्राय दास्यते शुक ! ॥४६॥
श्रुत्वेत्याह शुको ह्यस्याः समस्यानां चतसृणाम् । यो ना पूरयिता तस्य करिष्यति करग्रहम् ॥४७॥
स्वामिंस्तेन चतसृभ्यो दिग्भ्यो भूपतिनन्दनाः । आकार्यन्तेऽनुगान् प्रेष्य मुहूर्ते सुन्दरेऽचिरात् ॥४८॥
तेषां मध्ये समस्याना योऽर्थं सपदि वक्ष्यति । तस्य पाणिग्रहं पुत्री करिष्यति यथारुचि ॥४९॥

विचार्येति महीशेनाकारिता भूपनन्दनाः । शुभेऽहनि चतसृभ्यः ककुब्भ्य आययुः क्षणात् ॥५०॥
तेषां भूपतिपुत्राणां चतुर्दिक्षु पुराद् बहिः । उच्चारा ददिरे वर्या यथायोग्यं महीभुजाम् ॥५१॥
शुकोऽभ्येत्यामरोपान्ते जगाविति कृताञ्जलिः । कथयिष्यति यः कन्यापृष्टं भूपतिनन्दनः ॥५२॥
तस्यैव दास्यते पुत्री स्वकीया लसदुत्सवम् । राजा प्राह शुकेदानीं यथारुचि विधीयताम् ॥५३॥
ततः शुकः समुत्थाय पूर्वदिक्स्थनृपान्तिके । गत्वा प्राह कनीप्रोक्ताः समस्याः कथयिष्यति ॥५४॥
तदा तुभ्यमियं कन्या दास्यते रुचिरोत्सवम् । नो चेदन्यस्य दास्येत रुचितस्य मया स्फुटम् ॥५५॥
पूर्वाशायाः समायातो भूपपुत्रो जगावदः । भो कीर ! रोचते यत्ते तज्जल्प मे पुरोऽधुना ॥५६॥
तुर्यपादं समस्याया 'एकल्ली बहुएहिं' । गीर्वाणभाषयाऽचष्ट कीर एककनीं स्फुटम् ॥५७॥
समस्यार्थमजानाने भूपपुत्रे शुको जगौ । उत्थाय व्रज नो कन्या दास्यते भवतः स्फुटम् ॥५८॥
ततः स भूमिभुक्पुत्रः खिन्नः स्वपुरमीयिवान् । शुकोऽभ्येत्य यमाशास्थभूपान्ते प्रोक्तवानिति ॥५९॥
कथयिष्यति पृष्टं मे यदि त्वं भूपनन्दन ! । इयं तुभ्यं कनी राज्ञा दास्यते लसदुत्सवम् ॥६०॥
नो चेदन्योऽपि मत्पृष्टं कथयिष्यति भूपभू । तस्मै प्रदास्यते कन्या भूरिरैदानपूर्वकम् ॥६१॥
हे कीर ! रोचते यत्ते समस्यादिपदं वद । ततः शुको जगावेतत् 'किं किज्जइ बहुएहिं' ॥६२॥
समस्यार्थमजानाने तस्मिन् भूपतिनन्दने । शुकोऽवग् व्रज भूपालपुत्र ! पश्चान्निजालये ॥६३॥

ततः स भूमिभुक्पुत्रः खिन्नः स्वपुरमीयिवान् । कीरोऽथ पश्चिमाशास्थभूपपार्श्वे जगावदः ॥६४॥
कथयिष्यासि मे पृष्टं यदि त्व भूपनन्दन ! । तदा तुभ्यमियं कन्या दास्यते नान्यथा पुनः ॥६५॥
३ यः कश्चिद्भूपतिः पृष्टं मदीय कथयिष्यति । तस्मै च दास्यते कन्या भूरिरैदानपूर्वकम् ॥६६॥
श्रुत्वैतद्भूपभूः प्राह कीर यद्रोचते तव । जल्प तत्स्वेच्छयेदानीं उत्तरो दास्यते मया ॥६७॥
ततः कीरो निजा स्फूर्तिं दर्शयन् देवभाषया । प्राह पश्यत्सु लोकेषु 'तर्हि परिणी काह करेसि' ॥६८॥
६ समस्यार्थमजानाने तस्मिन् भूपतिनन्दने । कीरः प्राह व्रज क्ष्मापसूनो ! पश्चात्स्वसद्मनि ॥६९॥
ततः सोऽवनिभुक्सूनुः खिन्नोऽगान्नगरे निजे । ततोऽभ्येत्योत्तराशास्थक्ष्मापान्ते प्रोक्तवान् शुकः ॥७०॥
कथयिष्यासि मे पृष्टोत्तर च त्वं यदि ध्रुवम् । तदा तुभ्यं प्रदास्येत कन्यकेयं नृपाङ्गजा ॥७१॥
९ श्रुत्वैतद्भूपभू० (६७) ततः कीरः० (६८) शुकोऽवक्–'कवण पीआवूं खीर' ॥७२॥
समस्यार्थमजानाने तस्मिन् भूपालनन्दने । कीरः प्राह व्रजाक्षाय पश्चात्सौवानिकेतने ॥७३॥
तस्मिन् नृपाङ्गजे स्वीयगेहे याते नृपो जगौ । पश्चात्कीर ! कथं भूपनन्दना गमिता त्वया ॥७४॥
१२ एतेषां नृपपुत्राणा मध्ये नैकस्य भूभुजः । कन्या दत्ता भवेत्कस्य दास्यतेऽतो वदाधुना ॥७५॥
शुकोऽवग् मा कुरुष्व त्वं खेदं सम्प्रति भूपते ! । चिन्ता न क्रियते चित्तेऽग्रेतनीया महात्मभिः ॥७६॥ यतः–
"अतीतं नैव शोचन्ते भविष्यं नैव चिन्तयेत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः" ॥७७॥

॥ २११ ॥

ततो भूपतिमापृच्छ्य दीव्यसौख्यासने शुकः । आरोप्य भूमिभुक्पुत्रीमचालीत्सपरिच्छदः ॥७८॥
अनेकेषु च देशेषु भूपालाङ्गजसन्निधौ । समस्या बहुशः पृष्ट्वोज्जयिन्यां शुक ईयिवान् ॥७९॥
३ अवन्तीनगरोद्याने कन्यकां सपरिच्छदाम् । मुक्त्वैत्य विक्रमार्कान्ते कीरः सविनयं जगौ ॥८०॥
कन्योक्तानां समस्यानां नरेश्वर ! चतसृणाम् । न कैरर्थो मनाक् प्रोक्तः पृष्टोऽपि मेदिनीधवैः ॥८१॥
तेन तासां समस्यानामर्थं त्वं पूरयिष्यसि । प्रसरिष्यति लसत्कीर्तिस्तावकीनाऽवनौ तदा ॥८२॥
६ नो चेदर्थं समस्यानां तासां त्वं कथयिष्यसि । भविष्यत्ययशस्तावकीनं जगति सर्वतः ॥८३॥
राजाऽवग् भूमिभुक्पुत्री तावकीना स्वसा ध्रुवम् । समस्याः स्वकृताः सद्यः पृच्छतु मत्समीपतः ॥८४॥
ततः सा कन्यका कृत्वा वरमालां वरां करे । आजगाम स्वयं कीरभ्रातृयुक्ता नृपालये ॥८५॥
९ गोमयेन वरां गूंहलिकां कृत्वा नृपाङ्गजा । आद्यगूंहलिकोपान्ते स्थिता देवीव रूपभृत् ॥८६॥
तदाऽनेकाः स्त्रियः स्वं स्वं कार्यं मुक्त्वा कृतत्वराः । विलोकितुं समाजग्मुः कन्यका-मेदिनीपतेः॥यतः-'तीहं तिन्नि०॥'
आगते भूपतौ तत्र स्थाने सारपरिच्छदे । कन्या प्राह समस्येति एकली बहुएहिं ॥८८॥
१२ आकर्ण्यैतत्समस्यायाः पदं तुर्यं मनोरमम् । पश्यत्सु भूरिनृष्वेव पूरयामास भूपतिः ॥८९॥
"करि कमलि सरि जनोई संज्झा जयइ ब्राह्मणा । कूंअर पोपट इम भणइ एकल्ली बहुएहिं" ॥९०॥
द्वितीयगूंहलीपार्श्वे समेत्य भूपनन्दिनी । समस्यापदमित्याह 'कां कीजइ बहुएहिं' ॥९१॥

आकर्ण्यास्याः समस्यायाः पदं तुर्यं मनोहरम् । पश्यत्सु भूरिनृष्वेव पूरयामास भूपतिः ॥९२॥
कूंती पांडव जाइआ गांधारी सुपुत्र । पांचे सइ जि निरजिण्य (आ) किं जाए बहुएहिं ॥९३॥
तृतीयगूंहलीपार्श्वे समेत्य नृपनन्दिनी । समस्यापदमेत्याह 'ते अ परिणी काह करेसि' ॥९४॥
आकर्ण्यैतत्समस्यायाः पद तुर्यं मनोहरम् । पश्यत्सु भूरिनृष्वेव जजल्प मेदिनीपतिः ॥९५॥
पंचासवरिसवरपरिणावइ पाच वरसनी नारी । पोपट कूंअरि इम भणइ ते परिणी काह करेसि ॥९६॥
ततश्चतुर्थगूहल्याः पार्श्वेऽभ्येत्य नृपाङ्गजा । समस्यापदमित्याह 'कवण पीआउं खीर' ॥९७॥
आकर्ण्यैतत्समस्यायाः पदं तुर्यं मनोहरम् । पश्यत्सु भूरिनृष्वेवं जजल्प क्षोणिनायकः ॥९८॥
"जहीं रावणजाईउ दहमुह एकसरीर । माइ वीअंभी चींतवइ कवण पीआवुं खीर" ॥९९॥
तदा तासु समस्यासु पूरितासु महीभुजा । अग्रेऽभ्येत्य कनी भूपकण्ठे वरस्रजं व्यधात् ॥१००॥
ततो लसन्महं भूरिलक्ष्मीव्ययविधानतः । परिणिन्ये नृपः पद्मावतीं भूपतिनन्दिनीम् ॥१०१॥
देवदम्यादिकन्यानां विधाय करपीडनम् । शुद्धवंशजकन्यादिपत्नीभिरिति जल्पितम् ॥१०२॥
अशुद्धकुलजाः स्वामिन्! त्वं च विद्धि कथं स्फुटम्, एषा शुद्धकुलोत्पन्ना कथं निश्चीयते त्वया ।
एव न युज्यते कर्तुं भूपतीनां कदाचन ॥१०३॥ यतः-
"विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम् । अधमादुत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥१०४॥

पत्नीसदृश मानविषये कथा।

राजाऽवग् दुःशको लोकापवादः क्रियते कथम् । एवमुक्त्वा नृपो भुङ्क्ते तस्या एव करे सदा ॥१०५॥
तया पत्न्यैकदा सार्धं भोज्ये यावदुपाविशत् । तावत्तत्र झषान् रद्धान् सूपकृत्पर्यवेपयत् ॥१०६॥
पृथग् भूत्वा स्थिता राज्ञी यावत्तावन्नृपो जगौ । भोजनाच्च कथं कान्ते! पृथग्भूय स्थिताऽसि भोः ॥१०७॥
राज्ञी जगावहं नान्यनरसङ्गं करोमि हि । श्रुत्वा राज्ञीवचो मत्स्यास्तदा हासं व्यधुश्च ते ॥१०८॥
राजाऽवग् भो प्रिये! प्रोक्ते त्वयैते जहसुः कथम् । पत्न्योक्तं ज्ञायते नात्र कारणं कान्त! साम्प्रतम् ॥१०९॥
तत आकार्य मन्त्रीशान् मत्स्यानां हासकारणम् । पृष्टास्ते भूभुजा प्रोचुरेवं विनयपूर्वकम् ॥११०॥
मन्त्रिणः प्रोचुरात्मीयप्राणेशानां विचेष्टितम् । पृच्छ्यन्ते न परे लोकाः स्वस्मिन् हासादिहेतुतः ॥१११॥ यतः–
"अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वञ्चनं चापमानं च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥११२॥
पृच्छ्यतेऽस्मादृशां पार्श्वे विद्विषिविजयादिकम् । ततः पुरोहितः पृष्टो भूपेनेति जगावदः ॥११३॥
स्वामिन्! जानाम्यहं नैव मत्स्यानां हास्यकारणम् । राज्ञोक्तं भक्षयन् ग्रासं त्वमेवं वक्षि किं स्फुटम् ॥१४४॥
न जल्पिष्यसि चेदेतं कारणं त्वं पुरोहित! । तदाऽहं सकुटुम्बं त्वां हनिष्यामि न संशयः ॥११५॥
ततोऽतिदुःखितः स्वौक उत्थायागात् पुरोहितः । तातं श्यामास्यमालोक्य प्राहेति बालपण्डिता ॥११६॥
तातेदृक्षं कथं वक्त्रं दृश्यते साम्प्रतं तव । पुरोहितो जगौ पुत्रि! तर्हि किं क्रियते मया ।
मीनानां हासहेतुं तं न जाने तेन मेऽसुखम् ॥११७॥

॥ २१४ ॥

पुत्री प्रोवाच भो तात ! मा त्व खेद कुरुष्व हि । मत्स्याना हसने हेतुं वक्ष्येऽहं भूपतेः पुरः ॥११८॥
ततः पुरोहितोऽभ्येत्य भूपोपान्ते जगावदः । कथयिष्यति मत्पुत्री मत्स्याना हासकारणम् ॥११९॥
चित्रशालान्तरे कृत्वा स्फारा पटकुटीं नृपः । मत्स्याना हसनोदन्तं जल्प कन्या ततो जगौ ॥१२०॥
स्वामिन्नुदन्तमीदृक्ष पृच्छयते गेहिनी स्वयम् । निषेधयति मां वक्तुं मन्दाक्षं तस्य साम्प्रतम् ॥१२१॥
राजाऽवग् न प्रिया वक्ति क्रियते किमु साम्प्रतम् । त्वमेव जल्प मत्स्यानां हास्यकारणमञ्जसा ॥१२२॥
कन्यका प्राह मत्स्याना हास्यकारणेऽधुना । प्रोक्ते मण्डकवत्पश्चाचापं प्राप्तोषि भूपते ॥१२३॥ तथाहि–
श्रीपुरे कमलो निःस्वो वनादेधासि भूरिशः । आनीयानीय विक्रीय निर्वाहं दुःखतो व्यधात् ॥१२४॥ यतः–
"परीक्ष्य सत्कुल विद्या शीलं शौर्यं सुरूपताम् । विधिर्ददाति निपुणं कन्यामिव दरिद्रताम् ॥१२५॥
वरं रेणुर्वरं भस्म नष्टश्रीर्न पुनर्नरः । भुक्त्वैन दृश्यते पूजा क्वापि पर्वणि पूर्वयोः" ॥१२६॥
वनेऽन्येद्युर्गतो पञ्चवक्त्रं दारुमय पृथुम् । वीक्ष्य सुरालये दध्यावेवं कमलानिर्द्धनः ॥१२७॥
अस्य काष्ठैर्बहून घस्रान् निर्वाहो मे भविष्यति । ध्यात्वेति कमलश्छेत्तुमुद्यतोऽजनि तत्क्षणात् ॥१२८॥
प्रादुर्भूय च हेरम्बो प्रियेति प्रोक्तवास्तदा । मा भाङ्क्षीर्मम मूर्तिं त्वं वरं मार्गय वाञ्छितम् ॥१२९॥
तेनोक्त यदि तुष्टोऽसि हेरम्ब ! मम साम्प्रतम् । क्षुधा चिरंतनीं धान्यदानादपनय स्फुटम् ॥१३०॥
विनायको जगौ मत्तो नित्य मण्डकपञ्चकम् । गुडाज्यामिश्रितं प्राप्य दीनारपञ्चकान्वितम् ॥१३१॥

॥ २१५ ॥

याक्त्वं मण्डकान्नात्सि त्रुटिष्यन्ति न ते तदा । भुक्ते त्वयि स्वयं यान्ति मण्डका विलयं क्षणात् ॥१३२॥
इयं वार्ता न कस्याग्रे वक्तव्या भवता क्वचित् । यदि वक्ष्यसि चेत्तुभ्यं न दास्ये मण्डकाद्यहम् ॥१३३॥
मण्डकादि समानीय स्वगृहे प्रतिवासरम् । निर्वाहं कुरुते स्वस्य सुखेन कमलः स्वयम् ॥१३४॥
तदा स्वजनगेहेषु कुर्वाणो लम्भनं स च । भुञ्जानश्च क्रमाद् भूरिलक्ष्मीवान् कमलोऽजनि ॥१३५॥
सदैव स्वजनावासे मण्डकानां हि लम्भनम् । कुर्वतः कमलस्यासीन्मण्डकाह्वाऽखिले जने ॥१३६॥
अन्यदा प्रियया प्रोक्तं कान्त ! स्थानात्कुतस्सदा । आनीयन्ते त्वया मण्डकाश्च जल्प पुरो मम ॥१३७॥
कमलोऽवग् न शक्येत वक्तुमेतन्मम प्रिये ! । मण्डकानयनोदन्ते प्रोक्ते दुःखं भविष्यति ॥१३८॥
प्रिया प्रोवाच भवता यदि न कथयिष्यते । तदाऽहमात्मघातेन हत्यां दास्यामि तेऽधुना ॥१३९॥
"वज्रलेपस्य मूर्खस्य नारीणां मर्कटस्य च । एको ग्रहस्तु मीनानां नीली-मद्यपयोस्तथा ॥१४०॥
मण्डकानयनोदन्तं तदा प्रोक्त्वा प्रियाग्रतः । मण्डकोऽभ्येत्य हेरम्बपार्श्वे प्रातर्जगावदः ॥१४१॥
त्वं विश्राणय हेरम्ब ! मण्डकाद्यधुना मम । गजास्योऽवग् मया प्रोक्तमन्यथा भवता कृतम् ॥१४२॥
तेन नातः परं ह्यत्रागन्तव्यं भवता क्वचित् । यदीच्छसि तदाऽनर्थः प्राणहारी भविष्यति ॥१४३॥
पश्चात्तापं ततः कुर्वन् मण्डको दुःखितोऽजनि । प्रोक्ते मीनहसोदन्ते त्वमप्येवं भविष्यसि ॥१४४॥
एकस्मिन् दिवसेऽप्येवं गते द्वितीयके दिने । पृष्टा भूमीभुजा वालपण्डितेति जगौ स्फुटम् ॥१४५॥

अपुत्राणां मनुष्याणां पुत्रप्राप्तिः क्षणाद्भवेत् । जङ्गमं स्थावरं क्ष्वेडं याति तस्याः पदोदकात् ॥३२२॥
तस्या दृष्टया वनं शुष्कमपि पल्लवितं भवेत् । सर्पः स्रग् दहनो वारि सिंहो जम्बुः प्रजायते ॥३२३॥
अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शलभाः शुकाः । स्वचक्रं परचक्रं च सप्तैता ईतयः पराः ॥३२४॥
भवन्ति न हि सा यत्र देशे तिष्ठति भामिनी । अन्यत् किं जल्प्यते तस्या नार्या माहात्म्यमद्भुतम् ॥३२५॥
चतुःषष्टिकलोपेता शीलालङ्कारधारिणी । सा रत्नमञ्जरी लक्ष्मीदेवतेवास्ति तद्गृहे ॥३२६॥ यतः—
"कासश्वासातिदाघक्षयकुटजकुटीकुष्ठकोष्ठप्रमेहाः, मूत्रग्राहोदरास्यश्वयथुगलतरकर्णनासाक्षिरोगाः ।
ये चान्ये वातपित्तक्षयकफकृता व्याधयः सन्ति लोके, दोषा अन्ये तदीयामलपदसलिलस्पृष्टमात्राः प्रयान्ति" ॥३२७॥
एवंविधैर्गुणैर्युक्ता त्यक्ता दोषैः स्वभावतः । विद्यते गेहिनी रत्नमञ्जरी तस्य साम्प्रतम् ॥३२८॥
धन्योऽपि धर्मकर्मैककर्मठः प्रियया युतः । उद्गमास्तमने भानोर्न जानाति सुखी क्वचित् ॥३२९॥
सप्तक्षेत्र्यां धनं भूरि व्ययित्वाऽनशनग्रहात् । स प्रियः परलोकाय गमिष्यत्यल्पकालतः ॥३३०॥
अन्येषामपि धनिनां बहूनामपि संसदि । स्वरूपं भूपतिः श्रुत्वा चमच्चक्रे स्वचेतसि ॥३३१॥
सभां विसृज्य भूपालो दिनं नीत्वा यथोचितम् । स्वरूपं धन्यगेहिन्या ज्ञातुकामोऽभवन् निशि ॥३३२॥
पान्थवेषं विधायाथ रात्रावसिसखा नृपः । रुद्राक्षस्रक्करोऽचालीत् धन्यस्य सदनं प्रति ॥३३३॥
केदारमुद्राङ्कितमङ्गुलीयकं सद्योगपट्टं वरदण्डयुक्तम् । गङ्गामृदा चर्चितद्वादशाङ्गं विधाय देहं नृपतिश्चचाल ॥३३४॥

स्त्रीचरित्रविषये रत्नमञ्जरी कथा।

गत्वा धन्यगृहद्वारे माहेति पान्थभूपतिः । सुभगे ! गृहेऽत्रागमहं पुरेऽतिथिर्भ्रमन् ॥३३५॥
यस्यालयेऽतिथिर्भक्त लभते वसनं निशि । स एव श्लाघ्यते सद्भिर्मुक्तिनार्या च वाञ्छ्यते ॥३३६॥ यतः–
"तृण लघु तृणात् तूलं तूलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ मामपि मार्थयिष्यति" ॥३३७॥
"कर ऊपरि कराजि करि. करतलि कर म करेसि । जिणि दिणि करतालि कर कीउ ते लेखइ म गणिज्ज" ॥
"भस्मना शुद्धयते कास्य ताम्रमम्लेन शुद्धयति । रजस्वला च नीरेण गृही दानेन शुद्धयति" ॥३३९॥
तेनेत्युक्ते च सा रत्नमञ्जरी पथिक च तम् । सन्मानदानतः स्थानं तस्मै वासकृते ददौ ॥३४०॥
धन्यप्रिया जगौ पान्थ ! कृतं वैकालिकं किमु । पान्थः माह मया रात्रौ क्रियते नैवादन कदा ॥३४१॥
यामिन्यामदता पुसां श्वभ्रे पातो भवेद् ध्रुवम् । तेनात्महितकृद् रात्रौ भोजनं न करोति हि ॥३४२॥ यतः–
"अस्त गते दिवानाथे आपो रुधिरमुच्यते । अन्न मासमसं प्रोक्तं मार्कण्डेन महर्षिणा ॥३४३॥
ये रात्रौ सर्वदाऽऽहार वर्जयन्ति सुमेधसः । तेषा पक्षोपवासस्य फलं मासेन जायते ॥३४४॥
चत्वारो नरकद्वाराः प्रथम रात्रिभोजनम् । परस्त्रीगमनं चैव सन्धानानन्तकायिके" ॥३४५॥
धन्यपत्नी जगौ पान्थ ! वर्योऽसि त्व च पुण्यवान् । यस्येदृश मनो धर्मे वर्तते तेऽधुना दृढम् ॥३४६॥
नादन्ति निशि ये लोकास्ते स्युस्त्रिविपगामिनः । ये च प्सान्ति नरास्ते तु जायन्ते श्वभ्रसेविनः ॥३४७॥
ततस्तया सुशय्याक्ष्यास्तरणादि सुखप्रदम् । शयनाय ददे तस्मै चित्रशाला च सुन्दरा ॥३४८॥

॥ २३१ ॥

स्मृत्वा पञ्च नमस्कारान् भूपः सुप्तोऽपि कैतवात् । द्रष्टुं स्त्रीचरितं तत्र जजागारातिकौतुकम् ॥३४९॥
अथ सा चरणौ पत्युः प्रक्षालयन्सुवारिणा । स्वाङ्गं प्रक्षालयामास गङ्गाम्बुनेव सादरम् ॥३५०॥
गङ्गापुलिनसत्तूलकोमले शयने वरे । वासिते मद्यकर्पूरकस्तूरीगन्धदानतः ॥३५१॥
हस्तेन यत्नतः कान्तं गृहीत्वा शयनोपरि । शाययित्वा क्षणं तस्थौ तत्पार्श्वे रत्नमञ्जरी ॥३५२॥
अंह्रिसंवाहनां वर्यां कुर्वाणा तदनु चम्पनम् । तिष्ठति स्म पतिर्यावत्सुष्वाप सुखनिर्भरम् ॥३५३॥
निद्रायन्तं पतिं मत्वोत्थाय धन्यप्रिया शनैः । धर्मध्यानं विधातुं तु सोद्यमा समजायत ॥३५४॥
धर्मध्यानं विधायाथ घटीद्वयं च साऽबला । पत्युः पार्श्वे समागत्य वातक्षेपं व्यधात्तदा ॥३५५॥
राजा श्रीविक्रमादित्यस्तां वीक्ष्य पतिभक्तिकाम् । दध्यावियं सतीरत्नं धन्यप्राणप्रिया प्रिया ॥३५६॥
या स्वीयकान्तसन्तुष्टा परमर्त्यपराङ्मुखा । गृहस्थापि सदाचारा श्लाघ्यते सा सुरैरपि ॥३५७॥
निशीथे कोऽपि द्रव्यार्थं स्तेनः क्षात्रप्रदानतः । प्रविवेश गृहस्यान्तर्धन्यस्य साहसी शनैः ॥३५८॥
निद्रायन्तं पतिं मत्वा दृष्ट्वा स्तेनं वराकृतिम् । धन्यप्रिया मनोजेषुग्रस्ता दध्याविदं हृदि ॥३५९॥
किमिन्द्रः किमु वा चन्द्रः किं सूर्यः किं नलो नृपः । किं मारो देहवानेष किं वा विद्याधरो नृपः ॥३६०॥
किमश्विनीकुमारः किं दोगन्दुकसुरः किमु । किं रामः किमु वा कर्णः किं पातालकुमारकः ॥३६१॥
ध्यात्वेति मारबाणालीघातविह्वलविग्रहा । तं तस्करं प्रति प्राह सा शनै रत्नमञ्जरी ॥३६२॥

स्त्रीचरित्र-
विषये रत्न-
मञ्जरीकथा।

इद गृह धनं चैतत् देहमेतन्मदीयकम् । कृतार्थय त्वमेवाद्य भोगसुखप्रदानतः ॥२६३॥
प्रसीद परमानन्ददायकाऽऽगजितस्मर ! । मद्देहाद्भोगमह्नाय गृहाणानुगृहाण माम् ॥२६४॥
३ श्रुत्वा तस्या वचः स्तेनो विम्यन्नेवं जगौ शनैः । ममास्ति जीविते वाञ्छा तेनैवं त्वं च मा वद ॥२६५॥ यतः–
"कीटस्य सुरनाथस्य निःस्वस्य मेदिनीपतेः । समाना जीविताकाङ्क्षा समं मृत्युभयं द्वयोः" ॥२६६॥
द्यूतकार्यहकं चौर्यकारी व्यसनसेवकः । सत्यक्तो निखिलैर्लोकैर्मातृपित्रादिसज्जनैः ॥२६७॥
६ त्व तु वर्यांगरोचिष्णुः कान्तयुक् शीलशालिनी । कथमेवंविध स्तेनं वाञ्छसीह विचारय ॥२६८॥
एकतः कुर्वतः स्तैन्य मम भीर्विद्यते हृदि । द्वितीया भीरभूत्सार्धं त्वया मम प्रजल्पतः ॥२६९॥
जाग्रत्या त्वयि मे स्तैन्य निष्फल समभूद् ध्रुवम् । न गृह्णन्ति धनं स्तेना जने जाग्रति कुत्रचित् ॥२७०॥
९ इति चौरोदित श्रुत्वा कामोग्रशरपीडिता । कुलमार्गं परित्यज्य धन्यपत्नी जगाविति ॥२७१॥
अह तु पीडिता कामबाणैर्विद्धवपुष्टमा । त्वद्भोगाद्यमृतमृते मृता जानीहि साम्प्रतम् ॥२७२॥
मामकीनं मनोमीनं वसन्त रागसागरे । त्वमेव मीणयेदानीं भोगमृष्टान्नदानतः ॥२७३॥
१२ सक्तः स्पर्शे यथा नागो गन्धे भृङ्गो यथा भवेत् । शब्दे यथा मृगः सक्तः तथाऽहं त्वयि साम्प्रतम् ॥२७४॥
भुङ्क्ष्व भोगान् मया सार्धं फलं मानुपजन्मनः । गृहाण विपुलं मामकीनाङ्गाङ्गीकृतेः स्फुटम् ॥२७५॥
तां जल्पन्तीं तथा कामं तत्र त तस्कर प्रति । श्रीविक्रमनृपो दध्यौ स्वरूपं संघ्रतेरिति ॥२७६॥ [अक्खाण सणी०॥

॥ २३३ ॥

"विषयगणः कापुरुषं करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम् । बध्नाति मशकमेव हि लूतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥३७७॥
न तर्जन्यङ्गुली येन सोढाऽन्यस्य कदाचन । सोऽपि स्त्रीपद्योर्वाढं पतन् भवति किङ्करः ॥३७८॥
नारीणां चपलं चेतो वर्ण्यमानं कवीश्वरैः । अधुना दृश्यते स्थाणु भोगसागरमज्जने ॥३७९॥
"यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकता । एकैकमप्यनर्थाय किं पुनस्तच्चतुष्टयम् ॥३८०॥
एते दुःखमया इमे विषमया एते हि मायामया, एतेभ्योऽपि किमस्ति निन्दितमथैतेभ्यो विरूपं किमु ।
इत्थं रे विषयेषु लोलुपतया तैस्तैः प्रकारैः सखे ! चेतस्त्वं विनिवार्यमाणमपि धिग् बद्धस्पृहं धावति" ॥३८१॥
इतश्चौरो जगौ कान्ते ! त्वया न जल्प्यते वरम् । वृद्धं पतिं जराग्रस्तं त्यक्त्वा मामीहसे यतः ॥३८२॥
लोकद्वयविरुद्धेन तेन पापेन कर्मणा । परस्त्रीसङ्गदोषेण ममापि नरको भवेत् ॥३८३॥ यतः—
"गते मृते प्रव्रजिते क्लीबे कान्ते विवैभवे । पञ्चस्वापत्सु नारीणां पतिरन्यो विधीयते" ॥३८४॥
तव भर्तरि जीवति सति नाहं त्वत्सङ्गमं करिष्यामि । सिंहे मन्देऽपि मृगाः न कुरुते हीलनं क्वापि ॥३८५॥
चौरेणोक्ते तयाऽप्यूचे मृतोऽस्ति मेऽधुना पतिः । न प्रत्येपि तदागत्य मुखे श्वासं विलोकय ॥३८६॥
यावत्स्तेनः समायाति तं जीवितं विलोकितुम् । तावत्तया हतो कान्तो गलेऽङ्गुष्ठप्रदानतः ॥३८७॥
पत्न्या हतं पतिं मत्वा भूपतिर्ध्यातवानिति । अहो नारीचरित्रं तु विद्यते दुर्घटं खलु ॥३८८॥
यासामश्चलवातेन रोगो वृद्धिमुपैत्यलम् । तासामालिङ्गने पुंसां किं चित्रं मरणं न हि ॥३८९॥

"जलमज्झे मच्छपय आगासे पंखिआण पयपती । महिलाण हिअयमग्गो तिन्नि वि मग्गा अमग्गाचि ॥३९०॥
"सीअह तीअह पाणिअह एह तिन्निह एग सहाव । ऊंचा ऊंचा परिहरइ नीचा ऊपरि ठाक ॥३९१॥
मारइं पाप भत्तार हणइ सुअं तह विणासए सयणं । अप्पं चेव निहणइ नारी रागातुरा पावा ॥३९२॥
त धन्य धरणौ क्षिप्त्वा सा प्राह तस्करं प्रति । देहि भोगसुखं मह्यं प्रसद्य त्व ममोपरि ॥३९३॥
चौरः प्राह त्वया सार्धं नाद्य भोगसुख मया । लास्यतेऽतः कुरुष्व त्वं सन्तोपं धन्यभामिनि ! ॥३९४॥
तया रुद्धोऽथ स स्तेनः प्राह मुञ्चाधुना च माम् । कल्ये यद्यत्त्वयोचे तत्तत्करोम्यहक समम् ॥३९५॥
तौ जल्पन्तौ तथा श्रुत्वा विक्रमादित्यभूपतिः । करवालकरो गेहद्वारेऽभूत्सज्ज आदरात् ॥३९६॥
दध्यौ च भूपतिः किं मे हननेनावयोः खलु । पातकं जायतेऽत्यन्तं प्राणिनो मारणाद् ध्रुवम् ॥३९७॥
खात्रद्वारेण निर्यान्त स्तेनं कष्टाचदा ध्रुवम् । वीक्ष्यावग् धन्यपत्नीति द्वारेऽस्मिन् सुखतो व्रज ॥३९८॥
उद्घाटिते तथा मुख्यद्वारे निर्यन् मलिम्लुचः । अकस्मात्स्खलितेनैव कपाटेन हतस्तथा ॥३९९॥ उक्तं च–
"द्रौपद्या वचनेन कौरवशतं निर्मूलमुन्मूलितम्, सुग्रीवस्य वधाय मोहमतुली वाली हतस्तारया ॥
सीतासक्तमनास्त्रिलोकविजयी प्राप्तो वधं रावणः, प्रायः स्त्रीवचनप्रपञ्चनिरतः सर्वं जय (भयं) यास्यति" (?) ॥४०१॥
अन्य पश्यति नेत्रेण भाषतेऽन्य गिराऽवला । आलिङ्गत्यपर चित्ते ध्यायत्यन्यं दुराशया ॥४०२॥
न विषं नामृत किञ्चिदेका मुक्त्वा नितम्बिनीम् । सैवामृतमयी रक्ता विरक्ता विषरूपिणी ॥४०३॥

॥ २३५ ॥

॥ २३६ ॥

इन्दुलेखेव कुटिला सन्ध्येव क्षणरागिणी । निम्नगा निम्नगेव स्त्री राक्षसीव दुराशया" ॥४०४॥
ज्ञात्वा स्त्रीचरितं स्तेनं मृतं चैत्य निजालये । सुष्वाप शयने देवं स्मरन् श्रीविक्रमार्यमा ॥४०५॥
इति सा मृतचौरस्योपरि स्थित्वाऽश्रुशालिनी । प्राहेति किं पते ! मुक्त्वा मामिह क्वाधुनाऽगमः ॥४०६॥
हा ! नाथ प्राणनाथ त्वं हा ! वल्लभ हितोत्तम । मां मुक्त्वाऽत्र क्व यातोऽसि विरहानलपीडिताम् ॥४०७॥
रुदित्वैवं क्षणं सज्जीभूता साऽथ नितम्बिनी । दध्यावहो गतप्राणौ द्वौ पती भवतः स्म मे ॥४०८॥
लौकिकस्तु गतो भर्ता गतो लोकोत्तर परः । गतो धर्मोऽधुना मेऽभूत् बभूवायश एव तु ॥४०९॥
क्व कान्तहननादन्यनरालिङ्गनपापतः । भविष्यति मम श्वभ्रे पातोऽनन्तासुखप्रदः ॥४१०॥
प्रातः पतिं विनाऽहं तु भविष्यामि कथं हहा । परत्र श्वभ्रपातेन सहिष्येऽहमशं कथम् ॥४११॥
कुवस्त्रा गतनिःशेषालङ्कारा पतिवर्जिता । रण्डाऽहं पापिनी क्वाहं दर्शयिष्ये मुखं कथम् ॥४१२॥
यत्कृतं मयका पापं पतिहत्याविधानतः । तत्कस्याग्रे न शक्येत वक्तुं लज्जादिहेतुतः ॥४१३॥
कोष्ठिकायां मुखं क्षिप्त्वा रुद्यते मयकाऽधुना । उच्चैश्चेदुच्यते राजा तदा लाति धनं समम् ॥४१४॥
ततो मे मरणं वर्यं पत्या सार्धमिहाधुना । तेन कोऽपि प्रपञ्चोऽत्र प्रातरेव करिष्यते ॥४१५॥ यतः—
वैश्वानरे जले झम्पादानं वर्यं ममाधुना । न पुनर्विधवात्वेन स्थातुं युक्तं मनागपि ॥४१६॥
"आगासि सयन नइ पाटल हलहाट नइ घाटगिउं । हियतां पेटह नाट करिवउं परघरि कर्मकरि ॥४१७॥

रत्ति तलाइं राचि जल रतनिर्हिं तरू फलाइं । रडह जुव्वण कृपण धण ए विहिं काइ कयाइ" ॥४१८॥
रे कारिमो कूभार घडउ नींपाई मूकीउ । हूउ भरेवा वार भागउ तीअ भागीतणओ ॥४१९॥
जइ वि हु सुद्धसभावा, जइ वि हु दाणाइ देइ विविहाइं । तहवि हु पईआराहिआ वयणिज्जं पावए इत्थी" ॥४२०॥
ध्यात्वेति तत्क्षणं भूमिं कर्षयित्वा निज पतिम् । द्राक्छायाम्बरेणाशु प्राह धन्यप्रिया तदा ॥४२१॥
अथ रात्रौ गृहस्यान्तः प्रविष्टस्तस्करोऽधमः । जघान मत्पतिं चैकमतिथिं पुण्यशालिनम् ॥४२२॥
चक्रेऽतिथिर्युद्धं सार्द्धं स्तेनेनैव दृढं तदा । मम कान्तस्य रक्षायै सत्पुण्यप्राप्तिहेतवे ॥४२३॥
तथा तेन दृढ मर्मस्थाने स चातिथिर्हतः । यथा प्राप क्षणान्मृत्यु परलोकमसाधयत् ॥४२४॥
यावताऽह द्रुत स्तेन हन्तुकामाऽभवद् दृढम् । तावन्नंष्ट्वा ययौ क्वापि मृत्युर्मे शरण ततः ॥४२५॥
अतोऽह रमण तेनातिथिना सहित द्रुतम् । गृहीत्वा कानने प्राणांस्त्यक्ष्यामि वह्निना ध्रुवम् ॥४२६॥
पत्यौ मृतिं गते काऽपि रौति काऽपि मृतिं व्रजेत् । काऽप्यन्यं रमणं कुर्यात् काऽपि तिष्ठति मन्दिरे ॥४२७॥
अह तु स्वपतिं नीत्वा चितायां लोकसाक्षिकम् । परलोक गमिष्यामि गृह्णामि रुचिरं यशः ॥४२८॥ यतः–
"साची सती स मानीइ पतिपग धोइ पिअंति । प्रिय परलोकपंथीइ दहइ देह जी दहंति ॥४२९॥
चावी चउपट चहुहटइ चावरि चचरि ठवंति । नगरवीसामइ नर नमी नयणे नीर नयंति" ॥४३०॥
इत्युक्त्वा स्वपतेर्देह स्तेनदेहसमन्वितम् । शुद्धनीरेण सा सद्यः शुच्यकार्षीच्च साऽवला ॥४३१॥

॥ २३७ ॥

प्रातर्धन्यप्रिया द्रव्यं व्ययित्वा धर्मकर्मणि । काष्ठभक्षाकृते सज्जाऽजनि सज्जनसाक्षिकम् ॥४३२॥
धन्यप्रियां सतीं काष्ठभक्षणैककृतोद्यमाम् । उज्जयिन्या जनः साश्रुः सतीं द्रष्टुं समागमत् ॥४३३॥
३ एवं तदा सतीं नत्वा जनाः प्रोचुः पुनः पुनः । हा मातस्त्वां विना कालः कथं यास्यति साम्प्रतम् ॥४३४॥
त्वां विना जगती शून्याऽवन्ती रण्डिताऽजनि । जनाशावल्लरी दग्धा दुःखं नः समुपागमत् ॥४३५॥
इतो गत्वा जनैः कैश्चिद्विज्ञप्त इति भूपतिः । सती धन्यप्रिया याति स्वर्गे कान्तसमन्विता ॥४३६॥
६ प्रत्यक्षा कामधुक् कल्पवल्ली कामघटोऽथवा । कल्पवृक्ष इवास्माकं बभूव धन्यगेहिनी ॥४३७॥
पादप्रक्षालने यस्या वातपित्तकफोद्भवाः । कर्मजा निखिला दोषा यान्ति क्ष्वेडादिसम्भवाः ॥४३८॥
अपुत्रा स्त्री सपुत्रा स्यान्निर्धनाः सधनाः पुनः । दुर्भगा सुभगा च स्यात् कुरूपा रूपशालिनी ॥४३९॥
९ श्रुत्वेति वचनं लोकाद्राज्ञी शृङ्गारसुन्दरी । भूपं प्रति जगावेवं शीलरत्नविभूषिता ॥४४०॥
तस्याः पादोदकेनाहं क्षालयामि वपुर्निजम् । ततो मे याति वन्ध्यात्वं कुलवृद्धिर्भवेत्ततः ॥४४१॥
अन्तर्हसन्नृपः प्राह तस्याः सत्याः शिरोमणेः । आनयिष्याम्यहं पादोदकं तव सुताप्तये ॥४४२॥
१२ गम्भीरमानसो भूपो नृभ्य इत्युत्तरं ददौ । सतीशिरोमणेस्तस्या उत्सवं कुरुत द्रुतम् ॥४४३॥
तत्रागच्छाम्यहं यावत्तावत्स्थेयं नदीतटे । सतीं गत्वाऽप्यहं किञ्चित्प्रक्ष्यामि स्वमनोगतम् ॥४४४॥
एवंविधा सती काष्ठभक्षणं कुरुते यका । तया यज्जल्प्यते तत्र नान्यथा भवति क्वचित् ॥४४५॥

ततस्ते मनुजा धन्यगेहे सत्या महोत्सवम् । कर्तुं चेयुर्लसद्वाद्यनादनादैतपूर्वकम् ॥४४६॥
क्षीरेयीं खण्डसयुक्ता वर्यामेकन भाजने । अत्तुं धन्यमिया सत्र उपविष्टा मुदा तदा ॥४४७॥
भुक्त्वा धन्यमिया सप्तक्षेत्र्या सर्व धन निजम् । व्ययित्वाऽऽराधना चक्रे दशधा गुरुसाक्षिकम् ॥४४८॥
प्रणम्य श्रीजिन लोकान् क्षमयित्वाऽश्वगेहिनीम् । आरुह्य चलिता राजमार्गे धन्यस्य गेहिनी ॥४४९॥
वाद्यमानेषु वाद्येषु कार्यं मुक्त्वा निज निजम् । नरा नार्यः समाजग्मुर्धन्यपत्नीं निरीक्षितुम् ॥४५०॥
अहमहमिकापूर्वं वितीर्णा अक्षतास्तया । गृह्यन्ते नरनारीभिरपत्यप्राप्तिहेतवे ॥४५१॥
क्रमात्प्राप्ता सती कुले रेवायाः सरितोपरि । यत्रास्ति माणिभद्रस्य चेटकस्य निकेतनम् ॥४५२॥
उत्तीर्य घोटिकायाः सा दत्त्वाऽर्थिभ्यो धन बहु। चितोपान्त समायाता धन्यस्य गेहिनी मुदा ॥४५३॥
इतस्तत्रागतो भूपो भूरिभृत्यसमन्वितः । सत्या महोत्सवं चारु कारयामास मानवैः ॥३५४॥
तदा धन्यमियाऽऽचष्ट राजन् ! जीव चिर जय । चिर पालय भूपीठ धर्मे कुरु रुचिं चिरम् ॥४५५॥
उपकार यथा पूर्वं कुरुषे सर्वदेहिनाम् । तथा कुर्वन् चिर पुत्रपौत्रयुक्तो भव क्रमात् ॥४५६॥
शृङ्गारसुन्दरी राज्ञी तत्रेत्य तां भतीतराम् । प्रणम्य याचते पादोदक पुत्रार्थमात्मनः ॥४५७॥
लाजमुष्टिं सती दत्त्वा भूपपत्नी जगाविति । पुत्रपौत्रैः प्रपौत्रैश्च पत्या युक्ता चिरं जय ॥४५८॥
ततो राजा रहः प्रष्टु सत्याः कर्णान्तिके स्थितः । जगौ त्रिकालवेत्री त्व विद्याराजगतीहिता ॥४५९॥

॥ २३९ ॥

शीलप्रभावतो दत्से त्वमपत्यानि देहिनाम् । त्वदंह्रिक्षालनाम्भोभिर्यान्ति रोगा नृणां क्षयम् ॥४६०॥
रात्रावद्य पतिघ्नी त्वं गलेऽङ्गुष्ठप्रदानतः । अन्यपुंभोगकर्तृत्वं वाञ्छन्तीति विचिन्तय ॥४६१॥
३ स्तेनभोगसुखाकाङ्क्षां मुक्त्वा तव सुखं कथम् । अग्निप्रवेशतो धन्यपत्नि ! मृत्युं कथं कुरु ॥४६२॥
नव्यं पतिं विधाय त्वं कृतार्थय स्वयौवनम् । मृतैर्जीवैर्न छुट्येत कृतदुष्कर्मतः क्वचित् ॥४६३॥
अधुना क्रियते काष्ठभक्षणं भामिनि ! त्वया । रात्रौ च परिणीतस्य कान्तस्य हननं कृतम् ॥४६४॥
६ स्त्रीवृत्तत्वं विमुच्याशु तथ्यं कथ्यं ममाग्रतः । मया न वक्ष्यते वृत्तं कस्याग्रे तव निश्चितम् ॥४६५॥
ततः स्वं चरितं राज्ञा ज्ञातं मत्वा निशाभवम् । धन्यपत्नी जगौ भूप ! मा पृच्छ मम सन्निधौ ॥४६६॥
यथा च वर्तते कालो वर्तते च यथा जनः । अग्रे वह्निं ज्वलन्तं न पश्यति क्षोणीभृत्स्थितम् ॥४६७॥ उक्तं च–
९ "राईसरिसवमित्ताणि परछिद्दाणि अ पाससे । अप्पणो बिल्लमित्ताणि पिच्छंतो न वि पाससे ॥४६८॥
हरिहरादयो देवा मुनयः कपिलादयः । मानवाश्चक्रवर्त्याद्या योषितां किंकरा इमे ॥४६९॥
अनिन्द्या गुरवो गावः काञ्चनं सलिलं स्त्रियः । पृथिवीं च षडेतानि यो निन्दति स निग्रते ॥४७०॥ अम्बप्लुतं०॥"
१२ यदीच्छसि नितम्बिन्यां ज्ञातुं चरितमत्र तु । सन्तापस्ते तदाऽत्यन्तं भविष्यत्यसुखप्रदः ॥४७१॥
अग्रे विगोपितोऽसि त्वं गांछयादेशप्रदानतः । विगुपप्यस्यधुना पृच्छन् स्त्रीवृत्तं मम पार्श्वतः ॥४७२॥
बिले बिले त्वया गोधा दृष्टा गोणसमूषकाः । दृग्विषोऽहिर्न दृष्टोऽस्ति यो दृष्टो जीवितापहः ॥४७३॥

स्त्रीचरित्रविषये रत्नमञ्जरीकथा।

शुक्तिशङ्खकपर्दाश्च सागर भ्रमता त्वया । विलोकिता विशेपज्ञा न दृष्टः कौस्तुभो मणिः ॥४७४॥
ककाद्द–लिंब–कयेरि–करीर–कनकद्रुमाः । त्वया दृष्टा घना राजन् ! न दृष्टाः कल्पपादपाः ॥४७५॥
३ रि(ऋ)णभूर्विपभूः क्रूरा मरुभूमिर्विलोकिता । रत्नमुक्तान्विता भूमिर्न दृष्टा भवता क्वचित् ॥४७६॥
नाथमाऽह जडा नाह नापि स्त्रीपु शिरोमणिः । स्वयशो भूतले मुक्त्वा गमिष्यामि सुरालये ॥४७७॥
राजाऽऽचष्ट तथापि त्वं किचित् स्त्रीचरित वद । धन्यमिया जगौ कोची कुन्द पृच्छ पुरान्तरे ॥४७८॥
६ कोची कान्दविका वेत्ति ममान्यासा च योपिताम् । चरित तेन ता पृच्छावन्तीपुर्यान्तरस्थिताम् ॥४७९॥
कल्याण भवतात्तुभ्य मिथ्या दुष्कृतमस्तु मे । इत्युक्त्वा सा चितामध्ये मविष्टा नृद्वयान्विता ॥४८०॥
पुरीलोकादिसयुक्तो भूपोऽगात्स्वपुरान्तरे । भस्मीभूय ययौ धन्यपत्नी स्वर्गं स्वमृत्युतः ॥४८१॥
९ भूपोऽन्येद्युः स्त्रिया वृत्त मष्टुकामः कृतत्वरः । कोचीकान्दविकापार्श्वे यातु गेहाद्विनिर्ययौ ॥४८२॥
गत्वा चतुष्पथे कन्दुपाटकं लोकपार्श्वतः । पमच्छ भूपतिः क्वास्ति यत्रादन्ति च मार्गगाः ॥४८३॥ यतः–
"वर्यपक्वान्नसम्मिश्रा शालिदालिघृतप्लुता । शाकपाकादिसयुक्ता दधिदुग्धादिपूरिता ॥४८४॥
१२ अस्ति रसवती मायो लभ्यते द्रव्यदानतः । निर्द्रव्यास्तु पुनः स्वल्पद्रव्यदानाच्च मध्यमाः ॥४८५॥ [युग्मम्]
ततो लोका जगुर्गच्छ यथाऽस्मिन् वामतः पथि । सत्रागारो वहन्नस्ति कोचीकान्दविकागृहे ॥४८६॥
चन्द्रार्कमणिसघातनिर्मिता गृहसन्ततिः । एक-द्वि-त्रि-चतुः-पञ्च-पट्-सप्तभूमिसुन्दरा ॥४८७॥

॥ २४१ ॥

गच्छन्ती विद्यते व्योम्नि मिलितुं चन्द्रसूर्ययोः । स्वमित्रयोर्मुदा तत्र पाटके चित्तमाददे ॥४८८॥
पञ्चवर्णमणिवद्धे यत्र प्राङ्गणभूतले । आदर्श इव वीक्षन्ते लोकाः स्वं प्रतिविम्बितम् ॥४८९॥
तत्र द्राक्षासुधामृष्टवारिपूर्णा मनोहराः । वाप्यो गृहे गृहे सन्ति सुखसोपानसुन्दराः ॥४९०॥
सदापुष्पफलाश्चाम्रमाकन्दादिकपादपाः । सन्ति गृहे गृहे यत्र प्रीणयन्तो जनव्रजम् ॥४९१॥
कोचीकान्दविकागेहं स्वर्णमाणिक्यतोरणम् । भाति ध्वजपताकाभिश्चलन्तीभिश्च लीलया ॥४९२॥
यत्रार्थिभ्योऽनिशं दानं ददाना मार्गितं खलु । प्रत्यक्षा कल्पवल्लीव कोचीकान्दुविकाऽस्ति च ॥४९३॥
भोगार्थी लभते भोगं भोज्यार्थी भोजनं पुनः । पुत्रार्थी लभते पुत्रं तत्र तस्याः समीपतः ॥४९४॥
विद्याधरैर्नरैरिद्धैः किंनरैर्व्यन्तरामरैः । ज्योतिष्कैर्मानवैर्नित्यं सेव्यते सा शुभंकरा ॥४९५॥
रुष्टा रौद्रोपमाकारा सन्तुष्टाऽभीष्टदायका । तस्या आस्यावलोकश्च पुण्यैरेव च लभ्यते ॥४९६॥
ततो रूपं परावृत्य चमत्कृतमना नृपः । कोचीकान्दुविकागेहद्वारदेशं समागमत् ॥४९७॥
अनेकद्वाररोचिष्णु नानालोकसमन्वितम् । पञ्चशब्दादिनिर्घोषं वाद्यगानमनोहरम् ॥४९८॥
स्वर्विमानसमं वर्यं नारीशतसमाकुलम् । कोचीकान्दुविकागेहं दृष्ट्वा भूपो मुदं दधौ ॥४९९॥ [युग्मम्]
अदृश्यरूपभृद् भूपो गत्वा मध्येगृहं तदा । कोचीं स्वर्णासनासीनां वीज्यमानां सुचामरैः ॥५००॥
सेव्यमानां सखीवृन्दैः स्तूयमानां च याचकैः । रतिप्रीतिसमश्रीकां दृष्ट्वेति ध्यातवान् हृदि ॥५०१॥ [युग्मम्]

कि शची कि सुरी किं वा किन्नरी कि सुरप्रिया । कि पातालकुमार्येषा समागान्मे पुरेऽधुना ॥५०२॥
वैदेशिक समायान्त मत्वा दासी तदीयका । नीत्वा मज्जनगेहान्तः स्नानपीठे न्यवीविशत् ॥५०३॥
कोटिपाकादिभिस्तैलैर्मर्दितो मेदिनीपतिः । कस्तूरीमुख्यपानीयैः स्नान च कारितस्तया ॥५०४॥
ततः श्रीविक्रमादित्यः कृत्वा वैदेशिक वपुः । यावत्तस्थौ तदा कोचीसखीभिर्वीक्षितो नृपः ॥५०५॥
भोजनस्थानके नीत्वा दासी प्राहादन कुरु । राजा जगौ मया रात्रौ भोजन क्रियते नहि ॥५०६॥ उक्त च–
"न भोक्तव्य न भोक्तव्यं रात्रावत्र युधिष्ठिर ! । तपस्विना विशेषेण गृहिणा च विवेकिना ॥५०७॥
ये रात्रौ सर्वदाऽऽहार वर्जयन्ति सुमेधसः । तेषां पक्षोपवासस्य फल मासेन जायते" ॥५०८॥
इति ज्ञात्वा मया रात्रौ भोजन न विधीयते । प्रत्याख्यान द्विधाऽऽहारं कृत सति दिवाकरे ॥५०९॥
ताम्बूल-चन्दनालेप-पुष्पप्रकरशोभितः । तया नीतो महीपालः कोचीकान्दविकान्तिके ॥५१०॥
नतिं स कुरुते यावत्तस्याः सुविनयं नृपः । तावत्तयोदित नाम्ना विक्रमार्क नृपानज ॥५११॥
प्रजाः पालयतो न्यायमार्गाच्च निरन्तरम् । कुशल विद्यतेऽत्र त्व किमर्थमागतो वद ॥५१२॥
वत्पुरी सुन्दरी देवदमनी शीलशालिनी । विद्यते या प्रिया ते सा समस्ति शुभसयुता ॥५१३॥
स्वकार्यं सर्वलोकानामिष्ट नान्यस्य कस्यचित् । त्वमप्यगाः स्वकार्यार्थी छेत्तु वा सशय स्वकम् ॥५१४॥
यया पत्या सम वह्नौ प्रवेशो विहितः स्त्रिया । सा रत्नमञ्जरी धन्या सतीरत्नमभूद्वरम् ॥५१५॥

॥ २४३ ॥

स्त्रीचरित्रविषये राज्ञीचरित्रवीक्षणम् ।

परं कल्ये कुकर्मोत्थपापरक्षोतिवाहिता । रेमे सार्धं च चौरेण हत्वाऽऽत्मीयं रहः पतिम् ॥५१६॥
रतेनकान्तौ मृतौ ज्ञात्वा पश्चात्तापसमन्विता । निन्दन्ती स्वं कृतं कर्म सा व्यधाद्वह्निवेशनम् ॥५१७॥ यतः—
"क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी । मोहाद्यैः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम्" ॥५१८॥
प्रविशन्त्या तया वह्नौ यदुक्तं भवतः पुरः । पश्यसि त्वं गिरौ वह्निं ज्वलन्तं न पदोस्तले ॥५१९॥
तत्सत्यं गदितं धन्यप्रियया तटिनीतटे । स्वयमेव न मञ्जर्या द्रष्टव्यं चरितं रहः ॥५२०॥ यतः—

"शास्त्रं सुनिश्चलधिया परिचिन्तनीय—माराधितोऽपि नृपतिः परिशङ्कनीयः ।
अङ्कस्थिताऽपि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतः स्थिरत्वम्" ॥५२१॥

प्राप्यते पारमम्भोधेः कदाचित्तारकैरिह । न स्वभावो मृगाक्षीणां लभ्यते कौविदैरिह ॥५२२॥
स्त्रीवृत्तवीक्षणे वाञ्छा यद्यस्ति तव साम्प्रतम् । तदाऽस्यां च पेटायां मध्ये तिष्ठ रहः शनैः ॥५२३॥
खा(का)स—श्वासौ त्वया नोच्यौ(च्चैः) मनाक् कार्यौ नरेश्वर ! । यत्रेतीयं तु मञ्जूषा गम्यं तत्र त्वया रहः ॥५२४॥
यदा च त्वां च पेटायाः कर्षयामि बहिः खलु । तदा त्वया महीपाल ! निर्गम्यं वाञ्छता हितम् ॥५२५॥
मञ्जूषान्तस्ततो भूपः प्रविष्टो यावता शनैः । तावत्तत्रागतो बुद्धिसागरो मन्त्रिशेखरः ॥५२६॥
पञ्चमुद्राधरो देशस्वामी भूपतिवल्लभः । सर्वकर्ता सर्वहर्ता सर्वच्छोटकबन्धकः ॥५२७॥ [युग्मम्]
स्वर्णस्थालं पुरस्तस्या मुक्त्वा नत्वा फलाञ्चितम् । पतित्वा पादयोः प्राह बुद्धिसागरमन्त्रिराट् ॥५२८॥

॥ २४४ ॥

प्रसन्नीभूय मय्येव चिन्तातीतफलप्रदे ! । भोग मदनमञ्जर्या सम कारय मेऽधुना ॥५२९॥
फोची कान्दविका प्राह लात्वैतां लेखनीं शुभ । ऊर्ध्वं चास्या च पेटायामुपाविश विचक्षण ॥५३०॥
पेटायाः परितश्चामुं लेखनीं स्फोरयेस्तदा । यथा व्योम्ना(म्ने)हित स्थानं गमिष्यसि न सशयः ॥५३१॥
फोचीप्रोक्त विधि कृत्वा मन्त्री पेटोपरिस्थितः । ययौ मदनमञ्जर्याः समीपे व्योमवर्त्मना ॥५३२॥
आगत मन्त्रिणं चित्तेहितमीक्ष्य नृपप्रिया । अभ्युत्थायासन दत्त्वोपवेशाय जगावदः ॥५३३॥
बहुभ्यो वासरेभ्यस्त्वमत्रागा मन्त्रिशेखर ! । मन्त्री जगौ मया नित्य नागन्तु शक्यते प्रिये ! ॥५३४॥
राज्यवक् त्वद्वियोगाग्नि ज्वलित मम विग्रहम् । भोगामृतप्रदानेनोपशामयाशु वल्लभ ! ॥५३५॥
अह तवैकचित्ताऽस्मि दूरस्थाऽपि तवान्तिके । त्वत्सौख्ये सुखिता च स्या त्वद्दुःखे दुःखिता पुनः ॥५३६॥ यतः–
"सो दिवसो अप्पमाणो सो मासो मसछेअसारिच्छो । वरिसो विसप्पमाणो घडिआ घडियायसारिच्छा ॥५३७॥
पहरो पहरणसरिसो सा वेला विसवल्लिगहणसमा । सामीअ तुज्झ वियोगे मह जायं एरिस जम्म ॥५३८॥
अज्ज कयत्थो जम्मो अज्ज कयत्थं च जीविअं मज्झ । अज्झ कयत्थो दिवसो सामी तुह संगमेणं मे" ॥५३९॥
मन्त्रिणः कारयामास स्नान मदनमञ्जरी । लक्षकोट्यादिकैः पाकैस्तैलैस्त्वक्सुखकारकैः ॥५४०॥
रसाढ्यैर्विविधैर्भोज्यैर्भोजयामास मन्त्रिणम् । ताम्बूलादि वितीर्याथ सुशय्यास्थानक व्यधात् ॥५४१॥
बहुशृङ्गारभङ्गीभिर्भोगामृतप्रदानतः । प्रीणयामास त राज्ञी कर्णाप्यायकया गिरा ॥५४२॥

॥ २४५ ॥

भुक्त्वा भोगान् निशाशेषे राज्ञी प्राहेति मन्त्रिणम् । विभाता रजनी स्वामिन्! क्षणवच्चावयोरिह ॥५४३॥
ततोऽवग् मन्त्रिराट् स्वौके यास्यामि साम्प्रतं द्रुतम् । कदाचिदेष्यति क्ष्मापस्तदा का गतिरावयोः ॥५४४॥
इति मन्त्रीवचः श्रुत्वा राज्ञी प्राहेति तं प्रति । त्वं स्वं चेतोऽत्र मुक्त्वा मे स्वान्तं लात्वा व्रजाधुना ॥५४५॥
यतोऽहमबला तावकीनस्थिरमनोबलात् । स्थातुं शक्नोमि नो चेच्च मृताऽहं भवता विना ॥५४६॥
आगम्यागम्य भवता त्वरितं त्वरितं निशि । उपशाम्यो ममाङ्गस्थो विप्रयोगविभावसुः ॥५४७॥
त्वया वाच्यः प्रणामो मे लगित्वा पादयोर्दृढम् । कोचीकन्दुविकायास्तु कर्त्र्याः सुमुखमावयोः ॥५४८॥
श्रीविक्रमस्तदा चित्ते चिन्तयामासिवानिति । अहो मदनमञ्जर्याश्चरितं पापकारकम् ॥५४९॥ उक्तं च—
"न प्रतिष्ठा न सौजन्यं न दानं न च गौरवम् । न च स्वान्यहितं वामाः पश्यन्ति मदनान्धलाः ॥५५०॥
निरंकुशा नरे नारी तत्तत् करोत्यसमंजसम् । यत्क्रुद्धाः सिंहशार्दूला व्याला अपि न कुर्वते ॥५५१॥
दूरतस्ताः परित्याज्याः प्रादुर्भावितदुर्मदाः । विश्वोपतापकारिण्यः करिण्य इव योषितः ॥५५२॥
स कोऽपि स्मर्यतां मन्त्रः स कोऽप्युपास्यतां सुरः । न येन स्त्रीपिशाचेयं ग्रसते शीलजीवितम् ॥५५३॥
संपिण्ड्येवाहिदंष्ट्राग्नियमजिह्वाविषाङ्कुरान् । जगज्जिघांसुना नार्यः कृताः क्रूरेण वेधसा ॥५५४॥
यदि स्थिरा भवेद्विद्युत्तिष्ठन्ति यदि वायवः । दैवात्तथापि नारीणां न हि स्थेम मनो भवेत् ॥५५५॥
तदा मन्त्रियुतां पत्नीं उत्तिष्ठन् हन्तुमञ्जसा । भूपो दध्यौ किमेतौ तु हन्मि पापाशयौ द्रुतम् ॥५५६॥

स्त्रीचरित्रविषये राज्ञीचरित्रवीक्षणम् ।

॥ २४६ ॥

अनयोर्हतयोर्लोकापवादो मे भविष्यति । ततो न सर्वथा पाप करोम्येतन्मनागपि ॥५५७॥
ध्यात्वेति नृपतिः स्वीये स्थाने शनैरुपाविशत् । यतो ज्ञः कुरुते पाप निमृश्यैव स्वमानसे ॥५५८॥
ततो मन्त्री निज कार्यं कृत्वा पेटाऽधिरोहणात् । कोचीकन्दुविकापार्श्वे समागाद् व्योमवर्त्मना ॥५५९॥
पेटा सलेखनी दत्त्वा मोक्त्वा राशीनति पुनः । कोचीपादौ प्रणम्याथ मन्त्र्यागान्निजमन्दिरम् ॥५६०॥
कर्पितो भूपतिः पेटामध्यात्तदा तया पुनः । कोच्याः पादौ प्रणम्याथ प्रोवाच मधुरस्वरम् ॥५६१॥
त्वत्प्रसादान्मया ज्ञात राशीटत्तमशेषतः । पर खेदोऽस्ति मे चित्ते स्वपत्नीचरितेक्षणात् ॥५६२॥
कोची प्रोवाच भूप ! स्त्रीचरित विषम खलु । नरेणैकेन नो नारी सन्तोष कुरुते क्वचित् ॥५६३॥ यतः–
“विशिष्टसत्त्वेन विभूषिताङ्गी श्वश्रूयुता पञ्चवरैश्च द्रौपदी । तृप्ति परां नैव गता तदानी श्रीभारतोक्त शृणु राजशेखर ॥
उक्त च भारते शास्त्रे वाक्यपञ्चकमुत्तमम् । नारदेन यथा पृष्ट दुर्वासाह्वऋषेः पुरः ॥५६५॥
द्रौपदी पञ्चवाक्यानि सत्यानि वदते सदा । अकाले चाम्रवृक्षोऽय फलैश्च फलते सदा ॥५६६॥
भर्तारवल्लभत्व च पञ्चानामुपरि स्थितिः । नवनवेच्छासयोगः सतीत्व परदर्शनम् ॥५६७॥
वर्षा कष्टतरः कालो जीवाना हेतुवल्लभः । तेन नारद ! नारीणा भर्ता भर्तेति वल्लभः ॥५६८॥
पञ्चापि मम रोचन्ते पाण्डवाः स्वादसुन्दराः । तथा वली मनो हन्त षष्ठे चेतः प्रजायते ? ॥५६९॥
दृष्ट्वा परनर भार्याभोगेच्छा जायते ध्रुवम् । गावस्तृणमिवारण्ये जिगीषति नव नवम् ॥५७०॥

॥ २४७ ॥

रहो नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः । तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥५७१॥
सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा भ्रातरं पितरं सुतम् । योनिः क्लिद्यति नारीणामामकुम्भ इवाम्भसा ॥५७२॥
श्रुतकुलपुरुषाणां रक्षणं को विधत्ते, नृपवनवनितानां रक्षणे कोऽप्युपायः ।
अतिविपुलमतिस्त्वं चेतसः पाण्डुदेवः, कथयत तदशेषं प्राज्ञ वः प्राज्ञकीर्ते (?) ॥५७३॥
श्रुतस्य रक्षा सततामियोगः कुलस्य रक्षा पुरुषस्य धर्मः । दानं नृपाणां कुसुमं वनानां स्त्रीणां तु रक्षा नहि जातु जाने ॥
स्पर्शेन्द्रियमहाव्यालग्रस्ता नार्यो नरा अपि । किं न हि कुर्वते कान्तमातृपित्रादिवञ्चकम् ॥५७५॥
स्पर्शेन्द्रियविषव्याप्तो देवः श्रीदेवकीसुतः । गोपिकागर्दभीमुख्यस्त्रीषु किं रमते स्म न ॥५७६॥
ईश्वरोऽपि महादेवः कामेषुविषविह्वलः । तपस्विनीं न किं कामं सिषेवे मेदिनीपतिः ॥५७७॥
ब्रह्माऽपि कामतीव्रेषुविद्धो विह्वलमानसः । ब्राह्म्या स्वसुतया सार्धं न किं रमितवान् नृप ! ॥५७८॥
अहल्यां सेवते स्मेन्द्रो न किं मदनविह्वलः । पराशरादयः किं न ग्रस्ताः कामेन तापसाः ॥५७९॥
नारीणां तु विशेषेण कामो नृभ्योऽधिको भवेत् । तेन नार्यः कथं पत्यैकेन तिष्ठन्ति भूपते ! ॥५८०॥ यतः—
“आहारो द्विगुणः स्त्रीणां लज्जा तासां चतुर्गुणा । षड्गुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः” ॥५८१॥
कोर्चीप्रोक्तं निशम्येति शान्तस्वान्तो नृपो जगौ । यदि स्त्री कामग्रस्तैव कुरुते क्रियते किमु ॥५८२॥
आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानाम्, दोषाणां सन्निधानं कपटशतगृहं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् ।

स्त्रीचरित्रविषये राज्ञी चरित्रवीक्षणम् ।

अग्राह्यं यन्महद्भिर्नरवरवृषभैः सर्वमायाकरण्ड, स्त्रीयन्त्र केन लोके विषममृतमय धर्मनाशाय सृष्टम् ॥५८३॥
तदा हृष्टमना राजा नत्वा कोचीपदाम्बुजम् । आजगाम निजावास विक्रमार्कमहीपतिः ॥५८४॥
ततस्तां नृपती राज्ञीं मन्त्रीश्वरसमन्विताम् । विससर्ज निजाद् देशाद् दूरे भवस्थिति स्मरन् ॥५८५॥

इति स्त्रीचरित्रवीक्षणसम्बन्धः ॥

स्त्रीचरित्र-विषये छाहड पत्नी कथा॥

प्राप्यते वारिधेः पार कदाचिद्विबुधैर्जनैः । न चेष्टितस्य नारीणा लभ्यते कोविदैः क्वचित् ॥५८६॥
श्रीपुरे छाहडो नाम कौटुम्बिकशिरोमणिः । परिणीन्ये धरापुर्यां पत्नीं रमा धनाङ्गजाम् ॥५८७॥
एकदा छाहडो वर्यवेषो रुचिरयानयुग् । अनयनाय गेहिन्या धरापुर्यां समीयिवान् ॥५८८॥
तत्र श्वश्रूर्लसच्छालिदालिपक्वान्नसर्पिषा । प्रीणयामास सद्भक्त्या पुत्रीपति स्वपुत्रवत् ॥५८९॥
सद्वस्त्रभूषणैस्तत्र छाहडो मानितो भृशम् । प्रिया लात्वा यदा यातुं सज्जोऽभूत्स्वपुरं प्रति ॥५९०॥
परिधाय तदा चारु वस्त्राभरणसञ्चयम् । निर्ययौ स्वजनान् मुत्कलापयितुं रमा गृहात् ॥५९१॥
येन सार्धं सदा भोगान् भुङ्क्ते तत्र पुरे रमा । स जनो मिलितो मार्गे प्राहेति तां प्रिया प्रति ॥५९२॥
त्व तु यास्यसि कान्तेन सार्धं श्वसुरसद्मनि । आवयोरेकदा वार्तालापादि स्यात्तदा वरम् ॥५९३॥
रमा प्राह यदीच्छा ते वार्तां कर्तुं मया सह । तदाऽहं पूरयिष्यामि सद्यस्तव मनोरथम् ॥५९४॥
जनो जगौ कथ वाञ्छा मे त्वया पूरयिष्यते । रमाऽवग् यदि तेऽस्तीच्छा विद्यते मिलितुं मम ॥५९५॥

॥ २४९ ॥

तदा मित्रयुतोऽह्वायारुह्य स्यन्दनमद्भुतम् । गच्छ गव्यूतमेकं त्वमस्मद्गमनवर्त्मनि ॥५९६॥
तत्र तुङ्गपुटीं कृत्वा स्थापयित्वैकतो रथम् । मित्रं तुङ्गपुटीपार्श्वे स्थापय त्वं सुयुक्तितः ॥५९७॥
३ त्वं तिष्ठेर्मध्यतस्तस्याः प्रोक्त्वेति सुहृदः पुरः । तदेत्य छाहडस्तत्र मित्रान्ते प्रक्ष्यति ध्रुवम् ॥५९८॥
कस्मादत्र स्थितस्त्वं तु तदा सुहृद् वदिष्यति । प्रसूतिसमयोऽकस्मात्पत्न्या ममाभवत्पथि ॥५९९॥
तेनाधुना भृशं शूलमागच्छद्विद्यते खलु । अहं तु प्रक्रियां तस्य न जानेऽस्थां ततोऽत्र हि ॥६००॥
६ इत्यादि शिक्षयित्वा तं रमा स्वजनसद्मसु । चिरं भ्रान्त्वा पितुर्गेहं समागान्मुदिताशया ॥६०१॥
उपावेश्य प्रियां तस्मिन् स्यन्दने छाहडस्तदा । प्रणम्य श्वशुरं श्वश्रूं चचाल स्वपुरं प्रति ॥६०२॥
मार्गे तुङ्गपुटीं दृष्ट्वा छाहडो मुग्धधीर्जगौ । कथमत्र स्थितोऽरण्ये छोटयित्वा रथं वद ॥६०३॥
९ स प्राहेह प्रियाया मे शूलं प्रसूतिकालजम् । आगच्छद्विद्यते तेन स्थितोऽहमत्र साम्प्रतम् ॥६०४॥
स्त्रियं विना स्त्रियास्तादृक् शूलं स्फेटयते न हि । ततोऽवक् छाहडः पत्नीं गच्छात्र योपिताऽन्तिके ॥६०५॥
तस्याः शूलं त्वकं सद्यः स्फेटयाङ्गप्रमर्दनात् । रमा प्राहाधुना मार्गे न स्थितिः शोभनाऽऽवयोः ॥६०६॥
१२ छाहडोऽवक् कथं मार्गे वनितां शूलपीडिताम् । विमुच्य गम्यते स्वीयग्रामे जल्प प्रियोत्तमे ! ॥६०७॥
तत उत्तीर्य शकटात् तुङ्गपुट्यन्तरे रयात् । रमा ययौ स्त्रियास्तस्याः पार्श्वे मायानिकेतनम् ॥६०८॥
तस्याशु पूरयित्वाऽऽशां पूर्वोक्तां सुखदानतः । उरस्थलं कञ्चुकं शीघ्रं परिधत्ते स्म सा तदा ॥६०९॥

स्त्रीचरित्रविषये छाहड पत्नी कथा।

तुङ्गपुटया वहि. सद्यो निर्गता पूरिताशया । एत्य प्रियान्तिके वामे भागे रथे उपाविशत् ॥६१०॥ [तदा पत्युः पुरः-
छाहडोऽवदत् कथ पत्नि ! कञ्चुकस्त्वन्यथाऽजनि । शाटी म्लाना कथ ह्येषा शरीर चेदृश कथम् ॥६११॥ तयोक्तमिति
अणतूली परिहरीअ कापली साडी सल भरिआइ । हू तउ पूछउ प्राणप्रिये ! ए नयणा काइ मिलाइं" ॥६१२॥
तथा वनितयेदानीमपत्य जनितं किमु । वैदग्ध्यगर्विता साऽऽह रमेति रमणाग्रतः ॥६१३॥
"उादट छइल्ला ते भला जेह नामिइ छइल्ल । रात्रि सिउ आवइ दीकरा खेडितउं मूढ वइल्ल" ॥६१४॥
ततो मत्वा प्रियाहृच तादृग्जल्पनतः स च । अविश्वास करन् पत्न्याः स्वकीयपुरमागमत् ॥६१५॥
कुतश्चित्सिद्धपुरुषात् सम्प्राप्यामृतकुम्पिकाम् । वहिर्याति प्रिया दग्ध्वा बद्ध्वा पोट्टलके रजः ॥६१६॥
आगतः स्वगृहे कृत्वा जीवन्तीं सुधया स च । कारयामास गेहस्य कार्याणि छाहडस्तदा ॥६१७॥
गयातीर्थे गमिष्यामि यात्रार्थं पत्नि ! साम्प्रतम् । षण्मासान्ते समेष्यामि त्वया स्थेय समाधिना ॥६१८॥
उक्त्वेति छाहडो पत्नीं कृत्वा तद्भस्म पोट्टले । सुधाकुम्पिकया युक्ता प्रययौ विषमे वने ॥६१९॥
महद्द्रुमस्य शाखाया विवरे पोट्टल तकम् । छन्न न्यस्य ययौ यात्राकृते स दीपपर्वणि ॥६२०॥
इतस्तत्र छगीपालस्तस्य छायामधिस्थितः । शाखायाः शुष्कपत्राणि दृष्ट्वा तत्रायया स च ॥६२१॥
रक्षापोट्टलक दृष्ट्वोत्तार्याथ धरणीतले । तस्य छोटयतो रक्षा मध्येऽमृतच्छटैकिका ॥६२२॥
पतिता यावता तावत्सश्रृङ्गारा मृगेक्षणा । बभूव भस्म चालोक्य छगीपश्चाकितोऽजनि ॥६२३॥

॥ २५१ ॥

विभ्यन्नश्यति यावत्स तावत्साऽऽचष्ट बालिका। अत्रागच्छ कुरुष्व त्वं मां प्रियां भोगदानतः ॥६२४॥
ततः पश्चात्समागत्य छगीपोऽवग् मृगेक्षणे !। काऽत्र त्वं हेतुना केन संजातैवंविधा वद ॥६२५॥
रमाऽवग् मे प्रियो भस्म कृत्वाऽत्रैवं विमुच्य माम्। यात्रार्थं छाहडो यातो दीपपर्वदिने ध्रुवम् ॥६२६॥
षण्मासान्ते विधायाशु यात्रां स च समेष्यति। तेन तावन्मया सार्धं त्वं तिष्ठ पतिवद् ध्रुवम् ॥६२७॥
ततो हृष्टश्छगीपालः कारयन् स्वगृहक्रियाम्। तां स्त्रियं तस्थिवान् स्वेच्छं स च छाहडवत् सदा ॥६२८॥
पृष्ट्वा छगीपतिं दीपोत्सवं वस्नान् गतांश्च सा। जगौ कल्येऽद्य वा कान्तो ममात्रैष्यति सत्वरम् ॥६२९॥
तेन मां भस्म कृत्वाऽथ पूर्ववद् वटपादपे। मुक्त्वा गच्छ निजे स्थाने प्रीतिं च मयि मा मुचः ॥६३०॥
छगीपो भस्म तां कृत्वा बद्ध्वा पोट्टलके दृढम्। पूर्ववद्वटशाखायाः कोटरेऽमुचदञ्जसा ॥६३१॥
ततः स्वस्थानके तस्याश्चरित्रं स्वहृदि स्मरन्। छगीपालश्छगीश्चैव चारयामास कानने ॥६३२॥
इतः स छाहडो यात्रां कृत्वा तत्रैत्य पादपे। उत्तार्य भस्म तां चक्रे जीवन्तीं सुधया स्त्रिया ॥६३३॥
तस्या देहेऽम्बरे चापि गन्धं छागादिसम्भवम्। मत्वा दध्यौ स किं नारी भुक्तैषा छागपेन तु ॥३३४॥
विमृश्येति हृदि स्थाने तत्र मुक्त्वा वनान्तरे। छाहडोऽथ छगीपालमेकं भ्रमन् ददर्श च ॥६३५॥
पप्रच्छ छगीपालं कस्त्वं किमर्थमागतः। छगीपोऽवग् भ्रमन् यावद्विपिनेऽत्राहमागमम् ॥६३६॥
तावदेकाऽबलाऽकस्माद्वटवृक्षसमीपतः। दृष्टा मया ततो भीतो नंष्ट्वा त्वत्रागमं द्रुतम् ॥६३७॥

॥ २५२ ॥

छगीपालो जगौ नारी भुक्तैका मयका घनम् । भस्म कृत्वाऽथ शाखाया वटस्य मुमुचे मया ॥६३८॥
ज्ञात्वाऽथ छाहडः पत्नीचरित विषमं खलु । प्रियान्तिके समागत्य प्राहेति मर्मगर्भितम् ॥६३९॥
मई गई पलाइणी छापरि छारघएण । छाहड भणइ ते ढाढ नर जे रत्ता तीअगुणेण" ॥६४०॥
रमाऽऽचष्ट कथ कान्त ! भवतैवं प्रजल्प्यते । अहं तु त्वद्गुणे रक्ता तिष्ठामि प्रतिवासरम् ॥६४१॥
छाहडोऽवग् मया ज्ञाता रता त्वं नृपु भूरिषु । वदस्येवं कथं कान्ते ! ममाग्रे कूटमत्र तु ॥६४२॥
जल्पन्तीमिति तां पत्नीं मुक्त्वा वैराग्यवासितः । प्रव्रज्यां तापसीं प्राप तापसस्यान्तिके स च ॥६४३॥
छाहडो निरतिचार तापसव्रतमादरात् । पालयित्वा ययौ स्वर्गं जीवितव्यक्षये क्रमात् ॥६४४॥
सेवमाना कुमार्गं तु रमा शीलविखण्डनात् । मृत्वा प्रान्ते ययौ श्वभ्रे भूयिष्ठदुःखदायके ॥६४५॥
एता कथा बुधोपान्ते निशम्य विक्रमार्यमा । ददौ कोटिमितं द्रव्यं भाण्डागारिकपार्श्वतः ॥६४६॥
इति वदान्यत्वे कुशीलिनीस्त्रीविषये छाहडभार्यासम्बन्धः, विक्रमार्कभूपसम्बन्धश्च ॥
एकदा विक्रमादित्यो यावत्ससदि तस्थिवान् । तावत्कश्चिन्नरोऽभ्येत्य प्रोवाचेति प्रगल्भवाग् ॥६४७॥
लोहाभिधे पुरे लोकाः सर्वे धूर्तधुरन्धराः । वसन्तो वञ्चयन्त्येव बुधानपि जडानपि ॥६४८॥
श्रुत्वेति विक्रमादित्यो दान दत्त्वा यथोचितम् । तस्मै तां नगरीं द्रष्टुमुत्सुकोऽजनि सत्वरम् ॥६४९॥
ततस्तां नगरीं द्रष्टुं भद्दमानं धुरि ध्रुवम् । पूर्वस्या दिशि भूपालः प्रजिघाय शुभेऽहनि ॥६५०॥

विक्रमस्य धूर्तजनवीक्षणाय लोहपुरं प्रति गमन् ।

॥ २५३ ॥

स्वयं स्मृतनमस्कारो विक्रमार्कमहीधवः । अचालीदुत्तराशायां द्रष्टुं तां नगरीं क्रमात् ॥६५१॥ यतः—
"सीअह सउण न चंदबल न वि जोइ धणरिद्धि । एकल्लउ लक्खिहिं भिडइ जिहां साहस तिहां सिद्धि" ॥
राजा चलन्वने कुण्डद्वयं शीतोष्णवारिभृत् । दृष्ट्वा यावत्स्थितस्तावत्कपियूथं समागमत् ॥६५३॥
कुण्डे शीतजले स्नात्वा भूत्वा विमलविग्रहाः । दुकूलान्यन्तिकाद् वृक्षात्कोटरात्प्रललुर्नराः ॥६५४॥
परिधाय दुकूलानि नरास्ते कुसुमैर्वरैः । तत्रस्थार्हद्गृहोपान्ते जिनेन्द्रमार्चयन् मुदा ॥६५५॥
स्तुत्वा स्तोत्रैर्जिनेन्द्रं ते ध्यात्वा नत्वा पुनः पुनः । चिक्षिपुः पापसङ्घातमार्जयन् पुण्यमूर्जितम् ॥६५६॥ यतः—
"एकमपि येन कुसुमं भगवत्युपयुज्यते सबहुमानम् । तस्य नरामरशिवसुखफलानि करपल्लवस्थानि" ॥६५७॥
तत उष्णपयःपूर्णे कुण्डे स्नात्वा नरा द्रुतम् । वानरीभूय सर्वज्ञं नत्वा स्वं स्थानकं जग्मुः ॥६५८॥
चमत्कृतो नृपः पार्श्वे जिनमभ्यर्च्य सत्सुमैः । स्तुत्वाऽपश्यत् चलत् चौरपञ्चकं वादतत्परम् ॥६५९॥
राजा जगौ कथं वादं यूयं कुर्विध्वमीदृशम् । विवादेन तु लभ्यन्ते दृषदो न हि मोदकाः ॥६६०॥ यतः—
"वैरं वैश्वानरो व्याधिर्वादव्यसनलक्षणाः । महानर्थाय जायन्ते वकाराः पञ्च वर्धिताः" ॥६६१॥
चौरा जगुर्वने योगिपार्श्वे वस्तुचतुष्टयम् । अपूर्वं दृष्टमस्माभिस्ततो न सुमनोऽभवत् ॥६६२॥ तथाहि—
"खटिकालिखितस्तार्क्ष्यः सजीवो जायते क्षणात् । तोत्रेण ताडितो व्योम्नि चलत्येव समीरवत् ॥६६३॥
विक्रीतो लभते द्रव्यं लक्षमेकं तुरङ्गमः । खट्वा स्पृष्टा सती व्योम्नि याति दीव्यप्रभावतः ॥६६४॥

विक्रमस्य धूर्तजनवीक्षणाय लोहपुरं प्रति गमनम् ।

॥ २५४ ॥

प्रातः कन्था हृता दत्ते दीनारशतपञ्चकम् । स्थाली धृताऽग्रतो भोज्य पुम्भ्यो दत्ते मनोहितम्" ॥६६५॥
वस्तुचतुष्टय वर्यं दृष्ट्वा नश्चलितं मनः । लोभः किं कि नरं नारी कारयत्यशुभं न हि ॥६६६॥
शरीरं श्लथते नाशा रूप याति न पापधीः । जरा स्फुरति न ज्ञान धिग् स्वरूपं शरीरिणः ॥६६७॥
राजाऽऽचष्टार्प्यतां वस्तुचतुष्कं मह्यमेव भोः । ततो विचार्य युष्मभ्य दास्ये कृत्यानुसारतः ॥६६८॥
वस्तुचतुष्टय तेभ्यः प्राप्य भूमिपतिर्जगौ । युष्माभिर्योगिहननात्कृतं पापं फलिष्यति ॥६६९॥
प्रोक्त्वेति नृपतिः खट्वाऽऽरूढो गगनवर्त्मनि । ययौ लोहपुरे ऋद्धया स्वर्गपुर्या मनोहरे ॥६७०॥
तत्रैक नैगमं मित्रं कृत्वा स्थाली न (ली च) खट्विकाम् । दत्त्वा तस्मै ययौ भूपः पुरीचरित्रमीक्षितुम् ॥६७१॥
तत्र कामलतापार्श्वे स एकवासरं नरः । तिष्ठेद्यो ददते लक्षमितं द्रव्य सुभक्तितः ॥६७२॥
कृत्वा खट्टिकया तार्क्ष्यं विक्रीय द्रविणेन तु । वेश्यायाः सदने तस्थौ विक्रमादित्यभूमिभुग् ॥६७३॥
कन्थातः प्राप्य दीनारान् सद्यः पञ्चशती प्रगे । वर्यवेपधरो दान दत्तेऽर्थिभ्यो नृपो वहु ॥६७४॥
ज्ञात्वाऽक्का खट्टिका-कन्थे तार्क्षद्रविणदायके । छलाज्जग्राह छन्न सा विक्रमार्कसमीपतः ॥६७५॥
धनाभावात् पुरीनार्या तया गच्छन् नृपस्तदा । निषिद्धः खिन्नचेतस्को ध्यातवानिति चेतसि ॥६७६॥
यादृशा गणिकाः शास्त्रमध्ये वर्ण्यन्त एव तु । तादृशाः साम्प्रत ज्ञाताः कूटछद्मपरा मया ॥६७७॥
इतस्तत्रागतो भट्टो जज्ञौ भूपमुखोदितम् । शीतोष्णजलकुण्डादि वेश्याकृतछलान्तिकम् ॥६७८॥

विक्रमस्य धूर्तजनवीक्षणाय लोहपुरं प्रति गमनम् ।

विचार्य भूप-भट्टाभ्यां शीतोष्णजलकुण्डयोः । नीरद्वयं समानीय भूपोऽगाद् गणिकालये ॥६७९॥
कुर्वत्याः सवनं पण्याङ्गनाया भूपती रहः । उष्णाम्बुक्षेपतः कामलतिकां वानरीं व्यधात् ॥६८०॥
तनयां वानरीभूतां दृष्ट्वाऽक्का हृदयं दृढम् । कुट्टयन्ती जनान् भूरीन् रोदयामास सकृपम् ॥६८१॥
वैद्यान् ज्योतिषिकान् विप्रान् मन्त्रतन्त्रादिकोविदान् । ज्ञात्वा दत्त्वा धनं पुत्रीं सज्जीकर्तुं प्रयच्छ(स्य)ति ॥६८२॥
इतः श्रीविक्रमादित्यं योगिवेषमनोहरम् । कारयित्वा वने मुक्त्वा भट्टोऽगाद् गणिकान्तिके ॥६८३॥
अक्काऽवग् मे सुता कस्माद्वानरी समजायत । तेनाहकं म्रिये प्राणत्यागाद्वैदेशिकोत्तम ! ॥६८४॥
वेश्याऽवग् यः सुतां मामकीनां सज्जां करिष्यति । तदा तस्मै प्रदास्यामि मुखेन मार्गितं धनम् ॥६८५॥
भट्टोऽवक् क्रियते पुण्यं यादृक् पापं शरीरिभिः । आसद्यते फलं तादृक् परत्रामुत्र निश्चितम् ॥६८६॥
ततो भट्टो जगावेको योग्युद्याने मयेक्षितः । स वेत्ति सकलां विद्यां नृनार्यादिककारकाम् ॥६८७॥
वेश्याऽवग् योगिनं तं मे यदि त्वं दर्शयिष्यसि । तदा तुभ्यं धनं भूरि दास्येऽहं जीविकाकृते ॥६८८॥
ततो भट्टो वने गत्वा योगिनं विष्टरस्थितम् । दर्शयामास वेश्यायै ततोऽक्का प्रणनाम तम् ॥६८९॥
अथावग् सकृपं वेश्या योगिनं ध्यानगं प्रति । जगद्वन्द्य कृपागार परोपकृतिकारक ॥६९०॥
प्रसद्य योगिराट् ! पुत्रीं सज्जां कुरु मम ध्रुवम् । तुभ्यं मुखोदितं दास्ये तव च स्याद् दृपं बहु ॥६९१॥
नाटयित्वा क्षणं ध्यानं धूनयित्वा क्षणं शिरः । योग्यवग् वञ्चितो ह्येकः पुमान् वैदेशिकस्त्वया ॥६९२॥

तेन पापेन ते पुत्री वानर्यजनि साम्प्रतम् । कृत पाप लगत्येवामुत्राप्यथ परत्र च ॥६९३॥
यदि त्व खट्टिकाकन्ये हृते वैदेशिकस्य ये । ते ममाहृयोः पुरो मुञ्चोपदादम्भात्पणाङ्गने ! ॥६९४॥
तदाऽत्र ते सुता सज्जा कुर्वेऽक्के मन्त्रयोगतः । अथ त्वं कथितं मे न करिष्यसि तदा मृता ॥६९५॥
ततोऽक्कया भयात् खट्वादिकं सर्वं सुयोगिने । वितीर्य जगदे पुत्रीं सज्जा कुरु मम द्रुतम् ॥६९६॥
शीताम्बुस्नानपानीये क्षिप्ते मन्त्रपुरःसरम् । योगिना कारिता स्नान वानरी सा शुभेऽहनि ॥६९७॥
क्षणात्तदाऽभवन्नारी वानरीत्व विहाय च । योगी जगौ त्वया नैको वञ्चनीयो नरः क्वचित् ॥६९८॥
अनाय्य (प्य) भोज्यमभाज्य विप्रयोगः प्रियैस्सह । अप्रियैः सम्प्रयोगश्च सर्वं पापविजृम्भितम् ॥६९९॥
परस्य वञ्चन वेश्या निषिध्य मेदिनीपतिः । भट्टमात्रयुतोऽचालीदवन्तीं नगरी प्रति ॥७००॥
उपकार वितन्वानो लोकेभ्यो विक्रमार्यमा । पृथक् पृथग् ददौ वस्तुचतुष्कं हेलया ध्रुवम् ॥७०१॥
एव श्रीविक्रमादित्यः कृत्वोपकृतिमादरात् । आययौ स्वपुरे स्वर्गपुरीसहोदरे क्रमात् ॥७०२॥
एकदा विक्रमादित्यो मन्दिराह्वे पुरे ययौ । तत्र श्रीदस्य तनयो मृतः क्षिप्तश्चितान्तरे ॥७०३॥
यावद्वह्निं ददात्येव श्रेष्ठी तावत्स नन्दनः । मृतेऽपि दिव्यभावेन समेति श्रेष्ठिनो गृहे ॥७०४॥
द्वितीयेऽपि दिने क्षिप्तश्चिताया स सुतः पुनः । श्रेष्ठिनः सदनेऽप्यागादेवं जातं दिनाष्टकम् ॥७०५॥
ततो बिभ्यत् स च श्रेष्ठी सूनोः स्वरूपमाग्रहात् । जगाद नृपतेः पार्श्वे स्वपुर्योः शुभहेतवे ॥७०६॥

श्रीदतनय-
मृतकदाह-
संबन्धः ।

॥ २५७ ॥

ततः शवस्य वृत्तान्तं पृष्ट्वा गणकपार्श्वतः । भाव्यश्रेयः क्रमाद्राजा श्रेष्ठी च जज्ञतुस्तदा ॥७०७॥
ततो भूपेन पटहोऽवादीत्यनुगपार्श्वतः । यः कश्चिद्दहते देहं शवस्यास्याग्निदानतः ॥७०८॥
३ तस्मै कोटिमितं द्रव्यं दास्येऽहं बहुमानतः । श्रुत्वेति पटहं वाद्यमानं पस्पर्श विक्रमः ॥७०९॥
ततो भूपतिमापृच्छ्य लात्वा शबं स विक्रमः । निशायां प्रथमे यामे श्मशाने समुपागमत् ॥७१०॥
यावदत्र स्थितस्तावद् भूपः स्त्रीरुदितं भृशम् । श्रुत्वा गत्वा च पप्रच्छ भो नारि ! रुद्यते किमु ॥७११॥
६ नारी जगौ पतिर्मेऽद्य नृपभृत्यैर्विनागसा । शूलायां रोपितो जीवन्विद्यते साम्प्रतं स च ॥७१२॥
आनीतं भोजनं दातुं मया पत्युरिहाधुना । उच्चत्वान्न हि शक्येत तेन रोदिमि भूरिशः ॥७१३॥
ततो भूपो जगौ मेंऽसे चटित्वा भोजनं त्वकम् । देहि पत्ये यथा स्वस्थः पतिस्ते स्वर्गभाग् भवेत् ॥७१४॥
९ भूपस्यांसे ततो दत्त्वा क्रमौ कर्त्रिकया च सा । छेदं छेदं तनुं पत्युर्मांसमत्ति निजेच्छया ॥७१५॥
स्कन्धस्योर्ध्वं पतद्रक्तमम्बुभ्रान्त्याऽवगम्य तु । दध्यौ भूपोऽगमन्मेघो वर्षितुं साम्प्रतं किमु ॥७१६॥
अकृत्यं तादृशं पापं कुर्वाणां तां नितम्बिनीम् । दृष्ट्वा भूमीपतिर्बाढं हक्कयामास निर्दयम् ॥७१७॥
१२ अशक्ता छलितुं भूपं सद्यो नारी तिरोदधे । ततो भूपो ययौ यामे द्वितीयेऽन्यत्र कानने ॥७१८॥
मुक्त्वा पार्श्वे शवं यावत्सुप्तो भूमीपतिः सुखम् । तावच्छवयुतं क्ष्मापं रक्षोऽनैषीद्वनान्तरे ॥७१९॥
तस्मिन् कटाहिकां स्फारां मध्ये ज्वलद्धनंजयाम् । कृत्वाऽऽनीय नरान् बाढं चिक्षिपू राक्षसा बहून् ॥७२०॥

श्रीदतनय-
मृतकदाह-
संबन्धः।

भूप क्षेप्तुं यदा चक्रुरुद्यम राक्षसाधमाः । तावत् श्रीविक्रमादित्यो हन्तु तानुत्थितो द्रुतम् ॥७२१॥
हतास्त शा महीशेन राक्षसा यष्टि–मुष्टिभिः । यथाऽभ्येत्य नृपोपान्ते जगुर्भृत्या वयं तव ॥७२२॥
३ राक्षसास्तान् नृप जीवदयामूल नरेश्वरः । ग्राहयित्वाऽगमद्यामे तृतीये वापिकान्तिके ॥७२३॥
तत्रस्थो नृपतिर्नारीं रुदतीं करुणस्वरम् । श्रुत्वा दूरे च तत्रेत्य प्राह किं नारि ! रोदिषि ॥७२४॥
नारी जगावह भीमभूपपत्नी मनोरमा । हताऽस्त्वपेन दुष्टेन मच्छीलं छेत्तुमद्य तु ॥७२५॥
६ अथ को दृश्यते नैव नरोऽत्र जगतीतले । मोचयत्यधमात्पुण्यजनान्मां यो जगद्धितः ॥७२६॥
राज्ञोक्त विद्यते कुत्र सोऽथाङ्गुल्याः प्रयोगतः । कौणपो दर्शितो नार्या स्थितो दूरवने सदा ॥७२७॥
ततस्ता रक्षितु नारीं साहसी विक्रमार्यमा । युद्धव्यतिकरेणाशु जघान राक्षसं तकम् ॥७२८॥
९ चतुर्थे प्रहरे राजा जगौ शव प्रति स्फुटम् । शवोत्तिष्ठ कुरुष्व त्वं द्यूतं सार्धं मयाऽधुना ॥७२९॥
शवः प्राह नर ! त्व भो यत्र हारयिष्यसि । तदा तव शिरः सद्यो ग्रहीष्येऽम्बुजनालवत् ॥७३०॥
राजाऽऽचष्ट यदि त्व भो ! हारयिष्यसि साम्प्रतम् । तदा त्वया चितामध्ये ज्वलितव्य तृणौघवत् ॥७३१॥
१२ शवेन रममाणेन हारित भूपपार्श्वतः । ततश्चितान्तरे भस्मीकृतं स्वं तेन सत्वरम् ॥७३२॥
ततः ाह पुरे गत्वा शवसम्बन्धमादितः । विक्रमार्को नृपोपान्ते ततो हृष्टो नृपोऽभवत् ॥७३३॥
भूपालः श्रेष्ठिनः पार्श्वाल्लात्वा पूर्वोदित धनम् । याचकेभ्यो ददौ सद्यो विक्रमः पार्थभूपवत् ॥७३४॥

॥ २५९ ॥

विक्रमस्य स्त्रीराज्ये गमनम् ।

एकदा विक्रमादित्यो विलोकयन् महीतलम् । स्त्रीराज्ये जग्मिवान् सन्ति यत्रातिरुचिराः स्त्रियः ।।७३५।।
शंखिनी–पद्मिनी मुख्या नार्यो प्रीतिरतिप्रभाः । भोगाय प्रार्थयन्ति स्म हावभावविधानतः ।।७३६।।
राजा जगौ न हि प्राणात्ययेऽप्यहं कदाचन । परिणीतां प्रियां मुक्त्वा नेच्छामि वनितां पराम् ।।७३७।। यतः–
"अलसो होइ अकज्जे पाणिवहे पंगुलो सया होइ । परतत्तीसु अ बहिरो जच्चंधो परकलत्तेसु" ।।७३८।।
सुशीलं विक्रमादित्यं मन्वाना योषितस्तदा । माहात्म्ययुक्तरत्नानि ददुर्चतुर्दश ध्रुवम् ।।७३९।।
स्यादेकेनानलस्तम्भ एकेन जायते रमा । एकेन प्राप्यते नीरमेकेन वाहनं पुनः ।।७४०।।
एकेन खड्गघातो न लगत्यङ्गे मनागपि । एकेन वशगा नार्यो नरा भूपा भवन्ति च ।।७४१।।
वर्या रसवतीं दत्ते रत्नमेकं तु याचितम् । एकेन वर्धते सर्वं कुटुम्बं धनसञ्चयम् ।।७४२।।
उत्तीर्यतेऽब्धिरेकेन विद्यैकेन वरा भवेत् । एकेन वशगा भूतादयः स्युर्न छलन्ति च ।।७४३।।
दशत्येकेन नो सर्प एकेन शिबिरं भवेत् । एकेन गम्यते व्योममार्गेषु सातपूर्वकम् ।।७४४।।
रत्नान्येतानि भूपालो लात्वा चलन् पुरं प्रति । ददौ पृथक् पृथग् मार्गे याचकेभ्यो मुदा क्रमात् ।।७४५।।

औदार्ये स्त्रीराज्यगमनसम्बन्धः ।।

|| २६० ||

विक्रमस्य शतमत्यादि भटानां संबन्धः ।

स्वोपार्जितश्रियं सप्तक्षेत्रेषु विक्रमार्यमा । व्ययन् शश्वन्निजं जन्म सफलीकुरुते स्म सः ।।७४६।।
शत-सहस्र-लक्षेभ्यो बुद्धिः कोटिमतिस्तथा । एतेऽभूवन् भटा अङ्गरक्षका विक्रमोष्णगोः ।।७४७।।

यामे यामे निशीथिन्यामेकैकः सेवकः क्रमात् । अङ्गरक्षा व्यधाद्यत्नाद्विक्रमाङ्कस्य सन्ततम् ॥७४८॥ यतः–
“हीनमतिः पुरो याति निशि जागर्ति चाटुमान् । द्वारे तिष्ठति शूरात्मा खड्गपाणिश्च सेवकः” ॥७४९॥
अन्येद्युर्विक्रमादित्यः सुप्तो रात्रौ पुराद् वहिः । रुदतीं स्त्रियमाकर्ण्य जगौ शतमतिं प्रति ॥७५०॥
शतमते ! वहिः पुर्यां व्रज रोदनकारणम् । पृष्ट्वा स्त्रियं समागच्छेत्युक्ते शतमतिर्जगौ ॥७५१॥
स्वामिन्नेष्यति ते निद्रा भूरिशः सन्ति वैरिणः । तेन गन्तु मनो नैव दत्ते मम मनागपि ॥७५२॥ यतः–
“जेण कुल आयत्त तं पुरिसं आयरेण रक्खेह । न हु तुम्बंमि विणट्ठे अरया साहारया हुंति” ॥७५३॥
राज्यं कुर्वति भूपाले शिष्टे धर्मपरायणे । जायन्ते निखिला लोकाः सुखिनो निर्जरा इव ॥७५४॥
राजा प्राह व्रज स्वस्थः जागरिष्याम्यहं पुनः । त्व चादेशमम्रु कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः ॥७५५॥ यतः–
“उद्यमे नास्ति दारिद्र्य पठने नास्ति मूर्खता । मौनेन कलहो नास्ति नास्ति जागरतो भयम्” ॥७५६॥
गते शतमतौ शूरे पत्राणि भक्षयन् क्षणम् । नीत्वा पत्न्या समं राजा तत्र सुष्वाप निर्भरम् ॥७५७॥
प्राप्यादेश शतधिया गत्वा स्त्रीसन्निधौ द्रुतम् । रोदने कारण पृष्टा जगावेवं नितम्बिनी ॥७५८॥
भारपट्टादधः कृष्णसर्प उत्तीर्य वेगतः । भूपाल प्रहरस्यान्ते सद्यः सम्प्रति दङ्क्ष्यति ॥७५९॥
अवन्तीभूपते राज्यपद्माधिष्ठायिका सुरी । उत्पद्यमानविघ्नौघं भिनद्म्यहं सदा द्रुतम् ॥७६०॥
भेत्तु विघ्नोच्चयं नैव शक्ताऽस्मि साम्प्रतं मनाग् । तेनात्र रुद्यते धीर वीर वीर मया स्फुटम् ॥७६१॥

॥ २६१ ॥

शतबुद्धिर्जगौ स्वस्थीभव सम्प्रति देवते ! । सर्वं समीहितं तावकीनं च करवाण्यहम् ॥७६२॥
एवमाश्वास्य तां युक्त्या शतधीस्त्वरितं तदा । पश्चादेत्य नृपं सुप्तं दृष्ट्वा दध्याविदं हृदि ॥७६३॥
अवसरोऽधुना नास्ति गन्तुं भूपान्तिके मम । यान्ति घट्यः क्षणात्सर्पः समेष्यति न संशयः ॥७६४॥
इत्यादि भूरिशः कल्पान् शतबुद्धौ वितन्वति । आगाद् भूपोपरि श्यामवर्णाहिर्भारपट्टके ॥७६५॥
तमायान्तमहिं वीक्ष्योत्थाय शतमतिस्तदा । द्विधा त्रिधा विधायाशु रहश्चिक्षेप भाजने ॥७६६॥
पतितं गरलबिन्दुं वीक्ष्य राज्या हृदि स्फुटम् । विघ्नोच्छित्त्यै शतमतिरपासार्षीच्छनैस्तदा ॥७६७॥
राज्ञीहृदि स्थितं हस्तं शतबुद्धेस्तदा नृपः । जागरितो निरीक्ष्याधात्प्रकोपं शतबुद्धये ॥७६८॥
दध्यौ भूपोऽधुना किं हन्मीमं सेवकं द्रुतम् । पुनर्ध्यातं महीशेन कथं हन्मि स्वयं स्फुटम् ॥७६९॥
विद्यतेऽस्य मनः क्रूरं सेवकस्य दुरात्मनः । तेनान्यसेवकशयान्मारयिष्याम्यहं रहः ॥७००॥ यतः—"षट्कर्णो०"॥
विक्रमस्य शतमत्यादिभटानां संबन्धः ।
शतबुद्धिं द्रुतं हन्तुकामोऽपि नृपपुङ्गवः । गोपयित्वाऽऽकृतिं स्वीयां विससर्ज गृहं प्रति ॥७७१॥
शतबुद्धिर्गृहे गत्वा हृष्ट आकार्य गायनान् । नृपशान्त्यै ददद् दानं मण्डयामास नाटकम् ॥७७२॥
द्वितीयप्रहरे पत्नीं विसर्ज्य नृपपुङ्गवः । सहस्रबुद्धिमाकार्य जगौ शतमतिं जहि ॥७७३॥
श्रुत्वा सहस्रधीरेतज्जगाद नृपतेः पुरः । स्वामिन्नेष्यति ते निद्रा कदाचित्साम्प्रतं ध्रुवम् ॥७७४॥
पूर्वापराधिताः सन्ति भूरिशो विद्विषस्तव । तेन गन्तुं मनो नैव दत्ते मम मनागपि ॥७७५॥

॥ २६२ ॥

राजा माह व्रज स्वस्थो जागरिष्याम्यहं स्फुटम् । त्वं चादेशमिमं कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः" ॥७७६॥ यतः–
"उद्यमे नास्ति दारिद्र्यं जपतो नेति पातकम् । मेघवृष्टौ न दुर्भिक्षं नास्ति जागरतो भयम्" ॥७७७॥
सहस्रधीर्नृपादेशं प्राप्य चिन्तातुरो द्रुतम् । ययौ शतमतेः पार्श्वे नृत्यं कारयतस्तदा ॥७७८॥
हृष्टं शतमतिं दानपरं वीक्ष्य सहस्रधीः । दध्यावस्य न कोऽप्यस्त्यपराधो विस्मितास्यतः ॥७७९॥ यतः–
"विपदि परेषां सन्तः समधिकतरमेव दधति सौजन्यम् । ग्रीष्मे भवन्ति तरवो घनकोमलपल्लवच्छायाः" ॥७८०॥
अकार्यकर्तुरन्यस्त्रीरतस्य तस्करस्य च । जायते न मुखं हृष्टं भयव्याप्तमनस्त्वतः ॥७८१॥
महतामुदयं सन्तो दूरस्थितयोऽपि दधति सन्तोषम् । नभसि समुद्गत इन्दौ मुदितं भुवि सिन्धुनाथेन ॥७८२॥
शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे । साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने" ॥७८३॥
एवंविधे मुदा गीतनृत्यादि सुन्दरं स्फुटम् । निश्छद्मानो नरा धीराः कारयन्ति पुनः परे ॥७८४॥
शतधीः माह कस्यार्थं त्वमागा अधुना सुहृत् । विमुच्यैकाकिनं भूपं वैरिणः सन्ति भूरिशः ॥७८५॥
विघ्नमद्य महीशस्य दुःशकं हि समागतम् । टलितं भाग्ययोगेन लोकानामावयोः पुनः ॥७८६॥
व्रज पश्चाद् द्रुतं तावकीना वेला विनक्ष्यति । पालयन्ति नरा धीराः मपन्नमात्मनः सदा ॥७८७॥ यतः–
"चलति कुलाचलचक्रं मर्यादामतिपतन्ति जलनिधयः । प्रतिपन्नममलमनसा न चलति पुंसा युगान्तेऽपि ॥७८८॥
पडिवन्न दिणयर–वासराण दोण्ह पि अखंडिअं होइ । सूरो न दिणेण विणा दिणो अ न हु सूरविरहंमि ॥७८९॥

॥ २६३ ॥

अलसंतेण वि सज्जणेण जे अक्खरा समुल्लविआ । ते पत्थर टंकुकीरिअव्व न अन्नहा हुंति" ॥७९०॥
शतबुद्धेर्मुखाकारक्रियाजल्पादिभिस्तदा । मत्वा निर्दोषतां प्राह सहस्रधीरिति स्फुटम् ॥७९१॥
गीतनृत्योत्सवं प्राज्यं निशम्य भवदालये । द्रष्टुमागामहं हृष्टोऽधुना शतमते ! द्रुतम् ॥७९२॥ यतः–
तुष्यन्ति तापसा भोज्यैर्मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परसम्पत्त्या खलाः परविपत्तितः ॥७९३॥
ततः सन्मानितस्तेन ताम्बूलेन सहस्रधीः । भूपपार्श्वे द्रुतं रक्षां कर्तुं पश्चात्समीयिवान् ॥७९४॥
भूपोऽवग् किं ममादेशः कृतः सहस्रधि (धीः) ! त्वया । श्रुत्वैतन्मौनमाधाय तस्थौ सहस्रधीस्तदा ॥७९५॥
अजल्पन्तं च तं दृष्ट्वा भूपः प्राह सहस्रधि (धीः) ! । त्वमपि शतधीतुल्यो जातोऽसि साम्प्रतं मम ॥७९६॥
ततः स्वस्थं नृपं कर्तुं सद्वाक्येन सहस्रधीः । पश्चात्तापोपरि प्राह ब्राह्मणीनकुलं यथा ॥७९७॥ तथाहि–
अपरीक्षितं न कर्तव्यं कर्तव्यं सुपरीक्षितम् । पश्चाद् भवति सन्तापो ब्राह्मणीनकुलं यथा ॥७९८॥
श्रीगृहे कृष्णविप्रस्य गृहोपान्तेऽन्यदा वरे । प्रासूत नकुली पुत्रं वर्योकारं मनोहरम् ॥७९९॥
पुत्रवन्नकुलं पालयन्ती रूपवती क्रमात् । सूते स्म तनयं दिव्यरूपं चन्द्राभिधं तदा ॥८००॥
अन्येद्युर्ब्राह्मणीसूनो रिङ्खतः प्राङ्गणे सतः । विमुच्य नकुलं रक्षाकृते प्राहेति रङ्गतः ॥८०१॥
जलाय साम्प्रतं यामि रक्षणीयस्त्वया सुतः । एवमुक्त्वा गता नीरानयनार्थं द्विजप्रिया ॥८०२॥
आगच्छन्तमहिं दृष्ट्वा कृष्णं बालकसन्निधौ । नकुलः सम्मुखं गत्वा व्यधाद् युद्धं भृशं स्वयम् ॥८०३॥

अपरीक्षित-
कर्तव्ये ब्रा-
ह्मणीनकुल-
कथा ।

हत्वाऽहिं बालकोपान्ते खण्डशो नकुलो मुदा । रक्तक्लिन्नमुखः प्रोक्तुं जननीसम्मुखोऽचलत् ॥८०४॥
तादृश नकुल दृष्ट्वा दध्यावेवं द्विजप्रिया । नूनं हत्वा सुतं पापी नकुलोऽयं समागतः ॥८०५॥ यतः–
"जठराग्निः पचत्यन्नं फल कालेन पच्यते । कुमन्त्रैः पच्यते राजा पापी पापेन पच्यते ॥८०६॥
ब्राह्मणी नकुल हत्वा रुष्टा यावदगाद् गृहम् । तावद्ददर्श तनय रिङ्खन्त प्राङ्गणेऽभितः ॥८०७॥
पतितानिव सर्पस्य खण्डान्येक्ष्य द्विजप्रिया । पश्चात्तापपरा यावज्जीवं पुत्रवधादभूत् ॥८०८॥ यतः–
"प्रमादः परमद्वेषी प्रमादः परम विषम् । प्रमादो मुक्तिपुर्दस्युः प्रमादो नरकानयम् ॥८०९॥
प्रमादस्य महाहेश्च दृश्यते महदन्तरम् । आद्याद्भवे भवे मृत्युः परस्माज्जायते न वा" ॥८१०॥
एवं स्वामिन्नविचार्य कार्यकर्तुर्नरस्य हि । पश्चात्तापो भवेत्तेन प्रतीक्षस्वाधुना क्षणम् ॥८११॥
श्रुत्वैतद् भूपतिर्दध्यावयं सहस्रधीः पुनः । शतधीसोदरः कार्याकरणादधुनाऽजनि ॥८१२॥
द्वितीयप्रहरस्यान्ते विसृज्य सेवक च तम् । लक्षबुद्धिं समाकार्य पूर्ववन्नृपतिर्जगौ ॥८१३॥
श्रुत्वैतल्लक्षधीरेतज्जगाद नृपतेः पुरः । स्वामिन्नेष्यति ते निद्रा कदाचित्साम्प्रत द्रुतम् ॥८१४॥
पूर्वं विरोधितास्सन्ति भूरिशो विद्विषस्तव । तेन गन्तुं मनो नैव दत्ते मम मनागपि ॥८१५॥
राजा प्राह व्रज स्वस्थो जागरिष्याम्यहं स्फुटम् । त्वं चादेशमिमं कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः ॥८१६॥ यतः–
"नृणां जागरतां नैव भयं भवति कर्हिचित् । सन्नद्धबद्धवसुधाधवस्येव रणाङ्गणे" ॥८१७॥

॥ २६५ ॥

श्रुत्वैतल्लक्षधीर्दध्यौ नूनमेष महीपतिः । विपरीतमतिर्जात ईदृक्षजल्पनात् स्फुटम् ॥८१८॥
प्रतीक्षस्व क्षणं स्वामिन् ! करिष्यामि वचस्तव । आदावेकां कथां कथ्यमानां सम्यग् मया शृणु ॥८१९॥
३ भूपोऽवग् लक्षबुद्धे ! त्वं कथयादौ कथां वराम् । ततः समीहितं मे हि भवान् करोतु तत्क्षणम् ॥८२०॥
लक्षबुद्धिस्ततो भूमीनाथस्य पुरतस्तदा । स्थिरीकर्तुं नृपं सद्यः कथामेवं जगौ स्फुटम् ॥८२१॥
लक्ष्मीपुरेऽभवद् भीमश्रेष्ठिनः सुन्दरः सुतः । रूप-लावण्य-सौभाग्य–विनयादिगुणाम्बुधिः ॥८२२॥
६ मात्रापित्रोः स्वजनस्य रिङ्खन् सुन्दरनन्दनः । प्राङ्गणे तनुते मोदं बालेन्दुरिव वारिधेः ॥८२३॥ यतः–
"उत्पतन् निपतन् रिङ्खन् हसन् लालावलीर्वमन् । ज(अ)जल्पन् व्यक्तमादत्ते मातापित्रोर्मुदं भृशम् ॥८२४॥
वर्धमानः क्रमात् पित्रा पाठितः पण्डितान्तिके । धर्मकर्मकलाः कल्याः सुन्दरः सुन्दराकृतिः ॥ यतः–"आहार०"
९ "सकलाऽपि कलावतां कला विकला पुण्यकलां विना किल । सकलावयवा वृथा यथा तनुभाजामकनीनिकं(का)तनुः"॥
मातापित्रोश्च चित्तेन प्रयाति सुन्दरः सदा । देवगुरुपदाम्भोजं सेवतेऽवसरे पुनः ॥८२७॥ यतः–
योऽवश्यं पितुरादेशं कुरुते मुदितः सदा । स एव लभते कीर्तिप्रतिष्ठाकमलाः पुनः ॥८२८॥
१२ एकेन चन्दनक्षोणिरुहेण निखिलं वनम् । वास्यते सूनुनेवाशु सद्यशो गन्धशालिना ॥८२९॥
अन्येद्युः पितरं पृष्ट्वा क्रयाणकानि भूरिशः । गृहीत्वा वाहनारूढोऽचालीद्वार्द्धौ शुभेऽहनि ॥८३०॥
शुभवातप्रयोगेण रत्नद्वीपे रमापुरे । गत्वा बह्वीं रमां सद्योऽर्जयामास स सुन्दरः ॥८३१॥

स्वकीयपुरवास्तव्यं पूर्वायातं धनं श्रिये । गच्छन्तं स्वपुरे मासश्रीकं वीक्ष्याह सुन्दरः ॥८३२॥
कोटिमूल्यमिदं रत्नमर्पणीयं पितुर्मम । गतेन नगरे स्वीये भवता धननैगम ! ॥८३३॥
लगिष्यन्ति धना घस्राः कुर्वन्तः क्रयविक्रयम् । ममात्र नगरे भूरिक्रयाणाङ्गीकरणतः ॥८३४॥
एवमुक्त्वा मणिं तस्मै दत्त्वाऽस्थात्तत्र सुन्दरः । धनो भूरिधनोऽम्भोधिपथा स्वपुरमाययौ ॥८३५॥
मिलितोऽपि धनो भीमश्रेष्ठिनोऽभ्येत्य सद्मनि । माणिक्यं न ददौ लोभपिशाचग्रसिताशयः ॥८३६॥ यतः–
"लोभभूताभिभूतः सन् जनः सुकुलजः पुनः । कृत्याकृत्यं न जानाति न देवं न गुरुं स्फुटम् ॥८३७॥
लोभमूलानि पापानि रसमूलाश्च व्याधयः । स्नेहमूलानि दुःखानि त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥८३८॥
धनहीनः शतमेकं सहस्रं शतवानपि । सहस्राधिपतिर्लक्षं कोटिं लक्षेश्वरोऽपि च" ॥८३९॥–इत्यादि योगशास्त्रे।
अन्येद्युरर्जितासंख्यधनोऽम्भोधिपथा क्रमात् । आययौ स्वपुरं नानोत्सवं सुन्दरनैगमः ॥८४०॥
क्रयाणकानि सर्वाणि समुत्तार्य शनैः शनैः । सुन्दरः पितरं रत्नार्पणोदन्तं पप्रच्छ च ॥८४१॥
ममार्पितं न तेनेति पित्रोक्ते सुन्दरस्तदा । ययाचे च धनं रत्नं कोटिमूल्यं मनोहरम् ॥८४२॥
धनः प्राह मया दत्तं रत्नं पित्रे तव स्फुटम् । सुन्दरोऽवक् च कः साक्षी विद्यतेऽत्राधुना वद ॥८४३॥
धनो जगौ द्विजः साक्षी ममास्ति श्रीधराभिधः । पिता तव कथंकारं ह्नुते मदर्पितं मणिम् ॥८४४॥ यतः–
"अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं दशनविहीनं जातं तुण्डम् । वृद्धो याति गृहीत्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥

॥ २६७ ॥

दन्तैरुच्चलितं धिया तरलितं पाण्यंह्रिणा कम्पितम् , दृग्भ्यां कुड्मलितं बलेन गलितं रूपश्रिया मोषितम् ।
प्राप्ताया यमभूपतेरिह महाधाट्यां जरायामियम् , तृष्णा केवलमेककैव सुभटी हृत्पत्तने नर्त्यते" ॥८४६॥
धनोऽभ्येत्याशु सदने आकार्य श्रीधरद्विजम् । दत्त्वा दीनारदशकं प्रोवाचेति रहस्तदा ॥८४७॥
सुन्दरेणैकमाणिक्यं पुरा दत्तं ममानघम् । अवलुप्तं मया लोभात्कूटजल्पनतोऽधुना ॥८४८॥
भीमस्यानेन माणिक्यमर्पितं मम पश्यतः । भवतेत्यत्र वक्तव्यं भूपतेरग्रतः स्फुटम् ॥८४९॥
पुनर्दीनारदशकं तुभ्यं दास्याम्यहं रहः । सिद्धे कार्ये मदीयेऽस्मिश्चिन्तिते श्रीधर द्विज ॥८५०॥
अग्रतोऽप्यावयोः प्रीतिर्भविष्यति च निश्चला । ओमिति श्रीधरेणोक्ते हृष्टोऽभूद्धननैगमः ॥८५१॥
पिता प्राह सुतेदानीं वक्तुं नैव वरं तव । परस्वहरणे दुःखं भवत्यत्र परत्र च ॥८५२॥
"दौर्भाग्यं प्रेष्यतां दास्यमंगच्छेदं दरिद्रताम् । अदत्तात्तफलं ज्ञात्वा स्थूलस्तेयं विवर्जयेत् ॥८५३॥
पतितं विस्मृतं नष्टं स्थितं स्थापितमाहितम् । अथ तं नाददीत स्वं परकीयं क्वचित् सुधीः ॥८५४॥
अयं लोकः परलोको०॥ एकस्यैकं क्षणं दुःखं मार्यमाणस्य" ०॥ इत्यादि योगशास्त्रे ॥८५५॥
एवमुक्तोऽपि च धनोऽवगणय्य पितुर्वचः । आकार्य श्रीधरं राज्ञः पार्श्वेऽगात्सुन्दरान्वितः ॥८५६॥
सुन्दरोऽवग् मया स्वामिन्नेकं माणिक्यमर्पितम् । अनेनापह्नुतं लोभात् धनेनेह कुबुद्धिना ॥८५७॥
आकार्य भूपतिर्बुद्धिसागरं मतिसागरम् । प्रोवाचेत्यनयोर्वादं भिन्द्धि बुद्धिविधानतः ॥८५८॥

बुद्धिं विना नरो नैव प्रतिष्ठां लभते तथा । लक्ष्मीं विना नरो नैव प्रतिष्ठां लभते यथा ॥८५९॥ यतः–
वरं बुद्धिर्न सा विद्या विद्यातो बुद्धिरुत्तमा । बुद्धिहीना विनश्यन्ति यथा ते सिंहकारकाः ॥८६०॥ तथाहि–
विदेशं प्रति चत्वारो विद्यार्थिनो रमापुरात् । चलन्तोऽध्वनि जल्पन्ति स्मेति तत्र त्रयः स्फुटम् ॥८६१॥
शेमुषीतोऽधिका विद्या विद्यते नात्र संशयः । विद्यावान् मान्यते भूपैर्महेभ्यैरपि सर्वतः ॥८६२॥ यतः–
"विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन । स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते" ॥८६३॥
एकोऽवग् बुद्धिमान् बुद्धिर्विद्यातो विद्यतेऽधिका । बध्यन्ते श्री(धी)मता भूपाः शूरा दुर्गगता अपि ॥८६४॥ यतः–
"यस्य बुद्धिर्बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम् । वने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः" ॥ अत्र शशकस्य कथा ।
मार्गे सिंहं मृतमाय दृष्ट्वा शास्त्रधरो जगौ । वराकोऽयं श्वसन् सज्जीक्रियते मासदानतः ॥८६६॥ यतः–
"ज्ञानवान् ज्ञानदानेन निर्भयोऽभयदानतः । अन्नदानात्सुखी नित्यं निर्व्याधिर्भेषजाद्भवेत्" ॥८६७॥
बुद्धिमान् प्राह सिंहेऽस्मिन् दुष्टे सज्जीकृते स्फुटम् । भविष्यति महानर्थो मरणान्तोऽत्र वो द्रुतम् ॥८६८॥ यतः–
"वेश्याऽश्वा नृपतिश्चौरो नीरमार्जारदंष्ट्रिणः । जातवेदाः कलादाश्च न विश्वास्या इमे क्वचित्" ॥८६९॥
ततो बुद्धिमता भूयः शास्त्रज्ञा वारितास्त्रयः । अस्थिमासादिना सिंहं सज्जं कुर्वन्ति यावता ॥८७०॥
तावत्पूर्वं महानर्थं विज्ञाय बुद्धिमान् द्रुतम् । दूरदेशं ययौ नंष्ट्वा हितं वाञ्छन् निजात्मनः ॥८७१॥
तैश्च सज्जीकृतः सिंहः क्षुधितः श्राक् चपेटया । शास्त्रज्ञांस्तदा हत्वा तृप्तोऽभूद् बहुकालतः॥८७२॥ "वरं बुद्धि०॥"

॥ २६९ ॥

मन्त्री धनं प्रति प्राह साक्षी रत्नार्पणेऽस्ति कः । धनोऽवग् द्विजः साक्षी श्रीधरोऽयं पुरो मम ॥८७३॥
मन्त्री मत्यम्बुधिः प्राह भो भो श्रीधर ! वाडव । कियत्प्रमाणं माणिक्यं त्वया दृष्टं पुरा वद ॥८७४॥
श्रीधरो वाडवो दध्यौ कोटिमूल्यो मणिः स्फुटम् । घटप्रमाण एवेह भविष्यति न संशयः ॥८७५॥
घटप्रमाणमाणिक्यमित्युक्ते श्रीधरेण च । मन्त्री प्रोवाच माणिक्यं बध्यते क्व वद द्विज ॥८७६॥
विमृश्य वाडवः प्राह बध्यते कर्णकण्ठयोः । मन्त्री प्राह त्वया सत्यं मनाग् नैव प्रजल्पितम् ॥८७७॥
घटप्रमाणमाणिक्यं कर्णे कण्ठे कदापि न । केनचिद् बध्यते पुंसा ततस्ते कूटसाक्षिता ॥८७८॥
कुट्टापितो द्विजोऽत्यन्तं कशाघातैर्महीभुजा । असत्यवचनाद्यावज्जीवं दुःख्यभवद् भृशम् ॥८७९॥ यतः–
"असत्यवचनाद्वैर-विषादाप्रत्ययादय०॥ निगोदेष्वथ तिर्यक्षु तथा ०॥ ब्रूयाद् भियोपरोधाद्वा नासत्यं ०॥८८०॥
ततो रुष्टो नृपो हृत्वा धनस्य निखिलां श्रियम् । माणिक्यं दापयामास सुन्दराय स्फुरद्द्युति ॥८८१॥
ततो धनो वणिक् पश्चात्तापतप्ततनुर्भृशम् । मरणावधि दारिद्र्यपूरितोऽजनि दुःखितः ॥८८२॥
एवं कुर्वन्ति येऽकार्यं अविमृश्य जना नृप ! । ते तावद् दुःखिनो लोके जायन्ते नात्र संशयः ॥८८३॥
प्रतीक्षस्व क्षणं स्वामिन् ! करिष्येऽहं तवोदितम् । भूपो दध्यावयमपि सहस्रधीसमोऽजनि ॥८८४॥
तृतीयप्रहरप्रान्ते विसृज्य सेवकं च तम् । कोटिबुद्धिं समाकार्य भूपालः प्राह पूर्ववत् ॥८८५॥
श्रुत्वैतत्कोटिधीरेतज्जगाद भूपतेः पुरः । स्वामिन्नेष्यति ते निद्रा कदाचित्साम्प्रतं द्रुतम् ॥८८६॥

अविचारित
कार्ये धन-
कथा ।

॥ २७० ॥

पूर्वं विरोधिताः सन्ति भूरिशो विद्विषस्तत्र । तेन गन्तुं मनो नैव दत्ते मम मनागपि ॥८८७॥
राजा प्राह नज स्वस्थो जागरिष्याम्यहं स्फुटम् । त्वं चादेशमिमं कृत्वा ममात्रागच्छ वेगतः ॥८८८॥ यतः—
"एकाकिनोऽपि सिंहस्य कानने विपुले स्फुटम् । जायते किं भयं विघ्नं परतः श्वापदान्नरात् ॥८८९॥
श्रुत्वैतत्कोटिधीर्दध्यावेय नूनं महीपतिः । विपरीतमतिर्जात ईदृक्षजल्पनादिह ॥८९०॥
शतबुद्धिर्यतो वर्यगुणमाणिक्यरोहणः । प्रतिकूलं न कस्यापि कुरुते स्म कदाचन ॥८९१॥
प्रतीक्षस्व क्षणं स्वामिन् ! करिष्यामि वचस्तव । आदावेकां कथां कथ्यमानां सम्यग् मया शृणु ॥८९२॥
भूमीपतिर्जगौ जल्प कथां कार्यं ततः कुरु । कोटिबुद्धिस्ततः सद्यः प्रोवाचेति कथामिमाम् ॥८९३॥
आसील्लक्ष्मीपुरे विप्रः केशवाढ्यो रमाकृते । कुर्वन्नुपक्रमं भूयोऽभवद् दारिद्र्यवान् भृशम् ॥८९४॥
आरोहतु गिरिशिखरं समुद्रमुल्लङ्घ्य यातिं (तु) पातालम्०॥
अन्येद्युर्गृहिणी प्राह कान्त ! धान्यं विना भृशम् । सीदावस्तेन लक्ष्म्यर्थं गम्यते दूरदेशतः ॥८९५॥ यतः—
"यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः, स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता जनमाननीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥८९६॥
सुभीताः परदेशस्य बह्वालस्याः प्रमादतः । स्वदेशे निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः" ॥८९७॥
यो न निर्गत्य निःशेषामवलोकयति मेदिनीम् । अनेकाश्चर्यसम्पूर्णां स नरः कूपदर्दुरः" ॥८९८॥

अविमृश्य कार्ये केशव-कथा ।

॥ २७१ ॥

विमृश्येति मियां पृष्ट्वा वार्द्धिमार्गेण केशवः। ययौ श्रीनगरे लक्ष्मीकृते कष्टेन पीडितः ॥८९९॥
परगेहेषु कर्माणि कुर्वन् तत्रापि नित्यशः। पूर्वभाग्योदयाद् दुःखी जातोऽत्यन्तं च केशवः ॥९००॥
३ दुःखं स्त्रीकुक्षिमध्ये प्रथममिह भवे गर्भवासे नराणाम्, बालत्वे चापि दुःखं मलकलिततनुः स्त्रीपयःपानमिश्रम्।
तारुण्ये चापि दुःखं भवति विरहजं वृद्धभावेऽपि दुःखम्, संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमप्यस्ति किञ्चित्" ॥
जाते वर्षत्रये भ्राम्यन् ययौ चण्डीनिकेतने। स्फारं पाषाणमादाय जजल्पेति पुनः पुनः ॥९०२॥
६ मह्यं देहि श्रियं देवि नो हि चेदश्मनाऽमुना। मूर्तिं चूर्णीकरिष्येऽहं तावकीनामिमां द्रुतम् ॥९०३॥
बिभ्यती निर्जरी प्राह भाग्यं नास्ति मनाक् तव। दत्तं स्थास्यति नो तावकीने हस्ते मनागपि ॥९०४॥
द्विजः प्राह स्तं देवि! तव चैतैर्वचोभरैः। देहि श्रियं न चेन्मूर्तिं करिष्यामि द्विधाऽधुना ॥९०५॥
९ बिभ्यती निर्जरी तस्मै कोटिमूल्यं मणिं ददौ। द्विजोऽपि मुदितोऽम्भोधिमार्गेण वाहनेऽचटत् ॥९०६॥
चञ्चत्प्रभोदयं पूर्णं चन्द्रं वीक्ष्य द्विजस्तदा। हस्ते कृत्य मणिं दीप्रदीधितिं ध्यातवानिति ॥९०७॥
माणिक्यचन्द्रयोर्मध्ये कोऽस्ति भास्वरदीप्तिमान्। एवं पुनः पुनः कुर्वन् यावत्तिष्ठति वाडवः ॥९०८॥
१२ तावच्छयान्मणिर्वार्द्धौ पपाताभाग्ययोगतः। ततस्तावद् द्विजः पश्चात्तापभागजनिष्ट सः ॥९०९॥
एवं कुर्वन्ति ये कार्यमविमृश्य जना मनाग्। तेऽतीव दुःखिनो लोके जायन्ते नात्र संशयः ॥९१०॥
प्रतीक्षस्व क्षणं स्वामिन्! करिष्येऽहं तवोदितम्। भूपो दध्यावयमपि लक्षबुद्धिसमोऽजनि ॥९११॥

अविमृश्य कार्ये केशव कथा।
॥ २७२ ॥

भगे तलारमाकार्य प्रोवाचेति क्षमापतिः । शूलाया क्षेपण कार्यं त्वया शतमतेर्द्रुतम् ॥९१२॥
सहस्रलक्षकोटिभ्यो मतीना तत्क्षणात्तदा । देशत्याग ददौ मातः क्रुद्धो विक्रमभूपतिः ॥९१३॥ यतः–
"माता यदि विष दद्यात् पिता विक्रयते सुतम् । राजा हरति सर्वस्वं का तत्र परिदेवना ॥९१४॥
दुर्द्धरा भूपतेराज्ञा दुर्धर वह्निवेशनम् । सिंहस्यास्ये करक्षेपो दुर्द्धरो देहिना भवेत्" ॥९१५॥
शतबुद्धिं तलारक्षः शूलाया क्षेप्तुमञ्जसा । राजादेशाद् बहिर्देशं यावद् गच्छति निर्दयः ॥९१६॥
तावच्छतमतिः प्राह भो तलाराशिरोमणे ! । मया विनाशितं भूमीपतेः किमपि नाधुना ॥९१७॥
अविचार्यायमुर्वीशो यदि मां मारयिष्यति । तथापि भूपतेः पार्श्वे नेतव्योऽहं त्वयैकशः ॥९१८॥
शतबुद्धिर्नृपोपान्ते गत्वा खण्डानि भोगिनः । आनीय रात्रिवृत्तान्तं निखिलं प्रोक्तवान् स्फुटम् ॥९१९॥
ततः शतमतेर्वीक्ष्य चातुर्यं स्वामिभक्तताम् । सद्यो नृपो ददौ देशान् भूरिशस्तोषिताशयः ॥९२०॥
त्रयाणा सहस्रबुद्ध्यादिकाना मन्त्रिणा तदा । वर्धयामास भूपालो ग्रास पुर्यादिदानतः ॥९२१॥ यतः–
"धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः । सदा मत्ताश्च मातङ्गाः प्रसन्ने भूपतौ सति ॥९२२॥
राजा तुष्टोऽपि भृत्यानामर्थमात्र प्रयच्छति । तेऽपि सन्मानमात्रेण प्राणैरप्युपकुर्वते" ॥९२३॥
ततः श्रीविक्रमादित्यो भट्टमात्रादिसेवकैः । सेव्यमानो नयाद् भूमिं पालयामास नित्यशः ॥९२४॥ यतः–
"दुष्टानां दमन नयानुगमन स्वीयप्रजापालनम्, नित्यं देवमहर्षिपादनमनं षट्दर्शनीमाननम् ।

॥ २७३ ॥

औचित्याचरणं परोपकरणं त्यागं सभोगं श्रियाः, कुर्वाणो नृपतिः श्रिया निजपतिः सत्यैव सेवा मता" (?) ॥९२५॥
अन्येद्युर्विक्रमादित्यः सभायां यावदासितः । तावत्कोऽपि द्विजोऽभ्येत्य काव्यमेकं जगौ स्फुटम् ॥९२६॥
"मरुत्तटिन्याः किल वालुकानां, सरित्पतेर्वारिपृषन्मणीनाम् । नभस्युडूनां च शरीरिणां च, विज्ञायते नैव बुधेन संख्या"॥
तस्मिन्नवसरे कश्चिदन्यो वा पण्डितो जगौ । स्वामिन्नेकं स्फुटं काव्यं श्रूयतां भवताधुऽना ॥९२८॥
विक्रमार्कनृपः प्राह जल्प पण्डितशेखर ! । उच्चैः स्वरं जगौ काव्यमिदं संसदि कोविदः ॥९२९॥
"अश्वप्लुतं माधवगर्जितं च, स्त्रीणां चरित्रं भवितव्यता च । अवर्षणं चापि सवर्षणं च, देवा न जानन्ति कुतो मनुष्याः" ॥
विक्रमार्को जगौ विद्वन् ! नेदृग् युक्तं वचस्तव । नारीणां ज्ञायते पारश्चरित्रस्य हि कोविदैः ॥९३१॥
ततस्तं पण्डितं कारागारे क्षिप्त्वाऽथ विक्रमः । उत्तराभिमुखोऽचालीद् ज्ञातुं स्त्रीचरितं तदा ॥९३२॥
क्रामता तेन भूपीठं शिखरे कस्यचिद्गिरेः । कायोत्सर्गस्थितो नासान्यस्तदृक् साधुरीक्षितः ॥९३३॥ यतः—
"आयावयंति गिम्हेसु हेमंतेसु अ वाउडा । वासासु प्पडिसंलीणा संजया सुसमाहिआ" ॥९३४॥
विक्रमादित्यभूमीशं विज्ञाय ज्ञानतो यतिः । तन्नाम्ना लापयामास स धर्माशीर्वादपूर्वकम् ॥९३५॥
उपदेशे मुनीन्द्रेण दत्ते प्राहेति भूपतिः । मह्यं विद्यामपूर्वां त्वं प्रसद्य देहि सत्तम ! ॥९३६॥
मनःकामनया शुद्धया रञ्जितः साधुना नृपः । नत्वा स्तुत्वाऽग्रतोऽचालीत् तत्परीक्षणहेतवे ॥९३७॥
पश्यन् बहून् पुर-ग्रामा-कर-सिन्धु-नगान् नृपः । जगाम वसुधाभूपामणिं लक्ष्मीपुरं परम् ॥९३८॥

स्त्रीचरितं वीक्षितुं विक्रमस्य लक्ष्मीपुरं प्रति गमनम् ।

विलोकयन् पुरच्छाया द्यूतकृत्स्थानकेऽगमत् । स्थित्वैक प्रहरं यावदचलदग्रतो नृपः ॥९३९॥
द्यूतकृत् क्षत्रियो ज्ञात्वा सदाकार च त नरम् । गच्छन्त स्ववलात् सद्यो भोजनाय न्यमन्त्रयत् ॥९४०॥
अतिथेरात्मनश्चापि भोजन प्रवर तदा । प्रेष्य स्व सेवक गेहे तेन रधापितं स्फुटम् ॥९४१॥
दीव्यतो द्यूतकृत्पुसो भोजन विस्मृत पुनः । भार्याया प्रेपितः प्रेष्यः पत्युः पार्श्वेऽदनाय च ॥९४२॥
रममाणेन तेनाथ प्रेपितोऽभ्यागतो गृहे । तत्प्रिया तं नर प्रेक्ष्य पञ्चबाणेन पीडिता ॥९४३॥ यतः–
"जर्जरिते सति हृदये स्मरकौसुमशरसघातसन्तापैः । जलमिव गलति विवेकः कृत्याकृत्येषु लोकस्य" ॥९४४॥
प्रक्षाल्य चरणौ भोक्तुमुपविष्टोऽतिथिस्तदा । शालिदालिघृतं पर्य(रि)वेष्य दध्याविति प्रिया ॥९४५॥
यद्यय पुरुषो भर्ता मम नून भविष्यति । गोत्रदेव्यैर्वलिं सद्यः तदा दत्सेऽहमद्भुतम् ॥८४६॥
तदा त पुरुष वीक्ष्य रूपवन्तं च तत्क्षणात् । क्षत्रियगृहिणी मोहपिशाचग्रसिताऽभवत् ॥९४७॥ यतः–
"दिवा पश्यति नो घूकः काको नक्त न पश्यति । अपूर्वः कोऽपि कामान्धो दिवा नक्तं न पश्यति ॥९४८॥
धत्तूरितो जनो यद्वत्पश्येत्काचनमज्जगत् । तथा कामान्धितो जीवोऽखिलं नारीमयं जगत् ॥९४९॥
मनःकामनया शुद्धया ज्ञात्वा तस्या मनोगतम् । माहेति भूपतिर्नारि ! कुरुष्व त्वं यथारुचि ॥९५०॥
मां विगोपयिता ह्येप नरो ध्यात्वेति भामिनी । बुम्बारवं चकाराशु जल्पन्ती च यथा तथा ॥९५१॥
जातशङ्कोऽथ त हन्तुं यावदायाति द्यूतकृत् । तावच्च तत्प्रिया दध्यावतिथेर्मरण वृथा ॥९५२॥ यतः–

॥ २७५ ॥

"क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी । मोहाद्यैः क्रीडयेवाहं कारितः कपिचापलम्" ॥९५३॥
चुल्लीतोऽलातमादाय तीव्रं प्रज्वालितं तया । ततो जजल्प भो लोका गृहं ज्वलति धावत ॥९५४॥
३ ज्वलन्तं सदनं विध्यापयन्तरातिथिं तदा । निरीक्ष्य द्यूतकृत्खड्गं कोशमध्येऽक्षिपत्तदा ॥९५५॥
तयेति हक्कितो भर्ता यद्ययं पुरुषोत्तमः । नागमिष्यत्तदा सर्वं गृहं भस्म्यभवन्ननु ॥९५६॥
ततः स्त्रीचरितं ज्ञात्वा गत्वा निजनिकेतने । भूरिद्रव्यप्रदानेन मानयामास पण्डितम् ॥९५७॥
६ एकां कोटिं सुवर्णस्य कोषाध्यक्षसमीपतः । दापयामास भूपालस्तस्मै विक्रमभानुमान् ॥९५८॥
विक्रमादित्यभूमीशस्तं काव्यार्थं हृदि स्मरन् । सुखेन गमयामास कालं दानं ददद् नृणाम् ॥९५९॥
इतोऽजनि प्रतिष्ठानपुरे श्रीशालिवाहनः । बलिष्ठेभतुरङ्गादिवर्यलक्ष्म्या बली क्रमात् ॥९६०॥
९ द्विपंचाशच्छ्यस्फारशिलोत्पाटयिता बली । भूपस्य सेवकोऽनर्घ्यो बभूव शूद्रकाभिधः ॥९६१॥
अन्येऽप्येवंविधाः शूरा बलिनः सेवकाः क्रमात् । जाता एकोनपञ्चाशत् तस्य भूमीपतेः पुनः ॥९६२॥
अत्र शालिवाहनसम्बन्धः कियान् वाच्यः ।

विक्रमस्य शालिवाहनेन समं युद्धम् ।

१२ अन्यदा विक्रमार्कस्य शालिवाहनभूपतिः । ग्रामाणि कतिचिद् हत्वा जगाम नगरं निजम् ॥९६३॥
भट्टमात्रो जगौ स्वामिन् ! शालवाहनभूपतिः । निहत्यात्मीयग्रामाणि याति यत्तन्न सुन्दरम् ॥९६४॥
चल्यते कटकं कृत्वा विजेतुं शालवाहनम् । सामर्थ्ये सति को मर्त्यः सहतेऽन्यपराभवम् ॥९६५॥

॥ २७६ ॥

न्यत्कारं सहते सिंहोऽन्येषां नैव कदाचन । पराभवं सहन्ते हि शृगालाः कातराशयाः ॥९६६॥
भूपः प्राह त्वया सत्यं प्रोक्तं मन्त्रीश ! साम्प्रतम् । उपायानां चतुष्केण कार्यं कुर्वन्ति भूभुजः ॥९६७॥
साम्ना च यदि सिद्ध्येत कार्यं भूमीपतेर्द्रुतम् । तदा किं क्रियते दामो जीवकष्टविधायकः ॥९६८॥
दामेन यदि सिद्ध्येत कार्यं भेदेन किं तदा । भेदेन यदि सिद्ध्येत कार्यं दडेन किं तदा ॥९६९॥
ततोऽवग् मन्त्रिराट् दूतः प्रेष्यते प्रथमं वरः । न मन्यते यदा दूतवचनं सालवाहनः ॥९७०॥
तदा च क्रियते सद्यस्तं विजेतुमुपक्रमः । विमृश्येति महीशेन दूतोऽचालि रिपु प्रति ॥९७१॥
प्रतिष्ठानपुरे गत्वा सालवाहनससदि । दूतः स्फुट जगादेति विक्रमार्कनृपोदितम् ॥९७२॥
विक्रमार्कनृपग्रामा भग्नाश्च यत्त्वयाऽधुना । वरं तन्न कृतं सालवाहनक्षोणिनायक ! ॥९७३॥
आगत्य तस्य भूपस्य विक्रमार्कस्य साम्प्रतम् । मिलित्वा क्षम्यतां सौवापराध विमृशं विना ॥९७४॥
नो चेत् श्रीविक्रमादित्यः सन्नह्य कटकं द्रुतम् । एष्यत्यत्र भवन्तं च विजेतुं सालवाहन ! ॥९७५॥
श्रुत्वैतद् भृकुटीं कृत्वा सालवाहनभूपतिः । प्राह दूत ! किमुक्तेनानेनैव भवताऽधुना ॥९७६॥
भवतः सपदि स्वामी समागच्छतु सम्मुखम् । युद्धाय कटक लात्वाऽहकमेष्यामि वेगतः ॥९७७॥
ततो दूतो द्रुतं गत्वा विक्रमार्कनृपान्तिके । प्राहेति कटकं कृत्वा चल्यता साम्प्रतं प्रभो ! ॥९७८॥
सालवाहनभूपालस्तृणमन्यो जगत्त्रयम् । न मन्यते तृणाय त्वां विक्रमार्कनृपाधुना ॥९७९॥

॥ २७७ ॥

श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः सन्नह्य तत्क्षणात्तदा । भूरिसैन्ययुतोऽचालीत् प्रतिष्ठानपुरं प्रति ॥९८०॥
सेवकेभ्यो महीशेन दत्ता लक्ष्मीश्च भूयसी । भृत्या भूपतिसन्मानं लब्ध्वाऽभूवन् प्रमोदिताः ॥९८१॥ यतः–
"विग्रहमिच्छन्ति भटा वैद्याश्च व्याधिपीडितं लोकम् । मृतकबहुलं च विप्राः क्षेमसुभिक्षं च निर्ग्रन्थाः" ॥९८२॥
अनेकमत्तमातङ्ग-वाजि-वीरविराजितम् । अन्तरा मिलितं सैन्यं द्वयोर्भूमीभुजोस्तदा ॥९८३॥
रथी च रथिना सार्धं सादी च सादिना सह । पदिकाः पदिकैः सार्धं निषादी च निषादिना ॥९८४॥
खड्गी च खड्गिना सार्धं कुन्ती च कुन्तिना सह । वर्मिता वर्मितैः सार्धं तूणी च तूणिना समम् ॥९८५॥
शाक्तिकेन च शाक्तिकः पत्री च पत्रिणा समम् । वाणिको वाणिना सार्धं दण्डिकेन च दण्डिकः ॥९८६॥
इत्यादि विग्रहो वाढं बभूव बलयोर्द्वयोः । दारुणश्च तदा देवा अपि द्रष्टुं समागमन् ॥९८७॥
एवं च कुर्वतोर्युद्धं विक्रमार्कस्य वक्षसि । तीक्ष्णो लग्नः शरो मुक्तः सालवाहनभूभुजा ॥९८८॥
तदानीं च चमूमध्ये श्रीविक्रमार्कनरेश्वरम् । भट्टमात्रादयः मोचुर्मन्त्रीशा इति तत्क्षणम् ॥९८९॥
आर्तध्यानं न कर्तव्यं स्वामिन्नत्र त्वया मनाग् । दुर्ध्यानेन यतो जीवा लभन्ते कुगतिं द्रुतम् ॥९९०॥ उक्तं च–
"आर्ते तिर्यग्गिति तथा गतिरधो ध्याने च रौद्रे सदा । धर्मे देवगतिः"० ॥९९१॥
श्रीविक्रमचरित्रं तु भवन्तमिव सन्ततम् । वयं हि वरिवस्यामः कल्याणीभक्तिपूर्वकम् ॥९९२॥
ततः श्रीविक्रमादित्यः शुभध्यानपरायणः । ध्यायन् पञ्चनमस्कारं प्राप स्वर्गसुखं तदा ॥९९३॥ यतः–

विक्रमस्य मृत्युः ।

"तारचन्द्रबल ततो ग्रहबलं तारानलं भूबलम्०" ॥९९४॥
श्रीविक्रमचरित्रोऽथ द्वितीयवासरे मगे । सालवाहनभूपेन रण कर्तुं प्रवर्तितः ॥९९५॥
श्रीविक्रमचरित्रेण सालवाहनभूपतेः । क्षणमात्राच्चमूर्भग्ना नष्टाः सर्वे दिशोदिशम् ॥९९६॥
मेल कृत्वा ततः सालवाहनो मेदिनीपतिः । जगाम नगर सौवं विक्रमादित्यसूनुना ॥९९७॥
श्रीविक्रमचरित्रोऽथ निजपुर्यां समागतः । न मुञ्चति मनाक् शोकं पितुर्मरणदुःखितः ॥९९८॥
सिद्धसेनगुरुस्तत्रागत्य शोकच्छिदे तदा । उपदेशं ददावेवं विक्रमार्कसुतं प्रति ॥९९९॥
धर्म–शोक–भया–हार–निद्रा–काम–कलि–क्रुधः । यावन्मात्रा विधीयन्ते तावन्मात्रा भवन्त्यमी ॥१०००॥
"तित्थयरा गणहारी सुरवइणो चक्कि–केसवा रामा । संहरिआ हयविहिणा सेसेसु जीएसु का गणणा" ॥१००१॥
शत्रुञ्जयादितीर्थेषु येन यात्रा कृता घनाः । अनृणा विहिता भूश्च तस्य शोकः कथं भवेत् ॥१००२॥
भुक्त्वा स्वर्गसुख च्युत्वा ततो विक्रमभानुमान् । स्तोकैरेव भवैर्मोक्षसौख्यमादर्शयिष्यति ॥१००३॥ पाठान्तरम्–
अन्येद्युर्विक्रमादित्यः सम सालमहीभुजा । कुर्वाणः समर भग्नः खिन्नः स्वपुरमीयिवान् ॥१००४॥
विषादेनोदरव्याधिर्विक्रमस्य तथाऽजनि । यथा नैक क्षणं स्वास्थ्यं लभते कर्मयोगतः ॥१००५॥
स्मृतेऽपि वह्निवेताले नागते भिषजो जगुः । यत्राति काकमांसं त्वं तदा रोगः प्रयात्यरम् ॥१००६॥
भक्षिते काकमांसेऽपि जीवितव्यकृते तदा । नागाद्रोगः क्षयं भूमीपतेर्दुष्कर्मयोगतः ॥१००७॥ उक्तं च लोकैः–

॥ २७९ ॥

विक्रमस्य मृत्युः।

"खद्धो काओ मुक्कं च साहसं विनडिअं अप्पाणं । अजरामरं न हूअं हा विक्कम ! हारिओ जम्मो" ॥१००८॥
सिद्धसेनगुरुस्तत्राभ्येत्य भूपान्तिके जगौ । राजन्न क्रियते खेद उत्तमैरापदि स्थितैः ॥१००९॥
धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु चाहारकर्मसु । अतृप्ताः प्राणिनः सर्वे याता यास्यन्ति यान्ति च ॥१०१०॥
श्रुत्वेति विक्रमादित्यः सिद्धसेनार्यसंनिधौ । आराधनां विधायान्ते मृत्वा स्वर्गं समीयिवान् ॥१०११॥
श्रीविक्रमचरित्रस्य पितृमृत्युसमुद्भवम् । शोकं धर्मोपदेशेनोत्तारयामास सूरिराट् ॥१०१२॥
श्रुत्वेत्यादि गुरोर्वाक्यं विक्रमचरितस्तदा । मुक्त्वा शोकं द्रुतं मृत्युकृत्यं तस्य पितुर्व्यधात् ॥१०१३॥

इति श्रीमत्तपागच्छनायक–श्रीसोमसुन्दरसूरिपट्टालंकरण–श्रीमुनिसुन्दरसूरि–शिष्यपण्डितशुभशीलगणिविरचिते श्रीविक्रमादित्य–विक्रमचरित्रचरित्रे श्रीविक्रमादित्यस्वर्गगमनो नामैकादशः सर्गः समाप्तः ॥

अथ द्वादशः सर्गः ।

श्रीविक्रमचरित्र तु मन्त्रिणो भूपविष्टरे । न्यस्यन्ति यावता तावत्प्रोचुस्ता पुत्रिका इति ॥१॥
अस्यास्मिन् योग्यता नास्त्युपवेष्टुं सिंहविष्टरे । विक्रमादित्यभूपालतुल्यत्वाभावतः खलु ॥२॥
३ श्रुत्वा तासां वचः प्रोचुरिति मन्त्रीश्वरा मिथः । एताः सिंहासनाधिष्ठायिका देव्यो वदन्ति च ॥३॥ यतः--"अमन्त्रमक्षरं"०॥
तैः पृष्टं पुत्रिका ! ब्रूत विष्टरस्य च का गतिः । ताः प्रोचुरधुना भूमौ विष्टरं स्थापयन्तु च ॥४॥
देवताधिष्ठितं वाक्यं श्रुत्वा मन्त्रीश्वरास्तथा । पुत्रिकासहितं सिंहासनमस्थापयन् क्षितौ ॥५॥
६ ततोऽन्यस्मिन् महासिंहविष्टरे न्यस्य मन्त्रिणः । श्रीविक्रमचरित्रं तु नमश्चक्रुः प्रमोदिताः ॥६॥
[× विक्रमादित्यभगिनी समेत्य भ्रातृजं तदा । लाजैर्वर्धाप्य मुदिता प्रोवाचेति च मंगलम्] ॥७॥
विक्रमादित्यभूपालतुल्यस्त्वं भवताचिरम् । औदार्य-धैर्य-गाम्भीर्य-स्थैर्यप्रमुखसद्गुणैः ॥८॥
९ श्रुत्वैतद्वाग्धराश्च ततो जहसुस्तदा । राजा प्राह भवन्तीभिर्ब्रूत किं हसितं मनाग् ॥९॥
आयाऽवग् विक्रमार्कस्यैकैकं चरित्रमद्भुतम् । वर्णितुं शक्यते नैव तत्तुल्यं त्वं कथं भवेः ॥१०॥

× अयं श्लोकः क-खपुस्तके नास्ति ।

॥ २८१ ॥

राज्ञोक्तं विक्रमार्कस्य चरित्रं ब्रूत किञ्चन । सा प्रोवाचैकदा यावद्विक्रमः पर्षदि स्थितः ॥११॥
तावत् शुकयुगं तस्यास्तोरणे समुपागमत् । नृभाषया शुकी प्राह स्वामिन्नेषा पुरी वरा ॥१२॥
३ शुकोऽवग् यत्र यास्याव आवां तत्र पुरे गृहम् । रण्डाया अपि भूपस्यास्य गेहादस्ति सुन्दरम् ॥१३॥
एवमुक्त्वा शुकद्वन्द्वमुड्डीयाशु गतं क्वचित् । श्रुत्वैतद् भूपतिर्द्रष्टुं तत्पुरं त्वरितोऽजनि ॥१४॥
भट्टमात्राग्निवेतालादीनामग्रे नृपो जगौ । शुकोक्तं नगरं मत्वा भवद्भ्यां कथ्यतां मम ॥१५॥
६ भट्टमात्राग्निवेतालौ प्राप्यादेशं महीपतेः । भ्रमन्तौ सर्वतः शश्वत् गतौ तिलङ्गसिमनि ॥१६॥
तिलङ्गदेशभूभागभालैकभूषणेऽनघे । श्रीपुरे सप्तमासान्ते भ्रमन्तौ ययतुश्च तौ ॥१७॥
तत्रासीद् भूपतिर्भीमनामा न्यायपरो बली । पत्नी पद्माऽभिधा पुत्री तस्याभूत् सुरसुन्दरी ॥१८॥
९ सर्वकलाब्धिपारीणा चतुरा शीलशालिनी । चारुबुद्धिर्लसद्रूपजितस्वर्गिपुराङ्गना ॥१९॥
स्वर्गतुल्ये पुरे तस्मिन् स्थाने स्थाने पुरश्रियम् । पश्यन्तौ तोरणासीनं शुकयुग्मं ददर्शतुः ॥२०॥
शुकोऽवग् भो प्रियेऽवन्त्यां या पुरी वर्णिता मया । सैवेयं नगरी स्वर्गिविमानादतिसुन्दरा ॥२१॥
१२ श्रुत्वैतन्मुदितौ भट्टमात्राग्निकौ द्रुतं तदा । दृष्ट्वा पुरीं गतौ चक्रेश्वर्या देव्या निकेतने ॥२२॥
क्षणैकेन कनी काचिद् रूपाञ्जितसुराङ्गना । सुखासनसमासीना सखीजनयुता ययौ ॥२३॥
तत्रागत्य सुरीं नत्वा यान्ती सख्यन्तिकात्कनी । भट्टमात्राग्निवेतालावानिन्ये स्वगृहे च तौ ॥२४॥

सखीभिः स्नपयामास भोजयामास चादरात् । भट्टमात्राग्निवेतालौ सा कन्या सुरसुन्दरी ॥२५॥
गृहापवरकस्यान्तः शय्याया कन्यका निशि । उपविष्टा कृतोपान्तदीपिका पत्रभक्षिका ॥२६॥
तस्या उभयतः पार्श्वे बद्धावेडकघोटकौ । अग्रे भद्रासनं मुक्तं रूप्यस्वर्णमणिमयम् ॥२७॥
उपविष्टस्तदा द्वारे भट्टः प्राहाग्निकं प्रति । सर्वं समीहितं सिद्धं विक्रमार्कमिहानय ॥२८॥
ततोऽगादग्निवेताल आनेतुं विक्रमं द्रुतम् । भट्टो दध्यावहं जात एकाकी करवै किमु ॥२९॥
एडकः प्राह भो भट्ट ! किमर्थमागतो वद । अस्मिन् स्थाने विना शक्तिं कोऽप्युपैति नरो न हि ॥३०॥
शङ्कितो भट्टमात्रो न यावद् वक्ति च तं प्रति । एडकेनाहिणा बाढमाहतस्तावता तथा ॥३१॥
क्षणेनोज्जयिनीपुर्या गोपुरे पतितो यथा । दध्यावादौ मया मौढ्याद्वेतालः प्रेषितः पुरि ॥३२॥
क्षणेन सुस्थितो भूत्वा यावत्पश्यति सर्वतः । तावदुज्जयिनीं जज्ञौ गोपुरद्वारवीक्षणात् ॥३३॥
चमत्कृतस्ततो गत्वा विक्रमार्कस्य सन्निधौ । एडकादिकृतोदन्तं भट्टमात्रो जगौ तदा ॥३४॥
विमृश्य भूपतिर्भट्टमात्रं रक्षाकृते पुरः । मुक्त्वा दहनवेतालयुक्तस्तां नगरीं ययौ ॥३५॥
विलोक्य नगरीं भूयोऽदृश्यरूपोऽग्निकान्वितः । चक्रेश्वर्यालये गत्वा नत्वा देवीं स्थितः क्षणम् ॥३६॥
आकाशे श्यामलां छायां वीक्ष्य प्रोवाच विक्रमः । वर्षाकालोऽधुना यातो चल्यते तेन शीघ्रतः ॥३७॥
वेतालोऽवग् ततः सैव कन्यकेति च पद्मिनी । तत्सच्छरीरसौरभ्याकर्षिता भ्रमरावली ॥३८॥

॥ २८३ ॥

श्यामलं कुर्वती व्योममण्डलं सर्वतोऽभितः । समागताऽस्ति कस्तूरीकज्जलोज्ज्वलविग्रहा ॥३९॥
श्रुत्वैतद्विक्रमादित्यः तां कन्यां प्राप्तुकामकः । उत्सुकोऽभून्मयूरौघ इव वर्षाम्बुदावलीम् ॥४०॥
क्षणेनैकेन सा कन्या रूपश्रीजितनिर्जरी । सुखासनसमासीना तत्रायाता सखीयुता ॥४१॥
विमानादुत्तरन्ती सा वीक्ष्य विक्रमभूपतिम् । शून्यचित्ता तदा पद्भ्यां स्खलिता सुरसुन्दरी ॥ यतः—"अक्खाण०"॥
दध्यौ चेति स्वचित्ते सा किमेष वासवः सुरः । नागेशः किन्नरः किं वा किंवा विद्याधरो ह्ययम् ॥४३॥
भक्तिपूर्वं सुरीं नत्वा प्राहेति सुरसुन्दरी । एष चेन्मानवो भर्ता भविष्यति ममानघः ॥४४॥
तदा सपादलक्षस्य वसोर्वर्द्धापनं मया । कर्तव्यमिति जल्पित्वा गृहेऽगात्सुरसुन्दरी ॥४५॥
विक्रमार्कनृपस्तस्या रूपं देवाङ्गनाधिकम् । निरीक्ष्य तां तदा प्राप्तुं कामोऽजनि भृशं हृदि ॥४६॥
मध्येदेवकुलं गत्वा विक्रमार्कनृपो द्रुतम् । भक्तिपूर्वं सुरीं नत्वा जगादेति कृताञ्जलिः ॥४७॥
एषा चेत्कन्यका मे हि भविष्यति प्रिया प्रिया । पूजा सपादलक्षस्य कर्तव्या मयका तदा ॥४८॥
भक्तिपूर्वं सुरीं नत्वा गत्वौकः सुरसुन्दरी । मोहिता स्वसखीं प्रेष्यानिनाय भूपतिं गृहम् ॥४९॥
सखीभिः स्नपयामास भोजयामास चादरात् । विक्रमार्कं नृपं कन्या सदन्नपानदानतः ॥५०॥ यतः—
"पानीयस्य रसः शैत्यं परान्नस्यादरो रसः । आनुकूल्यं रसः स्त्रीणां मित्राणां वचनं रसः" ॥५१॥
आदरेण च यद्दत्तं भोजनं तत्सुधायते । अनादरेण यद्दत्तं भोजनं तद्विषायते ॥५२॥

कन्या दध्यावयं कीदृक् सत्त्वौदार्यगुणान्वितः । विद्यते च पुमानेष परीक्षामिति सा व्यधात् ॥५३॥
गृहोपवरकस्यान्तः शय्यायाः कन्यका निशि । उपविष्टा कृतोपान्तदीपिका पत्रभक्षिका ॥५४॥
तस्या उभयत. पार्श्वे बद्धावेडकघोटकौ । अग्रे भद्रासनं रत्नमयं स्थापितं तदा ॥५५॥
उपविष्टो नृपो द्वारे साहसी विक्रमार्यमा । एडकः प्राह भो कस्त्वमागाः कस्य बलादिह ॥५६॥
राजाऽवक् स्वबलेनेति श्रुत्वा प्राहैडकस्तदा । एवं चेत्स्वामिनीं मेऽत्र पल्यंके संस्थितामिमाम् ॥५७॥
जल्पयिष्यति यो वारांश्चतुरस्तं वरिष्यति । ×ततो राजा जगौ दीपमधिष्ठायाग्निकाधुना ॥५८॥
कथां मे जल्पतो देहि त्वकं प्रत्युत्तर स्फुटम् । अग्निकोऽवक् तव स्वामिन् ! प्रमाण वचनं मम ॥५९॥
अवतीर्णेऽग्निके दीपे प्रददत्युत्तरं तदा । शृण्वत्यां राजनन्दिन्यां विक्रमार्को जगाविति ॥६०॥
कौशाम्ब्यां वामनो विप्रः सावित्री तस्य गेहिनी । पुत्रो नारायणः पुत्री गावित्री मातुलोऽच्युतः ॥६१॥
वरयोग्यां सुतां वीक्ष्य चत्वारो जनकादयः । आशासु चतसृष्वासु गत्वा दृष्ट्वा वरान् वरान् ॥६२॥

× "राजा प्राहैडक ! ब्रूहि कथा मेऽस्त्यधुना निशि(शा) । अजल्पत्येडके राजा प्राह वेतालकं प्रति ॥
दीपेऽवतीर्य वदतो कथा देहि त्वमुत्तरम् । अवतार्य ततो दीपेऽग्निक विक्रमभानुमान् ॥
जगौ प्रदीप ! किं दत्से उत्तरं मम सम्प्रति । दीप प्राह कथा नैव वक्तुं जानामि भूपते ! ।
उत्तरं तु प्रदास्यामि । भवतोऽहं प्रयत्नत " ॥ ×इति ग-पुस्तकेऽधिक पाठः ॥

॥ २८५ ॥

विवाहं मेलयित्वा च मुहूर्ते शोभने तथा । लग्नं लात्वाऽऽनयामासुः वरान् स्वस्वजनान्वितान् ॥६३॥ [युग्मम्]
आगता युगपत्तत्र गावित्रीं वरितुं कनीम् । वदन्त्येवं वराः सर्वे क्रोधाध्माताः पृथक् पृथग् ॥६४॥
अहमेनां ग्रहिष्यामीत्येवं वादं द्विजन्मसु । कुर्वत्सु तेषु सर्पेण दष्टा कन्या मृता क्षणात् ॥६५॥
एको वरस्तया सार्धं चितायां मृत्युमीयिवान् । द्वितीयोऽस्थीनि लात्वाऽगात् तीर्थे क्षेप्तुं तदा द्रुतम् ॥६६॥
कृत्वोटजं तृतीयस्तु श्मशानस्योपरि स्फुटम् । भिक्षान्नतत्परः पिण्डं दत्त्वा तस्मै च खादति ॥६७॥
चतुर्थो भूतले भ्राम्यन् वसन्तपत्तने गतः । मुकुन्दद्विजगेहिन्या भोजनार्थं निमन्त्रितः ॥६८॥
भोजनायोपविष्टाय द्विजाय द्विजयोषिता । तस्याः सूनू रुदन् दत्ते न कर्तुं परिवेपणम् ॥६९॥
मात्राऽग्नौ तनयं क्षिप्त्वा विहितं परिवेपणम् । द्विजो दध्यौ पुरा कन्याहत्या लग्ना मम स्फुटम् ॥७०॥
अधुना वालकस्यास्य हत्या लग्ना पुनर्मम । तेन मे नरकं मुत्त्वाऽन्यत्र स्थानं न विद्यते ॥७१॥
धिग् धिग् मे जीवितं भूरि मेदिनीभ्रमणं तथा । धिग् भोजनमिदं कुक्षिपूर्तये बालहत्यया ॥७२॥
स्वार्थी जीवो न किं पापं कुरुते दुर्गतिप्रदम् । मातृ-पितृ-सुता-पुत्र-मित्रादिकवधादिह ॥७३॥
किं किं न कयं को को न पत्थिओ "०॥७४॥
विलक्षास्यं द्विजं वीक्ष्य ब्राह्मणी प्राह भो द्विज !। भोजनं कुरु मा खेदं गच्छ जीवन् सुतोऽस्ति मे ॥७५॥
भोजनानन्तरं किञ्चिच्चूर्णं लात्वा गृहान्तरात् । प्रक्षिप्याग्नौ सुतो जीवन् कृतो मात्रा तदा क्षणात् ॥७६॥ यतः—

"मन्त्र-तन्त्र-मणि-चूर्ण-महौषध्यादिवस्तुनः । अचिन्त्यो विद्यते लोके प्रभावोऽभीष्टदायकः ॥७७॥
तस्याः पार्श्वाच्च याचित्वा चूर्णं तद्वाडवस्तदा । आगत्य स्थण्डिले कन्या जीवयामास चूर्णतः ॥७८॥
कन्यासहमृतो विप्रो जीवितः सोऽपि तत्क्षणात् । तीर्थगतोऽपि तत्रागात्तदानीं वाडवो द्रुतम् ॥७९॥
कन्यका जीविता दृष्ट्वा दिव्यरूपा तदा क्षणात् । अजनिष्ट कलिस्तेषा वराणा पूर्ववद् भृशम् ॥८०॥
भो दीप ! कथय त्व सा कन्या कस्य भविष्यति । दीपः प्राह न जानेऽहं कस्य कन्या भविष्यति ॥८१॥
विक्रमार्को जगौ योऽत्र जानन्नपि वदिष्यति । तस्य हत्या भवेत्सप्तग्रामज्वालनिका द्रुतम् ॥८२॥
हत्याभयाच्चया नार्या सुप्तया कथित द्रुतम् । तीर्थेऽस्थिक्षेपकः सूनुर्जीवनाज्जनकः स च ॥८३॥
सार्द्धोत्पन्नः स्मृतो भ्राता पिण्डदस्तु पतिः स्मृतः । एव कन्यैकवारं सा विक्रमार्केण जल्पिता ॥८४॥
अवतार्य ततस्तार्क्षेऽग्निक विक्रमभानुमान् । जगौ घोटक ! किं दत्से उत्तर मम सम्मति ॥८५॥
तार्क्षः प्राह कथा नैव वक्तुं जानामि भूपते ! । उत्तर तु प्रदास्यामि भवतोऽहं प्रयत्नतः ॥८६॥
ततोऽवतीर्णे वेताले तार्क्षे ददति तुत्तरम् । शृण्वत्या भूपनन्दिन्या विक्रमार्को जगाविति ॥८७॥
शेषात् पुरात् पुरा तक्ष-दौसिक-स्वर्णकृद्-द्विजाः । मित्रा देशान्तरे यान्तो महाटव्या ययुर्निशि ॥८८॥
वने जागरतो भीतिः पुंसो नो जायते मनाग् । ध्यात्वेति तेऽखिलाः स्वस्य वारे जाग्रति यामतः ॥८९॥ यतः-
"उद्यमे नास्ति दारिद्र्य पठने नास्ति मूर्खता । मौनेन कलहो नास्ति नास्ति जागरतो भयम्" ॥९०॥

॥ २८७ ॥

प्रथमप्रहरे सूत्रकृता जागरता सता। काष्ठैः षोडशवर्षीया घटिता कन्यकाऽद्भुता ॥९१॥
द्वितीयप्रहरे दोसिकेन जागरता निशि। वस्त्रैः शृङ्गारिता सद्यः चारुभिः पुत्रिका च सा ॥९२॥
३ तृतीयप्रहरे स्वर्णकृता जागरता निशि। घटित्वाऽऽभरणैर्वर्यैर्भूषिता पुत्रिका तदा ॥९३॥
चतुर्थप्रहरे मन्त्रैरुन्निद्रेण द्विजन्मना। सजीवा विहिता सद्यः पुत्रिका चारुरूपभृत् ॥९४॥
प्रातः सर्वेऽपि तां चारुरूपां सूत्रकृतादयः। वीक्ष्य कन्याकृते वादं मिथश्चक्रुस्तदाऽरिवत् ॥९५॥
६ भो वक्षि घोटक! त्वं सा कन्या कस्य भविष्यति। घोटकोऽवग् न जानेऽहं कस्य कन्या भविष्यति ॥९६॥
विक्रमार्को जगौ योऽत्र जानन्नैव वदिष्यति। तस्य हत्या भवेत्सप्तग्रामज्वालनिका द्रुतम् ॥९७॥
हत्याभयात्तया शय्यास्थितया कथितं द्रुतम्। स पिता घटिता येनानीय काष्ठानि पुत्रिका ॥९८॥
९ वसनैर्भूषिता येन जायते मातुलः स च। सजीवा विहिता येन स गुरुर्भवति द्रुतम् ॥९९॥
भूषिता भूषणैर्येन भर्ताऽसौ भविष्यति। एवं द्वितीयवारं सा जल्पिता विक्रमांशुना ॥१००॥
अवतार्याग्निकं भद्रासने विक्रमभानुमान्। जगौ विष्टर! किं दत्से उत्तरं मम सम्प्रति ॥१०१॥
१२ भद्रासनं जगौ वक्तुं नैव जानामि किंचन। उत्तरं तु प्रदास्यामि भवतोऽहं प्रयत्नतः ॥१०२॥
ततोऽवतीर्य वेताले विष्टरे हुं च कुर्वति। शृण्वत्यां राजनन्दिन्यां विक्रमार्को जगाविदः ॥१०३॥
विक्रमाढ्यपुरे सोम–भीमाह्वौ द्वौ सुहृद्वरौ। वसतः सोऽन्यदा सोमः परिणीतोऽध्वरापुरे ॥१०४॥

आनेतुं बहुशः सोमः प्रियां श्वसुरसद्मनि । प्रययौ सा प्रिया नैव समायाति स्म मुग्धधीः ॥१०५॥
दूनेन तेन सोमेन मित्राय कथितं तदा । प्रिया मे नैति मद्गेहे ब्रूहि किं क्रियतेऽधुना ॥१०६॥ यतः–
"ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति जल्पति । भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम्" ॥१०७॥
आकारणाय मित्रस्य पत्न्या भीमोऽन्यदा स्वयम् । सोमयुक्तश्चलन्मार्गे ययौ भट्टारकालये ॥१०८॥
भीमो मुक्त्वा रथे मित्रं देवीमणातिदम्भतः । गत्वा सुरीनिकाय्यान्तर्देव्यग्रे प्रोक्तवानिति ॥१०९॥
यदि मद्वचनान्मित्रप्रियैष्यति सुहृद्गृहे । तदा पूजाकृते तुभ्यमहं दास्ये निज शिरः ॥११०॥
यदा तौ च गतौ तत्र हृष्टा मित्रप्रिया तदा । भीमस्य वचनान्मित्रपत्न्या मानितमानकम् ॥१११॥
कृत्वाऽऽनकं ततस्तस्याः सोम–भीमौ तदा द्रुतम् । चलन्तौ हृष्टचेतस्कौ स्वकीयनगरं प्रति ॥११२॥
रज्जुं मित्रशये दत्त्वा भीमो देवीनतिच्छलात् । गत्वा देव्याः पुरः शीर्षं छित्त्वा पूजामचीकरत् ॥११३॥
रज्जुं सोमोऽपि भार्याया दत्त्वा देवीगृहे ययौ । मित्र वीक्ष्य शिरश्छेदाद्देव्याः पूजामचीकरत् ॥११४॥
क्षणाद्गत्वा वधूस्तत्र दृष्ट्वाऽग्रे पतिदेवरौ । पतितौ छिन्नशीर्षौ च दध्यावेव हहा हृदि ॥११५॥
श्वसुरस्य गृहे यामि यद्यहं मृतभर्तृका । तदा लोका वदिष्यन्ति हत्वाऽऽगात्पतिदेवरौ ॥११६॥
गताया पितृसदने गदिष्यन्ति जना इति । तस्मान्मृत्युर्वरं देव्याः पुरतो भर्तृवन्मम ॥११७॥
ध्यात्वेति क्षुरिका यावद्दत्ते कण्ठे निजे च सा । तावद्देवी जगौ माऽत्र साहसं कुरु भामिनि! ॥११८॥

॥ २८९ ॥

साऽवक् तर्हि इमौ देवि ! जीवय त्वं स्वसेवकौ । देवी प्राह गले शीर्षौ योजयाशु मिलिष्यतः ॥११९॥
तयोत्सुकतया शीर्षौ परावर्तेन यौजितौ । भो विष्टर ! वद त्वं सा कस्य कन्या भविष्यति ॥१२०॥
विष्टरः प्राह जानेऽहं न सा कस्य भविष्यति । विक्रमार्को जगौ योऽत्र जानन्नैव गदिष्यति ॥१२१॥
तस्य हत्या भवेत्सप्तग्रामज्वालनिका द्रुतम् । हत्याभयात्तया शय्यास्थितया कथितं द्रुतम् ॥१२२॥
यस्मिन्गले शिरो भर्तुर्योजितं प्रियया तया । घटः स एव कान्तोऽभूत्तस्याः शीर्षप्रधानतः ॥१२३॥
बुद्धिप्रपञ्चतः श्रीमद्विक्रमार्कमहीभुजा । जल्पापिता तदा सद्यस्तृतीयं वारमेव सा ॥१२४॥
अवतार्याग्निकं शय्यासने विक्रमभानुमान् । जगौ शय्येऽधुना दत्से ममेह किं त्वमुत्तरम् ॥१२५॥
शय्यासनं जगौ वक्तुं नैव जानामि किञ्चन । उत्तरं तु प्रदास्यामि भवतोऽहं प्रयत्नतः ॥१२६॥
वेतालाधिष्ठिता शय्या हुंकारं ददते ततः । शृण्वत्यां राजनन्दिन्यां विक्रमार्को जगावदः ॥१२७॥
बेन्नातटनगरे विश्वरूपाभिधमहीपतेः । शूरो भृत्यः प्रिया तस्य कमला शीलशालिनी ॥१२८॥
वीरनारायणो नाम्ना पुत्रः शौर्यगुणान्वितः । तस्याभूद्गेहिनी पद्मावती विनयशालिनी ॥१२९॥
विशिष्टं सुभटं वीरनारायणमिलापतिः । ज्ञात्वा तस्मै ददौ द्रव्यलक्षोत्पत्तिपुरं तदा ॥१३०॥
वीरनारायणो देहरक्षां कुर्वन् महीशितुः । रात्रौ तस्थौ गृहद्वारे जाग्रत् खड्गसहायकः ॥१३१॥ यतः—
"इङ्गिताकारतत्त्वज्ञः प्रियवाक् प्रियदर्शनः । सकृदुक्तग्राही दक्षः प्रतीहारः प्रशस्यते" ॥१३२॥

राज्ञा स्त्रीरुदनं श्रुत्वा रात्रौ करुणनिस्वनम् । वीरनारायणो ज्ञातुं प्रेषितो नगराद्बहिः ॥१३३॥
फालया वप्रमुल्लङ्घ्य वीरः खड्गसखा द्रुतम् । रुदत्या योषितः पार्श्वे श्मशाने निर्भयो ययौ ॥१३४॥
राजाऽपि वप्रमुल्लङ्घ्य कौतुकी हेलया तदा । श्मशानमेत्य भृत्यस्य वचः शृण्वन् रहः स्थितः ॥१३५॥
वीरः प्राहाग्रले माता ! रुद्यते केन हेतुना । तयोक्तमस्य राज्यस्याधिष्ठात्री देवताऽस्म्यहम् ॥१३६॥
अस्मिन् कुण्डे ज्वलद्वह्निमये आनीय भूपतिम् । प्रक्षेप्स्यन्ति चतुःषष्टियोगिन्योऽद्य स्वतुष्टये ॥१३७॥
तस्मिन् भूपे हुते तावी राज्यं शून्यं भविष्यति । ततोऽहं च निराधारा दुःखिता भविताऽस्मि हा ॥१३८॥
अस्य भूमीपतेः कोऽपि साहसी सेवको न हि । यो रक्षां निजदेहस्य दानेन कुरुते द्रुतम् ॥१३९॥
वीरः प्राहाहमेवास्य भूपस्य सेवकाग्रणीः । भूपरक्षाविधिं वक्षि देवि ! कुर्वे त्वयोदितम् ॥१४०॥
देवी प्राह च तत्कार्यं केन कर्तुं न शक्यते । वीरो जगौ वदाशक्यशक्याभ्यां किं प्रयोजनम् ॥१४१॥ यतः–
"प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः, प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः, प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति" ॥१४२॥
देवी प्रोवाच भो वीर ! द्वात्रिंशल्लक्षणौ नरौ । विना कार्यं न शु(सि)द्ध्येत योगिनीनां मनागपि ॥१४३॥
द्वात्रिंशल्लक्षणौ राजा त्वं च स्थः पुरुषोत्तमौ । वीरः प्राह नृपो विश्वविश्वाधारोऽस्ति भूतले ॥१४४॥ यतः–
"येन पुंसा कुलं सौख्यभाग् जायेत धराऽथवा । रक्षितव्यो नरः सोऽपि शरीरेण श्रियाऽपि वा ॥१४५॥

॥ २९१ ॥

भग्ने च तुम्बके चक्रे न तिष्ठन्त्यरका यथा । तथा कुलाधिपे वर्ये नरेऽन्ये मनुजाः स्मृताः ॥१४६॥ उक्तं चागमे-
"जेण कुलं आयत्तं तं पुरिसं आयरेण रक्खेह । न हु तुंबंमि विणट्ठे अरया साहारया हुंति" ॥१४७॥
अहं भृत्योऽस्मि तस्यैव मया मृतेन किं भवेत् । तेन तिष्ठ क्षणं देवि ! क्षिपाम्यग्नौ निजां तनुम् ॥१४८॥
इत्युदीर्य द्रुतं गत्वा मातापित्रोश्च सन्निधौ । देव्युक्तमखिलं प्रोक्त्या चलितः सुभटस्तदा ॥१४९॥
पुत्रं विनेह जीवन्तावप्यावां च मृतौ ननु । ध्यात्वेति तावियायुक्तौ पुत्रपृष्ठौ दधावतुः ॥१५०॥
तत्रैत्य देवता पृष्टा वीरेण किं करोम्यहम् । देव्योक्तं सवनं कृत्वा वह्निकुण्डे तनुं क्षिप ॥१५१॥
इति तस्या वचः प्राप्य चिक्षेपाग्नौ तनुं भटः । अम्बाजनकगेहिन्यस्तत्पृष्ठौ च तथा व्यधुः ॥१५२॥
एतत्सर्वं नृपो दृष्ट्वा दध्यौ मे जीवितेन किम् । झम्पां दातुं बृहद्भानुकुण्डकण्ठे समागमत् ॥१५३॥
ददानो भूपतिर्झम्पां देव्या दोर्भ्यां धृतस्तदा । उक्तं च साहसं माऽत्र कुरु झम्पाप्रदानतः ॥१५४॥
राजा पप्रच्छ काऽसि त्वमन्तरायीभवात्र मा । सा प्रोवाचास्य राज्यस्याधिष्ठायिका देवताऽस्म्यहम् ॥१५५॥
राजाऽवग् देवि ! यद्येतान् सुभटान् जीवयिष्यसि । तदाऽहं जीवयिष्यामि नान्यथा विद्धि कर्हिचित् ॥१५६॥
देव्या क्षिप्त्वा छटां सर्वे सजीवा विहिताः क्षणात् । राजाऽप्राक्षीत्त्वया देवि ! शक्रजालं कृतं वहु ॥१५७॥
देवी प्रोवाच सर्वेषां त्वदादीनां नृणामिह । परीक्षायाः कृते सर्वं विहितं भूपते ! मया ॥१५८॥
ततश्चमत्कृतो देवीं नत्वा राजाऽऽगमत् गृहम् । ग्रामपुर्यादिदानेन मानयामास सेवकम् ॥१५९॥

विक्रमार्को जगौ शय्ये ! तेषु राजादिषु ध्रुवम् । साहसी विद्यते को हि विश्वोत्तरगुणाग्रणीः ॥१६०॥
शय्या माह न जानेऽहं साहसी विद्यतेऽत्र कः । विक्रमार्को जगौ यो न जानन्नेव गदिष्यति ॥१६१॥
तस्य हत्या भवेत्सप्तग्रामज्वालनिरा द्रुतम् । हत्याभयाच्चया तत्र सुप्तयेति प्रजल्पितम् ॥१६२॥
सेवकेभ्यो नृपः सत्त्वाधिकोऽत्र विद्यते ननु । यतो राजा धराऽऽधारः सेवकाश्च तथा न हि ॥ १६३॥
एवं कन्या चतुर्वारं जल्पयित्वा नृपो निशि । परिणिन्ये प्रगे चारुमहोत्सवपुरस्सरम् ॥१६४॥
ततस्तिलङ्गभूपालः प्राहेत्युत्थीयता वर ! । कुरुष्व भोजनं भूपो जगौ च विक्रमार्यमा ॥१६५॥
चक्रेश्वर्या मयाऽमानि सपादलक्षवैभवः । तद्दानं न विना भोक्ष्ये कन्यकैवं जगौ तदा ॥१६६॥
भेरीमुखवादित्रस्वानपूरितदिग्मुखः । विक्रमार्कः प्रियायुक्तश्चक्रेश्वर्यालय ययौ ॥१६७॥
सपादलक्षद्रविणं विक्रमार्कः प्रियाऽपि च । पृथक् पृथग् ढुढौके च कल्याणीभक्तिपूर्वकम् ॥१६८॥
स्तुत्वा नत्वा गुरून् भक्त्या नानोत्सवपुरस्सरम् । पश्चादेत्य निजे स्थाने बुभुजे सप्रियः स च ॥१६९॥
कन्यामादाय भूपालो विक्रमार्कः पुरीं निजाम् । आययावग्निवेतालसहितः समहोत्सवम् ॥१७०॥
कारयित्वा महावासं तस्या वासकृते नृपः । सुखेन नयते कालं न्यायमार्गस्थितोऽनिशम् ॥१७१॥
एवं श्रीविक्रमार्कस्य वृत्तं चामरधारिणी । प्रोक्त्वाऽऽख्याऽन्यरू कथं तस्य तुल्योऽसि विक्रमाङ्गज ! ॥१७२॥
श्रीविक्रमचरित्रस्य पुरश्चामरधारिणी । वृत्त श्रीविक्रमार्कस्य तस्थौ चाद्या सुभाषया ॥१७३॥

॥ २९३ ॥

इति प्रथमचामरहारिणीमोक्तकथाचतुष्टयम् ॥

श्रीविक्रमचरित्रस्य पुरश्चामरहारिणी । द्वितीयाऽमृतसध्रीच्या वाचा वक्तीति संसदि ॥१७४॥
अन्यदा विक्रमादित्यसभायां कोऽपि पण्डितः । वक्तुं प्रवर्तितोऽपूर्वां कथां भूपमजल्पतः ॥१७५॥ तथाहि—
चम्पकाह्वपुरे राजाऽभवच्चम्पकनामतः । चम्पका गृहिणी शीलशालिनी वनितोत्तमा ॥१७६॥
देवशर्माह्वविप्रस्य प्रिया प्रीतिमती प्रिया । असूत तनयां चारुरूपां पूर्वेव रोहिणीम् ॥१७७॥
रुक्मिणीति कृता तस्या आह्वा पित्रादिभिस्तदा । ददते च मुदं पित्रोर्लल्लादिशब्दजल्पनैः ॥१७८॥
वर्धमाना क्रमाद्यावदभूदष्टाब्दिका सुता । तावद्दैवान्मृतिं प्रीतिमती माता तदा क्षणात् ॥१७९॥
देवशर्मा द्विजस्तस्या मृत्युकृत्यमशेषतः । चकार विधिवत्तत्राकार्य निखिलसज्जनान् ॥१८०॥
भक्तिमन्नादिदानेनावसरे तन्वती पितुः । अतीव वल्लभा जाता विनयादिगुणैः सदा ॥१८१॥
विधवैका द्विजा पार्श्वगृहस्था कमलाऽभिधा । वक्तीति देवशर्माणं पतिं कर्तुमनाः स्थिता ॥१८२॥
भो विप्र ! ब्राह्मणी मृत्युमेता त्वं तु सुस्वादभुग् । लघ्वीयं तनया व्यक्ता राद्धुं जानाति नो मनाग् ॥१८३॥
तेन पाणिग्रहं कस्याश्चित्स्त्रियाः कुरु साम्प्रतम् । भविष्यति ततस्ते शं नव्यपत्नीसमीपतः ॥१८४॥
लघुत्वादधुना तुभ्यं दत्ते कश्चिद् द्विजः सुताम् । वृद्धत्वे तव को दाता तनयामात्मनो मनाग् ॥१८५॥
यदा वराय कस्मैचित्पुत्री विश्राणिता त्वया । भविष्यति तदा ते का गतिरत्र वद द्विज ! ॥१८६॥

मदीय वचन ह्येतदग्रे सुखकर तव । भविष्यति द्विजातीव जानीहीति स्वय स्फुटम् ॥१८७॥
हित मित च सुखद वचो ग्राह्यं स्त्रियामपि । त्याज्यं दुःखप्रदं वाक्यं बान्धवानामपि द्रुतम् ॥१८८॥
विप्रः प्रोवाच गेहिन्या अन्यस्याः सग्रहात् सृतम् । पूर्वप्रियासमा पत्नी न भविष्यति कर्हिचित् ॥१८९॥
अतीवेय सुता भक्तिं कुरुतेऽन्नादिदानतः । तथा मम यथा पूर्वप्रियाऽपि विस्मृताऽभवत् ॥१९०॥
ततः सा कमला दध्यावह कुर्वे तथा यथा । पुत्र्या उपरि विप्रस्यानुराग उत्तरिष्यति ॥१९१॥
अन्नमध्ये रहोऽभ्येत्य लवणं भूरि नित्यशः । प्रक्षिप्य कमला याति छलादात्मनिकेतने ॥१९२॥
कदाचित्कचरं क्षार क्षिप्त्वा याति रहः पुनः । विप्रः प्रोवाच भो पुत्रि ! क्षारमन्न कथ कुरु ॥१९३॥
पुत्री प्राह पितः ! क्षारमन्न कुर्वे मनाग् न हि । एवंविध सदैवान्न दुःखी भुञ्जन् द्विजोऽभवत् ॥१९४
उत्ततार द्विजस्यानुरागः पुत्र्या तदा स्फुटम् । ब्राह्मण्यग्रे जगौ विप्रो दत्तेऽन्नं क्षारमञ्जसा ॥१९५॥
कमलाऽवग् मया पूर्व भवतः कथित पुरा । द्विजोऽवग् गृहिणीमन्या त्वं विलोकय मत्कृते ॥१९६॥
विलोकिता तया कन्या चटिता नैव कुत्रचित् । ततोऽतिदूनचित्तोऽभूद्विप्रो गृहिण्यलङ्घितः ॥१९७॥
ब्राह्मणी प्राह भो विप्र ! रोचते तव चेद्यदि । तदाऽहं च भविष्यामि भवतो गृहिणी द्रुतम् ॥१९८॥
द्विजोऽवक् त्व प्रिया चेन्मे भविष्यसि तदा वरम् । इष्टं वैद्योपदिष्टं च वाञ्छयते किं न रोगिणो ॥१९९॥
ततस्तस्याः कृतस्तेन द्विजेन सङ्ग्रहस्तदा । स्नानान्नपानदानेन विप्रोऽपि रञ्जितस्तया ॥२००॥ यतः–

॥ २९५ ॥

"हत्थी दम्मइ संवच्छरेण मासेण दम्मए तुरओ । महिलाए किर पुरिसो दम्मइ एगेण दिवसेण" ॥२०१॥
कमलाऽवक् पतेऽन्येषामपत्यादि बहिः सदा । याति चारयितुं धेनूर्नात्मीया तनया पुनः ॥२०२॥
ततः कान्तावचःसक्तो देवशर्मा द्विजस्तदा । बहिश्चारयितुं धेनूः प्रेषयामास नन्दिनीम् ॥२०३॥
ददते भोजनं यत्तद् रुक्मिण्या द्विजगेहिनी । कठोरवचसाऽत्यन्तं दत्ते दुःखं च भूरिशः ॥२०४॥
सहमाना वचस्तस्यास्तादृग् दुःखप्रदं तदा । चारयन्ती भृशं धेनूर्दुःखिन्यजनि रुक्मिणी ॥२०५॥
"बालस्स मायमरणं भज्जामरणं च जुव्वणारमए । थेरस्स पुत्तमरणं तिन्निवि गरूआइं दुक्खाइं" ॥२०६॥
चारयन्ती सदा धेनू रुक्मिणी खिन्नमानसा । लाति विश्राममेकस्य करीरस्य तरोरधः ॥२०७॥
इतः स्वर्गे हरेः सूनोर्मेघनादस्य गेहिनी । मेघवती व्यधात्तत्राभ्युत्थानं नारदस्य न ॥२०८॥
रुष्टश्च नारदो दध्याविथं गर्व वहत्यलम् । उत्तार्यतेऽभिमानोऽस्याः कथं बुद्ध्या मयाऽधुना ॥यतः—"जातिकुलरूव-०"
ये भवन्ति शठाचारा मानवा अभिमानिनः । ते पात्यन्ते महानर्थे स्वकृतैः कर्मभिर्ननु ॥२१०॥
ध्यायन्निति महीपीठमेत्य दृष्ट्वा च रुक्मिणीम् । करीरस्थां ययौ स्वर्गे कथितं हरिसूनवे ॥२११॥
नारदः प्राह भो मेघनाद ! भूमीतले मया । दृष्टैका कन्यकाऽतीव सुरूपा द्विजनन्दिनी ॥२१२॥
तस्यास्तुल्याऽस्ति नो देवाङ्गनापि त्रिदशालये । रोचते यदि चेत्ते सा तदा तत्रैव गम्यते ॥२१३॥
मेघनादो जगौ तत्र गम्यते कन्यकाकृते । विचार्येति ययौ मर्त्यलोके च नारदान्वितः ॥२१४॥

॥ २९६ ॥

गान्धर्वेण विवाहेन परिणीता च रुक्मिणी । आनीय च पृथक् स्थानेऽमुञ्चत् स्वर्गे हरेः सुतः ॥२१५॥
नारदो मेघनादेन मानितः प्रीणितः पुनः । मर्त्यलोके ययौ सद्यस्तपस्तप्तु नभोऽध्वना ॥२१६॥
मेघनादोऽनिश सौख्य चानुभवस्तया समम् । प्रियां मेघरतीं चित्ते न सस्मार मनागपि ॥२१७॥
सखीं प्रति जगौ मेघवतीति रमणोऽधुना । नायात्यत्र कदा कुत्र तिष्ठति ज्ञायते न हि ॥२१८॥
विलोक्यता पतिः कुत्र तिष्ठतीत्युदिते तया । सखी शक्रसुतं नारीयुतं वीक्ष्यागता जगौ ॥२१९॥
स्वामिनि ! त्वत्पतिः सारिपाशक्रीडापरः सुखम् । विमानेऽन्यत्र निर्जर्या सार्धं तिष्ठति सन्ततम् ॥२२०॥
मेघवत्या ततः कान्तः स्वयमाकारितो भृशम् । नायाति स्वगृहे यावत्तावच्चयेति चिन्तितम् ॥२२१॥
अय नून पतिर्मे हि नारदेन क्रुधा पुरा । आहितो वनितामन्या ज्ञायते इति क्षुब्धित ॥२२२॥ यतः–
"कलिकारओ वि जणमारओ नि सावज्जजोगनिरओ वि । ज नारओ वि सिज्झइ तं खलु सीलस्य माहप्पं"॥२२३॥
मया पूर्वं समायातो नारदो ह्यपमानितः । तेनेदं विहितं सर्वं मम दुःखकृते ननु ॥२२४॥
नारदो मान्यते चेद्धि तदा सोऽपि ऋपिस्तदा । करोति स्म यथा कान्तं वशगं चापि सन्ततम् ॥२२५॥
आगतो नारदोऽन्येद्युः सादरं स्वागतादिना । प्रपृच्छय रञ्जितो मेघवत्या मादेति तां प्रति ॥२२६॥
मानितो न त्वया पूर्वं मनाग् लोचनवीक्षणात् । विधीयतेऽधुना कस्मादादरश्च मयि त्वया ॥२२७॥
मेघवती जगौ किञ्चित्कार्यसंसक्तया मया । उपास्तिर्न कृता यत्ते क्षम्यता तत्प्रसद्य मे ॥२२८॥

॥ २९७ ॥

नारदः प्राह सर्वत्र पूज्यपूजाव्यतिक्रमः । कृतो भवति दुःखाय परत्रामुत्र देहिनाम् ॥२२९॥ यतः–
"देवानां प्रतिमाभङ्गे गुरूणामवहीलने । लभन्ते दुर्गतौ दुःखसन्ततिं देहिनो भृशम् ॥२३०॥
३ सीहा हु सीसेण गिरिं पि भिंदे सीहा हु सीहो कुविओ न भक्खे"० ॥
जगौ मेघवती चक्रे मयाऽवज्ञा तव प्रभो । मयि प्रसादमाधाय तत्त्वं क्षमस्व साम्प्रतम् ॥२३१॥
नारदः प्राह ते कार्यं विद्यते चेद् यथा मनाग् । कथनीयं तदा मह्यं तत्करोमि यथा द्रुतम् ॥२३२॥
६ प्राह मेघवती कान्तं सपत्नीं त्याजय द्रुतम् । ओमित्युक्त्वा गतो मेघनादपार्श्वे जगावृषिः ॥२३३॥
मानुष्यो मरुतां भोगो युज्यते न मनागपि । रसा–सृग्–मांस–मेदो–स्थि–मज्जादिमयदेहतः ॥२३४॥
इत्यादि बहुशो युक्त्या मानुष्यां विमुखीकृतः । मेघनादो जगौ कुत्र मुच्यते भामिनी ऋषे ! ॥२३५॥
९ नारदोऽवग् तरोर्यस्मादानीतेयं नितम्बिनी । तत्रैव मोचनं युक्तमस्या एव तवानघ ! ॥२३६॥
नारदेनोदिते मेघनादस्तां गृहिणीं तदा । गत्वा तस्मिंस्तरौ सद्योऽमुञ्चद् भूषणसंयुताम् ॥२३७॥
मेघनादस्ततः स्वर्गे गत्वा पूर्वप्रियायुतः । सौख्यमनुभवन् कालं नयते सन्ततं मुदा ॥[इति एकवारपरिणयनस्वरूपम्]
१२ रुक्मिण्याः पाणितोऽकस्मात्पतितं कङ्कणं क्षितौ । तादृग्वेषयुतोत्थाय ययौ गेहे पितुश्च सा ॥२३९॥
ब्राह्मण्यवक् सुते ! कालमियन्तं कुत्र तस्थुषी । पुत्री जगौ न जानेऽहं स्थाननामादिकं मनाग् ॥२४०॥
सूर्यविमानवदीमे गेहे मां च समाददे । स्थिताऽहं क्षणवन्मातरियत्कालं सुखान्विता ॥२४१॥

द्वितीय चामरहारिणीप्रोक्त कथा ।

॥ २९८ ॥

तत्र सन्ति नरा दिव्यदेहरूपश्रियोऽनघाः । चञ्चद्वस्त्रधरा हारिहारकेयूरशालिनः ॥ २४२॥
ब्राह्मणी माह लोभेन भूषणानामिति स्फुटम् । भो पुत्रि ! त्व समायाता यदत्र तदभूद्वरम् ॥२४३॥
विलोकिता मया भूरिस्थानेषु दुःखपूर्णया । अद्य जात वरं भाग्यान्मम त्व यत्समागता ॥२४४॥
दध्यौ विममिया लक्ष्म्या मम पुत्र्याः कृते ननु । भूषणानि छलादस्या अह लास्यामि मायया ॥२४५॥
कमला माह भो पुत्रि ! भूषणानि तवानघे ! । भूपः पश्यति चेत्को वाऽन्यस्तदा स हरिष्यति ॥२४६॥
भूषणान्यङ्गजादेहादुत्तार्य द्विजगेहिनी । स्वपुत्र्यर्थ रहःस्थाने स्थापयामास दुष्टधीः ॥२४७॥
राजाऽन्यदा वहिर्ग्रामात् खेल्लयँस्तुरगान् वरान् । प्रादुर्भूत खुराघाताद् ददर्श दिव्यनूपुरम् ॥२४८॥
तदादाय ददौ पट्टराज्यै भूमीपतिस्ततः । राज्ञी प्रोवाच भो कान्त ! द्वितीयं त्व समानय ॥२४९॥
राजाऽऽहैक मिये ! लब्ध ततः पत्नी जगावदः । द्वितीयमन्यगेहिन्यै दत्त संभाव्यते मया ॥२५०॥
द्वितीयं नूपुर कान्त ! यद्यानयसि साम्प्रतम् । तदा जीवाम्यह नो चेत्मवेशोऽग्नेर्भवेन्मम ॥२५१॥ यतः–
“वज्रलेपसम मूर्खस्य नारीणा मर्कटस्य च । एको ग्रहस्तु मीनाना नीली मद्यपयोस्तथा” ॥२५२॥
गदित मन्त्रिभी राजन्नीदृशं दिव्यनूपुरम् । द्वितीय विद्यते ह्यस्या पुर्यां कस्यापि सद्मनि ॥२५३॥
प्रियाकदाग्रह मत्वा विचार्य मन्त्रिभिस्समम् । भूपालो मण्डयामास सत्रागारं महत्पुरे ॥२५४॥
कथित च नरा नार्यः स्वस्वाभरणभूषिताः। आगच्छन्ति यके भोक्तु सत्रेऽस्मिन् सकुटुम्बकाः ॥२५५॥

॥ २९९ ॥

भूरिद्रव्यप्रदानेन नृपस्तान् मानयिष्यति । तथा कृते जनाश्चारुवेषा भोक्तुमुपागमन् ॥२५६॥ [युग्मम्]
ब्राह्मणी स्वां सुतां लक्ष्मीं नूपुरादिविभूषिताम् । विधाय लोभतो भोक्तुमागात्सत्रालये द्रुतम् ॥२५७॥
ब्राह्मणीतनयां काणां तां दृष्ट्वा मन्त्रिणो जगुः । भूषणानीदृशान्यस्या घटन्ते न हि कर्हिचित् ॥२५८॥
ध्यात्वेति मन्त्रिभिर्यावच्छिक्षा दत्ता कशादिभिः । उक्तं च कस्य विद्यन्ते भूषणानि वदाधुना ॥२५९॥
सत्यं चेद् वक्षि नो बाले ! तदा त्वं हन्यसे भृशम् । बिभ्यती सा जगौ सन्ति भगिन्या भूषणानि मे ॥२६०॥
आकार्य रुक्मिणीं दृष्ट्वा भूपतिर्मोहितो भृशम् । सन्मान्य पितरं तस्याः परिणीन्ये सदुत्सवम् ॥२६१॥
द्वितीयं नूपुरं पूर्वगृहिणीपार्श्वतश्छलात् । समानीयार्पयामास नव्यपत्न्या महीपतिः ॥२६२॥
तस्यां सक्तो नृपोऽन्यस्या नाम लाति कदापि न । नूपुरे मार्गिते पूर्वराज्ञ्या भूपो जगावदः ॥२६३॥
विनाऽन्यनूपुरं काष्ठभक्षणं त्वं करिष्यसि । ततः किं विद्यते तत्र नूपुरेण प्रयोजनम् ॥२६४॥
ज्ञात्वा तन्नूपुरामाप्तिं पूर्वराज्ञी तदा ततः । तस्थौ त्यक्त्वा द्रुतं काष्ठभक्षणोदन्तमात्मनः ॥२६५॥
सत्त्वमसूचिते पुत्रे रुक्मिण्या जनिते सति । जन्मोत्सवं नृपश्चक्रे सन्मान्य सज्जनान् निजान् ॥२६६॥
इतोऽवग् ब्राह्मणी कान्तानीयते तनयाऽधुना । जातोऽस्ति तनयः पुत्र्याः क्रियते स्वसृवासकः ॥२६७॥
यदा न कुरुते पुत्र्या आनकं जनको गृहे । तदा च दूषणं लोका ददन्ते सततं पितुः ॥२६८॥
आनेतुं तनयां कान्तो ब्राह्मण्या प्रेषितस्ततः । गत्वा भूपान्तिके सद्यः प्रोवाचेति स्फुटाक्षरम् ॥२६९॥

द्वितीयचामरहारिणीमोक्त कथाः।

ज्ञातपुत्रा प्रिया राजन् ! प्रेषय स्वालये मम । राजा न मन्यते यावत्तावन्मर्तुं समुद्यतः ॥२७०॥
कुर्वाण मरणं विप्र दृष्ट्वा भूपेन गेहिनीम् । प्रेषितां ब्राह्मणः पुत्रीमानिनाय निजं गृहम् ॥२७१॥
अपमाता छलात्प्राह भो पुत्रि ! या सुता सुतम् । सूते स्म सा जलं कूपे जीर्णवस्त्रा प्रपश्यति ॥२७२॥
तदा पुनः सुत सूते श्रुतमेतन्मया पुरा । ततो जीर्णाम्बरां पुत्रीं कृत्वा कूपान्तिके ययौ ॥२७३॥
प्रपश्यन्तीं जलं कूपे चिक्षेप ब्राह्मणी सुताम् । प्रपतन्तीं रुक्मिणीं प्रेक्ष्याकस्माज्जग्राह तक्षकः ॥२७४॥
गत्वा स्वस्थानके पत्नी कृत्वा ता रुक्मिणीं क्षणात् । चिक्रीड तक्षकः कूपतटाकोपवनादिषु ॥२७५॥
इति द्वितीय (तृतीय)नारपरिणयनसम्बन्धः ।
इतश्च क्रूरया विप्रपत्न्या पुत्री निजा तदा । रुक्मिण्या भूषणैर्वस्त्रैर्भूषिता विहिता रहः ॥२७६॥
धात्र्येका तनय स्तन्यं कारयितुं कृता पुनः । यतो राज्ञां सुतं स्तन्यं कारयन्ति स्म न प्रियाः ॥२७७॥
प्रेषिता सदने पत्युर्ब्राह्मण्या तनया ततः । तादृक्षां वीक्ष्य भूपालो दध्यौ जातमिदं किमु ॥२७८॥
पृष्टा च भूभुजा प्राह स्वामिन् ! विषमस्थानके । पतिताऽहमभूत् तेन नयने फुल्लकं मम ॥२७९॥
राजा दध्यावियं मायाविनी मम प्रिया न हि । केन त्वं प्रेषितेत्युक्ते भूभुजा वक्ति नो कनी ॥२८०॥
ततः सा कुट्टिताऽत्यन्त कशाघातैर्महीभुजा । प्राह मातुः कृतं सर्वं भूपतेः पुरतस्तदा ॥२८१॥
ततो भूपो जगौ कूपे तस्मिन्नेव पताम्यहम् । प्रोचुर्मन्त्रीश्वरा मासान् षट् प्रतीक्षस्व भूपते ! ॥२८२॥

॥ ३०१ ॥

ततो विप्रप्रिया देशात्कर्षिता भूभुजा तदा । राजा जन्मोत्सवं सूनोः कारयामास तत्क्षणात् ॥२८३॥
सूनोर्जन्मोत्सवं श्रुत्वा तक्षकस्य मुखात्तदा । प्रोवाच रुक्मिणी कान्त ! द्रष्टुमीहेऽहमङ्गजम् ॥२८४॥
सा च तक्षकसान्निध्याद्रात्रावेव नृपालये । कारयित्वा सुतं स्तन्यं भूषणान्यमुचद्रहः ॥२८५॥
प्रातर्भूपः सुतोपान्ते ज्ञात्वा पत्न्याः समागमम् । सावधानः प्रियां धर्तुं तिष्ठति स्म रहो निशि ॥२८६॥
कारयित्वा सुतं स्तन्यपानं यान्तीं प्रियां नृपः । दृष्ट्वा धर्तुं न शक्नोति गच्छन्तीं लघुलाघवात् ॥२८७॥
नृपोऽन्यदा स्थितः सावधानीभूय विशेषतः । कारयन्तीं सुतं स्तन्यपानं पत्नीं स्म पश्यति ॥२८८॥
उपलक्ष्य प्रियां सम्यग् चलन्तीमञ्चले नृपः । धृत्वा तस्थौ च शय्यायां यावन्मुदितमानसः ॥२८९॥
अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा स्वपत्नीगमनं स्फुटम् । तक्षकः स्वप्रियां नेतुमागात्तावन्नृपालये ॥२९०॥
रोषेण नृपतिं पृष्ठौ दृष्ट्वा निर्याति यावता । तावताऽऽस्फालितो भित्तौ भूभुजा तक्षको मृतः ॥२९१॥
विषव्याप्ततनुर्भूपः क्षणेन मरणं गतः । मृतौ द्वौ रमणौ दृष्ट्वा रुक्मिणी दुःखिताऽभवत् ॥२९२॥
प्रातः पती समादाय रुक्मिणी काष्ठभक्षणम् । कर्तुं यदाऽगयौ प्रेतगृहे दुःखेन पूरिता ॥२९३॥
मेघनादो दिवोऽकस्मात्तावत्तत्रागतो जगौ । पत्यौ जीवति भो पत्नि ! पावके किं प्रवेक्ष्यसि ॥२९४॥
तया पृष्टो जगौ मेघनादः सम्बन्धमात्मनः । रुक्मिण्यवग् यदि त्वं मे रमणौ जीवयिष्यसि ॥२९५॥
तदाऽहं जीवयिष्यामि मरिष्याम्यन्यथा पुनः । क्षिप्त्वाऽमृतच्छटां मेघनादस्तावुदजीवयत् ॥२९६॥

मभेय गृहिणीत्येव जल्पन्तस्ते त्रयो नराः । विवादं कुर्वते स्म प्राग् मरणान्तं परस्परम् ॥२९७॥
कस्येषा मध्यतः कन्या पुरुषस्याभवत्तदा । सभासद्याः प्रजल्पन्तु विचार्य निजबुद्धिना ॥२९८॥
यदा कोऽपि न जानाति कस्य कन्याऽभवत् स्फुटम् । तदा भूपो जगौ पत्नी मनुष्यत्वाच्च भूपतेः ॥२९९॥
कथामेना तदा श्रुत्वा तस्मै पण्डितमौलये । दशकोटीर्ददौ हेम्नो विक्रमार्कमहीपतिः ॥३००॥
अन्योऽपि यो नरो वार्ता महाश्चर्यविधायिनीम् । जगौ श्रीविक्रमार्कस्य पुरतः कोविदोऽनघाम् ॥३०१॥
श्रीविक्रमार्कमहीपालः सद्यः कौतुकिताशयः । एका कोटिं ददौ हेम्नः पण्डिताय न संशयः ॥३०२॥
एवं श्रीविक्रमार्कस्यौदार्यं चामरहारिणी । प्रोक्त्वा प्राह कथं तस्य तुल्योऽसि विक्रमाङ्गज ! ॥३०३॥
बुद्ध्यौदार्ये भवेता ते ईदृशे विक्रमाङ्गज ! । न दृश्यतेऽधुना कस्य तेनैवं जहसे मया ॥३०४॥
श्रीविक्रमचरित्रस्य पुरश्चामरहारिणी । द्वितीया विक्रमार्कस्य वृत्तमेव जगौ तदा ॥३०५॥
तृतीयाऽवग् नृपादिष्टा तत्र चामरहारिणी । श्रीविक्रचरित्रस्य पुरो गीर्वाणभाषया ॥३०६॥
अनेकमन्त्रि सामन्तपूर्णायामन्यदा सभे । सभाया विक्रमादित्यमहीपातिरुपाविशत्॥३०७॥
वैतालिकस्तदा कोऽपि प्रतीहारनिवेदितः । ब्रह्मायुर्भवताद्देवेत्युच्चरन्नागतो जगौ ॥३०८॥
राजन् ! किञ्चित्कलाश्चर्यं दर्शयिष्याम्यहं तव । भवान् यदि स्वय सावधानीभूयेह पश्यति ॥३०९॥
भूपोऽवग् दर्शय त्वं भो कलाशालिन् ! निजाः कलाः । ततः स्मेरमुखाः सर्वे पश्यन्ति परिषज्जनाः ॥३१०॥

॥ ३०३ ॥

ततो वैतालिकोऽदृश्यीभूतरूपः क्वचिद्ययौ । यावच्चमत्कृता लोका दधुः [illegible] मानसे ॥३११॥
तावत्कोऽपि पुमान् हस्ते वामे नारीं वरां दधद् । दक्षिणे करवालं च सभायां समुपाययौ ॥३१२॥
प्रणम्यावग् नृपं स्वामिन् ! असारेऽस्मिन् भवे स्फुटम् । सारद्वयमहं मन्ये कमला-वनिते शुभे ॥३१३॥ यतः—
"आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्यमुद्योगिताम् , मूकत्वं मितभाषितां वितनुते मौग्ध्यं भवेदार्जवम् ।
पात्रापात्रविचारभावविरहो यच्छत्युदारात्मताम् , मातर्लक्ष्मि ! तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्युर्गुणाः ॥३१४॥
सा सद्धर्मरता विवेककलिता शान्ता सती सार्जवा, सोत्साहा प्रियभाषिणी सुनिपुणा सल्लक्षणा सद्गुणा ।
सद्वृत्ता गृहनीतिविस्मितमुखी दानोन्मुखी सन्मतिः , सन्तुष्टा विनयान्विताऽतिसुभगा श्रीरेव सा स्त्रीर्ननु ॥३१५॥
केऽपि सरस्वतीं सारां मन्यन्ते विबुधा जनाः । प्रतिभाति परं सा मे मानसे नो मनागपि ॥३१६॥ यतः—
"सोहइ सुहावेइ उवभुंजंतो लवोवि लच्छीए । एसा सरस्सई पुण असमग्गा किं न निवडेइ" ॥३१७॥
अतः सत्पुरुषैरन्यवनिताविषये सदा । दातव्ये न दृशौ रागाञ्चिते स्वहितमिच्छुभिः ॥३१८॥ यतः—
परनारीपरद्रव्यापहारे मानसं निजम् । कर्तव्यं न मनाग् स्वस्य हितैषिभिर्विचक्षणैः ॥३१९॥
परोपकारः कर्तव्यः प्राणैः कण्ठगतैरपि । परोपकृतितोऽमुत्र परत्र च सुखी भवेत् ॥३२०॥ यतः—
"विरला जाणंति गुणा विरला पालंति निद्धणे नेहा । विरल च्चिअ निअदोसे पिच्छंति सभावगुणकलिआ ॥३२१॥
हुंति परकज्जनिरया निअकज्जपरम्मुहा फुडं सुअणा । चंदो धवलेइ महीं न कलंकं अत्तणो फुसइ" ॥३२२॥

तृतीयचामरहारिणी-कथा।

॥ ३०४ ॥

देवदानवयोरद्य स्वर्गे युद्ध भविष्यति । अहमिन्द्रस्य भृत्योऽस्मि तत्र यास्यामि तेन च ॥३२३॥
इय मम प्रिया स्वर्गे गतस्य समराङ्गणे । सङ्ग्राम कुर्वतो विघ्नकारिणी भवति द्रुतम् ॥३२४॥
३ अन्यस्य सनिधौ पुंसो मुच्यते चेदियं यदि । ततो मम मनो नैव मन्यते विघ्नहेतुतः ॥३२५॥
मुक्त्वेमा गृहिणीं भूप ! तवोपान्तेऽधुना द्रुतम् । गच्छन्नस्मि द्युलोकेऽह युद्धार्थमिन्द्रसन्निधौ ॥३२६॥
यावत्कार्यं सुरेन्द्रस्य कर्त्तेष्याम्यहकं द्रुतम् । तावत्त्वया नृप ! स्वान्तःपुरे रक्ष्या सुयत्नतः ॥३२७॥
६ उक्त्वा वैतालिको ह्येव सभ्याना पश्यता तदा । खड्गमादाय शक्रस्य कार्यं कर्तुं ययौ दिवि ॥३२८॥
क्षणाद् व्योम्नि रणध्वान रौद्रं श्रुत्वा सभाजनाः । प्रोचुर्मिथोऽधुना देव–दैत्ययोर्जायते रणः ॥३२९॥
तदा वैतालिकस्याशु करावंह्री शिरो वपुः । क्रमात्पेतुर्नृपास्थायां वीक्ष्य सभ्याश्चमत्कृताः ॥३३०॥
९ पत्नी पत्युः शरीरस्यावयवान् पतितान् तदा । सभाया निखिलान् वीक्ष्य प्रोवाचेति नृप प्रति ॥३३१॥
राजन् ! त्वमसि मे भ्राता हतः स्वर्गे पतिर्मम । तथा कुरु यथा वह्नौ पत्या सह विशाम्यहम् ॥३३२॥
निवारिताऽपि भूपेन सा भृशं हेतुयुक्तिभिः । साश्चर्यमथ लोकेषु पश्यत्सु प्रकटं तदा ॥३३३॥
१२ लात्वा पत्युः शरीरस्यावयवान् निखिलानपि । वैतालिकप्रिया वह्नौ प्रविवेश कृतत्वरा ॥३३४॥ [युग्मम्]
तच्छोकसङ्कुलो राजा यावत्तिष्ठति ससदि । तावद्वैतालिको व्योम्न एत्य प्राह नृपं प्रति ॥३३५॥
राजन् ! तव प्रसादेन मया स्वर्गे जितं क्षणात् । हारितं दानवैर्देवैर्जितं युद्धाङ्गणे क्षणात् ॥३३६॥

॥ ३०५ ॥

ततोऽहं मानितः स्वर्गिनाथेन प्रेषितः पुनः । मोदं प्रकुरु मे पत्नीप्रदानेन महीपते ! ॥३३७॥
राजा स्मय–विषादाभ्यां विवशो दीनमानसः । तद्भार्योऽग्निप्रवेशादिवृत्तान्तं निखिलं जगौ ॥३३८॥
प्राह वैतालिको राजन् ! कूटं किं जल्प्यते त्वया । मम प्राणप्रिया भार्याऽन्तःपुरेऽस्ति तवाधुना ॥३३९॥
भूपामात्ययुतो राज्ञोऽन्तःपुरात्तां नितम्बिनीम् । वैतालिकः समानीय जगादेति नृपं प्रति ॥३४०॥
राजन् ! पुरा मयाऽन्यस्त्रीपराङ्मुखः श्रुतो भुवि । अधुनैवंविधं कृत्यं त्वयाऽकार्यल्पकृते कथम् ॥३४१॥
भूपालोऽधोमुखो भूत्वा यावद्दैन्यं स्थितस्तदा । तावद्वैतालिकेनाशु संहृता सा नितम्बिनी ॥३३२॥
सोऽवग् मा कुरु भूपाल ! विषादं मानसेऽधुना । मयेदं निखिलं चक्रे इन्द्रजालं पुरस्तव ॥३४३॥
ततस्तुष्टेन भूपेन पाण्ड्यदेशागतं तदा । प्राभृतं दापितं तस्मै इदं वैतालिकाय वै ॥३४४॥
अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः, पञ्चाशन्मधुगन्धलुब्धमधुपक्रोधोद्धुराः सिन्धुराः ।
लावण्योपचयप्रपञ्चितदृशां वाराङ्गनानां शतम्, दण्डे पाण्ड्यनृपेन ढौकितमिदं वैतालिकस्यार्पितम् ॥३४५॥
प्रोक्त्वैवं विक्रमार्कस्य वृत्तं चामरहारिणी । तृतीयाऽवक् कथं तस्य तुल्यस्त्वं च भविष्यसि ॥३४६॥
चतुर्थाऽवग् नृपादिष्टा तत्र चामरहारिणी । सभायां विक्रमार्कोर्वीपालोऽन्येद्युरुपाविशत् ॥३४७॥
राज्यं कुर्वन् नृपोऽन्येद्युर्विदेशादागतं द्विजम् । पप्रच्छ किं त्वया दृष्टं कौतुकं वसुधातले ! ॥३४८॥
द्विजोऽवक् श्रीगिरावासीदेको योगी हराभिधः । परकायप्रवेशाहविद्यावान् विशदाशयः ॥३४९॥

तस्य सेवा मयाऽकारि षण्मासावधि भक्तितः । विद्या दत्ता न मे तेन योगिना तत्र पर्वते ॥३५०॥
तत्रेत्य योगिनः पार्श्वाद् विद्या दापय मे त्वकम् । उपकारपरोऽशेषलोकाना त्वं श्रुतो मया ॥३५१॥
कृपया विक्रमादित्यो गत्वा श्रीपर्वते रयात् । ननाम योगिन सद्यो भक्त्या विप्रसमन्वितः ॥३५२॥
विनयेन महीशेन प्रीणितो योगिराट् जगौ । परकायप्रवेशाह्वां विद्या लाहि नरोत्तम ! ॥३५३॥
राजा माहास्य विप्रस्य देहि विद्या त्वमुत्तमः । भवतश्चरणाम्भोजप्रसादात्सर्वमस्ति मे ॥३५४॥
योगी प्राहास्त्वयोग्योऽय कृतघ्नः स्वामिवञ्चकः । अनर्थो जायते विद्यादापनादस्य ते नृप ! ॥३५५॥ यतः–
"यथा गजपतिः श्रान्तः छायार्थी वृक्षमाश्रितः । विश्रम्य तं गजो हन्ति तथा नीचः स्वमाश्रयम्" ॥३५६॥
ततो राजोपरोधेन विप्राय योगिराट् तदा । परकायप्रवेशाह्वा ददौ विद्या नृपाय च ॥३५७॥
विद्या भूप–द्विजौ लात्वा नत्वा योगिपदाम्बुजम् । अवन्त्या बहिरुद्याने देशे यावत् समीयतुः ॥३५८॥
इतो दृष्ट्वा मृत पट्टगज मन्त्रीश्वरादयः । कारयन्ति तदा गर्ता गजक्षेपणहेतवे ॥३५९॥
ज्ञात्वैतद्विक्रमादित्यः प्रोवाचेति द्विज प्रति । रक्षणीयं त्वया मेऽङ्गं जीवयिष्याम्यह गजम् ॥३६०॥
द्विजायच वपुः कृत्वा गत्वा पुर्यां नरेश्वरः । प्रविश्य मृतनागाङ्गे जीवयामास कुञ्जरम् ॥३६१॥
मङ्गलानि पुरीमध्ये स्थाने स्थाने व्यधुर्जनाः । इतो द्विजो निज देहं मुक्त्वा भूपतनुं ललौ ॥३६२॥
विक्रमार्कवपूरूपो विप्रो मध्येपुर ततः । अभ्येत्य मिलितोऽशेषान्तःपुराणा च मन्त्रिणाम् ॥३६३॥

॥ ३०७ ॥

अलसं सस्वरहितमन्यादृग्जल्पनापरम् । भूपं निरीक्ष्य मन्त्रीशा दध्युरेवं परस्परम् ॥३६४॥
अयं न घटते भूपो विक्रमार्कः कदाचन । एवं च पट्टराज्यादिजना दध्युः स्फुटं हृदि ॥३६५॥
गत्वा पुर्या वहिर्यावद्राजा स्वाङ्गं निरीक्षते । तावद्भिमतनुं पक्षिभक्षितं वीक्ष्य व्यातवान् ॥३६६॥
नूनं विप्रः कृतघ्नः सोऽधिष्ठायाशु तनुं मम । लली राज्यं मदीयं च क्रियते साम्प्रतं किमु ॥३६७॥ यतः—
"कोऽर्थान् प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदोऽस्तं गताः, स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।
कः कालस्य न गोचरान्तरगतः कोऽर्थी गतो गौरवम्, को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान्" ॥
भ्राम्यन्वने मृतं कीरं दृष्ट्वा भूपगजस्तदा । प्रविवेश शुकस्याङ्गे सद्यो मुदितमानसः ॥३६९॥
आगत्य कस्यचिद्धस्ते पुंसः कीरो जगौ वने । गच्छ त्वं मां समादायोज्जयिन्यां पुरि वेगतः ॥३७०॥
तत्र भूपगृहोपान्ते स्थित्वा त्वं क्रयहेतवे । देहि मां कमलादेव्या लप्स्ये दीनारपट्शतम् ॥३७१॥
लात्वा शुकं नरः सोऽपि देव्यै दीनारपट्शतैः । अर्पयामास पश्यन्ती तं राज्ञी प्रमुदेतराम् ॥३७२॥
पप्रच्छ कमलादेवी शुकं यद्यत्तदा स्फुटम् । प्रश्नोत्तरादिकं तत्तत्कीरो जल्पति नित्यशः ॥३७३॥
कीरो दध्यावहं ज्ञापयिष्ये देव्यै यदि स्वकम् । तदाऽविचार्य राज्येषा मारयिष्यति भूपतिम् ॥३७४॥
यद्यनेन महीशेन ज्ञातोऽहं कीरदेहगः । तदाऽसौ मां प्रपञ्चेन मारयिष्यति दुष्टधीः ॥३७५॥
सौभाग्यवान् शुको देव्या पोष्यते भोजनादिभिः । शुकं विना क्षणं नास्या रतिर्भवति काचित् ॥३७६॥

॥ ३०८ ॥